

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2017

Bc. Petra Počárovská

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Československý svaz žen v letech 1965-1975

Czechoslovak Women's Union between 1965 and 1975

Diplomová práce

Vypracovala: Bc. Petra Počárovská

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Hana Havlůjová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Československý svaz žen v letech 1965-1975“ vypracovala samostatně. Veškerou použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Praze dne.....

.....

Podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí práce PhDr. Haně Havlůjové, Ph.D. za vstřícný přístup, ochotu a cenné rady při vypracování diplomové práce.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce si klade za cíl popsat fungování Československého svazu žen, jediné státem povolené ženské organizace v Československu, v letech 1965-1975. K tomuto účelu je práce rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola se zabývá organizováním žen v Československu v letech 1948-1965. Druhá kapitola, která tvoří spolu s dvěma následujícími kapitolami jádro této práce, popisuje organizační strukturu Československého svazu žen a její proměny v letech 1965-1975. Třetí kapitola se zabývá ideovou politikou organizace a jejími proměnami ve sledovaném období, se zaměřením na události roku 1968 a následný vývoj. Navazuje na ni poslední kapitola, která popisuje pronikání ideologie Československého svazu žen na stránky časopisu *Vlasta*.

Klíčová slova: Československý svaz žen, žena, socialismus, Pražské jaro, normalizace, časopis *Vlasta*

ABSTRACT

This thesis aims to set a complex view on Czechoslovak Women's Union, the only women's organization allowed by the state in Czechoslovakia between 1965 and 1975. For this purpose the thesis is divided into four chapters. The first chapter defines the women's organizations in Czechoslovakia between 1948 and 1965. The second one, which is the core of this thesis together with the two following chapters, describes organization structure of Czechoslovak Women's Union and its changes between 1965 and 1975. Third chapter concentrates on organization's ideology and its changes during this period, focusing on events of 1968 and the following changes. Last chapter describes how the ideology of Czechoslovak Women's Union was reflected in *Vlasta* magazine.

Key words: Czechoslovak Women's Union, woman, socialism, Prague Spring, normalization, *Vlasta* magazine

Seznam zkratek

BSP	Brigáda socialistické práce
ČNR	Česká národní rada
ČSAV	Československá akademie věd
ČSM	Československý svaz mládeže
ČSR	Československá republika
ČSRŽ	Československá rada žen
ČSSR	Československá socialistická republika
ČSSŽ	Československý svaz žen
ČSŽ	Český svaz žen
FHS UK	Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
HRM	Hnutí revoluční mládeže
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KSČ	Komunistická strana Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
MDFŽ	Mezinárodní demokratická federace žen
MDŽ	Mezinárodní den žen
MěV ČSSŽ	Městský výbor Československého svazu žen
MNV	Místní národní výbor
MRK ČSSŽ	Místní revizní komise Československého svazu žen
NA ČR	Národní archiv České republiky
NF	Národní fronta
NFŽ	Národní fronta žen
ONV	Okresní národní výbor
ORK ČSSŽ	Okresní revizní komise Československého svazu žen
OSN	Organizace Spojených národů
OV ČSSŽ	Okresní výbor Československého svazu žen
PÚV ČSSŽ	Předsednictvo ústředního výboru Československého svazu žen
ROH	Revoluční odborové hnutí
SRK ČSSŽ	Slovenská revizní komise Československého svazu žen
SSM	Socialistický svaz mládeže

SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
SSŽ	Slovenský svaz žen
SV ČSSŽ	Slovenský výbor Československého svazu žen
UK	Univerzita Karlova
ÚKRK KSČ	Ústřední kontrolní a revizní komise Komunistické strany Československa
UNESCO	Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu
ÚRK ČSSŽ	Ústřední revizní komise Československého svazu žen
ÚRO	Ústřední rada odborů
ÚV ČSSŽ	Ústřední výbor Československého svazu žen
ÚV ČSŽ	Ústřední výbor Českého svazu žen
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ŽNR	Ženská národní rada

ÚVOD	1
1 ŽENSKÁ ORGANIZACE V LETECH 1948-1965	9
1.1 ŽENA V SOCIALISTICKÝCH TEORIÍCH	9
1.2 ŽENA V ČESKOSLOVENSKU PO ROCE 1948	13
1.3 ŽENSKÉ ORGANIZACE V ČESKOSLOVENSKU V LETECH 1948-1965	17
1.3.1 <i>Přechod ženské organizace pod kuratelou KSČ</i>	17
1.3.2 <i>Rada žen (1948-1950)</i>	21
1.3.3 <i>Československý svaz žen (1950-1952)</i>	25
1.3.4 <i>Výbor československých žen (1952-1967)</i>	30
2 ORGANIZAČNÍ STRUKTURA ČSSŽ	38
2.1 VZNIK ČESKOSLOVENSKÉHO SVAZU ŽEN	38
2.2 DEMOKRATICKÝ CENTRALISMUS	42
2.3 STRUKTURA ČESKOSLOVENSKÉHO SVAZU ŽEN (1967-1969)	43
2.3.1 <i>Celostátní sjezd ČSSŽ</i>	43
2.3.2 <i>Předsednictvo Ústředního výboru Československého svazu žen</i>	44
2.3.3 <i>Ústřední výbor Československého svazu žen</i>	47
2.3.4 <i>Revizní komise Československého svazu žen</i>	51
2.3.5 <i>Nižší struktura Československého svazu žen</i>	53
2.4 STRUKTURA ŽENSKÉ ORGANIZACE V LETECH 1969-1974	55
2.4.1 <i>Československá rada žen</i>	55
2.4.2 <i>Český svaz žen</i>	59
2.5 ČESKOSLOVENSKÝ SVAZ ŽEN V LETECH 1974-1975	62
2.6 ČLENSTVÍ V ČSSŽ	62
2.7 HARMONOGRAM SVAZOVÉHO ROKU	65
2.8 ČESKOSLOVENSKÝ SVAZ ŽEN V MEZINÁRODNÍM KONTEXTU	67
3 IDEOVÁ POLITIKA ČESKOSLOVENSKÉHO SVAZU ŽEN V LETECH 1965-1975	72
3.1 IDEOLOGICKÝ KONCEPT ČESKOSLOVENSKÉHO SVAZU ŽEN	72
3.2 ROK 1968	78
3.3 ČESKOSLOVENSKÝ SVAZ ŽEN V ROCE 1968	81
3.3.1 <i>Akční program Československého svazu žen</i>	86
3.3.2 <i>Reakce Československého svazu žen na okupaci vojsky Varšavské smlouvy z 21.srpna 1968</i>	97
3.4 KONEC REFORMNÍHO Hnutí A NÁSTUP TZV. NORMALIZACE	100
3.5 ČESKOSLOVENSKÝ SVAZ ŽEN V LETECH 1969-1975	106
3.5.1 <i>Potlačení reformního hnutí uvnitř Československého svazu žen</i>	106
3.5.2 <i>Důsledky reformního procesu uvnitř Československého svazu žen</i>	113
3.5.3 <i>Nástup tzv. normalizace uvnitř ženských organizací v Československu</i>	114
3.5.4 <i>Ideová politika ženských organizací v Československu v sedmdesátých letech</i>	121
3.5.5 <i>Legislativní změny v otázkách života žen v Československu v sedmdesátých letech</i>	126
4 OBSAHOVÁ ANALÝZA ČASOPISU VLASTA Z LET 1965-1975	127
4.1 EDIČNÍ ČINNOST ČESKOSLOVENSKÉHO SVAZU ŽEN	127
4.2 OBSAHOVÁ ANALÝZA ČLÁNKŮ V ČASOPISE VLASTA V LETECH 1965-1975	131
4.2.1 <i>Výběr témat</i>	131
4.2.2 <i>Zaměstnaná žena</i>	132

4.2.3	<i>Ženy pracující v zemědělské výrobě</i>	141
4.2.4	<i>Kvalifikace žen</i>	147
4.2.5	<i>Žena a rodina</i>	150
	ZÁVĚR	158
	PRAMENY A LITERATURA	165

ÚVOD

„O problémy zaměstnaných žen se nikdo nezajímal, ale Mezinárodní den žen se stále slavil s velkou pompou.“¹

Tématem této diplomové práce je celostátní ženská organizace, Československý svaz žen, která fungovala v Československu v letech 1967-1989 jako jediná státem podporovaná a povolená platforma ženského hnutí. Organizace fungovala bez výraznějších změn po dlouhých dvaadvacet let, stala se tedy nejdéle fungující ženskou organizací na našem území ve dvacátém století.

Svou práci jsem si dovolila uvést krátkým citátem z publikace *Móda za železnou oponou*, který ilustruje, jak je v současné společnosti vnímána ženská organizace socialistického Československa. Činnost Československého svazu žen bývá připomínána v souvislosti s masovými a především povinnými oslavami nejvýznamnějšího svátku žen, jehož tradice byla během let natolik zjednodušována, až se z něho stal v podstatě vyprázdněný pojem, pro nějž byl signifikantní jediný prvek – rudý karafiát. Ve své práci si tedy pokládám otázku, zda byl Československý svaz žen skutečně jen uměle vytvořeným konstruktem, jehož jediným účelem byla zaslepená podpora státního režimu. Skutečně se o problematiku žen v letech existence Československého svazu žen nikdo nezajímal? Opravdu lze jeho práci degradovat na pořádání oslav a rozdávání květin?

Pro zpracování této práce jsem si zvolila časové rozmezí let 1965-1975. Zajímá mě, jakým způsobem se proměňovala ženská organizace v Československu v tomto časovém horizontu, kdy došlo k výrazným politickým i společenským proměnám. Ve své práci se budu snažit postihnout příčiny vzniku masové zájmové organizace, jakou byl Československý svaz žen. Proto jsem svou práci orámovala rokem 1965, kdy ještě Československý svaz žen formálně neexistoval. Při svém vzniku v roce 1967 nahradil předchozí ženskou organizaci, Výbor československých žen. Proč došlo k rozpuštění Výboru československých žen a ustavení masové ženské organizace? K jakým změnám ve struktuře organizace došlo a jak se změnilo její zapojení do širšího společenského dění? Rok 1975 pak tuto práci uzavírá. Tento rok byl vyhlášen jako Mezinárodní rok ženy. Ve své práci se budu snažit postihnout, v jakém stavu se nacházela československá ženská organizace v tomto roce, kdy na mezinárodním poli

---

¹ HLAVÁČKOVÁ, Konstantina. *Móda za železnou oponou: společnost, oděvy a lidé v Československu 1948-1989*. První vydání. Praha: Grada Publishing, 2016. 287 stran. ISBN 978-80-247-5833-6., str. 51

veřejně deklarovala rovnoprávnost žen. Jakými změnami organizace prošla během těchto prvních let své existence? To je tématem předkládané práce.

Ve sledovaném období měla na Československý svaz žen zásadní vliv Komunistická strana Československa, která představovala vládnoucí mocenský monopol v zemi. Československý svaz žen tak vznikl za jejího přispění z toho důvodu, aby veřejně deklaroval svou loajalitu a podporoval politiku vládnoucí strany. Jak se ale změnil vztah Československého svazu žen ke státnímu aparátu? Jak Svaz vnímal společenské změny, které nastaly na konci šedesátých, respektive na počátku sedmdesátých let? Proběhla uvnitř Československého svazu žen podobná vnitřní reflexe jako u Komunistické strany Československa?

Cílem této diplomové práce je popsat fungování Československého svazu žen v letech 1965-1975. Zaměřím se přitom na proces jeho vzniku v roce 1967 a ustavení formální struktury organizace. Její znalost je nutná pro pochopení, jakým způsobem měla ženská organizace působit ve společnosti. Byl tento systém funkční vzhledem k cílům, které si Československý svaz žen při svém vzniku stanovil? Těžištěm této práce je přitom snaha postihnout, k jakým ideovým změnám došlo uvnitř organizace během sledovaného období. Byla organizace ideologicky konzistentní, nebo došlo k výrazným proměnám v proklamované ženské politice? Jak reagovala na politické a společenské změny let 1968-1969 a následný nástup tzv. normalizace?

Ke zpracování této diplomové práce mě přivedlo téma mé bakalářské práce.² V ní jsem se zabývala působením žen v politice a v disentu v období normalizace. Při zpracování tohoto tématu jsem narazila na problematiku, která i v současné době stojí mimo aktuální historický výzkum a na okraji badatelského zájmu. Jedná se o ženskou organizaci, která existovala v Československu v sedmdesátých a osmdesátých letech, Československý svaz žen. Toto téma na své širší historické zpracování teprve čeká. Zatím se Československému svazu žen věnovalo jen několik dílčích studií, zejména z pera Květy Jechové³ a Denisy

---

² POČÁROVSKÁ, Petra. *Žena ve veřejném životě: dva příběhy z období normalizace*. Praha, 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Fakulta pedagogická. Vedoucí práce PhDr. Hana Havlůjová, PhD.

³ JECHOVÁ, Květa. *Postavení žen v Československu v období normalizace*. In: TŮMA, Oldřich, ed. a VILÍMEK, Tomáš, ed. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. 288 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 11. ISBN 978-80-7285-162-1. str. 176-246

Nečasové, jež se ale primárně zabývá časovým horizontem let 1945-1955.⁴ Přestože téma dějin ženské emancipace se od počátku devadesátých let těší velké oblibě, těžiště historického zkoumání leží stále v devatenáctém století a první polovině století dvacátého.⁵ Systematickou monografii poúnorové ženské organizace, dosud jedinou v českém prostředí, sestavila Denisa Nečasová, která zpracovala období let 1945-1955,⁶ tedy tři celostátní ženské organizace, které předcházely vzniku Československého svazu žen. V menší míře se Československému svazu žen věnují publikace vznikající pod záštitou Českého svazu žen, nejedná se ovšem o výzkumné historické práce.⁷ V pouze stručném nástinu se poúnorové ženské organizaci věnují práce Marie Bahenské⁸, Dany Musilové⁹ nebo Evy Uhrové.¹⁰ Přestože se sociální dějiny 70. a 80. let v Československu stávají preferovaným tématem, jemuž je aktuálně věnováno mnoho souborných prací i dílčích studií, ženská organizace v tomto období zůstává nadále souborně nezpracována.

Ženská otázka v období reálného socialismu¹¹ je od druhé poloviny sedmdesátých let zpracovávána zejména zahraničními autorkami, které ve svých studiích konstruují každodenní

---

⁴ NEČASOVÁ, Denisa. *Organizace žen v letech 1948-1989 v historické perspektivě*, In: HANÁKOVÁ, Petra et al. *Vyvláštěný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015. 512 stran. Post; 14. svazek. ISBN 978-80-7419-096-4. str. 169-206

⁵ K autorkám, které zpracovávají dějiny ženského hnutí devatenáctého a počátku dvacátého století, patří zejména Marie Bahenská, Milena Lenderová a Dana Musilová. Období demokratické Československé republiky se ve studiích o postavení žen v prvních dvaceti letech dvacátého století nebo o katolických spolcích věnovala Jana Burešová. BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. 506 s. ISBN 80-244-0248-3.

⁶ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posilíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2011. 411 s. Knižnice Matice moravské; sv. 34. ISBN 978-80-86488-82-0.

⁷ BARTOŇ, Jiří. *Ženy a Český svaz žen: 707-1897-1967-1969-1990-1992-2007*. Praha: Český svaz žen, 2007. 79 s. Na pomoc ženám; seš. 14. ISBN 978-80-254-3439-0., srovnej s: HAJNÁ, Zdeňka. *Ženy v sametu: Český svaz žen v časech změn*. [Praha]: Hidoval, 2011. 118 s. ISBN 978-80-904860-2-7.

⁸ BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Vyd. 1. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. 335 s. ISBN 978-80-86495-70-5., BAHENSKÁ, Marie, MUSILOVÁ, Dana a HECZKOVÁ, Libuše. *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2011. 282 s. ISBN 978-80-86829-79-1.

⁹ MUSILOVÁ Dana, *Ženské hnutí 1945-1948: naděje a zklamání*. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, ed., KOCIAN, Jiří, ed. a KOKOŠKA, Stanislav, ed. *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv, 2005. 419 s. ISBN 80-86712-32-X. str. 339-344

¹⁰ UHROVÁ, Eva, *Národní fronta žen a rada československých žen – dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení žen Květen 1945- únor 1948*, In: KÁRNÍK, Zdeněk, ed. et al. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003- . sv. VI. Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu do roku 1989. ISBN 80-86569-60-8. str. 88- 112

¹¹ Sociolog Jiří Kabele, který se zabývá fungováním a výklady vládnutí období tzv. normalizace, nazývá první léta budování komunistické diktatury v Československu *budovatelským socialismem* (1948-1968), léta normalizace pak nazývá *reálným socialismem*, v souladu s některými evropskými výklady vládnutí

realitu žen žijících v totalitních režimech, zejména se zaměřením na Sovětský svaz, ovšem v případě Aleny Heitlinger bylo v centru zájmu právě socialistické Československo.¹² Mezi další zahraniční autorky věnující se každodennosti žen v socialistickém režimu patří například Barbara W. Jancar,¹³ nutné je zmínit také Sheilu Fitzpatrick, přestože její oblast zájmu je značně širší, zabývá se dějinami každodennosti v totalitním Sovětském svazu.¹⁴ Z české provenience se konstrukcí kategorie gender a genderovou kulturou v sedmdesátých a osmdesátých letech zabývá Libora Oates Indruchová a Hana Havelková, která působí na katedře genderových studií v rámci FHS UK.¹⁵ Tyto dvě autorky zároveň editovaly publikaci *Vyvláštěný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*,¹⁶ která obsahuje řadu dílčích studií potvrzujících, že téma gender jako konstrukt kulturních dějin uvědomující si odlišnosti mezi dějinami žen a mužů v období normalizace se dostává do centra badatelského zájmu.

Součástí této práce bude i dílčí analýza vybraných textů uveřejněných v letech 1965-1975 časopisem *Vlasta*, který vydával Československý svaz žen, jako výsledný produkt své ideologické práce mezi československými ženami. Analýze *Vlasty* a dalších periodik vydávaných Československým svazem žen bylo věnováno již několik diplomových prací, jejichž cílem je zobrazení a komparace vnímání určitého aspektu ženské problematiky v průběhu jistého časového úseku.¹⁷ Období, které jsem si vymežila ve své diplomové práci, se tak dostává do širšího okruhu zájmu kulturní historie a tzv. gender studies, celostátní ženská organizace v letech 1965-1975 je však nadále hlouběji nezpracovaná.

Předkládaná diplomová práce si neklade za cíl poskytnout vyčerpávající monografii organizace. To vzhledem k rozsahu práce a výběru pramenů, na základě nichž bude tato práce

---

v socialistickém bloku, viz např. KABELÉ, Jiří, ed. *Výklady vládnutí v reálném socialismu: (Dědictví VI)*. Vyd. 1. Praha: Matfyzpress, 2004. 122 s. ISBN 80-86732-31-2

¹² HEITLINGER, Alena. *Women and State Socialism: Sex Inequality in the Soviet Union and Czechoslovakia*. 1. Publ. Montreal: McGill-Queen's Univ. Pr., 1979. 11, 241 s.

¹³ JANCAR, Barbara W. *Women under communism*. John Hopkins University Press, 1978.

¹⁴ FITZPATRICK, Sheila. *Everyday Stalinism: ordinary life in extraordinary times: Soviet Russia in the 1930s* [online]. New York: Oxford University Press, 1999 [cit. 2017-12-04]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10142108>.

¹⁵ HAVELKOVÁ, Hana, ed. a OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, ed. *The politics of gender culture under state socialism: an expropriated voice*. 1st pub. London: Routledge, 2014. x, 264 s. Routledge research in gender and politics; 2. ISBN 978-0-415-72083-0.

¹⁶ HANÁKOVÁ, Petra et al. *Vyvláštěný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015. 512 stran. Post; 14. svazek. ISBN 978-80-7419-096-4.

¹⁷ Pro příklad uvádím SEDLÁKOVÁ, Jitka. *Žena v období normalizace. Proměny postavení žen v české společnosti 70. a 80. let 20. století na příkladu časopisu Vlasta*, České Budějovice, 2015. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Fakulta filozofická. Vedoucí práce PhDr. Jitka Rauchová, Ph.D.

sestavena, není možné. Primárním pramenem je fond Ústředního výboru Československého svazu žen (fond ÚV ČSSŽ), který je uložen v Národním archivu České republiky. Ten obsahuje zejména materiály týkající se fungování organizace, jako jsou zápisy ze schůzí, plány práce, účetní záznamy, hodnocení činnosti jednotlivých složek struktury organizace. Dále poskytuje prameny ideologického rázu, jako jsou referáty ze schůzí, sjezdů a setkání s dalšími organizacemi, dopisy zasílané i obdržené. Fond je pouze částečně zpracován. Vzhledem k tomu, že některé informace ve fondu nelze dohledat, předpokládám, že materiály nejsou kompletní, je možné, že řada z nich mohla být zničena. Jedná se o fond Ústředního výboru Československého svazu žen, proto zde lze dohledat jen omezené množství informací o regionální práci nižších složek organizace. Ve své práci se proto zaměřím na celostátní činnost. Zároveň v archivním fondu není možno dohledat větší množství osobních informací o členkách Československého svazu žen. Ve své práci proto budu pracovat s pojmem Československý svaz žen jako s odosobněným nositelem určitých myšlenek, přestože jsem si vědoma toho, že za každým dokumentem, který mi slouží jako historický pramen k poznání fungování organizace, stojí jeho autorka, která o realitě žen nejen uvažuje v rámci ideologického diskurzu organizace, ale zároveň ji sama prožívá.

Druhým dominantním historickým pramenem, který ve své práci použiji, je časopis *Vlasta*, vydání z let 1965-1975. Časopis *Vlasta* byl vydáván Československým svazem žen, proto se do něj promítá propagovaná ženská politika v daném období. Na základě vybraných článků a témat budu dokazovat, do jaké míry časopis *Vlasta* sloužil Československému svazu žen, jak se dobová ideová politika Svazu promítala do obsahu jednotlivých čísel a která témata považoval Svaz za stěžejní. I v případě časopisu *Vlasta* jsem si vědoma toho, že budu pracovat s obsahem článků bez ohledu na jejich autorství, přestože i za každým článkem stála konkrétní osobnost žijící v popisované realitě. Z toho důvodu i s pojmem *Vlasta* budu pracovat jako s odosobněným konstruktem. Dále bude využito četné množství vydaných pramenů i odborné literatury k tématu dějin ženského hnutí v českých zemích i sledovanému období pro dosazení konkrétních událostí do historického kontextu. Veškerá použitá literatura je uvedena v seznamu literatury.

Diplomová práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola se bude věnovat ženským organizacím, které v Československu vznikly po roce 1948. Časovým rozpětím této kapitoly jsou léta 1948-1965. V tomto období existovala v Československu jediná státem podporovaná a povolená ženská organizace, několikrát však došlo k přeformování organizace, výraznějším zásahům do formální struktury i ideové politiky. V úvodu této kapitoly bude nastíněno, jak

socialismus jako politický a společenský systém i filozofický směr nahlížel na ženy. Zaměřím se přitom na klíčové teoretiky socialistické společnosti, jako byl Friedrich Engels nebo August Bebel. Tato kapitola bude rozdělena na jednotlivé časové etapy podle existence konkrétních ženských organizací. V letech 1948-1965 existovaly celkem tři. V letech 1948-1950 Rada žen, v letech 1950-1952 Československý svaz žen a v letech 1952-1967 Výbor československých žen, který v roce 1967 zanikl, aby jej nahradil Československý svaz žen.

U každé z těchto tří organizací bude popsána její formální struktura, tedy jakým způsobem organizace participovala na chodu československé společnosti, a ideová politika. Jaký byl cíl těchto organizací ve společnosti? Byly to skutečně funkční orgány na podporu společenského postavení žen, nebo jen politické produkty, součást širší politické propagandy? Důležité přitom bude sledovat, proč docházelo k opakovaným zásahům do formální struktury ženské organizace. Roky, které vymezují existenci jednotlivých organizací, nepředstavují v rámci československých dějin nijak zásadní mezníky. Proč došlo k takto výrazným změnám právě v těchto letech? Jaké změny měly v organizacích po jejich rekonstrukci nastat, a skutečně k těmto proměnám došlo? Tato kapitola je stěžejní pro pochopení okolností vzniku Československého svazu žen a jeho aktivit v letech 1965-1975.

Druhá kapitola má za cíl popsat formální stránku Československého svazu žen, který fungoval v letech 1967-1989, se zaměřením na sledované roky 1965-1975, a postihnout tak základní rozdíly oproti zaniklému Výboru československých žen. Tato kapitola tvoří spolu s dvěma následujícími kapitolami jádro celé práce. Zabývá se organizační strukturou Československého svazu žen od jeho vzniku do konce roku 1975. Jeho formální struktura byla formována na základě určitého teoretického konceptu. Budu se tedy ptát, proč byl zvolen tento způsob organizování, zda mohl být a byl funkční vzhledem k cílům ženské organizace. Tato kapitola si klade za cíl zejména teoreticky popsat, jakým způsobem měla organizace v československé společnosti fungovat. Pro potřeby této práce se zaměřím na její celostátní působení. Protože následující kapitola se bude věnovat konkrétní práci Československého svazu žen, ideologickému konceptu a tomu, jakých proměn doznal během námi sledovaného období, je zároveň cílem této práce osvětlit teoreticky strukturu Československého svazu žen a popsat jednotlivé orgány a pojmy, s nimiž budu v následující kapitole pracovat. Do určité míry tak stojí tato kapitola mimo konkrétní časový rámec, protože popisuje strukturu organizace, nikoli konkrétní formy práce, které budou podrobně popsány v následující kapitole. Zjištěné teoretické poznatky o zamýšleném fungování organizace tak jsou konfrontovány s realitou až v následující kapitole. Druhá kapitola tedy popisuje, jak

Československý svaz žen měl po roce 1967 fungovat, následující kapitola se potom věnuje jeho reálné činnosti.

Cílem třetí kapitoly je zmapovat ideovou politiku ženské organizace v letech 1965-1975. Sledovat budu proměny ideologického rámce Československého svazu žen. Jak sama sebe organizace definovala v roce 1967, kdy vznikala? Znamenal proces přeměny Výboru československých žen v Československý svaz žen zásadní zásah do ideové politiky ženské organizace? Jeden z důvodů, proč byl vybrán časový rámeček let 1965-1975 je fakt, že v sobě zahrnuje rok 1968, rok tzv. Pražského jara a tedy nejvážnější pokus o rekonstrukci politického systému v Československu. Protože organizace participovala na společnosti, je nutné její fungování zasadit do širšího historického rámce a kontextu. Část této kapitoly tedy tvoří pojednání o reformním procesu roku 1968, na nějž bude navazovat podkapitola věnující se vývoji uvnitř Československého svazu žen během roku 1968 a bezprostředně po srpnových událostech. Jakým způsobem reflektovala ženská organizace změny, ke kterým došlo ve společnosti a zejména uvnitř mocenského aparátu v roce 1968? Projevil se tento společenský vývoj i na ideologii Československého svazu žen?

Druhá část této kapitoly bude věnována počátečním letům tzv. normalizace. Pojmem normalizace rozumím období mezi lety 1969-1989.¹⁸ V rámci sledovaného období v této práci tedy roky 1969-1975. V této kapitole budou pojmenována základní témata, jimž se měl Československý svaz žen věnovat. Popsáno bude, jakým způsobem se změnila ideová politika s nástupem normalizace, jak se změnil náhled Československého svazu žen na svou vlastní existenci ve společnosti a jak se proměnila vnitrosvazová práce. Budu zjišťovat, jaké nároky kladl utužený státní režim na ženskou organizaci. Projevila se politika rané fáze normalizace uvnitř ženského hnutí?

Podstatnou část ideologické práce Československého svazu žen tvořila ediční činnost, k níž organizace využívala řadu periodických i neperiodických tiskovin, které sama vydávala. Mezi pravidelně vycházející komunikační prostředky mezi Československým svazem žen a širší veřejností patřil časopis *Vlasta*, který vycházel v Československu od roku 1947. Do jeho obsahu Československý svaz žen výrazně zasahoval, sloužil tedy ke zprostředkování kontaktu mezi ženskou organizací a ženami, jimž měla tato organizace primárně sloužit. V poslední kapitole této práce bude popsáno, jakým způsobem pronikala ideová politika

---

¹⁸ Pojem normalizace vyvolává řadu diskusí a nejasností, protože se jedná o dobově podmíněný pojem. Pro potřeby této práce používám pojem normalizace s vědomím, že někteří autoři s touto interpretací nesouhlasí a používají jiných pojmů, jako například reálný socialismus nebo konzumní socialismus.

Československého svazu žen na stránky celostátního týdeníku *Vlasta*. Do jaké míry *Vlasta* sloužila k propagaci ideové politiky ženského hnutí? Vzhledem k obrovskému tematickému rozsahu časopisu během let 1965-1975 budou k tomuto účelu vybrána čtyři klíčová témata, na kterých budu sledovat prolínání ideologie Československého svazu žen na veřejnost a proměny vnímání klíčových aspektů týkajících se československých žen.

1 Ženská organizace v letech 1948-1965

1.1 Žena v socialistických teoriích

„Budoucnost patří socialismu, to je především dělníkovi a ženě.“¹⁹

Problematika začlenění žen do společnosti byla v raných fázích tvorby socialistických teorií značně reflektována. Žena se měla stát rovnoprávným členem společnosti, postavit se po boku muže. Do důsledku pak socialismus neměl rozlišovat mezi jednotlivými pohlavími. Rovnoprávnost ženy ve společnosti byla v socialismu podmíněna především jejím začleněním do pracovního procesu.

Prvním teoretikem socialismu, který otevřel ženskou otázku jako palčivý problém soudobé společnosti, byl spoluautor *Komunistického manifestu* z roku 1848 Friedrich Engels (1820-1895). Ve svém díle *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*²⁰ navazuje na starší antropologická bádání Johanna Bachofena (1815-1887)²¹ o matriarchátu v období prvobytně pospolné společnosti. Dějiny lidstva, které Engels redukuje na dějiny materiálních vztahů, rozčlenil na tři etapy. Divošství, barbarství a civilizaci. Nejstarší období charakterizovala právě matriarchální společnost. Žena v takové společnosti pracovala stejně a mnohdy více než muž. Díky tomu byla ve společnosti vážená a uznávaná. Takový způsob dělby práce a z toho vyplývajícího postavení ženy nadále fungoval u některých barbarských národů. „*Národy, u kterých ženy musí pracovat mnohem víc, než jim podle našich představ přísluší, mají k ženám často mnohem více opravdové úcty nežli naši Evropané. Civilisovaná dáma, na oko zahrnovaná dvořením a odcizená vši skutečné práci, má společenské postavení neskonale nižší než těžce pracující žena.*“²² Zánik této společnosti a přesun ženy z veřejného prostředí do soukromí rodiny, zde měl Engels na mysli přechod mezi prvobytně pospolnou společností a vznikem prvních státních útvarů, pak považuje za „světodějnou porážku ženského pohlaví.“²³ Úloha ženy byla v soukromí rodiny redukována na rodičku dětí, matku a služku muže jako udržovatele rodu. Tak byl nahrazen původní matriarchální ráz společnosti

¹⁹ BEBEL, August. *Žena a socialismus*. Překlad Jan Stehlík. 1. vyd. Praha: SNPL, 1962. 452, [7] s., str. 453

²⁰ Dílo *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* poprvé vyšlo v Německu v roce 1884, ENGELS, Friedrich. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. 5., ve Svobodě 4., autoris. vyd. Praha: Svoboda, 1950. 179, [3] s. Velká knihovna marxismu-leninismu; Sv. 11.

²¹ Neslavnější dílo Johanna Jacoba Bachofena *Mateřské právo* bylo poprvé vydáno v roce 1861 ve Stuttgartu. BACHOFEN, Johann Jakob. *O materskom práve*. Trnava: Urbánek, 1942. 67 s. Urbánkova vedecká knižnica; Sv. 2.

²² ENGELS, Friedrich. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. str. 48

²³ ENGELS, Friedrich. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. str. 55

patriarchátem, který byl dominantní i v tzv. buržoazní společnosti. Přechodem výrobních prostředků do společného vlastnictví se tento poměr měl opět zvrátit ve prospěch žen. Monogamní rodina měla opět nabýt veřejné povahy a stát se hospodářskou jednotkou. Friedrich Engels tedy podmiňoval rovnoprávnost ženy celkovou socializací společnosti a návratem do pracovního procesu.

August Bebel (1840-1913), další z teoretiků socialistické společnosti a vůdčí osobnost německé sociální demokracie, vycházel z Engelsova dialekticko-materialistického přístupu ke zkoumání dějin. Socialismus měl dle jeho učení navázat právě na matriarchální pravěkou společnost. „*Socialismus neutvoří tedy vlastně nic nového, on vybuduje na vyšším stupni kultury a za nových společenských tvarů pouze to, co na původním stupni kultury a nežli soukromé vlastnictví společnost ovládlo, všeobecnou platnost mělo.*“²⁴ Lidská společnost měla dosáhnout toho, aby místo utlačování a vykořisťování jednotlivců, bídy a nouze došlo k ozdravení společnosti. Takovým ozdravením měla být sociální revoluce, která by zajistila úplnou hospodářskou nezávislost obou pohlaví.

Bebel poprvé ženskou otázku přirovnává k otázce dělnické, která představovala základní kámen socialistického učení. Socialismus tak přetvořil a implikoval na nejzákladnější lidské vztahy. Kritizuje jednotlivé historické etapy, se zvláštní pozorností ke křesťanským dějinám, které deformovaly postavení ženy a vůbec společenský náhled na ni. Připouští, že ženy se pracovního procesu také účastní, náleží jim ovšem jen podřadné místo, z důvodu nekvalitního vzdělání, pozice, které muži za nedostatečný výdělek obsazovat nechtějí.²⁵ Degradaci společenského života žen představuje také manželství, často dohodnuté jen za účelem rozšíření majetku, které je pro ženu nešťastné, neboť ji vymezuje jen omezený prostor domácího života. Ve společnosti, kde podle Bebelova dojde k vyvlastnění majetku a zespolečnění výrobních prostředků, již instituce manželství nebude potřeba. K deinstitucionalizaci dochází i v případě státu, který se má ukázat jako neefektivní a v nové společnosti nepotřebný.

Žena v budoucnosti, tedy po sociální revoluci, je žena hospodářsky i společensky úplně nezávislá, žena, která je vychovávána stejně jako muž a má ve společnosti stejná práva. Je plně zapojená do hospodářství nové společnosti, která již nedělá rozdíl mezi mužem a

---

²⁴ BEBEL, August. *Žena v minulosti, přítomnosti a budoucnosti*. Překlad Karel Vaněk. V Praze: Nákladem časopisu "Sociální demokrat", 1896. 470 s. Dělnická knihovna. Sběrka spisů z oboru věd sociálních; sv. 3., str. 434

²⁵ BEBEL, August. *Žena a socialismus*. str. 218

ženou.²⁶ Prostředkem této nivelizace společenských vztahů má být tzv. družstvo, veřejná jednotka společenského hospodaření.

Marxisticko-leninská filozofie, která se stala výchozí ideologií socialistického Sovětského svazu a lidově demokratických režimů zformovaných po druhé světové válce, kladla důraz zejména na hromadné zapojení žen do rekonstrukce hospodářství. Otázkou ovšem zůstává, nakolik bylo toto zapojení do pracovního procesu výsadou, kterou ženám umožnil nově nastupující politicko – společenský systém, nebo nutností, která vyplývala z války rozvráceného státního hospodářství. Socialismus se prosadil v Rusku po první světové válce, lidově demokratické režimy ve východní Evropě se etablovaly po roce 1945. Bylo tedy přirozenou potřebou zapojit všechny obyvatele do práce na obnově hospodářství. Protože válka přirozeně znamenala úbytek mužů, musely tuto iniciativu převzít i ženy. Vladimír Iljič Lenin však celkovou socializaci společnosti podmiňoval právě zrovnoprávněním žen. *„Sledujte socialistický ideál, chceme bojovat za úplné uskutečnění socialismu, a zde se ženě naskýtá velmi široké pole působnosti. Chystáme se teď důkladně připravit půdu pro socialistickou výstavbu, ale výstavba socialistické společnosti začne teprve tehdy, až dosáhneme úplné rovnoprávnosti ženy a pustíme se do nové práce spolu se ženou osvobozenou od této všední, otupující a neproduktivní práce. A to nám bude trvat mnoho a mnoho let.“*²⁷ Nerovnoprávné postavení ženy mělo být podle teorií socialismu důsledkem rozdílného postavení ve společenské výrobě, produktem historicky vzniklé dělby práce při zabezpečování a reprodukci veškerého života. Tento třídní antagonismus jakékoli změny ve prospěch žen ze své podstaty vylučoval.

Socialismus dále neuznával západní feministické hnutí. Socialisté vyčítali západnímu feminizmu, že problém žen řešil jen v rámci maloburžoazie, malé skupiny středostavovských žen, ale netýkal se žen v širším kontextu celé společnosti. Zejména žen proletářek, které měly být nadále vykořisťovány tvrdou prací.²⁸

Socialistické hnutí za práva žen tedy nijak nekooperovalo se západními proudy ženského hnutí, přestože jeho program byl do značné míry totožný. Základní idea zůstávala stejná. Poskytnout ženám možnost kvalitního vzdělání a následně uplatnění v zaměstnání. Ženy komunistky se tedy důsledně nezapojovaly do jakýchkoli aktivit týkajících se hnutí za ženskou rovnoprávnost, protože razily dle svého pohledu nový pohled na ženskou otázku,

---

²⁶ Vyjma základních biologických rozdílů mezi pohlavími.

²⁷ Z citátu V. I. Lenina, In: ŠOLCOVÁ, Miroslava. *Postavení ženy v socialistické společnosti*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1984. 154 s. str. 34

²⁸ ŠOLCOVÁ, Miroslava. *Postavení ženy v socialistické společnosti*, str. 51

kteřá patří do širšího okruhu otázek socialistické společnosti.²⁹ Tato distance od západního ženského hnutí však značně zjednodušovala samotný pojem feminismus a obecně ženské hnutí, protože jej zužovala na dva proudy. Západní feministický a východní socialistický. Což je vzhledem k rozličným formám ženského hnutí v rámci Evropy a jednotlivých politických systémů a filozofických konceptů zjednodušující představa.

V české provenienci se socialistickým učením a ženskou otázkou zabývala například poslankyně Betty Karpíšková (1881-1942) ze strany sociálně demokratické. Ve své stati *Žena a socialism*³⁰ navázala na starší výklad dějin Engelsův: „*Socialismu připadá dějinná zásluha o to, že nejen odhalil zdroje a příčiny, z nichž hospodářský a společenský útlak ženského pohlaví pramenil, ale naznačil i cestu a způsob boje, jak z tohoto lidstvu neprospěšného a pro ženu nedůstojného postavení vybřednouti.*“³¹ Marxismus měl dle Betty Karpíškové učinit konec pochybám, je-li možno poskytnout ženám stejná práva s muži.

Neexistuje žádná statistika, která by určila, kolik procent hlasů žen získala KSČ ve volbách roku 1946 v Československu. Je ale velmi pravděpodobné, že komunisté získali svým programem širokou základnu podporovatelek, kterým idea socialismu aplikovaná na ženskou otázku připadala přitažlivá. Po roce 1948 KSČ využila předchozího vývoje problematiky žen ve společnosti a propagovala úspěchy v ženské politice jako úspěchy dosažené prosazením socialismu v Československu, aniž by jakýmkoli způsobem reflektovala uplynulé století snahy žen o prosazení se ve veřejném prostoru. Otázkou zůstává, nakolik ženy ovlivnila deklamovaná ženská politika komunistů po druhé světové válce. Zda spíše i tato stále ještě relativně nová základna voličů nevolala po politickém režimu, který se veřejně prezentoval jako pravý opak fašismu.³² Ostatně do roku 1953 žili Evropané v neustálém strachu z hrozícího válečného konfliktu.³³

---

²⁹ SLUŠNÁ, Nataša. *Postavení ženy ve společnosti: k problematice postavení ženy v socialistické společnosti*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1988. 123 s. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia; 96/1986. str. 33

³⁰ KARPÍŠKOVÁ, Betty. *Žena a socialism*. Praha: Dělnická akademie, [1922]. 20 s. Přednášky socialistické školy Dělnické akademie.

³¹ Tamtéž. str. 3

³² JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: historie po roce 1945*. V Praze: Slovart, 2008. xiii, 986 s., [32] s. obr. příl. ISBN 978-80-7391-025-9. str. 218

³³ Tamtéž str. 246

1.2 Žena v Československu po roce 1948

V zemích sovětského bloku se po roce 1945 začal realizovat plán na úplnou emancipaci žen ve společnosti.³⁴ Podle socialistických teorií byl tento proces úzce spojen s odchodem ženy ze soukromé sféry rodiny a vstupem do veřejného a pracovního života. Během druhé světové války vstoupily sovětské ženy hromadně do pracovního procesu. Nahradily tak muže, kteří odešli do války, aby udržely ekonomický potenciál země.³⁵ Stejná situace nastala takřka ve všech státech, které se vojensky zapojily do akcí druhé světové války.³⁶ Po válce však sovětská propaganda KSSS vydávala proces zapojení žen do budování materiálně technické základny komunistické společnosti nejen za ekonomickou záležitost, ale také za způsob celkové kultivace žen a vítězství ženské emancipace.

KSČ po vítězství ve volbách roku 1946 nastartovala dvouletý plán obnovy československého hospodářství na předválečnou úroveň. V souvislosti s hospodářskou výstavbou a obnovou, na Slovensku pak s mohutnou industrializací a faktickým budováním průmyslového státu, byly v masovém měřítku zapojeny do pracovního procesu i ženy.³⁷ Realizovaly se tak v do té doby typicky mužských profesích. Pomáhaly například budovat Jednotná zemědělská družstva (dále JZD), pracovaly i v těžkém průmyslu. Pracovní místa v administrativě, která opustili muži zapojení do výroby, obsadily ženy a z původně mužských pracovních pozic se staly pozice ženské. Ženy ovšem mnohdy nastoupily do zaměstnání již během válečných let, kdy obsadily prázdná místa po chybějících mužích, aby tak udržely chod protektorátního hospodářství.

V únoru roku 1948 byla schválena nová ústava, do níž byl zanesen požadavek rovnoprávného postavení žen.³⁸ Následujícího roku, v roce 1949, byl navíc schválen dlouho připravovaný zákon o rodině, na jehož tvorbě se ještě před nástupem komunistické garnitury

---

³⁴ WAGNEROVÁ, Alena. *Co přinesl a nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti – aneb nejen jesle a traktoristky*, In: SOKAČOVÁ, Linda a APPELTOVÁ, Michaela. *Gender a demokracie 1989-2009*. Praha: Gender Studies, 2009. 112 s. ISBN 978-80-86520-64-3. str. 14

³⁵ HÁJKOVÁ, Eva. *Žena a ekonomika*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1983. 121 s. str. 24

³⁶ Nejkritičtější byla přitom situace v poválečném Německu, kde byl nepoměr mezi počtem žen a mužů nejmarkantnější. Ještě v roce 1960 připadalo v NSR na 100 mužů 126 žen. JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: historie po roce 1945*. str. 280

³⁷ LONDÁKOVÁ, Elena, *Vývoj ženské otázky na Slovensku po roku 1945*, publikováno in: KÁRNÍK, Zdeněk, ed. et al. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Dokořán, 2003- . V. sv. Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu do roku 1989. ISBN 80-7363-033-8 , str. 194-221

³⁸ „Muži a ženy mají stejné postavení v rodině i ve společnosti a stejný přístup ke vzdělání i všem povoláním, úřadům a hodnostem,“ Ústava z 9. května 1948, §1 *Práva a povinnosti občanů*, Ústavní zákon ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky, zákon č. 150/1948 Sb. [online]. 1948, [cit. 20.10.2017]. Dostupné z: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html.

podílely i jiné politické strany, včetně později odsouzené poslankyně národně socialistické strany Milady Horákové. Nový zákon obě pohlaví ve všech oblastech rodinného i pracovního práva důsledně zrovnoprávnil.³⁹ Tento zákon byl ve své době i v evropském kontextu velmi pokrokový.

V žádné jiné etapě československých dějin nebyla zaměstnanost žen tak vysoká, jako v období po únoru 1948. Pracující ženy tvořily téměř polovinu z celkového počtu zaměstnanců v Československu. Pracovaly takřka všechny ženy, kromě žen na mateřské dovolené a malého procenta těch, které zůstávaly v domácnosti, závislé na příjmu jiných osob a nepřispívaly tak svým příjmem do rodinného rozpočtu. V roce 1948 vyskočil podíl žen mezi pracujícími obyvateli na 37 %.⁴⁰ Ideologický koncept budování státu z konce čtyřicátých a počátku padesátých let upřednostňoval pracovní povinnosti žen nad povinnostmi rodinnými. Propagována tak byla žena dělnice, rolnice, nikoliv žena matka. V roce 1955 tvořily ženy 42,7 % z celkového počtu zaměstnanců ČSR a 42,6 % z celkového množství zaměstnanců na Slovensku.⁴¹ Počet zaměstnaných žen se nadále zvyšoval, v roce 1965 pracovaly v ČSSR téměř tři miliony žen, tedy 44,8 %⁴² a v roce 1975 již více než tři a půl milionu.⁴³ Na Slovensku byl procentuální podíl zaměstnaných žen tradičně nižší, ovšem v sedmdesátých letech se postupně vyrovnal celostátnímu průměru. Více než padesátiprocentní podíl z celkového množství zaměstnanců národního hospodářství měly ženy v nevýrobním sektoru, zejména pak v oblastech, jako bylo zdravotnictví, kde tvořily ženy 72 % z celkového objemu zaměstnanců, školství nebo v oboru bytového hospodářství. V sedmdesátých letech pak tvořily více než polovinu zaměstnanců také v oboru peněžnictví a pojišťovnictví, v sektoru spojů a komunálních služeb.⁴⁴ Po celé námi sledované období, tedy v letech 1965-1975 se ženy angažovaly také ve výrobním odvětví, jako byl průmysl, zemědělství, lesnictví nebo technické zásobování a to rovněž ve velmi vysokém procentu. I přes snahu ženské organizace, která zaměstnání žen ve výrobním sektoru dlouhodobě kritizovala, zejména v případě zemědělských žen, se však nepodařilo v desetiletí 1965-1975 celkový počet zaměstnanek

---

³⁹ Zákon č. 265/1949 Sb. o právu rodinném. [online]. 1949, [cit. 20.10.2017]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=265&r=1949>.

⁴⁰ WAGNEROVÁ, Alena. *Co přinesl a nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti – aneb nejen jesle a traktoristky*, In: SOKAČOVÁ, Linda a APPELTOVÁ, Michaela. *Gender a demokracie 1989-2009*. str. 15

⁴¹ *Pracující ženy v národním hospodářství – ČSSR, Statistická ročenka 1965*, str. 123

⁴² *Pracující ženy v národním hospodářství ČSSR, Statistická ročenka 1970*, str. 123

⁴³ V československém národním hospodářství pracovalo v roce 1975 celkem 3 528 000 žen, tedy 47,8 %, *Statistická ročenka 1975*, str.125

⁴⁴ Vypočteno na základě statistických údajů ze statistických ročenek, Statistické ročenky 1965-1975

této oblasti snížit pod hranici 50 %.⁴⁵ Jejich vysoký podíl ve výrobním sektoru úzce souvisel s nižším vzděláním a nízkou kvalifikací žen. Počet vysokoškolsky vzdělaných žen byl i přes proklamovaný průlom v možnostech vzdělání žen poměrně nízký, v námi sledovaném období nepřesáhl počtu více jak 13 tisíc žen. Nejčastěji ženy nastoupily do výkonu zaměstnání po absolvování základního vzdělání, ještě v roce 1970 bylo 90 % zaměstnaných žen se základním vzděláním.⁴⁶

Výrazný procentuální nárůst zaměstnaných žen, v předválečném Československu bylo maximálně 32 % zaměstnaných žen,⁴⁷ znamenal zásah do společnosti, protože výrazně proměnil fungování rodiny jako sociálního celku, byť tato rodina byla zasažena již válečným vývojem.⁴⁸ Ženy místo péče o domácnost odcházely do zaměstnání, často fyzicky náročného, s šestidenním pracovním týdnem a jen velmi pozvolna se zkracující pracovní dobou.⁴⁹ Československý stát jim v prvních letech své poválečné existence nebyl schopen nabídnout výraznější podporu, která by ženám ulehčila tzv. dvojitou směnu. Přestože veřejně proklamoval společenské výdobytky, které měly tuto nelehkou situaci zjednodušit, jako byly jesle a mateřské školy pro děti, výstavba kolektivních domů, určených pro vzájemnou pomoc mezi ženami, nebo projekt Osvobozená domácnost⁵⁰, zůstaly tyto záležitosti jen výrazně minoritní. Ženě zůstala povinnost péče o domácnost, přibyla navíc povinnost pracovní. Tak musela veškeré domácí činnosti, které do té doby vykonávala během dne, přesunout na pozdní dobu po návratu ze zaměstnání. Po měnové reformě v roce 1949 se navíc ukázal druhý příjem v rodině jako nutnost.⁵¹ Na druhou stranu se stala žena finančně nezávislou na muži, protože jako jedinec podílející se na obnově a chodu národního hospodářství měla nárok na mzdu. Ta

---

⁴⁵ Vypočteno z údajů ze statistických ročenek ČSSR z let 1965-1975

⁴⁶ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 19, *Závěrečná zpráva výzkumu čtenářů časopisu Vlasta*, 1970,

⁴⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 25, *Postavení ženy v československé společnosti*, referát ze schůze Sekretariátu ÚV ČSSZ z 23. ledna 1968,

⁴⁸ Zde je potřeba rozlišit pojem rodina a domácnost. Rodina jako svazek muže a ženy bezdětných nebo s potomky, domácnost jako skupina osob, které spolu hospodaří. V poválečném Československu lze vysledovat několik typů domácnosti, dle historicko demografické typologie domácností navržené P. Laslettem existují rodinná domácnost jednoduchá, do níž patří manželský pár, manželský pár s dětmi nebo rodič samoživitel s dětmi, a rodina rozšířená a složená, které tvoří širší příbuzenstvo, případně další rodinné jádro. MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. 1. vyd. Praha: SPN, 1978. 194 s

⁴⁹ HANZALOVÁ, Drahomíra a KABRHELOVÁ, Marie. *Pracující ženy v Československu*. 1. vyd. Praha: Práce, 1975. 77 s., str. 28

⁵⁰ Státní podnik, který měl desítky provozoven (téměř výhradně) v Praze, poskytující služby praní a žehlení prádla, byl založen v roce 1946.

⁵¹ WAGNEROVÁ, Alena. *Co přinesl a nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti – aneb nejen jesle a traktoristky*, In: SOKAČOVÁ, Linda a APPELTOVÁ, Michaela. *Gender a demokracie 1989-2009*. Praha: Gender Studies, 2009. 112 s. ISBN 978-80-86520-64-3, str. 11nn

byla jedním ze stěžejních bodů programové emancipace žen již od jejího počátku. Platy žen a mužů se, i přes snahu Československého svazu žen upozornit na tento problém, nepodařilo za celé sledované období vyrovnat, tento problém se nepodařilo vyřešit ani v osmdesátých letech a potýká se s ním i česká postkomunistická společnost.⁵² V období tzv. normalizace byl plat žen v průměru o třetinu nižší než plat, který za stejnou práci pobírali muži.⁵³

Státní politika veřejně proklamovala také výrazný nárůst žen v politice. V Národním shromáždění se počet žen pohyboval s menšími výkyvy pravidelně kolem 30 %. K tomu je ovšem nutné dodat, že tento zákonodárny orgán měl ve skutečnosti jen velmi malý podíl na reálném chodu státu. Veškerou moc měl v rukou výkonný výbor strany, tedy Ústřední výbor Komunistické strany Československa (dále ÚV KSČ). Zde bylo ženské zastoupení výrazně nižší, jen 5 %.⁵⁴ Ve sledovaném období byla takovou zástupkyní žen v ÚV KSČ členka nejvyššího předsednictva ženské organizace, což mělo budit zdání, že ženská organizace jako mluvčí československých žen se podílí na fungování a chodu státu.

Podle socialistického modelu se měla žena uplatnit ve třech oblastech společenského života. V rodině, v zaměstnání a ve veřejném životě, přičemž stát kladl důraz zejména na hospodářskou oblast. Na procentuálním nárůstu zaměstnaných žen a žen aktivně zapojených do politických struktur socialistického Československa stát demonstroval úspěch ženské politiky a potvrzoval tak praxi přišedší ze Sovětského svazu, že žena je dalším ekonomickým článkem společnosti. Společnosti, která na masivní nástup žen do zaměstnání nebyla připravena i přes téměř století trvajících proces emancipace českých žen. Problémy, které z jejich zapojení do pracovního procesu vyplývaly, pak měla reflektovat ženská organizace, jako funkční prostředník mezi KSČ a československou společností.

---

⁵² VODOCHODSKÝ, Ivan. *Patriarchát na socialistický způsob; k genderovému řádu státního socialismu*, . [online]. [cit. 29.10.2017]. Dostupné z: http://www.genderonline.cz/uploads/dc5b8c7789b2fd34014cf6660ea88c7ab6db276e_patriarchat-na-soc-zpusob.pdf

⁵³ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 10, *Postavení ženy v socialistické společnosti*, str. 12, materiál politicko-výchovného oddělení pro schůzi Sekretariátu ÚV ČSSZ dne 23. ledna 1968

⁵⁴ Vypočteno dle: ŠTVERÁK, František. *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921-1992): základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*. Vyd. 1. Praha: Národní archiv, 2010. 440 s. ISBN 978-80-86712-87-1

1.3 Ženské organizace v Československu v letech 1948-1965

Po roce 1948 se sto let trvající tradice ženských organizací na území Československa dramaticky proměnila.⁵⁵ Ženské hnutí v předválečném Československu charakterizovala pluralita společenských a politických názorů. V roce 1948 začalo budování jednotné masové organizace žen, která měla sjednotit všechny spolky a organizace, které ženskou politiku do té doby prosazovaly. Tato organizace se vyvinula z Rady československých žen, veřejné společenské organizace obnovené po druhé světové válce, jež se zabývala ženskou problematikou ve společnosti v širším než jen politickém kontextu. Do budoucna měl být podobně jako v jiných oblastech stranického zájmu vytvořen jednotný Svaz, který by se stal nástrojem uplatňování politiky vládnoucí strany.

V následující části bude stručně nastíněno, jakým způsobem byla po únorových událostech roku 1948 ustavena jednotná ženská organizace, jaká byla její organizační struktura a k jakým zásadním změnám došlo oproti dřívějšímu stavu. Přestože období mezi lety 1948-1965 není samotným tématem práce, je třeba mu věnovat alespoň základní pozornost, neboť tvoří důležitý přechod mezi demokraticky fungující Radou československých žen a byrokratickým aparátem, kterým se stal Československý svaz žen v období, které sleduje tato práce. Pro definici ženské organizace mezi lety 1965-1975 je vývoj po Únoru 1948, stejně jako vývoj bezprostředně po roce 1945, určující.

1.3.1 Přechod ženské organizace pod kuratelou KSČ

S existencí ženské organizace se v nově budovaném socialistickém Československu po únoru roku 1948 původně nepočítalo.⁵⁶ Na základě ústavy z roku 1948 byla žena zrovnoprávněna s mužem a KSČ jako vládnoucí strana v Československu hodlala důsledně uplatňovat rovnostářskou sociální politiku v rámci svého základního ideologického programu. Samostatná ženská organizace měla být proto do budoucna zbytečná. Naopak bylo spolkaření jako dědictví občanské společnosti demokratického Československa hodnoceno v zásadě negativně, protože nedávalo žádný prostor širším vrstvám společnosti, jednalo se o záležitost

---

⁵⁵ NEČASOVÁ, Denisa, Women's organization in the czech lands 1948-1989, In: HAVELKOVÁ, Hana, ed. a OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, ed. *The politics of gender culture under state socialism: an expropriated voice*. 1st pub. London: Routledge, 2014. x, 264 s. Routledge research in gender and politics; 2. ISBN 978-0-415-72083-0. str. 58

⁵⁶ NEČASOVÁ, Denisa, *Organizace žen v letech 1948-1989 v historické perspektivě*, In: HANÁKOVÁ, Petra et al. *Vývlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015. 512 stran. Post; 14. svazek. ISBN 978-80-7419-096-4. str. 176

menšinovou, intelektuální a tedy v dobové propagandě reakční.⁵⁷ Hned po únoru 1948 proto skončilo svobodné ustavování svobodných zájmových organizací, představitelé vládní moci sami rozhodovali o tom, které zájmy mohou obyvatelé rozvíjet pomocí zájmových organizací. Následovala důsledná redukce zájmových útvarů na zlomek původního poválečného počtu.⁵⁸ Skutečným důvodem rozpouštění spolků však nebyl jejich negativní postoj k dělnické třídě, jak bylo veřejně proklamováno, ale snaha o centralizaci moci KSČ, která by mohla být neustálým tlakem ze strany zájmových organizací oslabována.

Komunistický režim však nakonec našel cestu, jakou se měla ženská organizace ubírat. Posloužila, stejně jako další společenské a zájmové organizace poválečného Československa, jako převodová páka mezi dvěma politickými systémy a jeden z rozhodujících faktorů centralizace moci. Od loajality těchto reorganizovaných zájmových útvarů a spolků, které byly postupně ovládnuty prověřenými osobami, pak politická garnitura odvozovala legitimitu své moci ve státě. Moci, která byla dána zdola, tedy obyvatelstvem, nikoli násilným převzetím politické moci. Nově formovaný totalitní režim měl ambici ovládnout všechny aspekty života společnosti, proto tato legitimizační snaha pronikala i do oblastí nepolitických, jako bylo hospodářství nebo kultura.⁵⁹ Tím, že bylo využito i ženských poválečných spolků a organizací a zároveň že ženy vytvářely v únorových dnech roku 1948 akční výbory v okresech na podporu nové politické garnitury, však došlo k protichůdným tendencím mezi tím, co KSČ prostřednictvím nově vydané ústavy hlásala, a tím jak s ženami fakticky nakládala. Ženy byly tímto krokem označeny jako zájmová skupina, jako společenský subjekt domáhající se svých práv v nové společnosti, stejně jako spisovatelé, sportovci, nebo politicky angažovaná mládež. Ženy ovšem tvořily polovinu obyvatelstva Československa a sama nová ústava jim přiřkla stejná práva, jako měli muži.

V kritických únorových dnech došlo k faktické likvidaci Rady československých žen, která byla i přes nevoli dosavadních členek předsednictva násilně začleněna do Národní fronty. Za tím účelem byla speciálně vytvořena Národní fronta žen (dále NFŽ) pod vedením předválečné poslankyně a představitelky komunistického odboje během válečných let,

⁵⁷ NEČASOVÁ, Denisa, *Organizace žen v letech 1948-1989 v historické perspektivě*, In: HANÁKOVÁ, Petra et al. *Vyvláštěný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. str. 176

⁵⁸ Karel Kaplan uvádí, že z původního počtu cca 60 000 zájmových útvarů, spolků a organizací byl jejich počet v roce 1948 zredukován na 683. In: KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953. 2. část, Zakladatelské období komunistického režimu*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 146 s. Odborná literatura pro učitele. Pomocný studijní text pro gymnázia. ISBN 80-04-25700-3. str. 25

⁵⁹ Tato teorie převzetí moci autoritářskými režimy byla převzata z: BALÍK, Stanislav a KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012. 215 s. Bod. ISBN 978-80-7363-266-3.

Anežky Hodinové – Spurné. Soustavná politická práce a agitace některých členek KSČ uvnitř Rady československých žen, která započala okamžitě po jejím obnovení v květnu 1945, se tak nakonec vyplatila. „Vzhledem k situaci, učinily jsme oficiální podání přihlášky jménem třinácti členek předsednictva. Po bezvýsledném jednání s doktorkou Horákovou byl svolán celý výbor žen na středu 25. února, kde doktorka Horáková nás obvinila z nedemokratického, autoritářského přístupu,“⁶⁰ vzpomínala o deset let později na tehdejší atmosféru uvnitř ženské organizace Julie Prokopová, místopředsedkyně zvolená v roce 1946. Její postava nejlépe charakterizuje, jak hluboko do struktury organizace ještě před samotným únorovým převzetím moci KSČ pronikly ženy komunistky. Bezprostředně po odstranění Milady Horákové z oficiální struktury nové ženské organizace došlo k otevřené kritice⁶¹ jejího postoje vůči společenským změnám. „Vedoucí předsedkyně výboru žen Horáková dovedla mistrně používat slov o demokracii, až bylo někdy skutečně těžké pochopit, zda s pokrokem souhlasí nebo ne.“⁶² Politicky prověřenému vedení NFŽ se postupně podařilo z řad členek původního předsednictva Rady československých žen tzv. vyakčnit politicky nespolehlivé subjekty a provést reorganizaci celého vedení. V rámci okresních národních výborů v některých městech a obcích pak začaly vznikat akční výbory žen, jejichž účelem bylo převzetí ženské iniciativy na místní úrovni, jako v případě NFŽ na úrovni celostátní.⁶³ Výzvu ke vzniku akčních výborů uveřejnil také časopis *Vlasta*, v té době jediný vycházející ženský časopis a periodikum, které vzniklo již pod patronací Rady československých žen v roce 1947. V únoru 1948 přinesl prohlášení: „My, československé ženy, oddaně a věrně se stavíme za všechna revoluční opatření a všemi silami pomůžeme při budování a upevňování demokratické republiky. Revoluční změnou prošla celá Národní fronta. Byly vytvořeny Akční výbory NF, které přijímají odpovědnost za pokojné budování a zvyšování blahobytu v našich zemích. Ženy pomohou svou prací zajistit úspěšnou cestu k socialismu, jenž je zárukou k naprostému zrovnoprávnění žen. [...] Národní fronta žen ani Rada československých žen v této době neplnila do všech důsledků své pokrokové poslání vrcholných orgánů žen v republice. Proto se dosavadního vedení Rady československých žen ujímá dnešním dnem

⁶⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 10, *Projev Julie Prokopové na plenárním zasedání 26. 2. 1958*, Zápis z plenárního zasedání Výboru československých žen konaného 25. a 26. 2. 1958,

⁶¹ Kritizována, například místopředsedkyní Rady československých žen, byla Milada Horáková ještě předtím, než prezident ČSR Edvard Beneš podal demisi. BEDNÁŘOVÁ, Věra, *České ženské hnutí do roku 1948*, In: *Český časopis historický*, ročník 89, číslo 2, str. 232nn

⁶² NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 10, Riecklová, *Zápis z plenárního zasedání Výboru československých žen konaného 25. a 26. 2. 1958*,

⁶³ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2011. 411 s. Knižnice Matice moravské; sv. 34. ISBN 978-80-86488-82-0., str. 156

*Akční výbor československých žen, který sdružuje všechny věrné, lidově demokratické republiky oddané ženy a přejímá plnou odpovědnost. [...] Vyzýváme všechny osvědčené, naši republiky věrné ženy ve všech závodech, živnostech, úřadech a školách, naše intelektuální pracovnice, zemědělské ženy a ženy pracující v domácnosti: Přistupte ihned k vytváření Akčních výborů československých žen v krajích, okresech a místech!*⁶⁴ Zároveň bylo odsouzeno předchozí vedení Rady za údajné narušování budování politického uspořádání státu. Novou předsedkyní se prozatím stala Anežka Hodinová – Spurná, do čela organizace bylo dosazeno třináctičlenné předsednictvo vybrané ze stávajících členek Rady československých žen, které vyjádřily souhlas s odstraněním některých členek, včetně dosavadní předsedkyně Milady Horákové, z vedení organizace.⁶⁵ Vývoj v únorových dnech uvnitř ženské organizace a v rámci její celostátní struktury je v podstatě totožný jako postup převzetí moci KSČ, kdy ve všech stupních československé státní správy, zároveň v některých podnicích, vznikaly Akční výbory KSČ zabezpečující převzetí moci v jednotlivých regionech, závodech i na celostátní úrovni.⁶⁶

Cílem akčních výborů žen byla postupná likvidace svobodných ženských spolků v okresech a na nižších stupních státní správy, případně jejich začlenění do Rady československých žen. „*Povinností těchto akčních výborů je provést očistu ve svých vlastních řadách, zajistit provedení neodkladných úkolů organizačních a hospodářských, přihlásit se do akčních výborů Národní fronty a pomáhat při očištění národa.*“⁶⁷ To bylo pro nově se formující ženskou organizaci naprosto zásadní. Tato tendence je pro poválečnou situaci v Československu signifikantní. Odpor k poválečnému pluralismu zapříčinil příslovečnou snahu o myšlenkovou souhru a jednotu v rámci spolků a zájmových skupin. Toho komunisté obratně využili jako jednoho z dominantních prvků procesu převzetí moci.⁶⁸ Bezprostředně po únoru 1948 byl „*vyhlášen ostrý kurz proti reakci,*“ který fakticky odstartoval rozsáhlé čistky uvnitř KSČ, v odborovém hnutí, zájmových organizacích, v závodech. Celkový počet členů národních výborů se snížil o 75 tisíc. Perzekuce se následně dotkly i politicky

---

⁶⁴ *Československé ženy!*, Vlasta 1948, č. 9, str. 15

⁶⁵ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posílíš mír! : ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*, str. 149nn

⁶⁶ Více o vzniku Akčních výborů KSČ v únorových dnech roku 1948 viz např. KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. V ČSFR vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1993. 447 s., [24] s. obr. příl. Archiv; sv. 68. ISBN 80-204-0145-8. str. 157nn

⁶⁷ *Akční výbor Rady československých žen a Národní fronty*, Vlasta 1948, číslo 10, str. 15

⁶⁸ Sociálními dějinami a sociálními proměnami společnosti v prvních poúnorových letech se v našem prostředí zabývá například Lenka Kalinová. KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 363 s. ISBN 978-80-200-1536-5.

neangažovaných osob, jako byly vysokoškolští profesori, členové československé armády nebo bezpečnosti.⁶⁹ Zásah uvnitř ženské organizace byl proto zcela v souladu s tehdejšími politickým kurzem.

1.3.2 Rada žen (1948-1950)

Původní Rada československých žen změnila název na Radu žen. Rada žen měla nově fungovat na zásadách individuálního a kolektivního členství, což mělo být potvrzeno rozdělením členských legitimací v červenci 1949.⁷⁰ Řadě členek bylo zachováno původní členství z poválečné Rady československých žen, z čehož Rada žen v prvních letech existence profitovala, protože jejími členkami tak bylo více než dva a půl milionu československých žen. Organizace měla být nadále otevřená ženám stojícím mimo oficiální stranické struktury.⁷¹ Předsedkyní organizace zůstávala Anežka Hodinová - Spurná, v čele organizace stál výkonný ústřední výbor. Nejvyšším orgánem měl být celostátní sjezd, který se ale v letech existence Rady žen sešel jedinkrát, v červnu 1948.⁷² Do jeho svolání stál v čele organizace akční výbor Rady československých žen, který se skládal z dvacetičlenného předsednictva a několika členek zájmových útvarů. Červnový celostátní sjezd Rady žen potvrdil ve funkci předsedkyně Anežku Hodinovou – Spurnou. Pro státní aparát bylo nutné, aby obsazoval vedoucí pozice v zájmových útvarech politiky spolehlivými subjekty,⁷³ aby si tak mohl být jist absolutní loajalitou organizace vůči politickému režimu.

Celostátní struktura Rady žen, první jednotné organizace žen v socialistickém Československu, se částečně podobá struktuře Československého svazu žen, jenž je tématem této práce, proto zde nebude nijak podrobně popsána. Organizaci Svazu po roce 1967 bude věnována samostatná kapitola.

I přes veřejně proklamovanou jednotu ženského hnutí v Československu, kterou měly zajistit likvidace ženských spolků, respektive jejich zapojení do struktury Rady žen, na Slovensku ještě během roku 1948 vznikl Slovenský svaz žen (Sváz slovenských žien). Tím však narušil budovanou jednotu ženské organizace v Československu a pomyslně otevřel

---

⁶⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953. 2. část, Zakladatelské období komunistického režimu.* str. 10nn

⁷⁰ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*, str. 160

⁷¹ Tamtéž, str. 181

⁷² Tamtéž, str. 182

⁷³ KAPLAN, Karel, ed. *Kádrová nomenklatura KSČ 1948-1956: sborník dokumentů.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1992. 199 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny; sv. 2. ISBN 80-85270-04-8. str. 7

jakousi ženskou slovenskou otázkou, která se stane jedním z konstitutivních faktorů, které zapříčiní opakující se transformace ženských organizací po roce 1948, v souvislosti s geopolitickou situací v Československu. Rada žen po celou dobu své existence fungovala jako federativní orgán, který měl záležitosti řešit celostátně, zároveň v kooperaci se Slovenským svazem žen. Tato spolupráce však byla ryze formální.⁷⁴ Slovenský svaz žen tak vznikl jako jakýsi krajský výbor, který řešil záležitosti čistě slovenské a problematiku žen regionálně v oblastech, které byly pro pražské vedení celostátní organizace příliš vzdálené. Přinejmenším od roku 1949 KSČ plánovala sjednocení dvou organizací na jednotnou masovou organizaci.

Rada žen kladla důraz zejména na práci na místní úrovni z přirozené potřeby získat co nejvíce žen do organizace, tudíž deklarovat jejich loajalitu vůči novému státnímu režimu. Zároveň tak pokračovala v likvidaci svobodných ženských spolků, případně k jejich přeformulování politického a společenského směřování. KSČ, respektive pounorová ženská organizace si tak uvědomila možnou sílu ženské populace, jejichž *neangažovaná masa* mohla pro státní režim znamenat potencionální nebezpečí, protože se tak nabízelo její případné zneužití tzv. reakcí.⁷⁵ Pokud tedy došlo po únorové reorganizaci ke zrušení některých místních ženských spolků a organizací, pak nedlouho po vzniku Rady žen začaly v duchu této potřeby vznikat desítky místních organizací a poboček Rady žen. Místopředsedkyně Rady žen Julie Prokopová o formování struktury Rady žen řekla, že *„pracující lid rychle vyzrával ve skutečně aktivní bojovníky za likvidaci reakčního puče, za likvidaci buržoazie od podílu na moci a předání moci plně do rukou dělnické třídy. [...] V letech našeho nástupu za dovršení socialistické výstavby přinesly československé ženy svůj aktivní podíl v boji za mír, socialismus, za štěstí našeho lidu a blaho svých dětí.*⁷⁶ Místní pobočky Rady žen tak vznikaly jak zcela nové, tak docházelo k přetransformování některých poválečných místních ženských spolků, které byly nově zařazeny do struktury Rady žen, na něž dohlížely Okresní výbory Rady žen. Struktura pounorové ženské organizace tak do značné míry kopírovala strukturu vládní strany, na celostátní a místní úrovni.⁷⁷

---

⁷⁴ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posilíš mír! : ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*, str. 188

⁷⁵ FLEMINGOVÁ, Zuzana, *Organizace žen do února 1948*, str. 127, Převzato z: *Buduj vlast - posilíš mír! : ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*, str. 141

⁷⁶ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 10, *Projev Julie Prokopové na plenárním zasedání 26. 2. 1958*, Zápis z plenárního zasedání Výboru československých žen konaného 25. a 26. 2. 1958,

⁷⁷ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posilíš mír! : ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*, str. 186

Ženy, které se v základních organizacích Rady žen angažovaly, často pokračovaly v práci, kterou zahájily již po roce 1945. Tehdy se podílely na poválečné obnově místní politiky, částečně z důvodu nedostatku mužů v místě, ale také kvůli nechuti obyvatel aktivně se účastnit místní politiky. Po únorových čistkách uvnitř národních výborů se jim zase otevřela možnost zaplnit tato uprázdněná místa. Se vznikem a slučováním ženských spolků do struktury Rady žen však byla politická práce řady žen na místní úrovni degradována jen na řešení ženské otázky, přestože jejich činnost byla doposud komplexně politická.⁷⁸

Členky předsednictva Rady žen, nejvyššího výkonného orgánu ženské organizace, byly rozděleny do komisí, z nichž každá měla na starost jinou část politicko-výchovné práce organizace. Organizační komise měla obdobné úkoly jako komise kulturně-osvětová, která organizovala různé semináře, přednášky, akce, na kterých se setkávaly členky Rady žen s potencionálními zájemkyněmi o členství. Na ministerstvu informací vznikl navíc ve spolupráci s touto komisí orgán pro osvětovou péči o ženu, ve kterém zasedaly zástupkyně ministerstva informací spolu s členkami Rady. Komise národohospodářská brzy navázala kontakt s Ústřední radou odborů (dále ÚRO), společně s ní a sociálně politickou komisí se zabývaly zaměstnaností žen a jejich participací na národním hospodářství. Rada žen tak společně s orgány KSČ za vstup žen do národního hospodářství. Cílem bylo znovuobsazení prázdných míst a plnění hospodářského plánu, jehož realizace by nebyla bez zapojení veškerých pracovních sil možná. Zdravotní péči pro ženy měla zajišťovat zdravotní a pracovní komise.⁷⁹

Rada žen organizovala řadu masových akcí v souvislosti s významnými daty a svátky, jako byl zejména Mezinárodní den žen⁸⁰, ale také výročí související se vznikem KSČ, výročí osvobození Československa Rudou armádou, Vítězný únor 1948, ze zahraničních výročí pak zejména události spojené s formováním Sovětského svazu. Centrální ženská organizace tak otevřeně podporovala politiku KSČ a učinila ženskou politickou agendu otázkou celostátní.

---

⁷⁸ Více o důvodech zapojení žen do místní politiky viz NEČASOVÁ, Denisa, *Ženy vedou obec; příspěvek k proměně poúnorové československé společnosti*, In: *Dějiny - teorie - kritika = History - theory - criticism*. Praha: Masarykův ústav Akademie věd České republiky, 2004- . ISSN 1214-7249. 2011, číslo 1, str. 60nn

⁷⁹ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posílíš mír! : ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*, 188nn

⁸⁰ Mezinárodní den žen se poprvé slavil 28. února 1909, po první světové válce bylo stanoveno datum 8. března jako výročí stávky newyorských žen. Slaví se pod patronací Organizace spojených národů. Women's day history. [online]. UN. 2017. [cit. 20.10.2017]. dostupné z: <http://www.un.org/en/events/womensday/history.shtml>.

Programovými body Rady žen⁸¹ byly zejména podíl žen na budování socialistického státu, tedy klíčové navýšení počtu žen zapojených do pracovního procesu, veřejná participace žen v oficiálních mocenských strukturách, dále podíl žen na obraně státu, což byla záležitost do značné míry ideologická a souvisela s celkovou rétorikou konce čtyřicátých a počátku padesátých let. Nově ustavený politický systém si uvědomoval sílu žen ve společnosti a změnu jejich pozic ve společnosti. Neměly již být podceňovanou sociální skupinou, ale tvořit rovnocennou, hospodářsky produktivní součást obyvatel Československa. Bylo tedy logickou potřebou získat ženy coby potenciální loajální příslušníky nově etablovaného režimu. Základní úkol Rady žen, tedy připravit ženu k plné občanské vybavenosti, zůstal totožný s poválečnou Radou Československých žen.⁸² S nástupem žen do zaměstnání se v Československu po druhé světové válce znovu otevřela některá témata, jimiž se zabývala již předválečná ŽNR, například péče o zaměstnané ženy, otázka pracovního zatížení žen ve fyzicky náročných profesích nebo jakási podvojná funkce žen, která vyplývala z pracovních a rodinných povinností žen. Členky pounorové Rady žen upřednostňovaly pracovní funkci žen nad funkcí mateřskou, z logické potřeby podpořit politický režim při rekonstrukci národního hospodářství, do kterého měly být zapojeny veškeré schopné pracovní síly v Československu.

Přirozenou součástí ideologie Rady žen byl v letech 1948-1950 kontakt se zahraničím. Rada žen v mezinárodním styku navázala na aktivitu poválečné Rady československých žen, když se zapojila do nadnárodní spolupráce v rámci Mezinárodní demokratické federace žen (dále MDFŽ). Spolupráce s mezinárodní ženskou organizací byla přirozenou součástí politiky Rady československých žen, spojenou v zahraničí zejména s osobou tehdejší předsedkyně Rady Miladou Horákovou. MDFŽ fungovala od listopadu 1945, kdy na prvním mezinárodním kongresu žen v Paříži v listopadu tohoto roku vznikla. Měla fungovat jako další „*aktivní činorodá síla v táboře míru a demokracie, v organizovaném hnutí obránců míru.*“⁸³ Smyslem této organizace bylo setkávání žen na mezinárodní úrovni, předávání zkušeností jednotlivých států a politických systémů. Organizace se měla profilovat jako nadnárodní a nepolitický subjekt, v němž fungovaly zásady volného prostoru, tedy možnosti setkání žen z odlišných politicko-společenských podmínek. Členkami MDFŽ se staly ženy ze zemí s nově etablovanými lidově demokratickými režimy, stejně jako ženy ze západních kapitalistických států. MDFŽ měla zároveň sloužit ke styku evropských ženských organizací

---

⁸¹ HILLOVÁ, Olga, ed. *At' žije mír!: Záznamy ze Slučovacího sjezdu Rady žen - Živeny - Svázu slov. žien 31.3.-2.4.1950*. 1. vyd. Praha: Orbis n.p., záv. 1, 1950. 162, [4] s.

⁸² NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*, str. 175

⁸³ HILLOVÁ, Olga. *Ženy v boji za mír*, str. 8

s organizacemi žen z rozvojových zemí. Na zasedání v Moskvě v roce 1946 byla vyslovena ochota přijmout do tábora žen jakékoli mezinárodní ženské organizace, které „*bojují za mír a ochranu zájmů žen a dětí.*“⁸⁴ Postupně se tato organizace vyvinula v nejmasovější orgán zastřešující společenské organizace a největší mezinárodní organizaci žen. Na témže zasedání v Moskvě však byl zároveň určen jakýsi nový směr této již jen zdánlivě apolitické organizace. Dominantní úlohu v rámci nadnárodní struktury získaly postupně zástupkyně ze SSSR. Sovětské ženy, vyslankyně Antifašistického komitétu sovětských žen, obsadily vedoucí pozice v organizaci, která tak získala výrazně protiimperialistický charakter. „*V předvoji mezinárodního ženského hnutí žen kráčejí sovětské ženy. Sovětské ženy jsou vášnivými zastánkyněmi míru a připadá jim vynikající úloha v národním hospodářství země.*“⁸⁵ Sovětské ženy a sovětská politika vůči nim byly často i v Československu dávány za příklad jako nejpokrokovější politika vůči ženám na světě, SSSR pak jako stát, který dosáhl úplného ideologického i faktického zrovnoprávnění žen ve společnosti. Pro ženy ze zemí s lidově-demokratickým režimem tak byla MDFŽ zároveň prostorem setkání se sovětskými ženami k předání vzájemných zkušeností.

1.3.3 Československý svaz žen (1950-1952)

Během prvních dvou let po únorovém převratu v roce 1948 byl v Československu vybudován zcela nový politický režim, který přiřkl Komunistické straně Československa takřka neomezenou moc. Podpořit ji měly i zájmové společenské útvary a organizace, které nově mohly existovat pouze v případě, že veřejně deklarovaly loajalitu ke státnímu režimu. Mocenské centrum se nacházelo v Praze, od čehož se odvíjela i geopolitická situace uvnitř Československa. Poúnorový režim přivedl slovenské národní orgány do úplné bezvýznamnosti.⁸⁶ Ve smyslu centralizace ústřední moci byly okleštěny pravomoci slovenských orgánů, protože jejich moc by byla překážkou jednotného postupu strany. Slovenským komunistům bylo přislíbeno, že jim budou pravomoci navraceny, jakmile dojde k upevnění centrální moci, k čemuž ovšem i přes značné protesty ze Slovenska nedošlo. Karel Kaplan uvádí tři dominantní příčiny asymetrického česko – slovenského vztahu uvnitř jednoho státního celku po roce 1948. KSČ vnímala Slovensko jako politicky slabé místo.⁸⁷

---

⁸⁴ Tamtéž, str. 16

⁸⁵ HILLOVÁ, Olga. *Ženy v boji za mír* str. 17

⁸⁶ KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1948-1953*, 2. Část, str.46nn

⁸⁷ 26. května 1946, rok po skončení války, se v Československu konaly demokratické volby, jejich výsledky měly určit mocenské rozprostření sil podle stranického klíče. Ukázaly disproporci mezi českou a slovenskou

Slovenská otázka měla být otázkou v první řadě ekonomickou, což souviselo se značnou nevyrovnaností státního hospodářství již v letech 1918-1938. Třetím dominantním faktorem měly být již v roce 1948 patrné projevy tzv. buržoazního nacionalismu.⁸⁸ Kampaň proti tomuto nacionalismu pak KSČ vnímala jako další podnět k utužení centrální moci a oslabení vlivu národního elementu. Proto můžeme období let 1950-1953 označit jako období utužování centralizace moci. To se mělo dotknout i primárně nepolitických objektů, jako byla ženská organizace. Proto bylo rozhodnuto o ukončení nejednoty česko – slovenského ženského hnutí a vzniku jednotné ženské organizace, která by se ještě více ujednotila a centralizovala.

V roce 1950 došlo ke sjednocení Rady žen a Slovenského svazu žen, čímž se navýšil počet členek jednotné ženské organizace, která měla fungovat na ještě masovějším a především jednotném a efektivním měřítku. V letech 1948-1950, kdy fungovala Rada žen, se ukázalo, že ženská organizace se má do budoucna stát automatickou součástí společnosti. Byl proto položen základní kámen socialistické ženské organizace v československé společnosti a došlo k jejímu ideologickému ukotvení ve společnosti. Samy ženy viděly svůj podíl na transformaci československé společnosti a hospodářství. „*Právě únor nám umožnil řešit všechny problémy přímo v místech, přímo ve vesnicích a městech, tam kde žijeme. Pro nás má velký význam skutečnost, že se můžeme uplatnit ve všech složkách našeho hospodářského a kulturního života [...] Tak jako jsme bojovaly v únorových dnech, zrovna s takovým zápalem budeme bojovat se všemi ženami proti válečným paličům za udržení trvalého míru ve světě,*“⁸⁹ vzpomínala na tehdejší atmosféru uvnitř ženského hnutí Božena Riecklová. Rada žen však ve společnosti a ani uvnitř mocenského aparátu nebyla vnímána veskrze pozitivně, protože i přes svůj zásadní ideologický obrat po roce 1948 zůstávala nadále dědičkou poválečné Rady československých žen a to včetně zachování organizační struktury i některých tradic spojených například s Miladou Horákovou.⁹⁰ I z tohoto důvodu bylo po dvou letech existence přikročeno k restrukturalizaci ženské organizace, aby se tak zbavila pověsti nástupnické organizace po kapitalistické Radě československých žen. Bylo rozhodnuto o vzniku jednotného svazu. Vznik svazů je navíc signifikantní pro konec čtyřicátých a počátek padesátých let. Nejrůznější kulturní a společenské svazy měly sloužit

---

části. V českých zemích získala KSČ 40,2 % hlasů a stala se vítězem voleb, na Slovensku volby vyhrála demokratická strana s 62 %, KSS získala 30,37 %. KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*, str. 57nn

⁸⁸ KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1948-1953*, 2. Část str. 46nn

⁸⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 10, Riecklová, *Zápis z plenární schůze konané 25. a 26. února. 1958*,

⁹⁰ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955* str. 212

jako převodové páky mezi demokratickým a komunistickým režimem, což souviselo s faktem, že podřízení kulturního života mocenskému monopolu bylo samozřejmě složitější.⁹¹

Slučovací sjezd Rady žen a Svazu slovenských žen se konal mezi 31. březnem a 2. dubnem roku 1950 v Praze. Slavnostně na něm byla vytvořena spojením těchto dvou organizací nová podoba celostátní ženské organizace, Československý svaz žen. Sjezdu se účastnilo tisíc pět set delegátek z celého Československa, aby tak utvrdily vzájemné přátelství mezi národy.⁹² KSČ, která stála za přípravou sjednocení dvou republikových organizací zabývajících se ženskou problematikou, tak dala jasně najevo, že po počáteční nejistotě, zda bude v nově formované společnosti ženské organizace vůbec potřeba, s celostátní ženskou organizací nadále počítá. Dokonce měla být v onom ještě masovějším měřítku efektivnější.⁹³ Zdá se tedy, že KSČ usilovala o zachování určité jednoty československých žen, v prvních poúnorových letech však nedokázala přesně definovat, jaká má být podoba ženského hnutí a jeho poslání v nové československé společnosti. Nadále ale vnímala ženskou organizaci jako nezanedbatelný faktor ve společnosti. Ženy tvořily polovinu obyvatel Československa, jejich jednotné vystupování pod sjednocenou masovou organizací, která otevřeně podporovala politický režim, se tedy mělo stát v prvních poúnorových letech významným faktorem přeměny československé společnosti.

Tak jako Rada žen, která měla budít zdání, že stojí mimo oficiální vládní strukturu, se i Československý svaz žen formoval jako nadstranická organizace, která zvala do svých řad dokonce i katolické ženy⁹⁴, které byly v padesátých letech hojně pronásledované režimem.⁹⁵

Hned v květnu roku 1950 se měly československé ženy připojit svým podpisem k zastáncům mírového manifestu ze Stockholmského zasedání světového Výboru obránců míru,⁹⁶ aby tak podpořili mírové hodnoty poválečné Evropy. I pro Československý svaz žen bylo klíčové jeho zapojení do struktury mezinárodního ženského hnutí. S novým společenským směrem MDFŽ v neklidných padesátých letech však bylo potřeba organizaci pročistit od jakýchsi „škodlivých živlů,“ jako byly zástupkyně Spojených států amerických, ale

---

⁹¹ KAPLAN Karel, *Československo v letech 1948-1953, 2. Část*, str. 55

⁹² ŠVERMOVÁ, Marie. *Náš boj za mír*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1950. 15 s. str. 5

⁹³ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*, str. 214nn

⁹⁴ ŠVERMOVÁ, Marie. *Náš boj za mír*, str. 14

⁹⁵ Více o pronásledování katolíků viz např. STRÍBRNÝ, Jan, ed. a HANUŠ, Jiří, ed. *Stát a církev v roce 1950: sborník příspěvků z konference pořádané Českou křesťanskou akademií, Ústavem pro soudobé dějiny, Centrem pro studium demokracie a kultury ve spolupráci s Arcibiskupstvím pražským dne 21. června 2000 v Emauzském klášteře v Praze*. 1. vyd. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2000. 143 s. *Historia ecclesiastica*; sv. 4. ISBN 80-85959-71-2.

⁹⁶ ŠVERMOVÁ, Marie. *Náš boj za mír*, str. 6

také československá zástupkyně Rady československých žen, Milada Horáková, která byla po svém odstranění z vedení ženského orgánu v Československu nakonec odstraněna i ze struktury MDFŽ jako „zdanlivá agentka amerického imperialismu.“⁹⁷ Vyslankyně Československého svazu žen se v letech 1950-1952 setkávaly se zástupkyněmi zahraničních organizací i mimo půdu MDFŽ. Byla zorganizována řada zájezdů do zemí, které KSČ považovala za vhodné k návštěvě a vzájemnému předání informací.⁹⁸

Československý svaz žen měl být důslednou prací na veřejnosti dobře viditelný. K veřejné prezentaci aktivity nové organizace měla sloužit veřejná výstava výtvarných děl, nebo manifestace žen na podporu spolupráce mezi oběma národy, Československa a Sovětského svazu.⁹⁹ Organizační proměna v roce 1950 byla navíc hojně reflektována v tisku a to nejen v ženském týdeníku, jakým byla *Vlasta*, ale i v celostátních tiskovinách. „*Ženy, učte se moudře hospodařit nejen ve svých domácnostech, ale i ve státě, neboť je to váš stát. Dělnice, rolnice, všechny pracující ženy, matky, směle a odvážně do práce. Spojme své ruce, sdružme se v našem velikém Československém svazu žen a vykročme pevně šťastnému socialistickému zítřku, vpřed trvalému míru,*“¹⁰⁰ zaznělo úvodním provolání Československého svazu žen, čímž si organizace určila jasný směr do budoucnosti.

Organizační struktura nové organizace zůstávala neměnná, alespoň v celostátním měřítku. Formálním vedením Československého svazu žen byl celostátní sjezd, který se opět za celou dobu fungování organizace sešel pouze jedinkrát a to při sjednocení Slovenského svazu žen a Rady žen.¹⁰¹ Předsedkyní Československého svazu žen nadále zůstávala jedna z čelních představitelk poválečného levicového ženského hnutí, Anežka Hodinová Spurná. Organizační záležitosti měl na starost více než sto členný ústřední výbor. Ani ten však nebyl ve své práci aktivní, jeho povinnosti do značné míry plnil užší výkonný orgán – předsednictvo. Novým prvkem pak byl sekretariát, čítající několik desítek členek, které zabezpečovaly běžný chod organizace, jako bylo ukládání úkolů jednotlivým oddělením a kontrola jejich plnění. Mimo oficiální strukturu stálo nově kádrové oddělení při ústředním výboru Svazu, jehož úkolem byla kontrola členské základny Československého svazu žen. Svaz tak kopíroval mechanismus KSČ, tudíž její strukturu propracované hierarchie kádrových

---

⁹⁷ Tamtéž, str. 59

⁹⁸ Viz například HODINOVÁ-SPURNÁ, Anežka. *Setkání s osvobozenou Čínou*. Praha: Rada žen, 1950. 70, [ii] s., [24] s. obr. příl.

⁹⁹ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955* str. 221

¹⁰⁰ *Všem ženám Československa; Provolání Československého svazu žen*, vlasta 1950, číslo 15, str. 2

¹⁰¹ HILLOVÁ, Olga, ed. *At' žije mír!: Záznamy ze Slučovacího sjezdu Rady žen - Živeny - Svazu slov. žien 31.3.-2.4.1950*. 1. vyd. Praha: Orbis n.p., záv. 1, 1950. 162, [4] s.

oddělení a komisí dohlížejících na členy KSČ.¹⁰² Členství v organizaci zůstávalo nadále individuální a kolektivní, většina členek Rady žen se automaticky stávala členkami i Československého svazu žen, který tak co do počtu profitoval ze spojení dvou masových organizací. Mnohem propracovanější byl také systém přijímání a zejména vyškrtávání a vylučování členek z organizace. Denisa Nečasová tuto zvýšenou potřebu kontrolovat členství v zájmové organizaci přikládá zvýšenému napětí ve společnosti a očistou komunistické strany na počátku padesátých let.¹⁰³

Československý svaz žen měl klást důraz zejména na práci žen na okresní, městské a obecní úrovni, protože mezi lety 1948-1950 byla efektivita této práce hodnocena jako velmi nízká. K této činnosti byla zřízena celá struktura nižších stupňů organizace, jako byly krajské a okresní výbory svazu, dále městské výbory a místní výbory, které působily na místech bývalých ženských spolků, případně vznikly jako zcela nové. Podle interních materiálů Československého svazu žen jich na konci roku 1951 existovalo více než 31 tisíc.¹⁰⁴ Tyto jednotlivé orgány měly pracovat ve vzájemné součinnosti, dle zásad demokratického centralismu, který bude v této práci podrobněji rozpracován v následující kapitole. Vzhledem k primárnímu cíli ženské organizace v těchto letech se aktivita místních organizací Československého svazu žen zúžila zejména na činnost propagační, tedy agitaci ve prospěch zaměstnání žen v jinak typicky mužských profesích.

Primárním úkolem Svazu byla především výchovná činnost mezi ženami. Nikoli ve smyslu důsledného uplatňování práv žen na rovnoprávnou společnost a stejné podmínky, jako mají muži, ale ve smyslu budování socialistické společnosti a výchovy čistě ideologické. „Ženám jsou v lidové demokracii otevřeny všechny dveře. Naše ženy se denně přesvědčují, že to, co jim dalo lidově demokratické zřízení naší republiky, jim ani z desetin nedala buržoazní demokracie první republiky: rovnoprávnost v povoláních, rovnoprávnost ve mzdách a platech, nové rodinné právo, které zbavuje ženu závislosti na muži, národní pojištění, které zbavuje ženu strachu před nezajištěným stářím. Pokrokové ženy jsou si toho vědomy, a proto s takovou láskou a obětavostí pomáhají na všech pracovních úsecích našeho života budovat socialismus,“¹⁰⁵ zopakoval československým ženám tehdejší prezident Klement Gottwald při příležitosti oslav Mezinárodního dne žen v roce 1951 a potvrdil tak, že v očích vládnoucí

---

¹⁰² Blíže viz např. KAPLAN, Karel, ed. *Kádrová nomenklatura KSČ 1948-1956: sborník dokumentů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1992. 199 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny; sv. 2. ISBN 80-85270-04-8.

¹⁰³ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*, str. 226

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 231

¹⁰⁵ *Úkoly žen v boji za mír*, Vlasta 1951, číslo 13. Str. 2

garnitury neměla být ženská organizace politickou organizací, která by hájila zájmy žen a zlepšovala pracovní podmínky pracujících žen jako nového sociálního fenoménu, ale spíše další z řady masových společenských organizací, jejichž funkce byla politicko - výchovná a sloužila k utvrzení legitimacy státní moci. Zároveň potvrdil, že primárním úkolem ženské organizace v poúnorovém Československu je aktivní činnost směřující k exponenciálnímu zvyšování podílu žen v ekonomice. *„Dovolte nyní, abych se zmínil o dalším velikém a čestném úkolu, který čeká na vás a zvláště na vaši organizaci, Československý svaz žen. Víte dobře, že stupňující program naší pětiletky vyžaduje stále více a víc pracovních sil. Vyřešit tento problém není snadné. A zatím tisíce a tisíce žen pracují pouze v domácnosti, ačkoli by při lepší organizaci mohly konat platné služby v produktivní budovatelské práci. A kolik ještě mladých silných a zdravých mužů promarní své schopnosti v zaměstnáních, které by mohla velmi dobře zastat i mnohá slabší žena. Je nutno se na tyto případy podívat a provádět postupně přeskupování pracovních sil.“*¹⁰⁶ Československý prezident tak zcela jasně vymezil úlohu ženské organizace ve společnosti, která byla zároveň zodpovědná za pokračující růst podílu žen v socialistickém hospodářství. Ženy měly převzít fyzicky nenáročnou práci po mužích, zároveň měly opouštět soukromí rodiny a domácnost.

Československý svaz žen se v necelých dvou letech své existence stal nástrojem politické a hospodářské politiky nové vládní garnitury, když svými aktivitami jednoznačně podpořil zjednodušenou politiku mocenského establishmentu vůči ženám, která se zaměřila pouze na systematickou agitaci ve prospěch hromadného nástupu do zaměstnání.

1.3.4 Výbor československých žen (1952-1967)

Pokud je v souvislosti s přeměnou Rady československých žen na Radu žen a následně na Československý svaz žen použito termínu restrukturalizace organizace, pak byl akt vzniku Výboru československých žen v roce 1952 faktickým zánikem tradice celostátní ženské organizace v Československu. Výbor československých žen znamenal radikální proměnu pojetí a praktického uplatňování ženské politiky. Ženská organizace tak rokem 1952 získala zcela novou podobu, která měla zajistit důsledné plnění úkolů, jimiž byl Československý svaz žen pověřen a které neměl svou činností naplnit.

Na konci roku 1951 KSC zahájila reorganizaci ústředního aparátu KSC. Ten měl být do budoucna schopnější plnit zadané úkoly, což se vzhledem k aktuální politické situaci

---

¹⁰⁶ GOTTWALD, Klement. *President republiky Klement Gottwald pracujícím ženám*. Praha: Práce, 1950. 13 s., [4] s. obr. příl., str. 11

nemělo vždy dařit. Mocenský orgán, který představoval Ústřední výbor KSČ, měl nově získat podobu, jakou měl ústřední aparát sovětské VKS(b), čímž se měla vedoucí úloha strany ve společnosti ještě posílit.¹⁰⁷ Důsledně mělo být dbáno na kádrovou práci, která měla tvořit až polovinu činnosti celého aparátu. Nadále pokračovala očištná vlna uvnitř KSČ, která ještě posílila po vyhlášení měnové reformy na jaře roku 1953.¹⁰⁸ Proto se zdálo posílení kádrové práce jako pro stranu přirozený krok. Na formování organizace KSČ mohla mít vliv také neustálá přítomnost sovětských poradců, československá politická garnitura usilovala o co největší podobnost tehdejších vládních i nevládních organizací se Sovětským svazem. Nově vznikající Výbor československých žen měl mít nově stejnou strukturu, jakou měl Antifašistický komitét sovětských žen v Sovětském svazu.¹⁰⁹ Tento model fungující v SSSR však neměl v Československu dosud žádnou tradici.

I přes dvojnásobnou proměnu podoby ženské organizace, v letech 1948 a 1950, zůstaly pochybnosti, že ženská organizace ve své podobě, přestože aktivně deklarovala loajalitu vůči KSČ, je následkem a pokračováním tradice, kterou počala předválečná Ženská národní rada, respektive poválečná Rada československých žen. Měla být proto vytvořena organizace, která by se svou strukturou zcela lišila od podoby organizace, tak jak se etablovala v letech demokratického Československa. Kopírování sovětského vzoru mělo být ideální příležitostí, jak se této zdánlivé návaznosti definitivně zbavit.

K hlubokým změnám uvnitř ženské organizace došlo na popud KSČ,¹¹⁰ která jako hlavní důvod uváděla dlouhodobou nespokojenost s činností organizace. Ta měla slučovat zejména neangažované ženy, tedy ty, které stály mimo strukturu široké členské základny KSČ. Tím, že by Svaz organizoval ženy různého politického smýšlení a společenského statusu pod organizaci, která se veřejně hlásila k politice KSČ, si strana slibovala absolutní loajalitu ze strany neangažovaných československých žen. Vzhledem k personálnímu složení

---

¹⁰⁷ Záznam projevu Klementa Gottwalda na schůzi předsednictva ÚV KSČ k reorganizaci ústředního aparátu strany, dne 1. Října 1951, příloha 11, , Aparát ÚV KSČ v letech 1948-1968, studie a dokumenty, str. 70nn

¹⁰⁸ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953-1966. 3. část, Společenská krize a kořeny reformy*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 146 stran. Odborná literatura pro učitele. Pomocný studijní text pro gymnázia. ISBN 80-04-25745-3. str. 6

¹⁰⁹ NEČASOVÁ, Denisa, *Organizace žen v letech 1948-1989 v historické perspektivě*. In: HANÁKOVÁ, Petra et al. *Vyvláštěný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. str. 184

¹¹⁰ Zejména se jednalo o kritiku ze strany oddělení masových organizací, které tvořilo součást oddělení organizačně – instruktorského uvnitř ÚV KSČ. *Zařazení oddělení masových organizací do struktury ÚV KSČ viz Struktura oddělení KSČ a seznam funkcí v září 1951, příloha 10, in: Aparát ÚV KSČ v letech 1948-1968, studie a dokumenty, str. 63nn*

Československého svazu žen však tento cíl nebyl naplňován.¹¹¹ Dalším, ryze praktickým důvodem mohl být fakt, že v rámci struktury KSČ fungovaly komise žen, které zabezpečovaly agendu týkající se žen. Proto se celostátní organizace mohla zdát v této věci nadbytečná a pro svůj účel příliš finančně náročná.

*„Je nutno ještě usilovněji, směleji zanášet mezi další vrstvy našich žen myšlenku aktivního boje za mír. Získávat další tisíce, desetitisíce a statisíce žen do výroby, do průmyslu, pro práci v JZD. Musíme pomoci našim ženám i k nabývání kvalifikace pro práci odbornou a odpovědnou,“*¹¹² prohlásil prezident republiky Klement Gottwald na setkání s pracujícími ženami při příležitosti oslav Mezinárodního dne žen na adresu Československého svazu žen v roce 1951, kdy se již jednalo o nové podobě ženské organizace s tím, že původní struktura do nové společnosti již nepatří. Otevřeně tak vyjádřil, že je potřeba zvýšit aktivitu žen, protože dosavadní snahy vzhledem k hospodářským potřebám státu nejsou dostačující. KSČ tak od nově formované organizace požadovala zejména plnění ideologických záměrů. Ženská organizace měla být dalším výchovným prostředkem ve společnosti, který pomáhal budovat socialismus. Tento zásadní bod Československý svaz žen neměl splňovat. Proto bylo rozhodnuto, i přes počáteční nevoli členek, které uvažovaly o změně organizace v mnohem menší míře,¹¹³ o takřka revolučním zásahu do struktury oficiálního socialistického ženského hnutí po vzoru sovětského ženského hnutí. Vedení zanikajícího svazu si dobře uvědomovalo, že politiku ve prospěch žen je možno vykonávat jen za podpory Ústředního výboru KSČ. Tuto podporu Československý svaz žen ve své podobě z let 1950-1952 neměl, proto na tyto zásadní změny nakonec přistoupily i funkcionářky Československého svazu žen. Reorganizace ženského hnutí se časově překrývá s restrukturalizací uvnitř KSČ, oba tyto zásahy do dosavadní struktury byly inspirovány sovětskými vzory.

O další z řady proměn, kterými od roku 1948 prošla ženská organizace v Československu, se v širší společnosti a v médiích téměř nemluvilo. Oproti mohutné podpoře žen při formování Československého svazu žen, proběhla další strukturální změna, byť zásadní, téměř bez vědomí širší společnosti. O zániku Československého svazu žen

---

¹¹¹ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posilíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. str. 267

¹¹² Z projevu Klementa Gottwalda při příležitosti návštěvy pracujících žen na Pražském hradě během Mezinárodního dne žen, 8. března 1951, *Druhá návštěva pracujících žen u presidenta republiky Klementa Gottwalda*. Praha: Orbis, 1951. 32 s. str. 16

¹¹³ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posilíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. str. 267n

jednalo jen několik členek Ústředního výboru organizace, řadové členky Československého svazu žen se o chystaných změnách dozvídaly až na poslední chvíli.¹¹⁴

Výbor československých žen, organizace, která převzala iniciativu po zaniklém Československém svazu žen, znamenala radikální změnu v pojetí ženské organizace a obecně ženské práce v Československu. Došlo k výrazné redukci vnitřní organizační práce, nová organizace byla založena na zcela jiném principu, než bylo dosavadní kopírování struktury KSČ. Struktura Československého svazu žen z let 1950-1952 byla označena za neakceschopnou, jak veřejně deklaroval Výbor československých žen po svém vzniku. „Československý svaz žen, který organizoval ženy ve městech jako přímé členky a počítal jako s nepřímými členkami se ženami organizovanými v ROH, JZD, spotřebních družstvech a Sokole, nemohl při své organizační struktuře dát nejširší základnu k rozvinutí plné aktivity žen.“¹¹⁵ Kritizována tak byla přílišná byrokratizace organizace, což zabraňovalo aktivní práci mezi ženami. Zcela tak zanikla dosavadní struktura Československého svazu žen od základních organizací po výkonný celostátní orgán. Organizace jako taková byla fakticky rozpuštěna.

Výbor československých žen do budoucna přestal přijímat členky. Z původně masové organizace, která svou akceschopnost deklarovala vysokým počtem rozdaných členských průkazů, se stala uzavřená jednotka, která měla proti Československému svazu žen jen zlomek oficiálních členek.

Na celostátní konferenci v dubnu roku 1952 byl zvolen osmdesátičlenný Výbor československých žen¹¹⁶, který měl napříště řídit práci žen na celém území. V této nezměněné podobě pak fungoval až do roku 1967, kdy jej nahradila opět masová organizace celostátního typu, Československý svaz žen (dále ČSSŽ). Do čela Výboru československých žen byla opět zvolena dosavadní vedoucí činitelka ženského socialistického hnutí, místopředsedkyně Národního shromáždění ČSR Anežka Hodinová - Spurná. Došlo tedy k faktickému personálnímu propojení pounorových ženských organizací, které ve své různé formální podobě sjednocovala osoba Anežky Hodinové - Spurné. Předsedkyně a několik dalších žen tvořilo užší předsednictvo, které se pravidelně scházelo a řešilo praktické i ideologické záležitosti chodu organizace.

---

¹¹⁴ Tamtéž str. 269

¹¹⁵ *Kráčíme směle vpřed do další práce*, Vlasta 1952, číslo 18, str. 2

¹¹⁶ Tamtéž, str. 2

Do budoucna neměla být potřeba složitá struktura ženské organizace. Krajské, okresní, městské a místní výbory žen, které vznikaly jako samostatné jednotky, zanikly a funkcionářky, které stály v jejich vedení, se staly součástí výborů žen při ONV a MNV jednotlivých oblastí. Volba členek proběhla automaticky na ustavujících schůzích, přesto znamenala, že mnoho žen bylo z oficiální struktury ženské organizace vyloučeno. Tímto krokem se ženy staly přímo z pozice své funkce v ženské organizaci součástí oficiální struktury státní správy. Na stejném principu fungoval i Antifašistický komitét sovětských žen. Výbory žen sloučené do národních výborů fakticky doplnily chybějící personální síly národních výborů.¹¹⁷ Ženy se staly součástí oficiální hierarchie státní moci. Tím by se mohlo zdát, že skutečně došlo k naplnění jednoho z klíčových úkolů ženské organizace, protože tím měl výrazně stoupnout počet žen v orgánech státní správy. Neznamená to ovšem, že jim byla přidělena v rámci okresů vyšší moc. Některé okresy a místní organizace KSČ jen nerady přijímaly do svých řad ženy. V některých místních výborech se dokonce zvedly vlny odporu proti otevřené spolupráci se ženami.¹¹⁸ Spolupráce tak nakonec nebyla taková, jak ženy předpokládaly. Členky ve výborech žen byly rozděleny do komisí, čímž si rozdělily úzký okruh bodů, jimž se měla nová ženská organizace do budoucna věnovat. Neexistovala síť sjednocující tyto jednotlivé orgány při ONV a MNV, každý výbor žen tvořil samostatnou jednotku, které spolu nijak nekomunikovaly, pouze udržovaly kontakt s celostátním vedením organizace. Ve výborech mělo zasedat obvykle 8-12 členek v závislosti na velikosti daného okresu. Reálně bylo členek výboru často mnohem méně. Na místní úrovni se obvykle angažovaly všechny ženy, které byly členkami předchozí organizace.

Na Slovensku vznikla centrála Výboru československých žen. Fungovala stejně jako pražské ústředí. To, o co usilovala KSČ v roce 1950, když slučovala Radu žen a Svaz slovenských žen, se tedy ukázalo opět jako nefunkční. Výbor československých žen fungoval na celostátní úrovni, byl tedy slovenské sekci nadřazen. Slovenský výbor měl na Slovensku plnit stejnou úlohu, jako Výbor československých žen na celostátní úrovni.

Volby žen do výborů při MNV se konaly každý rok, aby KSČ deklarovala souhlas občanů se zástupkyněmi ve výborech. Ženy tedy musely být ve svých pozicích, na rozdíl od volených členů Národních výborů¹¹⁹, neustále potvrzovány. To ovšem svědčí o tom, že místo

---

¹¹⁷ KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002. 425 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-135-6., str. 226

¹¹⁸ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955* str. 284

¹¹⁹ Předpis 65/1960 o národních výborech. [online]. 1960, [cit. 20.10.2017]. Dostupné z: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html

aby se staly pevnou součástí místních orgány, tvořily jen jakési výbory k nim připojené, jejichž legitimita musela být neustále utvrzována nikoli činností ale formální volbou. Více než polovina, případně minimálně polovina žen jmenovaných do výborů žen při MNV byly ženy politicky neangažované, nebyly tedy členkami KSČ.¹²⁰

Výbor československých žen navázal na předchozí organizaci zejména v otázkách spolupráce s domácími a zahraničními organizacemi. Práce žen byla spojena zejména s Revolučním odborovým hnutím (dále ROH) a nadřízeným orgánem ÚRO či Ústředním svazem odborových družstev. Úzká byla spolupráce s JZD v oblasti, zejména v otázkách práce žen zaměstnaných v zemědělství. Práce výboru žen měla být úzce propojena také s činností Československého svazu mládeže. Ženská organizace a organizace mládeže deklarovala po celou dobu socialistického politického systému v Československu svou otevřenou spolupráci, kterou vysvětlovala potřebou výchovného odkazu mládeže, jejímž prvotním činitelem byla v domácnosti žena. „*Výbor československých žen se obrací ke všem ženám u příležitosti Mezinárodního dne dětí 1965, aby působily na výchovu dětí a mládeže v duchu socialistického vlastenectví, proletářského internacionalismu, přátelství a porozumění mezi národy.*“¹²¹ Ze stejného důvodu byla deklarována také spolupráce Výboru s organizací Pionýr. Společný postup však vykonávaly tyto organizace jen velmi zřídka, zejména ve dnech význačných výročí a mezinárodních dní, jako byl Mezinárodní den dětí nebo Světový festival mládeže a studentstva.¹²²

Stejně jako u Československého svazu žen, jehož nejvyšším výkonným orgánem měl být celostátní sjezd, měl mít Výbor československých žen obdobnou alternativu. Pravidelně měly být svolávány tzv. celostátní aktivity žen, na kterých mělo dojít ke zhodnocení uplynulého období v rámci ženské problematiky, stejně jako tomu mělo být u celostátních sjezdů Československého svazu žen. Výbory žen při MNV měly právo svolávat své vlastní aktivity místních žen. Jich se účastnily ženy, které byly členkami výboru, ty, které s nimi aktivně spolupracovaly, i ženy z širšího okolí. Tak mělo být ženám alespoň částečně nahrazeno chybějící členství přímo ve struktuře organizace. Zejména v šedesátých letech, kdy sílila kritika celkového vedení ženské organizace, se ukázalo svolávání místních aktivů žen

---

¹²⁰ NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posilíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955* str. 297

¹²¹ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 10, *Usnesení k mezinárodnímu dni dětí, 1965,*

¹²² NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 10, *Prohlášení přípravnému výboru IX. Světového festivalu mládeže a studentstva, 1965,*

jako neúčinné.¹²³ Aktivy nebyly svolávány vůbec nebo jen formálně a jejich reálně účinný dosah měl být mizivý.

Výbor československých žen se měl zabývat zejména výchovnou činností. Komunistický režim měl znovu ženskou organizaci použít jako nástroj uplatňování vlastní politiky, v případě agitace ve prospěch odchodu žen do zaměstnání s výrazným hospodářským prospěchem. Dominantní činností tedy dále zůstávala agitační práce, protože ženská organizace v Československu se profilovala jako organizace politicko – výchovná. V tomto duchu organizace fungovala dlouhých patnáct let, kdy v ideové politice docházelo k jen minimálním změnám. Ještě v polovině šedesátých let organizace hodnotila samu sebe prakticky stejně jako o deset let dříve. Na plenárním zasedání Výboru československých žen v roce 1965 zaznělo: „*Budeme především prostřednictvím našich časopisů dále vychovávat ženy k socialistickému uvědomění, překonávat pozůstatky minulosti, náboženské a buržoazní přežitky. Cílem naší výchovné práce je, aby ženy pochopily, že každý z nás odpovídá za další rozvoj naší socialistické společnosti, že nelze jen od této společnosti brát, ale že je základní povinností každého občana našeho státu jí také dávat podle svých sil a schopností.*“¹²⁴

Dominantními body, na které se měla organizace zaměřovat, byla zejména zaměstnanost žen, na kterou kladl socialistický režim důraz, a s ní spojená pracovní kvalifikace žen, dále pracovní podmínky zemědělských žen, zlepšení situace žen na mateřské dovolené či žen v důchodovém věku, naopak postavení mladých žen a svobodných matek. Témata, kterými se Výbor československých žen zabýval, se měnila v průběhu let a úzce souvisela také s dobovou politicko - společenskou situací. Například v roce 1956, v období zmírnění politické situace na mezinárodním poli, se toto uvolnění projevilo i v zájmových organizacích, které otevřely témata do té doby přísně tabuizovaná. V roce 1956 se tak například řešila ve Výboru otázka uměle vyvolávaných potratů.¹²⁵ Většinu témat, kterými se zabýval Výbor československých žen, převzala i následující ženská organizace – ČSSŽ.

Zahraniční interakce Výboru československých žen zahrnovala zejména kontakt s MDFŽ, která byla v letech existence Výboru již zcela doménou sovětských žen. Vyslankyně Výboru sovětských žen formovaly podobu a zejména ideologické uchopení celé organizace.

---

¹²³ V šedesátých letech byla opakovaně zveřejňována výzva k vyšší aktivitě ženských výborů při MNV. *K celostátní konferenci československých žen, Vlasta 1966, číslo 1, str. 4*

¹²⁴ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, str. 2, karton 10, *Rezoluce z Plenárního zasedání Výboru československých žen konaného 2. října 1962*

¹²⁵ WAGNEROVÁ, Alena. *Co přinesl a nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti – aneb nejen jesle a traktoristky*, In: SOKAČOVÁ, Linda a APPELTOVÁ, Michaela. *Gender a demokracie 1989-2009*. str. 11nn

Úzkou spoluprací Výboru s MDFŽ potvrzuje i fakt, že v říjnu roku 1959 se v Praze konalo zasedání MDFŽ, kterého se účastnily zástupkyně 52 zemí.¹²⁶ Anežka Hodinová – Spurná byla místopředsedkyní MDFŽ. O její úzké spolupraci se sovětskými ženami svědčí například fakt, že byla v celém SSSR uznávána jako jedna ze stěžejních postav socialistického ženského hnutí. V parku Kultury v Moskvě měla svůj portrét vedle dalších význačných postav nejen ženského hnutí.¹²⁷ Další předsedkyně Výboru československých žen, Helena Leflerová, se také stala v roce 1963 místopředsedkyní MDFŽ.¹²⁸ Zároveň byla delegátkou organizace při OSN. Účelem těchto pravidelných setkání Výboru československých žen s MDFŽ byla zejména veřejná, mezinárodní proklamace spolupráce a jednoty socialistického bloku, ale také vyměňování zkušeností s vyslankyněmi jiných států. Důkazem pevné spolupráce mezi československými a sovětskými ženami je fakt, že československé vyslankyně opakovaně získaly v rámci organizace post místopředsedkyně. Zároveň je na tomto faktu možno postavit tezi, že československé ženy se svou ideovou politikou velmi přiblížily politice Výboru sovětských žen, což znamená, že přerod ženské organizace v Československu v organizaci sovětského typu byl v tomto směru úspěšný.

Výbor československých žen v této podobě existoval a fungoval až do roku 1966, kdy bylo rozhodnuto o jeho změně. Ženská organizace měla být po restrukturalizaci znovu navrácena ženám.

---

¹²⁶ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 10, *Stenografický zápis z 13. Plenárního zasedání Výboru československých žen ze dne 23. listopadu 1959*, str. 2,

¹²⁷ HILLOVÁ, Olga, *V zemi míru a štěstí* str. 113

¹²⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 10, *Návrh referátu Anny Karlovské na Plenární zasedání Výboru československých žen 19. listopadu. 1963*, str. 15,

2 Organizační struktura ČSSŽ

2.1 Vznik Československého svazu žen

„Ustavením Československého svazu žen se otevírá nová etapa ženského hnutí, které vychází ze současného i perspektivního vývoje naší socialistické společnosti, z postavení československých žen, z potřeb i zájmů jejich rodin. Vytvoření nové ženské organizace navazuje na dosavadní vývoj ženského hnutí, ale současně tvoří kvalitativně nový stupeň jeho sledování a úkolů,“¹²⁹ bylo uvedeno v hlavním referátu na celostátním sjezdu v dubnu 1967, na kterém byl formálně založen Československý svaz žen jako nástupnická organizace Výboru československých žen. Vznik Československého svazu žen radikálně zasáhl do podoby ženské organizace. Vznikl zcela nový masový útvar, který měl postupně přerůst do všech vrstev společnosti, k čemuž byla využita existující forma organizování zájmových společenských útvarů – demokratický centralismus.

Československý svaz žen (dále ČSSŽ) vznikl formálně na celostátním sjezdu 5. – 7. července 1967 ve Smetanově síni v Praze.¹³⁰ Na ustavující schůzi nového Ústředního výboru ČSSŽ byla v září téhož roku¹³¹ ustanovena také jeho organizační podoba. Svaz byl začleněn do Národní fronty a měl nově fungovat jako jednotná masová dobrovolná organizace žen bez vázaného členství. To znamenalo, že jeho budoucí členky nebyly vázány žádnými přihláškami ani členskými příspěvky. Svou činností navázal na předchozí ženské organizace, stal se nástupnickou organizací Výboru Československých žen, který vznikem ČSSŽ zanikl. ČSSŽ fungoval jako státní organizace financovaná ze státních zdrojů, nikoli z darů a členských příspěvků, jak tomu bylo například v případě porevoluční Rady žen.¹³² Výchozím ideologickým konceptem měl být marxismus-leninismus, k němuž se nová ženská organizace otevřeně přihlásila ve svých základních stanovách.¹³³ ČSSŽ měl rovněž udržovat pevný svazek s Komunistickou stranou Československa, představující vládnoucí mocenský monopol v zemi.

---

¹²⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Návrh tezí pro přípravu I. sjezdu Československého svazu žen*, (nedatováno)

¹³⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Návrh technicko-organizačního zajištění sjezdu Československého svazu žen ve dnech 5. – 7. července 1967*

¹³¹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Pozvánka na schůzi Předsednictva ÚV ČSSŽ, konanou 4. září 1967*

¹³² NEČASOVÁ, Denisa, *Organizace žen v letech 1948-1989 v historické perspektivě*, In: HANÁKOVÁ, Petra et al. *Vyvláštěný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. str. 169nn

¹³³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 22, *Stanovy Československého svazu žen*, schváleny 7. července 1967

ČSSŽ měl do budoucna udržovat kontakt se zástupkyněmi zahraničních ženských organizací a to zejména prostřednictvím MDFŽ, jejíž byl ČSSŽ, stejně jako předchozí ženské organizace, členem. Jeho zástupkyně tak měly reprezentovat československé ženy na mezinárodním poli.

Nová struktura ženské organizace měla navázat na práci Výboru československých žen, jehož činnost byla považována v souvislosti se šíří ženské problematiky v Československu za příliš úzce zaměřenou. Uvnitř organizace docházelo již delší dobu ke kritice dosavadní práce Výboru, zejména pro jeho nízkou aktivitu na veřejnosti a nedostatečné prosazování ženských zájmů. Vzhledem k vysoké zaměstnanosti žen na konci šedesátých let, což byl primární úkol pounorové ženské organizace, se však zdá, že bylo v dané chvíli původní poslání organizace naplněno. Výbor československých žen však nedokázal definovat, jaké má být jeho další působení ve společnosti, ani jakým způsobem bude ženské zájmy dále prosazovat. Nedokázal navíc vybudovat strukturu, která by byla skutečně funkční a demonstrovala jednotu ženského hnutí. V Československu fungovaly v letech 1952-1967 spíše izolované výbory žen v rámci okresů, které spolu nijak nekomunikovaly. Centrální Výbor v Praze jim nedokázal poskytnout společnou platformu, ani ideovou náplň jejich činnosti. Nová ženská organizace proto měla působit ve všech sférách společnosti a řešit zejména otázky, které vyvstaly s nástupem žen do zaměstnání. Formálně dal podnět k rekonstrukci organizace sám Výbor československých žen v říjnu roku 1966, pouze ovšem následoval prvotní popud ze strany Ústředního výboru KSČ zvoleného na XIII. sjezdu KSČ.¹³⁴ Plán na vznik nového svazu byl předložen ke schválení předsednictvu Výboru československých žen, které návrh jednomyslně odsouhlasilo, stejně tak plenární zasedání Výboru československých žen na Slovensku.¹³⁵ Do budoucna měla být ženská organizace postavena na pevnějších základech, které měla představovat struktura po vzoru struktury a uspořádání KSČ. Do značné míry tak šlo o obnovení struktury již jednou zaniklého Československého svazu žen, který fungoval v letech 1950-1952, než ho nahradil právě Výbor československých žen. O tom, že dochází k faktickému obnovení již jednou zaniklého systému, že se tedy struktura ženského hnutí v podobě, jakou představoval Výbor československých žen, neosvědčila, se však v rámci organizace ani v širší společnosti

---

¹³⁴ Popud k reorganizaci ženské organizace poprvé zazněl na XIII. Sjezdu KSČ v roce 1966. Blíže o něm bude pojednávat následující kapitola 13. *sjezd Komunistické strany Československa: Praha, 31.5.-4.6.1966*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1966. 493, [1] s., str. 46

¹³⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Návrh tezí pro přípravu I. sjezdu Československého svazu žen* (nedatováno), str. 4,

otevřeně nemluvalo. Dokonce nebyl zmiňován ani fakt, že Svaz vzniká v takové podobě, v jaké již jednou existoval. Nabízí se otázka, proč došlo k obnovení takové struktury organizace, jaká existovala v letech 1950-1952, když Československý svaz žen byl v roce 1952 rozpuštěn právě proto, že se tato organizace neosvědčila. Z jakého důvodu tedy došlo k obnovení svazové kultury, která je signifikantní spíše pro padesátá léta, v šedesátých letech už je tato forma organizace pro nově vznikající subjekty spíše ojedinelá?

Ustavující schůze ČSSŽ formulovala základní cíle a úkoly nové organizace.¹³⁶ Svaz měl ve spolupráci s příslušnými vědeckými a výzkumnými pracovišti rozpracovávat problematiku postavení žen ve společnosti a úkoly žen v socialistické společnosti. Za předpokladu zlepšení hospodářských, sociálních, politických a společenských podmínek měl pak navrhnout vrcholným mocenským orgánům prostředky ke zlepšení situace žen. V tomto ohledu byla zásadní spolupráce s národními výbory a dalšími organizacemi, jako bylo Revoluční odborové hnutí (dále ROH), Socialistický svaz mládeže nebo Jednotná zemědělská družstva v okresech (dále JZD), s nimiž ženy spolupracovaly zejména v rámci nižších forem organizace.

Zástupkyně ČSSŽ se do budoucna měla stát automatickou součástí nejužšího vládního orgánu Československa. Předsedkyně Svazu byla proto poslankyní zákonodárského sboru a do budoucna také členkou ÚV KSČ. Ze stanov dále vyplývá, že zástupkyně ČSSŽ se měly být automaticky členkami nejužších vládních orgánů Československa. Předsedkyně Svazu byla proto poslankyní zákonodárského. Podle základních stanov se prostřednictvím těchto vyslankyň ČSSŽ vyjadřoval k návrhům zákonů a předpisům, které se týkaly života a práce žen.

Posláním organizace mělo být dle základních bodů rozšiřování a zkvalitňování služeb usnadňujících práci v domácnosti, zvyšování kvality bydlení, péče o dítě. S ženskou otázkou úzce souvisela i otázka socialistické rodiny, proto se témata související s rodinným životem stala jedním z pilířů programu ČSSŽ.

Základní ideou nově koncipované ženské organizace mělo být působení na formování socialistického myšlení žen a jejich způsobu života. Tato politicko-výchovná práce se měla odehrávat nejen na celostátní úrovni, ale také v rámci místních organizací. Tato činnost měla do budoucna vést ženy k „*proletářskému internacionalismu a socialistickému vlastenectví*“.¹³⁷ Výchova měla probíhat směrem k ženám a prostřednictvím nich posléze v rodinách

---

¹³⁶ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 22, *Stanovy Československého svazu žen*, schváleny 7. července 1967, str. 3

¹³⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 22, *Stanovy Československého svazu žen*, schváleny 7. července 1967, str. 3

socialistického Československa.¹³⁸ Klíčové přitom mělo být zabezpečení socialismem proklamované trojí funkce ženy ve společnosti: „*Jedním z předních úkolů ČSSŽ bude spolupodílet se na vytváření podmínek pro dosažení souladu pracovní, mateřské a občanské funkce ženy. Řešení ženské otázky je celospolečenský úkol, uskutečňovaný pod vedením strany státními, hospodářskými i společenskými organizacemi. Ženská organizace, která vyjadřuje zájmy žen, má prvořadý zájem na jeho uskutečňování.*“¹³⁹ Pevnější vedení organizace tedy mělo zejména zefektivnit ideologickou činnost ČSSŽ, respektive KSČ, která ženskou organizaci pro agitaci mezi ženami využívala. Cílem mělo být vybudování organizačního základu ženské organizace, která měla v nové podobě zkvalitnit práci v jednotlivých okresech.¹⁴⁰ Dle základních stanov ČSSŽ měla být pilířem organizace její ideologická funkce ve společnosti. Nabízí se tedy znovu otázka, proč mělo být efektivnější, že organizace bude nově působit ve všech okresech? Od tohoto uspořádání bylo v roce 1952 upuštěno právě z toho důvodu, že byla tato činnost Svazu hodnocena jako neefektivní.

Další z důvodů, proč mělo dojít k reorganizaci ženské organizace v Československu, byl přetrvávající a neujasněný dualismus mezi Českou republikou a Slovenskem. Přestože v Praze sídlil Výbor československých žen s celostátní působností, na Slovensku se ustavila jeho místní podoba, Slovenský výbor, který plnil záměry Výboru československých žen ve slovenských okresech. Měl svůj speciální status, který byl ale přirovnatelný ke statutu okresních výborů žen, jejichž zástupkyně působily v rámci okresních národních výborů. Československý svaz žen měl znamenat opětovné sjednocení ženské organizace v obou republikách. Do značné míry se tak znovu opakuje již jednou provedené sjednocení z roku 1950. Z toho je patrné, že státní moc nedokázala správně definovat vztah mezi jednotlivými republikami a ujednotit, jakým způsobem bude mezi nimi probíhat společenská interakce.¹⁴¹ ČSSŽ měl představovat konečnou a jednotnou variantu pro obě republiky, struktura měla být natolik propracovaná, aby byla zajištěna informovanost a spolupráce i ve vzdálených slovenských okresech. V této podobě však organizace fungovala jen rok. V roce 1969 bylo

---

¹³⁸ Tamtéž, str. 3

¹³⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Návrh tezí pro přípravu I. sjezdu Československého svazu žen* (nedatováno).

¹⁴⁰ NA ČR, fond ÚV NF, karton 64, *Návrh na ustavení Československého svazu žen*, (1967).

¹⁴¹ Jako zajímavé se jeví srovnání, jak je i s odstupem času vnímán proces federalizace ČSSR v roce 1969 na Slovensku a v České republice. Pro ilustraci viz např. RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. [2. díl], Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Press, 1998. 554 s. ISBN 80-86142-06-X., srovnej s: ŽATKULIAK, Jozef. *Federalizácia československého štátu 1968-1970. Vznik česko-slovenskej federácie roku 1968*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1996. 427 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; díl 5, sv. 1. ISBN 80-85270-61-7.

v souvislosti s federalizací státu rozhodnuto i o federalizaci ženského hnutí. Již předtím se ale ustavil Slovenský výbor ČSSŽ, který tedy fakticky opět dekonstruoval myšlenku jednotného vedení. Slovenský výbor ČSSŽ (dále SV ČSSŽ) pořádal vlastní sjezdy, měl vlastní vnitřní organizaci.¹⁴² Národní svazy žen převzaly roli masových společenských organizací, na které přešlo individuální členství, ČSSŽ zůstala nadále úloha zastřešující ideologické platformy v celostátním rámci.

2.2 Demokratický centralismus

Československý svaz žen, který se ve své konečné podobě zformoval v roce 1967, měl fungovat jako společenská instituce vybudovaná na principu tzv. demokratického centralismu. Po formální stránce měl tedy ČSSŽ fungovat jako komunistické strany v Evropě. Demokratický centralismus byl totiž původně konceptem výstavby a struktury komunistických stran a uskupení. Společenské a zájmové organizace, jako byla ženská organizace, ale také například Socialistický svaz mládeže, byly do této organizační podoby transformovány postupně, poslední fáze tohoto procesu spadá v Československu do šedesátých a částečně sedmdesátých let.

Základy demokratického centralismu položili už autoři *Komunistického manifestu*, Karel Marx a Bedřich Engels, v souvislosti s vytvořením Svazu komunistů v roce 1847.¹⁴³ Definitivně jej pak dotvořil V. I. Lenin, přičemž jeho koncepce se stala pevnou součástí marxisticko-leninského politického systému. Demokratický centralismus byl nejdůležitější zásadou organizační výstavby komunistické strany, díky níž měly být zajištěny stranická jednota a koordinovanost při společných akcích. Zahrmovat měl dvě zdánlivě protichůdné politické koncepce, tedy centralismus a demokratismus. Centralizací byla dle marxisticko-leninské filozofie míněna ukázněná politická organizace a sjednocení cílů politické práce. Vnitrostranickou demokracií pak byla myšlena možnost nižších stupňů aparátu zasahovat do celkového chodu politické strany a státu. Tak mělo být zajištěno, že se strana stane živým, iniciativním organismem, bude bojeschopná, akceschopná a účinná v politických jednáních. Prakticky měly stranická diskuse a společný postup navenek komunistické straně zajistit ohromnou sílu a jednotu. Zpětně byl demokratický centralismus hodnocen tak, že nedával příliš prostoru pro vznik a šíření protichůdných myšlenek a názorů v roce 1968-1968, což se

---

¹⁴² NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 17, *Hodnocení Slovenského sjezdu Československého svazu žen, 1967*.

¹⁴³ MRHAL, Tomáš. *Co je demokratický centralismus*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1984. 64 s. Knihovna výstavby strany a stranické práce pro mladé komunisty, str. 8

ovšem, vzhledem ke stranickému vylučování i vnitroorganizačním změnám uvnitř ÚV ČSSŽ, nedá potvrdit.¹⁴⁴

V druhé polovině šedesátých let se stal demokratický centralismus organizační zásadou struktury ženské organizace. Prostřednictvím nového ČSSŽ měla být ženám zajištěna větší důslednost při dodržování proklamované rovnoprávnosti žen s muži v československé společnosti.

Demokratický centralismus přesně definoval hierarchické rozdělení moci v rámci organizace. Nejvyšším orgánem byl celostátní sjezd, kterého se účastnily delegátky vyslané z nižších stupňů. Sjezd se svolával s několikaletými pauzami, určoval linii politiky sledované v daném období. Její plnění kontroloval volený Ústřední výbor. Přímými organizátory politiky pak byly okresní, městské a místní výbory ČSSŽ, které v okruhu své působnosti odpovídaly za veškerou činnost, za správné a bezpodmínečné uskutečňování usnesení sjezdu. Nižší výbory byly podřízeny a odpovědny vyšším výborům. Volby do svazových orgánů probíhaly tak, že nižší struktury volily zástupce do vyšších struktur. V praxi to znamenalo, že například zástupkyně krajských výborů volily členky Ústředního výboru ČSSŽ. Usnesení vyšších orgánů byla závazná pro všechny nižší orgány. Jednotlivé orgány skládaly účty organizacím, které je zvolily, a také vyššímu správnímu stupni. Kontrola tak probíhala jak zdola, tak shora. Mimo strukturu potom u větších organizací, jako byl právě ČSSŽ, stála revizní komise, jejíž primární činností byla kontrola svazového hospodaření a organizační kázně.¹⁴⁵

Demokratický centralismus představoval možnost vybudování silné mocenské struktury politické strany.

2.3 Struktura Československého svazu žen (1967-1969)

2.3.1 Celostátní sjezd ČSSŽ

Nejvyšším orgánem ČSSŽ byl celostátní sjezd, který měl být svoláván jednou za šest let, v nutných případech i častěji. Hlas sjezdu byl nadřazen hlasu předsednictva Svazu. Sjezd byl usnášení schopný, pokud se ho účastnila nadpoloviční většina členek. Na celostátním sjezdu se volilo nové předsednictvo, případně se ve svých funkcích měly potvrzovat stávající

---

¹⁴⁴ JÄGERMANN, Stanislav. *Demokratický centralismus bez licitací*. Praha: Svoboda, 1971. 164 stran. Knihovna výstavby strany a stranické práce, str. 24

¹⁴⁵ MRHAL, Tomáš. *Co je demokratický centralismus*, str. 12

funkcionářky. Účastníky sjezdu měly být vybrané delegátky nižších organizací ČSSŽ, které vybíralo kádrové oddělení daného okresu.

Celostátní sjezd ČSSŽ pravidelně hodnotil činnost organizace po ideologické i praktické hospodářské stránce. Byl zde schvalován rozpočet a zásady hospodaření pro dané období. Podstatnou součástí sjezdového harmonogramu byla volba předsednictva ÚV ČSSŽ a ÚRK ČSSŽ, pravidelně byla obměňována třetina členek Ústředního výboru.¹⁴⁶

Důležitou součástí sjezdového programu bylo hodnocení činnosti Svazu po ideologické stránce. Pokud docházelo k výraznějším změnám v programu organizace, byly tyto kroky předem schváleny právě na celostátním sjezdu, případně měly být nejprve zaneseny do základních stanov organizace, které ČSSŽ pravidelně na každém sjezdu obměňoval.¹⁴⁷ Skutečností, která však změnám základních stanov nepodléhala, bylo, že ČSSŽ usiloval prostřednictvím své činnosti o plnění závěrů celostátního sjezdu KSČ. Delegáti z Ústředního výboru Komunistické strany byli pravidelnými návštěvníky sjezdu a naopak deklarovali souhlas KSČ s aktivitami ČSSŽ. ČSSŽ podle svých základních stanov svou činností usiloval o plnění závěrů celostátního sjezdu KSČ.

V letech 1965-1975, které jsou tématem této práce, se konaly dva celostátní sjezdy. V roce 1967 byl svolán první sjezd, na kterém byla definována podoba nové organizace, další celostátní sjezd se konal v roce 1974. Na oba sjezdy bylo pozváno více než tisíc delegátů, z nichž bylo několik stovek hostů mimo organizaci ČSSŽ, zejména zástupců zahraničních organizací a samozřejmě KSČ a NF. Celostátní sjezd ČSSŽ vedlo Předsednictvo Ústředního výboru ČSSŽ, které bylo na jeho počátku zvoleno. Kromě těchto dvou sjezdů byl svolán v lednu roku 1969 celostátní sjezd nových republikových organizací, na nichž byly ustaveny.

2.3.2 Předsednictvo Ústředního výboru Československého svazu žen

V období mezi jednotlivými celostátními sjezdy řídilo praktický chod ČSSŽ několikačlenné předsednictvo (dále PÚV ČSSŽ).¹⁴⁸ Nejužší předsednictvo se scházelo pravidelně na schůzích jednou měsíčně. Projednávalo při nich zejména hospodaření organizace a její dílčí program. Součástí rozpočtové politiky bylo také přerozdělování financí jednotlivým nižším orgánům ČSSŽ. Předsednictvo Svazu také obhospodařovalo majetek

---

¹⁴⁶ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 22, *Stanovy Československého svazu žen*, schváleny 7. července 1967, str. 8

¹⁴⁷ Tamtéž str. 8

¹⁴⁸ Dle návrhu volebního řádu ČSSŽ z roku 1974 měl ÚV ČSSŽ 87 členek pléna ÚV ČSSŽ, 23 náhradnic a 11 členek Ústřední revizní komise. NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, Karton 11, *Návrh volebního řádu sjezdu Československého svazu žen*, 1974.

ČSSŽ. PÚV ČSSŽ hodnotil práci nižších orgánů Svazu a dalších útvarů začleněných do ČSSŽ. Předsednictvo dále rozhodovalo o složení Sekretariátu a dalších útvarech ČSSŽ, o jejichž složení nerozhodovala celostátní volba na sjezdech.

PÚV ČSSŽ bylo nejvyšším výkonným orgánem ČSSŽ. Proto bylo důležité, aby členkami byly prověřené zástupkyně loajální ke stranickému vedení KSČ. Členství v předsednictvu ÚV KSČ otvíralo zároveň cestu do nejvyšších orgánů v rámci vnitřní struktury KSČ. Členkami předsednictva byly zejména předsedkyně a dvě tajemnice. Ve sledovaném období se na pozici předsedkyně ČSSŽ vystřídalily političky Helena Leflerová, Miluše Fischerová, Gusta Fučíková a Marie Kabrhelová. Tyto personální obměny úzce souvisely s napjatou politickou situací kolem srpnových událostí roku 1968, jíž se bude věnovat následující kapitola. Po ořesech uvnitř organizace byla v roce 1974 předsedkyní ČSSŽ zvolena Marie Kabrhelová, která ve vedoucí pozici zůstala až do svého vystoupení z KSČ v listopadu 1989.¹⁴⁹ Funkce předsedkyně ČSSŽ byla spíše než výkonnou funkcí jakýmsi reprezentativním postem. Žena v této funkci se stávala ženou veřejnou, pravidelně se objevovala v médiích jako zástupkyně a mluvčí žen. Také její role ve výkonném aparátu KSČ byla spíše reprezentativní, strana jejím prostřednictvím demonstrovala pokrok, kterého měly dosáhnout československé ženy v boji za své rovnoprávné postavení.

Předsedkyně ČSSŽ zastupovala organizaci na veřejnosti, konkrétní výkonné funkce v rámci struktury ČSSŽ zastávala tajemnice. Ta měla pravomoc mluvit a psát jménem předsedkyně organizace, fungovala tedy také jako jakýsi tiskový mluvčí

Helena Leflerová (1921-1979) byla předsedkyní ČSSŽ v letech 1967-1968. Zároveň byla aktivní poslankyní Národního shromáždění ČSR a ČSSR v letech 1948-1968 a Federálního shromáždění v letech 1969-1971.¹⁵⁰ Její volba předsedkyní nově formované organizace v roce 1967 nebyla ničím překvapivým, od roku 1963 byla předsedkyní Výboru československých žen, v této pozici nahradila Anežku Hodinovou - Spurnou. Aktivně navíc působila ve Společnosti pro obnovu Lidic, protože ona sama byla přeživší lidickou ženou.¹⁵¹

---

¹⁴⁹ PERNES, Jiří. *Komunistky s fanatismem v srdci*. Vyd. 1. Praha: Brána, 2006. 236 s. ISBN 80-7243-284-2., str. 220nn

¹⁵⁰ Vypočteno z: Digitální repozitář. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. [online]. [cit. 12.08.2017]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/index.htm>

¹⁵¹ Více o působení Heleny Leflerové ve veřejných organizacích vyjma Výboru československých žen a Československého svazu žen viz: BECHNEROVÁ, Pavla. *Společnost pro obnovu Lidic ve vztahu k ústředním i místním úřadům státní správy a ve vztahu k ideologii komunistické strany v období 1945/6–1960* Disertační práce. Vedoucí práce prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc. str. 82n

Místopředsedkyní organizace byla v roce 1967 zvolena Irena Ďurišová, tajemnicí Miluše Fischerová.¹⁵²

Během mandátu Heleny Leflerové byla organizace vytvořena, získala svůj ideologický rámec i základní formální stanovy. Po lednových událostech roku 1968 a následném vyjádření ČSSŽ o podpoře nového vedení KSČ došlo k diferenciaci názorů uvnitř ČSSŽ, následkem čehož tehdejší předsedkyně ČSSŽ rezignovala.¹⁵³ Nadále vykonávala funkci poslankyně Národního shromáždění.

Helenu Leflerovou ve funkci předsedkyně ČSSŽ vystřídala dosavadní tajemnice organizace Miluše Fischerová¹⁵⁴. Tuto funkci vykonávala v letech 1968-1969, kdy však byla po tlaku ze strany KSČ nucena na svou funkci rezignovat.¹⁵⁵ Miluše Fischerová symbolizuje změny uvnitř ženské organizace, které nastaly v roce 1968. V tomto období došlo k výraznému posunu v chápání poslání ženské organizace. Ta se začala proměňovat z čistě byrokratického aparátu ve skutečně funkční systém, který prosazoval demokratické změny ve společnosti po vzoru nového vedení KSČ. Počet členek ČSSŽ se výrazně zvýšil, Svaz se stal dominantním činitelem ve společnosti. Miluše Fischerová byla politicky činná pouze v letech 1968-1969, kdy byla poslankyní České národní rady a Federálního shromáždění.¹⁵⁶ Po rezignaci na post předsedkyně ČSSŽ v souvislosti s nástupem normalizace byla z organizace vyloučena, následně rezignovala na post poslankyně a nakonec byla vyloučena i z KSČ. Novou politickou garniturou byla označena za pravicovou oportunistku, aktivně se znovu do politiky vrátila až na konci osmdesátých let.

Nástupkyní Miluše Fischerové ve funkci předsedkyně ČSSŽ se stala Gusta Fučíková (1903-1987), vdova po zesnulém novináři Juliu Fučíkovi. Původní profesí novinářka a autorka několika publikací o Juliovi Fučíkovi¹⁵⁷ byla navíc od roku 1971 poslankyní

---

¹⁵² *Za rozkvět socialistické vlasti, za štěstí dětí, za mír; Československý svaz žen ustaven*, Vlasta 1967, číslo 29, str. 2

¹⁵³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 75, Rezignace předsedkyně ČSSŽ Heleny Leflerové byla přijata 25. dubna 1968, *Porada předsedkyně a tajemnic OV ČSSŽ a českých krajů dne 25. dubna 1968*.

¹⁵⁴ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 75, Miluše Fischerová byla zvolena předsedkyní ČSSŽ 25. dubna 1968, *Porada předsedkyně a tajemnic OV ČSSŽ a českých krajů dne 25. dubna 1968*,

¹⁵⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, Rezignace Miluše Fischerové byla přijata 26. listopadu 1969. *Rezignace a volba*, dokument schválený na plenárním zasedání ÚV ČSRŽ konaném 26. listopadu 1969,

¹⁵⁶ Digitální repozitář. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. [online]. [cit. 12.08.2017]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/index.htm>

¹⁵⁷ Viz např. FUČÍKOVÁ, Gusta. *Julius Fučík*. Prague: Orbis, 1955. 31, [1] s., [16] s. obr. příl., FUČÍKOVÁ, Gusta. *Vzpomínky na Julia Fučíka: 1939-1945*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1973. 516, [2] s.

Federálního shromáždění¹⁵⁸. Pokud Miluše Fischerová ve své funkci předsedkyně ČSSŽ symbolizovala změny, ke kterým docházelo ve společnosti po lednu roku 1968, pak Gusta Fučíková je typickou představitelkou nastupujícího období normalizace. Ve svých projevech znovu navrácí do rétoriky ženského hnutí díky padesátých let, do jejíhož schematismu organizace znovu upadla. *„Ženy pomáhají vychovávat mladou generaci k poznávání socialistického světového názoru, k lásce k Sovětskému svazu a ostatnímu socialistickému světu. Tak je v rukou československých žen stejně jako v rodinné výchově budoucnost naší socialistické vlasti. [...] Ženy jsou nejen rozumem ale i citem spojeny s mírovým životem. Nenávidí krutosti války. Proto vztah československých žen k mírové politice Sovětského svazu je tak hluboký a upřímný.“*¹⁵⁹ Funkci předsedkyně ČSSŽ vykonávala v letech 1969-1974. I po zvolení nové předsedkyně na celostátním sjezdu v roce 1974 však zůstávala aktivní členkou a s funkcí doživotní předsedkyně nadále zůstávala členkou ÚV ČSSŽ.

Poslední předsedkyní ČSSŽ, který vykonávala předsednický post v letech 1965-1975, byla Marie Kabrhelová (1925), která byla zvolena na celostátním sjezdu v roce 1974. Opustila tak post tajemnice ÚRO. Marie Kabrhelová je jedinou zástupkyní ženského hnutí, jíž byla v rámci struktury faktické moci v Československu udělena funkce členky ÚV KSČ. Tento post zastávala Marie Kabrhelová až do roku 1989,¹⁶⁰ stejně tak předsedkyní ČSSŽ zůstala až do Sametové revoluce a transformace politického režimu v Československu po roce 1989. Marie Kabrhelová nastoupivší do této funkce po ideologických změnách, kterými prošla tato společenská organizace, zůstala ve své funkci po celou dobu dalšího fungování Svazu. Opět tak odráží dobovou ustrnulost státních struktur, kdy po nástupu normalizační politické garnitury docházelo jen k minimálním obměnám jednotlivých kádrů v rámci struktury státní moci.¹⁶¹

2.3.3 Ústřední výbor Československého svazu žen

PÚV ČSSŽ bylo součástí většího celku, Ústředního výboru Československého svazu žen (dále ÚV ČSSŽ). Tento výkonný orgán se spolu s předsednictvem podílel na organizačním chodu Svazu. ÚV ČSSŽ se scházel minimálně dvakrát do roka na takzvaných

¹⁵⁸ Digitální repozitář. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. [online]. [cit. 12.08.2017]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/index.htm>

¹⁵⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 17, *Vystoupení s. Fučíkové k vládnímu prohlášení*, 17. prosince. 1971,

¹⁶⁰ PERNES, Jiří. *Komunistky s fanatismem v srdci*, str. 228

¹⁶¹ Více o praxi jmenování do politických funkcí viz HRADECKÁ, Vladimíra a KOUDELKA, František. *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 242 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 31. ISBN 80-85270-83-8.

plenárních schůzích ÚV ČSSŽ, usnášení schopný byl v případě, že se schůze účastnila nadpoloviční většina členek výboru. Stejně jako v rámci ÚV KSČ fungoval i v ÚV ČSSŽ systém kandidátek do ústředního výboru, které se schůzí účastnily jako náhradnice. Jejich hlas měl funkci poradní. Do ÚV ČSSŽ se volilo během celostátních sjezdů a to poměrným systémem. Pravidelně pak byla obměňována třetina členek. Pokud ubylo počtu členek ÚV ČSSŽ v období mezi sjezdy, byly předsednictvem ÚV ČSSŽ z řady zástupkyň vybrány nové členky. Ústřední výbor se svou činností zodpovídal spolu s PÚV ČSSŽ sjezdu jako nevyššímu orgánu ženské organizace.

Funkce ÚV ČSSŽ se ve značné míře překrývají s funkcemi užšího předsednictva. ÚV zabezpečoval činnost ČSSŽ v souladu se základními stanovami. Byl vrchním orgánem, který kontroloval, zda jsou dodržována usnesení sjezdů a celostátních konferencí. Z řad členek ÚV ČSSŽ byly také vybírány kandidátky na posty v PÚV ČSSŽ. ÚV ČSSŽ zabezpečoval volbu předsedkyně ČSSŽ a předsednictva. Svolával dále celostátní konference a zabezpečoval po organizační i ideologické stránce přípravu a chod celostátního sjezdu žen. V souladu s pravidly demokratického centralismu tak ÚV ČSSŽ volil zástupkyně do vyššího stupně organizační struktury. Členky ÚV ČSSŽ byly rekrutovány z prověřených členek a delegátek krajských výborů.

Ústřední výbor ČSSŽ přiděloval svým členkám funkce a zařazoval je do tematických komisí. Tyto komise jako iniciativní pomocné orgány Svazu ustavoval právě Ústřední výbor. Předsedkyněmi komisí byly členky Ústředního výboru. Jednotlivé komise při ÚV ČSSŽ spolupracovaly na plnění specifických politicko-organizačních úkolů, zprostředkovávaly kontakty s odborníky na danou problematiku, vyhodnocovaly zprávy a statistiky a v rámci svého úkolu hledaly řešení vedoucí k větší kvalitě života zaměstnaných žen. Komise se ve sledovaných letech proměňovaly, podle potřeby vznikaly nové. V návrhu na ustavení komisí při ÚV ČSSŽ se říká: „*Vytvoření komisí při ÚV ČSSŽ je podmíněno i současnými potřebami a požadavky okresy, kterým je nutno poskytovat soustavnou organizátorskou, obsahovou a metodickou pomoc.*“¹⁶² Zvláštní komise existovala pro potřeby žen pracujících v zemědělství, tématy kolem mateřství se zabývala komise pro vdané ženy a matky, etablovala se také komise pro zaměstnané ženy.¹⁶³ Tématem rodiny se zabývaly komise pro otázky rodiny,

---

¹⁶² NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Návrh na ustavení komisí při ÚV ČSSŽ*, 1967.

¹⁶³ Tamtéž, str. 2

komise sociálně právní a kulturně výchovná.¹⁶⁴ Komise měly pracovat samostatně, bez závislosti na celostátním Ústředním výboru, pouze v kooperaci s okresními a místními výbory žen. Některá činnost byla vykonávána ve spolupráci několika komisí. Tyto komise měly například na starosti pořádání specializovaných přednášek na určité téma za přítomnosti funkcionářek a také odborných hostů.

Komise při ÚV ČSSŽ byly rozděleny v rámci ÚV ČSSŽ do několika oddělení zaměřených na odlišné povinnosti a práci ČSSŽ.¹⁶⁵ Organizačními záležitostmi, chodem a komunikací s nižšími regionálními organizacemi se zabývalo politicko-organizační oddělení. Mělo na starosti přípravu celostátních sjezdů, ale také schůzí PÚV ČSSŽ a plenárních schůzí ÚV ČSSŽ. Pod toto oddělení spadala veškerá práce související s technickým a organizačním zajišťováním chodu jednotlivých akcí, včetně aktivů, na kterých se scházely členky jednotlivých specializovaných komisí. Politicko-organizační oddělení zabezpečovalo také volby do jednotlivých orgánů a komunikaci se státní mocí. Pod toto oddělení spadal i Sekretariát ÚV ČSSŽ, který přímo zprostředkoval kontakt v rámci Svazu i mimo něj. Dalším oddělením bylo oddělení politicko-výchovné,¹⁶⁶ jehož primárním úkolem bylo ideové ukotvení ženské organizace. Toto oddělení kontrolovalo na všech stupních organizace, zda je dodržován základní ideologický program, zda organizace pracuje v souladu s politikou, která byla definována na sjezdu KSČ. Politicko-výchovné oddělení vytvářelo materiály určené k publikaci, jako byly některé výchovné články do časopisů, propagační letáky a další materiály. Na aktivech tohoto oddělení byly například vytvářeny referáty určené ke zveřejňování. Zahraniční oddělení zajišťovalo kontakty na mezinárodní scéně a to nejen po ideologické stránce, ale zabezpečovalo také praktické záležitosti kolem návštěv delegátek ze zahraničí, nebo organizovalo výjezdy československých zástupkyň mimo republiku. ÚV ČSSŽ zastupoval československé ženy v zahraničí, zejména v MDFŽ, která zabezpečovala kontakt žen na mezinárodním poli. Výbor dále rozhodoval o akcích a setkáních se zahraničními ženami mimo patronaci MDFŽ.

Neopomenutelnou součástí práce ÚV ČSSŽ bylo vydávání časopisů, letáků a propagačních materiálů, které ženskou organizaci a obecně ženskou otázku ve společnosti

---

¹⁶⁴ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 17, *Informace o činnosti skupiny pro zhodnocení práce pléna, předsednictva, komisí, sekretariátu a aparátu ÚV ČSSŽ*, pro schůzi předsednictva dne 15. října 1968,

¹⁶⁵ Tato oddělení jsou v některých materiálech označeny pouze jako komise. V této práci je pro jasnější odlišení od jednotlivých odborných komisí užito pojmenování oddělení, které se vyskytuje v základních stanovách Československého svazu žen. NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 22, *Stanovy Československého svazu žen*, 1967,

¹⁶⁶ V některých materiálech bývá užito názvu kulturně – výchovná komise, viz např. NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 75, *Aktiv předsedkyň kulturně – výchovné komise OV ČSSŽ dne 17. května. 1968*

prezentovaly na veřejnosti. Tuto činnost mělo na starosti vydavatelské oddělení. Nápomocno při zabezpečování chodu redakcí časopisů bylo i politicko-výchovné oddělení, které kontrolovalo obsah jednotlivých článků a zkoumalo jejich veřejný dosah. Dále ČSSŽ vydával různé propagační materiály ke zviditelnění činnosti nižších orgánů ženské organizace. Protože však samostatná vydavatelská činnost byla pro ÚV ČSSŽ velmi náročná, i pro obrovský odbyt časopisů, zejména časopisu *Vlasta*,¹⁶⁷ byl v roce 1968 vytvořen samostatný vydavatelský podnik MONA.¹⁶⁸ Vydavatelským oddělením ÚV ČSSŽ, které nadále vydávalo pouze tiskoviny spjaté přímo s politickou agendou ČSSŽ, pouze kontrolován.

V roce 1968 se uplatnil systém referentek, které byly vedoucími jednotlivých úseků oddělení. Například v oddělení pro ekonomické, právní a sociální postavení žen byla referentka pro otázky zaměstnaných žen, zemědělských žen a pro problematiku obchodu a služeb.¹⁶⁹

ÚV ČSSŽ měl dále za úkol zprostředkovávat kontakt se slovenskou sekci ČSSŽ, která fungovala částečně samostatně a to ještě před oficiálním vznikem federativního uspořádání ČSSŽ a vznikem dvou samostatných organizací. ÚV ČSSŽ dále schvaloval rozpočet Slovenského výboru ČSSŽ a kontroloval jeho plnění. Zprávy o plnění rozpočtu předkládal ke kontrole ÚRK ČSSŽ.

Praktickou agendu ÚV ČSSŽ zabezpečoval Sekretariát. Tři desítky členek ÚV KSČ tvořily Sekretariát organizace, který zabezpečoval běžný a každodenní chod organizace, ukládal běžné úkoly a měl kontrolovat jejich plnění. Sekretariát komunikoval s nižšími a místními orgány ČSSŽ. Dohlížel také na činnost jednotlivých aparátů Svazu. Úkolem Sekretariátu bylo projednávat plány práce jednotlivých oddělení, zabezpečovat po politicko-organizační stránce plnění těchto úkolů. Schvaloval konkrétní postupy a ukládal dílčím orgánům úkoly vedoucí k jejich plnění, zabezpečoval spolupráci s příslušnými organizacemi, státními a hospodářskými orgány. Podle potřeby zajišťoval pomoc nižším stupňům struktury Svazu. Vysílal zástupkyně do jednotlivých krajů a okresů, zajišťoval vzájemný styk mezi jednotlivými výbory. Měl poskytovat pomoc při plnění závěrů sjezdu a odstraňovat problémy,

---

¹⁶⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 65, *Vývoj nákladu Vlasty*, 1967

¹⁶⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 35, *Organizační zabezpečení přechodu vydavatelského oddělení ÚV ČSSŽ na vydavatelský podnik*, 1968

¹⁶⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 17, *Varianty oddělení pro ekonomické, právní a sociální postavení žen*, (nedatováno)

kteří při nich mohly vyvstat. Organizoval také školení funkcionářek OV ČSSŽ.¹⁷⁰ Sekretariát měl ve sledovaném období maximálně dvě desítky členek.

Ústřední výbor ČSSŽ, který tedy fungoval jako výkonný orgán struktury organizace, se zabýval chodem Svazu jako takového, zabezpečoval jeho fungování a ideologickou základnu. Mnohem více než kontrolování situace žen v československé společnosti, což by se od vrcholného orgánu očekávalo, však řešil politické, organizační a formální záležitosti chodu ČSSŽ.

Takřka totožnou strukturu měl Slovenský výbor ČSSŽ (dále SV ČSSŽ), který byl zvolen na slovenském sjezdu 31. května 1967. V rámci něho fungovalo politicko–organizační, politicko–výchovné, hospodářsko – finanční a vydavatelské oddělení. Praktickou agendu výboru zabezpečoval Sekretariát. Toto oddělení slovenské sekce od té celostátní položilo základ pozdějšímu vzniku podvojně ženské organizace v podobě Českého a Slovenského svazu žen. Mělo řešit specifické problémy slovenské společnosti. Proto se výbor rozdělil do několika komisí, které nebyly závislé na vzniku komisí v rámci ÚV ČSSŽ a respektovaly specifické potřeby slovenských žen. Fungovala tak komise pro otázky zaměstnaných žen, žen v zemědělství, pro otázky rodiny nebo komise ideologická, ve spolupráci s některými slovenskými institucemi, jako byla Slovenská národní rada nebo Slovenská plánovací komise.¹⁷¹

2.3.4 Revizní komise Československého svazu žen

Vrchní kontrolním orgánem v rámci struktury ČSSŽ byla Ústřední revizní komise ČSSŽ (dále ÚRK ČSSŽ). Tento orgán byl mocensky nadřazen nižším revizním komisím, které vznikaly v rámci okresů (dále ORK ČSSŽ) a měst (dále MRK ČSSŽ). Zvláštní postavení měla potom Slovenská revizní komise Československého svazu žen (dále SRK ČSSŽ), která ve své podstatě plnila na Slovensku stejnou úlohu jako ÚRK ČSSŽ v rámci celého Československa. Nižší revizní orgány zodpovídaly svou činností vyšším orgánům v rámci struktury, zcela v souladu s pravidly demokratického centralismu. ÚRK ČSSŽ stálo shodně jako v rámci KSČ (ÚRK KSČ) mimo oficiální strukturu Svazu, jako nezávislé

---

¹⁷⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Návrh zásad pro přípravu jednání orgánů ČSSŽ, ze schůze předsednictva ÚV ČSSŽ dne 4. září 1967*

¹⁷¹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 17, *Činnost komisí a odborných aktivů Slovenského výboru Československého svazu žen, nedatováno,*

kontrolní oddělení, které se svou činností zodpovídalo pouze celostátnímu sjezdu ČSSŽ jako nejvyššímu orgánu.

Náplň práce komise byla schválena na první schůzi PÚV ČSSŽ dne 4. září 1967.¹⁷² Je možno ji rozdělit na dva okruhy, tedy práci periodickou, pravidelně se opakující v různých intervalech a práci nárazovou, která byla vykonávána nepravidelně na popud, který obvykle přicházel zevnitř organizace. Do budoucna měla být činnost ÚRK ČSSŽ rozpracována natolik, aby nebylo potřeba nárazových nepravidelných kontrol. Povinností ÚRK ČSSŽ byla kontrola rozpočtových zdrojů a rezerv, dodržování rozpočtové kázně na celostátní, v případě ORK ČSSŽ a MRK ČSSŽ na okresní a místní úrovni. Hospodaření jednotlivých orgánů a oddělení Svazu tak bylo kontrolováno dle pravidel demokratického centralismu dvakrát. Vyšší orgán prováděl kontrolu rozpočtového hospodaření orgánu nižšího a revizní komise působily mimo strukturu jako specializované kontrolní orgány. Celostátní sjezd jako nejdůležitější orgán celé organizace pak měl provádět kontrolu těchto kontrolních orgánů.

ÚRK ČSSŽ zároveň dohlížela, zda jsou vynakládány finanční prostředky, kterými organizace disponovala, v souladu s plánem ČSSŽ, který byl vytyčen a měl plnit závěry projednané na celostátním sjezdu KSČ, jemuž byla veřejně deklarována loajalita. Pro takovou kontrolu měla komise právo vyžádat si veškeré materiály, účetní záznamy a doklady, přičemž kontrolovaný orgán měl povinnost tyto materiály ke kontrole vydat. Po takovémto šetření byl kontrolovaný orgán seznámen s výsledky šetření a to písemnou formou, kde bylo zároveň doporučeno sjednání nápravy. Pokud komise zjistila, že byl finanční obnos zpronevěřen, byl součástí opatření na sjednání nápravy návrh na finanční vyrovnání.¹⁷³

Dalším bodem činnosti ÚRK ČSSŽ byla kontrola spisové agendy Svazu. Sama ÚRK ČSSŽ a nižší stupně kontroly měly povinnost vést si písemné záznamy o jednotlivých revizích. Vyšší stupně dle hierarchického žebříčku pomáhaly v kontrolách nižším stupňům. Činnost ÚRK ČSSŽ patřila v širším slova smyslu do povinností ČSSŽ a práce politicko-výchovné.¹⁷⁴

Jako orgán začleněný formálně do ÚV ČSSŽ neměl svůj vlastní rozpočet. Stejně povinnosti, jako měl vůči nižším komisím ÚRK ČSSŽ, měla na Slovensku SRK ČSSŽ vůči tamějším okresním organizacím. Měla tedy statutárně vyšší pozici než krajské výbory v Čechách. Na stejném principu kontrol a sjednávání náprav pak operovaly ORK ČSSŽ.

---

¹⁷² NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Usnesení První schůze předsednictva ÚV ČSSŽ* ze dne 4. září 1967

¹⁷³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Práva a povinnosti revizních komisí ČSSŽ*, (nedatováno), str. 2

¹⁷⁴ Tamtéž, str. 4

O zrušení členství rozhodovaly orgány s místní působností, do kterých se daná členka přihlásila. Revizní komise však měly spolupracovat na prověřování a získávat všechny dostupné materiály k jednotlivým případům. Vyloučená členka se v případě nesouhlasu s vyloučením z organizace mohla obrátit na strukturálně vyšší útvar, kde byla její žádost o přezkoumání revizní komisí prošetřena. Na každou vedoucí činitelku jednotlivých úseků ČSSŽ byla také vedena příslušným orgánem za spolupráce kontrolních komisí spisová agenda. Tento kádrový materiál obsahoval dotazník, životopis, hodnocení z pracoviště nebo z místa bydliště, záznamy o práci členky v dané funkci. Postupně byly tyto kádrové materiály rozšiřovány na větší množství členek za účelem vytvoření tzv. kádrových rezerv, z nichž měly být případně voleny vhodné kandidátky do vyšších funkcí.¹⁷⁵ Materiály měly být archivovány několik let, aby zasloužilé členky mohly být zvány na společenské akce ČSSŽ. Členky vyšších revizních komisí zaučovaly a pořádaly školení pro členky nižších komisí dle struktury demokratického centralismu.¹⁷⁶

Členky revizních komisí se pravidelně účastnily schůzí Ústředního výboru ČSSŽ a to s možností tzv. poradního hlasu. Stejná možnost se nabízela i pro členky nižších stupňů kontroly a to v rámci schůzí strukturálně vyšších výborů, tedy v obvodu své působnosti.¹⁷⁷

2.3.5 Nižší struktura Československého svazu žen

Reforma ženské organizace na bázi demokratického centralismu v roce 1967 přinesla změny v organizaci žen zejména na místní úrovni. V ÚV ČSSŽ zasedaly ženy, které byly na celostátním sjezdu zvoleny ze zástupkyň okresních organizací Svazu.

V rámci jednotlivých krajů vznikaly okresní výbory Svazu (dále OV ČSSŽ). V roce 1974 bylo těchto okresních výborů celkem 128 dle jednotlivých politických okresů.¹⁷⁸ Tyto okresní buňky ženské organizace měly za úkol komunikovat s místními společenskými organizacemi, podílet se na přípravě voleb do národních výborů a rozvíjet masově politickou práci mezi ženami. Činily tak prostřednictvím pořádání nejrůznějších seminářů a kurzů nebo přípravou veřejných závazků, jimiž se mohla místní organizace prezentovat na veřejnosti.

---

¹⁷⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Směrnice o vedení spisové agendy na okresních výborech ČSSŽ* (nedatováno), str. 5

¹⁷⁶ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Rámcový plán práce ÚRK ČSSŽ na I. pololetí 1968*

¹⁷⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 22, *Stanovy Československého svazu žen 1974*

¹⁷⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton, *Návrh politicko-organizačního zabezpečení tajemnic OV svazů žen dne 5. prosince 1974*, NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton

Dále se zabývaly otázkami rodiny, zkvalitňování služeb, výchovy dětí a mládeže nebo péčí o zaměstnané ženy.¹⁷⁹

Ještě nižší organizační jednotkou potom byly městské a místní výbory (dále MV ČSSŽ) s lokální působností. Ty se ustavovaly v podstatě po celou dobu existence ČSSŽ. V některých městech bylo do těchto výborů začleněno několik desítek členek, v menších místních výborech jich mohlo být jen 2-5. MV ČSSŽ bylo v Československu se vznikem organizace ustaveno 8 500.¹⁸⁰ Každý z těchto výborů měl svou tajemnici, která plnila v podstatě totožné úkoly jako tajemnice v rámci celostátního orgánu ČSSŽ. Zajišťovala tedy chod a plnění usnesení a jednotlivých úkolů, připravovala návrhy plánu práce, koordinovala spolupráci s vyššími celky a zajišťovala plnění jejich usnesení. MV ČSSŽ měly za úkol sledovat situaci žen na malých městech a ve vsích, shromažďovat připomínky a náměty ke zlepšení situace a práce žen. Tajemnice těchto výborů potom koordinovala transfer těchto informací do vyšších stupňů organizace.¹⁸¹

Výhodou místních celků byla přímá komunikace se ženami v jednotlivých okresech, městech a na vesnicích, které by jinak s celostátním aparátem mohly komunikovat jen velmi těžko. ČSSŽ se od tohoto rozvrstvení umístění ženských buněk slibovala důslednější plnění úkolů a závazků v otázkách ženské problematiky. *„Složení místních výborů ČSSŽ se proti dosavadnímu stavu podstatně změnilo. Zatímco dříve ve výborech žen převažovaly ženy ze zemědělství, byly nyní zvoleny ženy ze všech úseků činnosti. Rovněž sociální, politické a věkové složení nových Výborů odpovídá požadavkům výběru funkcionářek a politické situaci mezi ženami v okresech. Podařilo se získat ženy mladší.“*¹⁸²

OV ČSSŽ fungovala jako samostatná právnická jednotka s vlastním rozpočtem, který získala přerozdělením financí z ÚV ČSSŽ. Svůj rozpočet potom rozdělovala mezi jednotlivé MV ČSSŽ. Rozpočet OV ČSSŽ závisel na ročním plánu aktivit, který výbor předkládal ke

---

¹⁷⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Zpráva o dokumentaci materiálů zaslaných ÚV ČSSŽ a jejich vyhodnocení*, (nedatováno)

¹⁸⁰ Takovýchto místních a městských výborů ČSSŽ (MV ČSSŽ) bylo v Československu se vznikem ČSSŽ ustaveno 8 500, NA ČR, fond ČSSŽ, karton 13, *Návrh náplně práce tajemnice okresního výboru ČSSŽ*, 1965

¹⁸¹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, 21, *Základní stanovy Československého svazu žen*, 1967, str. 6

¹⁸² NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 17, *Zhodnocení okresních konferencí a ustavujících schůzí městských a místních výborů Československého svazu žen v českých zemích*, 1967, str. 4

kontrole vyššímu celku, v tomto případě KV ČSSŽ.¹⁸³ Ve větších městech existoval jak Městský výbor ČSSŽ, tak několik místních.¹⁸⁴

OV ČSSŽ a MV ČSSŽ představovaly zásadní proměnu proti uspořádání Výboru československých žen. Měly být skutečným pojítkem mezi ženskou organizací a ženami ve městech a vesnicích po celé zemi. Plnily ryze praktické úkoly vyplývající z místní situace. Zároveň měly výrazně politický cíl, protože centralizovaly ženské hnutí a koncentrovaly jej do jedné organizace, která se posléze prezentovala jako zástupkyně žen. Tak v podstatě eliminovaly jakoukoli možnost vzniku jiných ženských spolků v okresech, protože v podstatě každá veřejně činná a aktivní žena byla organizována v ČSSŽ.

2.4 Struktura ženské organizace v letech 1969-1974

2.4.1 Československá rada žen

Československá rada žen (ČSRŽ) byla ustanovena na společné schůzi předsednictva ČSŽ a SSŽ dne 19. února 1969.¹⁸⁵ Její členky se poprvé sešly na společné schůzi o den později, 20. února 1969.¹⁸⁶ O vzniku Československé rady žen a volbě kandidátek do jejího užšího předsednictva tedy rozhodovaly národní svazové organizace,¹⁸⁷ které vznikly o měsíc dříve. ČSRŽ měla sloužit jako federální organizace zastřešující obě národní ženské organizace. Pokud tedy byla definována jako nadřazený orgán a byla ustavena nižšími složkami, které představovaly ČSŽ a SSŽ, pak tento krok plnil stanovenou podmínku společenských organizací budovaných na zásadách demokratického centralismu, kdy zástupkyně určitého hierarchického stupně volily zástupkyně bezprostředně vyššího orgánu.

Československá rada žen se formovala jako člen Národní fronty ČSSR, k jehož členství se na první schůzi přihlásila. V dopise, který byl zaslán předsednictvu ústředního výboru Národní fronty ČSSR, bylo řečeno: „*S otevřeností a upřímností se zařazuje*

---

¹⁸³ NA ČR, fond ČSSŽ, karton 13, *Návrh směrnic o hospodaření OV ČSSŽ*, 1968

¹⁸⁴ Například ve městě Most byl ustaven jeden městský výbor a 18 místních, v Litvínově jeden městský a osm místních výborů ČSSŽ. NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 17, *Průběžná zpráva o volbách místních, městských a okresních výborů ČSSŽ*, zpráva pro schůzi Výboru československých žen dne 11. dubna 1967, str. 3,

¹⁸⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Zápis ze společného plenárního zasedání Českého a Slovenského svazu žen* dne 19. února 1969

¹⁸⁶ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Usnesení ze zasedání Československé rady žen* dne 20. února 1969,

¹⁸⁷ Volb do výkonného orgánu ČSRŽ se účastnilo 80 zástupkyň ČSŽ, 69 zástupkyň SSŽ, dále 11 členek Ústřední kontrolní a revizní komise ČSSŽ a 8 zástupkyň revizní komise SSŽ. Členky revizních komisí měly na plenárním zasedání poradní hlas. NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Prezence slovenského a českého společného pléna* dne 19. února 1969 v hotelu Intercontinental

*Československá rada žen mezi ostatní členy Národní fronty. Společně s nimi chce uplatňovat v zájmu společné věci, demokratického a humánního socialismu tu skutečnost, že není jiného přijatelného východiska politického vývoje, nežli je důsledná obroda a demokratizace veřejného života nastoupená historickým Lednem, nežli je cesta mnohotvárného rozvíjení a uspokojování diferencovaných zájmů a potřeb různých společenských skupin, v nichž mají ženy zvláštní postavení.*¹⁸⁸ ČSRŽ měl podporovat politiku Národní fronty, organizace do ní začleněné měly postupovat ve vzájemné jednotě. ČSRŽ od Národní fronty naopak očekávala, že se mnohem důrazněji zasadí za vyšší zastoupení žen ve veřejném prostoru.¹⁸⁹ O členství v Národní frontě předsedkyně ustavené ČSRŽ prohlásila, že „*vytvořením Československé rady žen se začleňujeme do Národní fronty jako rovnoprávný partner vůči ostatním jejím členům, abychom v ní otevřeně projevovaly spravedlivé zájmy žen, rodin, dětí a mládeže, svobodně vyjadřovaly svá stanoviska, předkládaly variantní návrhy, projevovaly kritiku nesprávnosti a zasazovaly se o probojování nejobektivnějších pravdivých přístupů v ženské otázce.*“¹⁹⁰

Předsedkyní ČSRŽ byla zvolena Miluše Fischerová, od dubna roku 1968 předsedkyně Československého svazu žen, generální tajemnicí byla zvolena Marta Ludrovská. ČSRŽ tvořil výbor třiceti čtyř žen, zástupkyní jednotlivých republikových organizací s paritním zastoupením.¹⁹¹ ČSRŽ se měla scházet šestkrát za rok, tedy jednou za dva měsíce, případně mohla být svolána mimořádná schůze. Dle programu druhého zasedání Rady se v prvním roce svého fungování organizace zabývala zejména formální stránkou organizace. Jaké je její společenské vymezení, jak má postupovat k plnění dílčích úkolů, jakým způsobem má být organizace financována, zda a jakým způsobem se zapojí do mezinárodního ženského hnutí.¹⁹² Na této schůzi byl schválen dokument *Koncepce činnosti ČSRŽ*, který měl přesně definovat formální strukturu ČSRŽ, postavení v rámci mocenského aparátu, vymezení ve vztahu k národním organizacím.¹⁹³ V něm bylo řečeno, že „*hlavním posláním ČSRŽ je podílet se jako rovnoprávný člen NF na vytvoření podmínek pro stabilisaci vnitropolitických i*

---

¹⁸⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20, *Dopis zasláný předsednictvu ústředního výboru Národní fronty k rukám předsedy Národní fronty dne 20. února 1969*

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 2

¹⁹⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20, *Zápis ze společného plenárního zasedání Českého a Slovenského svazu žen dne 19. února 1969*, str. 24/2

¹⁹¹ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20, *Dopis zasláný předsednictvu ústředního výboru Národní fronty k rukám předsedy Národní fronty dne 20. února 1969*,

¹⁹² NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20, *Zápis ze schůze Československé rady žen konané dne 3. června 1969*, NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20

¹⁹³ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20, *Koncepce činnosti ČSRŽ, materiál zpracován na základě statutu ČSRŽ a po zpracování připomínek ze zasedání ČSRŽ dne 3. června 1969*

*zahraničně politických vztahů, rozvíjet základní principy federativního uspořádání státu i ženských organizací, zabezpečovat jednotnou politiku ženského hnutí v ČSSR, napomáhat uskutečňování rovnoprávnosti žen v praxi a po dohodě s národními organizacemi předkládat federálním orgánům a institucím návrhy na řešení těch problémů, které ztěžují podmínky žen.*¹⁹⁴ Schválený dokument jasně definoval pozici ČSRŽ ve vzájemném vztahu s republikovými organizacemi. ČSŽ a SSŽ měly zjišťovat konkrétní podmínky žen a společenské problémy a předkládat je Radě k řešení. Ta ze své pozice moci ve státní struktuře měla apelovat na státní organizace ve věcech jejich řešení.

Primárním úkolem ČSRŽ bylo zároveň zabezpečovat styk mezi národními organizacemi a rozvíjet vzájemné vztahy se zahraničním ženským hnutím. ČSRŽ se v tomto dokumentu přihlásil k listopadovému usnesení pléna ÚV KSČ z roku 1968 a k dalším usnesením. To je zásadní rozdíl oproti základním stanovám ČSSŽ z roku 1967, kdy se organizace přihlásila ke spolupráci s ÚV KSČ a plnění závěrů celostátního sjezdu, tedy k ÚV KSČ jako orgánu, nikoli ke konkrétním závěrům pléna ÚV KSČ.

Zahájena byla spolupráce s federální vládou a orgány a institucemi, „jejichž institucionální pravomocí je přejímat zákonná či jiná celostátní opatření z oblasti politické, ekonomické, sociální, kulturní.“¹⁹⁵ Na základě ujednání s federální vládou ČSSR pak měla ČSRŽ sloužit jako poradní orgán, jemuž měly být předkládány ke komentáři materiály projednávané vládou, které se týkaly problematiky žen, dětí a rodin. Členky jednotlivých komisí ČSRŽ se pak vládního jednání měly přímo účastnit¹⁹⁶ a staly se součástí některých komisí ustavených při ÚV NF. Na tato jednání přinášely konkrétní požadavky, jako například na jednání komise pro mládež, kde delegátky ČSRŽ požadovaly zařazení témat rozmíst'ování patnáctileté mládeže, příčiny zvyšování kriminality mládeže, bytový problém mladých manželství nebo výchovu mládeže k rodičovství.¹⁹⁷

ČSRŽ měla spolupracovat s výzkumnými středisky a řadou odborníků, v jejichž spolupráci ČSRŽ viděla možnost zjišťovat například účinnost některých vládních opatření v praxi. Na základě dohody s hlavním vědeckým sekretářem ČSAV měla být do plánu

¹⁹⁴ Tamtéž, str. 1

¹⁹⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Informace o navázání spolupráce s federálními orgány, materiál pro zasedání Československé rady žen dne 3. června 1969*

¹⁹⁶ Spolupráce tohoto typu byla zahájena již 13. května 1969, kdy se členky ČSRŽ, Miluše Fischerová, Irena Durišová, Jarmila Knoblochová a členka ČSRŽ Piscová účastnily ustavující schůze komise žen a dětí předsednictva Sněmovny lidu. Zde se jednalo především o koncepci práce této komise a způsobech spolupráce se zájmovými objekty. NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Informace o navázání spolupráce s federálními orgány, materiál pro zasedání Československé rady žen dne 3. června 1969*, str. 2

¹⁹⁷ Tamtéž, str. 4

výzkumu ČSAV trvale zařazena otázka žen v socialistické společnosti. Ústav sociálně politických věd při UK zasílal souhrnné studie sekretariátu ČSRŽ.¹⁹⁸ Členky pracovní skupiny ČSRŽ měly být pečlivě vybírány mezi odbornicemi na dílčí problematiku organizací obou národností ale také mezi vědkyněmi a odbornými pracovníci a to z oblasti legislativně právní, sociální, kulturní a zahraniční.¹⁹⁹ Dále ČSRŽ zabezpečovala kontakt se zájmovými společenskými organizacemi, které do svého programu zahrnovaly problematiku žen, rodin, dětí a mládeže. Klíčová zůstala spolupráce s ROH.

V zahraniční spolupráci zůstal primární kontakt s MDFŽ a zástupkyněmi z členských organizací. Spolupráce měla být zároveň zahájena s mezinárodními organizacemi, které mohly přispívat k plnění dílčích cílů národních organizací, jako byla OSN a zejména komise pro práva žen při OSN a dále organizace UNESCO v záležitostech týkajících se práva a zdravotnictví.²⁰⁰ Během prvního pololetí roku 1969 měly být zástupkyně ČSRŽ vyslané například na poradu představitelk socialistických zemí, NDR, Maďarska nebo na zasedání byra MDFŽ v Berlíně.²⁰¹

Členky ČSRŽ byly rozděleny do několika pracovních skupin, každá pracovní skupina měla na starosti určitý díl práce na chodu organizace. Tyto pracovní skupiny se během let 1969-1974 proměňovaly. Od roku 1970 se pro označení těchto skupin opět užívalo pojmu komise a tyto komise byly v podstatě totožné jako oddělení ČSSŽ. Při mimořádných příležitostech byly formovány nové komise, jako například před sjezdem ČSSŽ v roce 1974.²⁰²

ČSRŽ tedy měla fungovat jako orgán nadřízený republikovým organizacím, jehož účelem bylo zprostředkování rezolucí republikových složek na federální úrovni tak, aby mohla být problematika žen řešena systémově v rámci celého státu. Za tímto účelem měla být zahájena spolupráce s vládními orgány. Klíčová zůstávala nadále mezinárodní interakce. Na

---

¹⁹⁸ Tamtéž, str. 3

¹⁹⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Informace o vytváření týmu odborných pracovníků ČSRŽ, předloženo na zasedání Československé rady žen dne 3. června 1969*

²⁰⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Koncepce činnosti ČSRŽ, materiál zpracován na základě statutu ČSRŽ a po zpracování připomínek ze zasedání ČSRŽ dne 3. června 1969, str. 2,*

²⁰¹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Přehled zahraničních styků od února do 30. května 1969 a plán zahraničních styků do konce roku 1969, 3. května 1969, str. 2,*

²⁰² Před celostátním sjezdem konaným v dubnu 1974 byly ustaveny Sjezdová komise Československé rady žen, Ústřední komise pro přípravu sjezdu a komise pro přípravu stanov. *Zásady předsjezdové přípravy kádrové práce organizací československých žen.*

třech pilířích činnosti ČSRŽ,²⁰³ jak si je organizace v roce 1969 stanovila, byla patrná jistá kontinuita postupu. Při zahraničním kontaktu měla organizace získávat zprostředkovanou zkušenost z různých společenských a politických systémů a tamějšího uplatňování ženské politiky. O ní měla probíhat diskuse mezi federální ČSRŽ a republikovými svazy, které měly získávat a podávat informace o reálném fungování ve společnosti a klást požadavky na řešení konkrétních problémů, se kterými se ženská populace v Československu potýkala. ČSRŽ pak měla se zákonodárnými a výkonnými orgány jednat o konkrétních opatřeních, jimiž se měly tyto situace řešit. Pokud tomu tak skutečně bylo, pak se ženská organizace federálním uspořádáním v roce 1969 přetransformovala z ideologického společenského konstruktů v praktický orgán usilující ze své pozice poradního orgánu federální vlády o reálné uplatňování proklamované rovnostářské politiky vůči ženám. Činností ČSRŽ a proměnami ideologického rámce organizace v letech své existence, 1969-1974, se bude zabývat následující kapitola.

2.4.2 Český svaz žen

Český svaz žen (dále ČSŽ) a Slovenský svaz žen (dále SSŽ) byly ustaveny na společném sjezdu československých žen v lednu 1969.²⁰⁴ Vyvrcholila tak snaha o realizaci federativního uspořádání ženské organizace, která se, jak již bylo výše řečeno, od roku 1948 potýkala s nevyjasněným česko-slovenským vztahem uvnitř organizace a postavením jednotlivých národů v jeho mocenské hierarchii. Pro potřeby této práce bude popsána struktura a forma práce ČSŽ, SSŽ měl totožnou organizační strukturu a jeho činnost se měla přizpůsobit konkrétním požadavkům vyplývajícím z rámce slovenské společnosti.

ČSŽ vznikl jako dobrovolná, zájmová společenská organizace, která měla dle základních stanov, které byly schváleny při jeho vzniku, rozvíjet činnost na českém území mezi všemi ženami, bez rozdílu politické, sociální a náboženské příslušnosti.²⁰⁵ Profiloval se tedy jako nadstranická organizace, do níž měly přístup ženy ze všech společenských vrstev. Stejně jako ČSRŽ a SSŽ byl členem Národní fronty, což umožňovalo vzájemnou spolupráci

---

²⁰³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Zahraniční spolupráce, vnitroorganizační práce, spolupráce s vládními orgány, Koncepte činnosti ČSRŽ, materiál zpracován na základě statutu ČSRŽ a po zpracování připomínek ze zasedání ČSRŽ dne 3. června 1969*, str. 3,

²⁰⁴ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Zápis ze společného plenárního zasedání Českého a Slovenského svazu žen dne 19. února 1969*, str. 1/2

²⁰⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Stanovy Českého svazu žen, schválené na společném sjezdu ČSŽ a SSŽ, 1969*, str. 1

nejen s dalšími ženskými organizacemi, ale také s dalšími zájmovými útvary. Vztah se SSŽ byl rovnocenný, vyplývající ze statutu o federativním uspořádání.²⁰⁶

ČSŽ měl zahájit spolupráci s národními orgány ve všech stupních státní správy a samosprávy. Zájmy žen měl uplatňovat ve vztahu k národním zastupitelským orgánům, hospodářským organizacím prostřednictvím svých zastupitelek. Proto se členky předsednictva z pozice své funkce staly členkami České národní rady.

Posláním ČSŽ dle základních stanov bylo „poznávat, vyjadřovat a prosazovat oprávněné zájmy velké sociální skupiny, kterou tvoří ženy.“²⁰⁷ Z této formulace byl na počátku roku 1969 odstraněn pojem *sociální skupina* ve snaze upozornit na to, že ženy nejsou pouze sociální skupina, ale že tvoří polovinu obyvatel státu. Ideologicky se ČSŽ přihlásil k marxistickému přístupu v řešení ženské otázky. Hlavní body činnosti si ČSŽ formuloval následující: sledovat a rozpracovávat problematiku žen v socialistické společnosti, jejich postavení společenské, rodinné, politické a veřejné, na základě toho formulovat koncepci řešení ženské otázky, ale také krátkodobé úkoly, předkládat iniciativní návrhy republikovým vládním orgánům a vyjadřovat se k návrhům.²⁰⁸ Důležitou součástí byla ideologická výchova. Ta se měla uskutečňovat prostřednictvím soustavné vzdělávací činnosti, prezentováním výsledků vědeckého výzkumu zaměřeného na otázky zaměstnaných žen, výchovy a rodičovství. Dále pod pravomoc ČSŽ spadalo vydávání celostátních tiskovin i neperiodických materiálů sloužících k propagaci ženské organizace.²⁰⁹ „ČSŽ vede ženy k socialistickému vlastenectví a proletářskému internacionalismu. Podílí se na upevňování a prohlubování přátelství se ženami socialistických zemí i pokrokovými organizacemi žen z kapitalistických a rozvojových zemí.“²¹⁰ Tento bod je shodný se stanovami ČSSŽ z roku 1969. ČSŽ se tedy formoval jako přímý nástupce ČSSŽ, po němž převzal shodné programové body i formální strukturu.

ČSŽ byl vybudován na zásadě demokratického centralismu, všechny jeho orgány byly tedy voleny zdola. Každá členka měla mít právo vyjadřovat se k jednotlivým bodům programu. Základní organizace byly zodpovědné vyšším orgánům, přičemž organizační

---

²⁰⁶ Tamtéž, str. 1

²⁰⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Návrh Stanov Českého svazu žen, zasláno ke schválení do rukou předsedkyně ČSRŽ Miluše Fischerové*, 1968, str. 1

²⁰⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Stanovy Českého svazu žen, schválené na společném sjezdu ČSŽ a SSŽ*, 1969, str. 2

²⁰⁹ Tamtéž, str. 2

²¹⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Stanovy Českého svazu žen, schválené na společném sjezdu ČSŽ a SSŽ*, 1969, str. 2

struktura byla v ČSŽ zachována totožná. Tak vznikem ČSŽ v podstatě nedošlo k výraznějším změnám. Orgány a základní organizace přešly ze struktury ČSSŽ do nového národního svazu. Proto zde budou popsány pouze formální odlišnosti proti fungování ČSSŽ a ČSŽ.

Nejvyšším orgánem organizace v období mezi celostátními sjezdy byl Ústřední výbor ČSŽ a tzv. členská schůze, která měla být svolávána nejméně dvakrát ročně. Tato členská schůze jako nejvyšší výkonný orgán národní organizace volila předsednictvo ČSŽ, ústřední výbor, členky do Ústřední kontrolní a revizní komise a vybírala vhodné kandidátky na celostátní konference, kde docházelo ke styku národních organizací a federálního orgánu. Všechny funkcionářky ČSŽ byly voleny na dvouleté volební období, mohly být odvolány ze svého mandátu pouze na mimořádné členské schůzi za hrubé porušení pracovních povinností, které z funkce vyplývaly.²¹¹ Hodnotila také práci ČSŽ za uplynulé období a schvalovala další koncepty činnosti. Ústřední výbor ČSŽ se zodpovídal celostátnímu sjezdu, jehož podmínky svolávání jsou totožné jako v případě ČSSŽ. V letech 1969-1975 se konal pouze ustavující sjezd ČSŽ a SSŽ, proto zde nebude podrobněji popsáno, jak probíhal celostátní sjezd republikových organizací. Uvnitř Ústředního výboru ČSŽ byla zachována stejná struktura.

Okresní výbory, městské a místní výbory ČSŽ v obcích a obvodech fungovaly totožně jako v případě ČSSŽ. V případě potřeby mohly vznikat krajské nebo oblastní výbory jako účinný mezičlánek mezi ÚV ČSŽ a nižšími stupni.

Nově vznikaly po vzoru KSČ základní organizace jako nejnižší složka formální struktury Svazu. Mohly vznikat v místech, kde se ke členství přihlásilo nejméně deset kandidátek, zejména v místech bydliště nebo na pracovištích. V okruhu své působnosti měly tyto základní organizace sledovat životní a pracovní podmínky žen, organizovat kulturní, zájmovou a výchovnou činnost. Nově se tak staly tyto základní organizace nejnižší složkou hierarchie ČSŽ. Totožně jako v rámci Ústředního výboru ČSŽ se členská schůze základních organizací ČSŽ scházela dvakrát ročně. Stanovy ČSŽ popisují úlohu členské schůze totožně jako v případě ÚV ČSŽ. I základní organizace měly mít svou předsedkyni, místopředsedkyni, místo sekretariátu hospodářku, která byla zodpovědná za konkrétní realizaci zadaných úkolů a komunikaci s vyššími orgány ČSŽ.²¹²

Český svaz žen vznikl přetvořením ČSSŽ, nově pak vznikla struktura ČSRŽ. Jeho způsob práce je tedy totožný jako v případě ČSSŽ.

---

²¹¹ Tamtéž, str. 7

²¹² NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 22, *Stanovy Československého svazu žen*, schváleny 7. července 1967 str. 8

2.5 Československý svaz žen v letech 1974-1975

Na celostátním sjezdu v roce 1974 byla znovu obnovena činnost Československého svazu žen. Přestože došlo k revizi základních stanov, zejména po ideologické stránce, o níž bude pojednávat následující kapitola, zůstala ČSSŽ původní formální struktura zachována. Vzhledem k existenci republikových organizací se již neprofiloval jako masová organizace, pouze jako ideologický federální orgán, který tvořily delegátky ČSŽ i SSŽ. Struktura ÚV ČSSŽ zůstala zachována, nižší správní celky přešly v republikové organizace. Tak byly v podstatě jedinými členkami ČSSŽ členky Ústředního výboru. Jeho činnost je do značné míry totožná jako činnost ČSRŽ. Ta byla dubnovým sjezdem v roce 1974 formálně rozpuštěna. Fakticky ovšem došlo pouze k přejmenování organizace.

2.6 Členství v ČSSŽ

Československý svaz žen původně v roce 1967 vznikl jako bez vázaného členství.²¹³ Organizace tak fakticky neměla žádné členky s výjimkou členek nejužších výkonných výborů organizace. ČSSŽ vznikl zcela záměrně jako neformální uskupení, ovšem s pevnou strukturou. Členky nebyly vázány žádným členstvím, nemusely vyplňovat přihlášku nebo posílat členský poplatek.

V roce 1968, v souvislosti s ideovými a personálními změnami ve vedení ČSSŽ, však došlo k proměně principu, členství se mění z nevázaného na vázané, a to trojího typu: individuální, skupinové a kolektivní. V červnu vychází v časopise *Vlasta* výzva ke vstupu do ČSSŽ.²¹⁴ Organizace tak vybízela ženy, aby podaly přihlášku do organizace a podílely se tak na chodu ČSSŽ a na vytváření „*těch nejpříznivějších podmínek pro život žen.*“²¹⁵ Ženám byl přislíben přímý vliv na státní politiku, neboť ČSSŽ měl mít možnost předkládat návrhy zákonů, úprav a předpisů přímo Národnímu shromáždění. Podmínkou toho, aby měl jejich hlas váhu, byl dle ÚV ČSSŽ právě počet reprezentovaných žen a tedy i vázané členství. Do budoucna měl ČSSŽ slučovat ženy, které se opravdu chtějí podílet na chodu státu. Dle výzvy

---

²¹³ Tamtéž, str. 8

²¹⁴ KOŽELKOVÁ, Soňa, *Hlaste se o podíl*, *Vlasta* 1968, číslo 29, str. 3

²¹⁵ KOŽELKOVÁ, Soňa, *Hlaste se o podíl*, *Vlasta* 1968, číslo 29, str. 3

publikované ve *Vlastě* mohla do Svazu vstoupit každá zletilá žena, která se ztotožňovala s ideami ženského hnutí. Výše příspěvku nebyla stanovena pevnou částkou.²¹⁶

Vázané členství ženám zaručovalo určitá práva a ukládalo několik povinností. Každá členka získávala právo vyjadřovat se k aktuálním otázkám týkajícím se ženské problematiky. Členky byly informovány o aktivitě organizace a mohly se podílet na jejím chodu. Další práva se pak odvíjela od postavení členky v rámci organizační hierarchie. Členky získávaly ve Svazu pasivní i aktivní volební právo. Povinny byly naopak zodpovědně plnit funkce, které jim byly přiděleny, iniciativně se podílet na práci své základní organizace, zejména za účelem rozšíření místního vlivu, a samozřejmě pravidelně hradit členský příspěvek.

Základní formou členství bylo členství individuální.²¹⁷ To mělo tvořit převážnou část členské základny. Individuální členství zakládala osobní přihláška do místní ženské organizace a zaplacení členského příspěvku. Členství skupinové bylo určeno skupinám žen, které měly společný zájem odborný, ideový, kulturní nebo umělecký. Jednalo se například o zájmové skupiny žen lékařek, architektek, zdravotnic nebo sociálních pracovníků, a to v měřítku celostátním i regionálním. Místní organizace pak měly těmto ženám pomáhat prosazovat zájmy a záležitosti spojené právě s jejich profesní a společenskou oblastí. Podmínkou skupinového členství bylo, že ženy odevzdají individuální přihlášky společně v místně nejbližší organizaci. Skupinové členství bylo dále možné v případě, že ženy pracovaly jako skupina jiné organizace například ve spotřebním družstvu a prosazovaly zde zájmy žen. Poslední možnou formou členství pak bylo členství kolektivní, které zasahovalo přímo do struktury ČSSŽ. Jednalo se o ženy jiného politického smýšlení, náboženského vyznání nebo národní příslušnosti. Jejich uskupení měla být do budoucna připojena do struktury ČSSŽ. Z toho je patrné, že ČSSŽ v roce 1968 skutečně usiloval o transformaci organizace ve skutečně zájmový apolitický útvar, jehož jediným primárním cílem bude prosazování zájmu žen, nikoli stranická politika, jak tomu bylo do roku 1968.

Vázané členství bylo v organizaci zachováno i po konsolidačních procesech nastupující normalizace a výměně vedení ČSSŽ.

V lednu roku 1969 přešlo členství v ČSSŽ na členství v národních organizacích. Československý svaz do roku 1974 opět neexistoval, členství tedy přešlo do kompetence národních organizací, které se tak staly masovými organizacemi. Československá rada žen

---

²¹⁶ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 65, *Usnesení ze zasedání předsednictva ÚV ČSSŽ konaného dne 15. října 1968*

²¹⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 36, *Zásady členství v ČSSŽ z 4. června 1968*

byla jen několikačlenný formální konstrukt na federální úrovni a tento status převzal v roce 1974 opět Československý svaz žen.

Počet členek ČSSŽ se oproti členství v dřívější organizaci, tedy ve Výboru československých žen, výrazně navýšil. Maximálního počtu členek dosáhl Výbor československých žen v lednu 1966, kdy jich bylo v organizaci evidováno celkem 129 746. V sedmdesátých letech, kdy již ČSŽ fungoval jako organizace s vázaným členstvím, byla jeho základna více než tři čtvrtě milionová.²¹⁸ K masivnímu nárůstu počtu členek ČSSŽ došlo zejména v roce 1968, kdy byla uveřejněna výzva ke vstupu do ČSSŽ. V některých okresech se za krátkou dobu podařilo získat i několik tisíc nových členek. Jen v Praze jejich počet stoupl na více než 24 tisíc.²¹⁹ Z ČSSŽ se tedy postupně stala masová organizace.²²⁰ Na druhou stranu však bylo členek ČSSŽ stále málo, vezmeme-li v potaz, že organizace veřejně vystupovala jako zástupkyně všech žen ve společnosti, a přitom jich byla v polovině sedmdesátých let ve Svazu angažována necelá šestina z celkového počtu žen v Československu.²²¹

Počet členek od začátku sedmdesátých let stoupal a to i přesto, že v rámci nastupující normalizace došlo, stejně jako ve stranické struktuře KSČ k prověrkám a čistkám, kdy organizaci nuceně opustilo několik tisíc členek.²²² Záminkou k těmto prověrkám byla stejně jako uvnitř Komunistické strany výměna členských legitimací. Členská legitimace sloužila jako potvrzení členství, tedy kladné vyřízení žádosti a zaplacení členského poplatku.

Členství v organizaci přinášelo ženám mnoho výhod, například usnadňovalo možnost uplatnění v zaměstnání. Společenská angažovanost měla podobnou váhu jako angažovanost politická. Do ČSSŽ mohly být přijímány i ženy jiného politického smýšlení, vedoucí pozice v rámci okresů i vyšších stupňů však obsazovaly výhradně členky KSČ.²²³ ČSSŽ kladl důraz

²¹⁸ NA fond ČSSŽ, karton č. 118, *Obsahové zaměření činnosti Československého svazu žen a politickou organizační zabezpečení sjezdu (ČSSŽ, SZŽ, ČSŽ)*, vydáno v prosinci 1973, str. 13

²¹⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 17, Přehled o náboru členek k 3. říjnu 1968

²²⁰ Jen v roce 1968 počet přihlášených členek výrazně stoupl. Dle statistického přehledu náboru členek za rok 1968 ke dni 2. prosince 1968, ve Středočeském kraji přibylo 22 531 členek, v Jihočeském kraji 14 352, Severočeském kraji 22 264, Východočeském kraji 15 439, Jihomoravském kraji 25 640, Severomoravském kraji 15 749, v Praze 3 716, celkem tedy 130 169. Na Slovensku přibylo 139 698 členek. NA ČR fond ÚV ČSSŽ, karton 65, *Přehled o stavu členské základny a počtu ustavujících schůzí ke dni 2. prosinci 1968*

²²¹ Statistická ročenka ČSSR, 1975, str. 17

²²² Přesné číslo vyloučených nelze zjistit, protože do celkového počtu žen, které po roce 1968 organizaci opustily, jsou započítány i ženy, které ji opustily samy. HRADECKÁ, Vladimíra a KOUDELKA, František. *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 242 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 31. ISBN 80-85270-83-8.

²²³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 17, *Kádrové návrhy do funkcí tajemnic obvodních výborů ČSSŽ v Praze, pro schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ dne 15. října 1968*

na rozmanitost, proto do svých řad přijímal ženy různého společenského postavení i profesního zaměření. Řadové členství nepřinášelo ženám žádné zvláštní povinnosti, pouze možnost angažovat se ve prospěch dalších žen v rámci jednotlivých okresů. Povinnosti vyplývaly zejména pro ženy, které byly voleny do významnějších funkcí.

2.7 Harmonogram svazového roku

ČSSŽ fungoval na základě pevně vytvořené struktury dle zásad demokratického centralismu. Jeho činnost se řídila pevně daným systémem schůzí jednotlivých orgánů a setkání, které souvisely s významnými daty. Na tomto pevně daném harmonogramu ČSSŽ prezentoval svoji jednotu a průceschopnost, protože do organizace svazového roku byly zapojeny všechny stupně vnitroorganizační struktury. Jeho činnost byla do značné míry předvídatelná, čímž měla být zajištěna zdánlivá představa skutečně fungující organizace, zároveň bylo dáno jen málo prostoru jednání a hnutí, které by se mohlo oddělit od státem podporované oficiální ideologie organizace. Předchozímu vedení Výboru československých žen byla vyčítána právě nízká aktivita, protože jednotlivé výbory se scházely nepravidelně nebo vůbec.²²⁴ Tak byl vytvořen přesný harmonogram akcí pořádaných ČSSŽ, který podporuje mou tezi o tom, že ženská organizace v Československu byla natolik zahlcena prací spojenou s fungováním jí samé, což ji paralyzovalo v její schopnosti reálně ovlivňovat ženskou politiku.

Jednou za šest let byl svoláván celostátní sjezd, na němž byl hodnocen dosavadní vývoj organizace a vytyčeny hlavní cíle, které měl ČSSŽ v dalším mezi sjezdovém období plnit. Jeho cíl byl tedy politicko – výchovný, respektive kulturně – osvětový. Předsednictvo ÚV ČSSŽ se na pravidelných schůzích scházelo jednou měsíčně. Program těchto setkání byl předem stanovený, připravený s půlročním předstihem. Jasně bylo naplánováno, kterými tématy se bude PÚV ČSSŽ zabývat, jaké události bude reflektovat.²²⁵ Výsledkem těchto jednání byla usnesení a ukládání úkolů jednotlivým nižším složkám organizace. To, že se předsednictvo scházelo jednou měsíčně s přesně stanoveným rozvrhem, snižovalo akceschopnost organizace, protože dávalo jen malou příležitost k tomu, aby tento v mezi sjezdovém období nejvýkonnější orgán ČSSŽ řešil témata skutečně vyplývající z aktuální politické situace. Na schůzích se předsednictvo seznamovalo s výsledky schůzí jednotlivých

---

²²⁴ Například kritika uveřejněná na stránkách časopisu *Vlasta*, *K celostátní konferenci československých žen*, *Vlasta* 1966, číslo 1, str. 4

²²⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Plán schůzí předsednictva ÚV ČSSŽ na II. pololetí 1967*

komisí ÚV ČSSŽ a okresních aktivů. Sekretariát ÚV ČSSŽ se na pravidelných schůzích scházel dvakrát měsíčně a řešil praktické záležitosti chodu a fungování organizace. ÚV ČSSŽ konal plenární schůze jednou za tři měsíce, zasedání jednotlivých komisí se konalo pravidelně dvakrát ročně.²²⁶ Pravidelně byla svolávána také porada tajemnic OV ČSSŽ.²²⁷ OV ČSSŽ musely zasílat s předstihem plán práce Sekretariátu ÚV ČSSŽ.²²⁸ Svůj návrh akcí musel Ústřednímu výboru ČSSŽ zasílat také Slovenský výbor Československého svazu žen a to na celý rok.²²⁹

Pro fungování totalitních režimů obecně jsou typické rituály, tedy pravidelné uměle vytvořené tradice.²³⁰ Totalitní režim od nich odvozoval svou legitimitu, protože se jednalo o masové záležitosti, na kterých stát mohl demonstrovat svou jednotu. Pro socialistické Československo jsou například typické oslavy výročí spojených s nástupem KSČ k moci, zároveň se oslavovala některá výročí týkající se ustavení komunistického režimu v SSSR, signifikantní potom byla oslava Prvního máje.²³¹ Pro ČSSŽ byl nejdůležitějším svátkem roku Mezinárodní den žen.²³² Na tento den se ČSSŽ připravovala dlouho dopředu a následně se k němu ve svých reflexích dlouho vracela. Během Mezinárodního dne žen vybrané delegátky každoročně navštěvovaly Pražský hrad, aby se setkaly s prezidentem republiky, probíhalo zde předání odznaků vybraným ženám. Celostátně pak každoročně probíhala řada akcí pořádaných základními organizacemi, předání darů a odměn za práci.²³³ MDŽ byl nejdůležitější událostí svazového roku, udržel si svůj slavnostní ráz, přestože v období normalizace se ze svátku stal víceméně vyprázdněný pojem, jehož rituály byly dodržovány pouze na základě jakési setrvačnosti. V kombinaci s ostatními výročími spojenými

---

²²⁶ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Schůze, konference, sjezdy* (nedatováno), NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21

²²⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Návrh na svolání porady tajemnic, OV ČSSŽ*

²²⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Zpráva o dokumentaci materiálů zaslaných ÚV ČSSŽ a jejich vyhodnocení*, NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21

²²⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Návrh akcí Slovenského výboru Československého svazu žen na rok 1968*,

²³⁰ Toto pojetí rituálů v totalitní společnosti bylo převzato z: BALÍK, Stanislav a KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012. 215 s. Bod. ISBN 978-80-7363-266-3., str. 96

²³¹ Například pro roky 1967-1968 byly připraveny vnitřní akce k příležitosti výročí Velké říjnové socialistické revoluce, oslavy 1. Máje, výročí osvobození ČSR armádou Sovětského svazu, oslavy mezinárodního dne dětí, výročí vzniku ČSSR., NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Vnitřní akce ČSSŽ na rok 1967-1968*

²³² Mezinárodní den žen se poprvé slavil 28. února 1909, po první světové válce bylo stanoveno datum 8. března jako výročí stávkových žen. Slaví se pod patronací Organizace spojených národů. Women's day history. [online]. UN. 2017. [cit. 08.12.2017]. dostupné z:

<http://www.un.org/en/events/womensday/history.shtml>.

²³³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Účetní závěrka k 30. září 1967*

s budováním socialismu v SSSR i Československu, oslavami konce druhé světové války nebo májovými oslavami byl vytvořen neměnný ustrnulý systém, který se výrazně dotýkal i samotné činnosti ČSSŽ.

2.8 Československý svaz žen v mezinárodním kontextu

Pevnou součástí činnosti ženských organizací od vzniku Československa byl kontakt s ženami ze zahraničí. Tvořil důležitou část práce, protože při interakci s ženami z okolních států docházelo k předávání vzájemných zkušeností, což bylo ve společnosti, která teprve ve dvacátém století ve větší míře umožnila ženám aktivně se podílet na chodu společnosti, nezbytné. Československá ženská organizace po roce 1948 se stala pevnou součástí světového ženského hnutí, které představovala po druhé světové válce obnovená Mezinárodní demokratická federace žen. Tato organizace se původně profilovala jako organizace nadstranická, stojící mimo politické ideologie a společenské systémy, které se staly dominantním prvkem poválečné bipolarizace světa. Na její půdě se tak setkávaly ve zcela přátelském duchu spolupráce ženy z východního bloku i ze západních kapitalistických států ve chvílích přetrvávajícího politického konfliktu mezi těmito dvěma mocenskými centry. Postupně, jak již bylo řečeno, získala s nástupem hegemonie zástupkyň Antifašistického komitétu sovětských žen, respektive SSSR, výrazně protiimperialistický charakter. Ztratila tak postavení nadstranického zájmového subjektu a také přízeň žen některých protisocialistických států. Zároveň tím přišla o onu cennou možnost setkávání žen různých kultur a společností a v sedmdesátých letech postupně upadla do jakéhosi schematismu a formalismu. Na půdě MDFŽ se tak setkávaly především ženy socialistického bloku, aby po vzoru státní politiky demonstrovaly sílu a jednotu socialistických žen. Nadále zůstávala cennou zkušeností zejména pro ženy z třetího světa, které se zde setkávaly se ženami ze společností, které aktivně postupovaly v procesu úplné emancipace žen ve společnosti.

ČSSŽ pokračoval od roku 1967 v pevné spolupráci s touto světovou organizací. *„Československý svaz žen rozvíjí a udržuje mezinárodní styky, v jejichž hlavních obrysech sleduje, československou zahraniční politiku, jak byla potvrzena usnesením XIII. sjezdu KSČ. Při tom však přihlíží k určitým zvláštnostem a potřebám ženského hnutí v mezinárodním měřítku, aktivně vystupuje jako členská organizace Mezinárodní demokratické federace*

žen.²³⁴ ČSSŽ byl tedy ve svých zahraničních krocích kontrolován natolik, aby nenarušoval ideologickou politiku KSČ, jež definovala možnosti zahraniční spolupráce. Organizační zabezpečení těchto zahraničních styků, které představovaly například účasti na mezinárodních akcích a seminářích, vzájemné návštěvy delegací a schůze a jednání MDFŽ, jejíž byl ČSSŽ důležitým prvkem, zajišťovalo zahraniční oddělení ÚV ČSSŽ. To hospodařilo s určitým obnosem, který byl určen právě pro mezinárodní kontakt. Zahraniční oddělení koncem roku předkládalo plenární schůzi ÚV ČSSŽ návrh na zahraniční styky v následujícím roce. Do něho bylo zahrnuto setkání v rámci Mezinárodního dne žen, pravidelné akce MDFŽ, ČSSŽ na každý rok navíc plánoval akce a setkání se ženami ze zahraničí prostřednictvím systému vzájemných návštěv.

V roce 1966, v roce příprav přerodu ženské organizace v masový Československý svaz žen, byl kladen důraz na mezinárodní kontakt, zejména v ohledech budování nového typu společenské organizace. Zároveň měly vyslané ženy propagovat transformaci ženského hnutí a deklarovat tak úspěchy socialistické politiky. Delegátky Výboru československých žen tak navštívily například Kypr, Tanzanii, Libanon nebo Ukrajinu. Přijaly naopak delegaci z Belgie a zemí socialistického bloku. Rok 1966 se nesl ve znamení příprav na Světovou konferenci o dětech ve Stockholmu, kterou pořádala MDFŽ.²³⁵ Kromě funkcionářek ženské organizace byly na tyto zájezdy a studijní pobyty vybírány také redaktorky ženských časopisů, které výsledky šetření v jednotlivých státech prezentovaly v reportážích, článcích a rozhovorech, protože zahraniční témata byla pevnou součástí těchto periodik. V roce 1966 tak redaktorky časopisu *Vlasta* vycestovaly například do SSSR, Jugoslávie, Polska nebo Ázerbajdžánu.²³⁶ Zahraniční témata byla pečlivě vybírána a tvořena tak, aby sledovala politicko – společenské cíle, tedy veřejnou deklaraci a podporu socialistickému pojetí ženské otázky a marxisticko – leninskému systému.²³⁷

Nejdůležitější událostí mezinárodního kontaktu v roce 1967 se stal ustavující celostátní sjezd, který dal vzniknout ČSSŽ. Zúčastnily se ho delegace žen ze zemí socialistického bloku a zástupkyně MDFŽ. Hosté během svého pobytu navštívily také některé vybrané okresy, aby se seznámily s prací žen na místní úrovni. Delegátky ČSSŽ měly

---

²³⁴ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Návrh plánu zahraničních styků v roce 1968*, materiál připravený pro schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ dne 5. prosince 1967,

²³⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 17, *Plán zahraničního oddělení Výboru československých žen na II.pololetí 1966*

²³⁶ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 17, *Návrhy zahraničních cest redaktorek časopisů Výboru československých žen, předneseno na poradě sekretariátu Výboru československých žen dne 5. července. 1966*

²³⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 17, *Ideový plán práce redakce Vlasty na první pololetí 1966*

možnost oslavit 50. výročí Velké říjnové socialistické revoluce v Moskvě, během roku pak byly navštíveny delegací žen z ženské organizace v Maďarsku. Zástupkyně ČSSŽ přijaly pozvání Demokratického svazu žen Německa a Rady rumunských žen. V roce 1967 se konalo také mezinárodní symposium o postavení ženy v socialismu²³⁸, kterého se účastnily zástupkyně žen ze zemí Varšavské smlouvy. Během roku pak ČSSR navštívily delegace žen z Francie, Itálie a Velké Británie, zde se jednalo o zástupkyně Skupiny žen pro veřejné blaho. Ženy ze zemí mimo socialistický blok se zajímaly zejména o podmínky žen v socialistické společnosti, chod celostátní organizace, která byla emblémem právě socialistických zemí. Delegátky ČSSŽ pak navštívily celostátní sjezd indických žen. V říjnu 1967 se v Praze konalo zasedání Rady MDFŽ, jejímž členem byla zástupkyně ČSSŽ. Účastnili se ho hosté z 55 zemí světa. *„Během zasedání došlo k mnoha rozhovorům mezi představitelkami ČSSŽ a mezi členkami delegací ze socialistických i kapitalistických států. ČSSŽ navázal při tomto zasedání řadu nových přátelských vztahů a vzbudil v zahraničních delegátkách zájem k naší práci a k životu v Československé socialistické republice. Toto zasedání probíhalo ve velmi klidném a přátelském ovzduší. Vedoucí funkcionářky MDFŽ je hodnotily jako dosud nejzdařilejší a nejlépe organizované a vysoce ocenily pomoc, kterou tím prokázal ČSSŽ Mezinárodní demokratické federaci žen.“*²³⁹

Na rok 1968 byly naplánovány opět návštěvy delegací ze zemí sovětského bloku. Primárním cílem návštěv některých mimoevropských delegací žen, v roce 1968 to byly například delegace žen z Vietnamu, Sýrie a Spojených arabských emirátů, byla politická a společenská pomoc, ale také vzájemné navázání kontaktu a zahájení spolupráce do budoucna a upevnění mezinárodních styků. V roce 1968 tak vybrané členky ČSSŽ navštívily například Finsko, Rakousko nebo Kanadu.²⁴⁰ Od roku 1968 se také začal propracovávat systém vzdělávání žen v otázkách ženské problematiky prostřednictvím pravidelných studijních cest, zejména do SSSR. Ženy přijížděly do ČSSR buď z vlastní iniciativy, jako například ženy z Finska, nebo na základě reciprocity. Pro prezentaci československých žen v zahraničí sloužil také časopis Československá žena, viz níže. Kromě osobního styku udržoval ČSSŽ také písemný styk s ženskými organizacemi a mezinárodní platformou v podobě MDFŽ. Každá návštěva byla zaznamenána v krátké zprávě nebo referátu, který byl přednesen na

---

²³⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Zpráva z mezinárodního symposia o postavení ženy v socialismu v Moskvě ve dnech 9. 11. března 1967*, pro schůzi předsednictva Výboru československých žen dne 10. dubna 1967,

²³⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Hodnocení účasti ČSSŽ na zasedání Rady MDFŽ*, únor 1968, str. 4,

²⁴⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Zahraněční styky pro rok 1968*, (nedatováno)

nejbližší plenární schůzi ÚV ČSSŽ.²⁴¹ V roce 1968 vznikl takzvaný Fond solidarity Československého svazu žen. Tento fond se zavázal z vlastních prostředků hradit pomoc ženám v zemích, kde jim nepřísluší rovnoprávné postavení ve společnosti. Tento fond vznikl z dobrovolných zdrojů, jako byly sbírky. Výzvy k zahájení těchto sbírek vydával ÚV ČSSŽ na popud plánovaných návštěv žen z takových zemí a následně s prostředky z těchto sbírek nakládal. Pomoc byla určena na materiální zabezpečení žen a dětí, jako jeden ze zdrojů k dosažení rovnoprávného postavení žen nebo jako prostředek, který těmto ženám mohl umožnit účastnit se mezinárodních setkání žen.²⁴²

Během let 1969-1970 se nijak výrazně nezměnil způsob mezinárodní komunikace ČSSŽ se ženami v zahraničí. ČSSŽ byl nadále členem MDFŽ, jeho delegátky pravidelně navštěvovaly země Varšavské smlouvy a udržovaly přátelské styky s místními ženskými organizacemi. Pokud přijížděly delegace ze západní Evropy, většinou přijížděly na svou vlastní žádost, zatímco se spřátelenými státy fungoval systém vzájemných výměn delegátek. ČSSŽ považoval za jeden ze základních úkolů Svazu komunikovat se zahraničím. Vybíral si ovšem téměř výhradně státy s totožným politickým systémem, nebo státy s výrazně nižší životní úrovní. Pokud sem přijížděly delegátky zahraničních organizací z demokratických zemí, pak to bylo většinou na vlastní žádost. V rámci MDFŽ se rovněž setkávaly ženy podobného smýšlení. Je potřeba si uvědomit, že přestože členy MDFŽ byly i západní demokratické státy, v rámci nich fungovala demokratická pluralita názorů, proto zde neexistovaly celostátní organizace typu ČSSŽ. Ženy z těchto zemí tak nezastupovaly státem podporovaný náhled na ženskou otázku ale spíše jednu z forem ženského hnutí. Rok 1968 oproti jiným rokům neznamenal výraznou změnu ve skladbě hostů ani destinací, kam byly delegátky vysílány.

Přesto v roce 1971 reaguje Gusta Fučíková zcela v souladu s normalizační rétorikou na předchozí vedení organizace, které nedostatečně podporovalo přátelské vztahy s ženami ze SSSR. *„Minulé vedení Československého svazu žen falešně informovalo o loňských srpnových událostech naše sesterské organizace i Mezinárodní demokratickou federaci žen. Lživě zkreslily naše největší a nejvěrnější spojence – Sovětský svaz, i ostatní přátele z tábora socialismu. Byly tak hrubě narušeny naše vztahy a my se dnes ze všech sil snažíme obnovit přátelské vztahy jak se sovětskými ženami, tak samozřejmě se všemi ženami v socialistických*

---

²⁴¹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 17, *Zpráva delegace Československého svazu žen ze studijní cesty v Maďarské lidové republice*, nedatováno (1968),

²⁴² NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Návrh statutu Fondu solidarity Československého svazu žen*, (nedatováno)

*zemích i s pokrokovými ženskými organizacemi v kapitalistických i rozvojových zemích.*²⁴³
Jasně je tedy vymezeno, s kým má do budoucna organizace žen v Československu udržovat kontakt.

Mezinárodní kontakt ČSSŽ v letech 1965-1975 byl zcela přizpůsoben dobovým politickým potřebám a propagandě. Vytratil se tedy původní záměr setkávání žen z různých společností a vzájemné předávání zkušeností. Kontakt se tak omezil na setkávání s ženami ze států se stejným politickým systémem, kde tedy podmínky žen ve společnosti byly s ČSSR srovnatelné.

---

²⁴³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 17, *Otázky ČTK k současným hlavním úkolům československého ženského hnutí, rozhovor s předsedkyní ČSSŽ Gustou Fučíkovou*, (nedatováno)

3 Ideová politika Československého svazu žen v letech 1965-1975

3.1 Ideologický koncept Československého svazu žen

Dle rezoluce z XIII. sjezdu KSČ z roku 1966,²⁴⁴ na němž bylo rozhodnuto také o strukturálních změnách československé ženské organizace, měla být do budoucna posílena *soustava socialistické demokracie*,²⁴⁵ jejíž základní prvky představovaly strana jako vedoucí společenská síla a společenské organizace. Ty měly usilovat o to, aby se v politickém životě projevil rozdílné zájmy a přístupy pracujících ke společenským problémům, čímž by se usnadnilo jejich řešení. Jak zaznělo právě na XIII. sjezdu KSČ, „*poroste i úloha společenských organizací, jejichž posláním je vyjadřovat a dobrovolnou aktivní činností lidí uspokojovat jejich různé zvláštní zájmy a potřeby, napomáhat tomu, aby zvláštní zájmy byly uváděny do souladu se společenskými možnostmi a potřebami.*“²⁴⁶ Politický režim tak dal jasně najevo, že s existencí a aktivitou společenských organizací, jakou byl i Výbor československých žen, do budoucna počítá. Tyto organizace však měly být i nadále nástrojem k uskutečňování vůle a rozhodnutí komunistického vedení, plnění politiky KSČ.²⁴⁷ Stejně tak KSČ počítala s vyšším uplatněním žen ve státní politice: „*Ve veřejném životě se stále ještě málo uplatňují ženy i mladí lidé. I zde je nutné hledat cesty k tomu, jak podstatně zvýšit jejich účast na činnosti ve všech oblastech společenského života. Zkušenosti mnohokrát potvrdily, že právě ženy dovedou velmi aktivně a obětavě řešit mnoho otázek nejen v závodech, družstvech apod., ale zejména v místech, v rodičovských sdruženích, při různých akcích národního výboru atd. Ústřední výbor tak dává náměty, jak prohloubit v tomto směru činnost výborů žen, zda nepostavit hnutí na pevnější organizační základ a nezvýšit koordinační a řídicí úlohu Výboru československých žen.*“²⁴⁸ Z rezoluce z XIII. sjezdu KSČ tedy vyplývá, že k reorganizaci státní ženské organizace mělo dojít zejména proto, že se ženy

---

²⁴⁴ XIII. sjezd KSČ se konal mezi 31. květnem a 4. červnem 1966 v Praze.

²⁴⁵ 13. sjezd Komunistické strany Československa: Praha, 31.5.-4.6.1966. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1966. 493, [1] s. str. 31

²⁴⁶ 13. sjezd Komunistické strany Československa: Praha, 31.5.-4.6.1966 str. 31

²⁴⁷ Karel Kaplan vidí kořeny tohoto stavu v ústavě z roku 1960, v níž byla vytyčena vedoucí úloha Komunistické strany. To do značné míry odráželo již existující stav a praxi Komunistické strany po roce 1948. Blíže viz KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002. 425 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-135-6. str. 93

²⁴⁸ 13. sjezd Komunistické strany Československa: Praha, 31.5.-4.6.1966 str. 46

angažovaly ve veřejném životě v souladu se zájmy strany, avšak jen ve velmi nízkém procentu. Stranické vedení proto dalo pokyn ke strukturální změně Výboru československých žen a vzniku ČSSŽ. Nový Svaz, jak naznačila již předchozí kapitola, pak postavil ženskou organizaci na pevnější základy, jak bylo zamýšleno, zároveň však znovu oddělil práci žen od práce obecně politické. Výbor československých žen v letech 1952-1967 fungoval tak, že se jeho členky přímo podílely na činnosti národních výborů, volených orgánů československé státní správy a samosprávy. Reorganizace v roce 1967 tak naopak soustředila ženy zpět do celostátní organizace, která podléhala oficiální státní moci a znovu se profilovala jen jako zájmová společenská organizace. XIII. sjezd KSČ v roce 1966 přitom považoval prohlubování socialistické demokracie a tedy zvýšení úlohy a působnosti národních výborů za jeden ze svých klíčových programových bodů pro následující období.²⁴⁹ Jakým způsobem tedy mělo dojít ke zmíněnému zvýšení činnosti organizace, když byl podíl členek ČSSŽ na ovlivňování místní politiky do budoucna omezen? Bylo tedy poslání Svazu reálné, nebo byl již od počátku odsouzen k tomu, aby se stal pouze jedním z řady ideologických konstruktů, které měly posilovat legitimitu státního režimu tím, že sjednotí různé názorové tendence pod společnou myšlenku? Měl být ČSSŽ i do budoucna organizací, která bude veřejně deklarovat ženskou podporu státnímu režimu?

Když v roce 1967 ČSSŽ vznikala, stanovy jej definovaly jako organizaci, která měla urychlovat proces upevňování „*morální a politické jednoty lidu*“,“²⁵⁰ jinými slovy ČSSŽ měl uplatňovat státní politiku realizovanou vládní stranou ve všech vrstvách československé společnosti a jako nově utvořená masová organizace reprezentující zájmy žen se měl stát nástrojem společnosti pro urychlení procesu marxisticko-leninského řešení ženské otázky.²⁵¹ Primární činností Svazu měla být tedy práce ideologická, respektive politicko-výchovná. Do budoucna měl ČSSŽ sloužit jako jeden z mnoha prostředků, jak uskutečnit socialistickou politiku uvnitř společnosti. Tomuto cíli byly podřízeny obsah a metody práce organizace, z tohoto důvodu bylo také v roce 1966 rozhodnuto o jeho reorganizaci po vzoru sovětského demokratického centralismu.²⁵² Pohled do stanov ČSSŽ tyto základní předpoklady pouze potvrzuje. Organizace si kladla za cíl hájit společné i diferencované zájmy žen, vyjadřovat se

---

²⁴⁹ *Hlavní směry a úkoly politiky strany, 13. sjezd Komunistické strany Československa: Praha, 31.května.-4.června.1966*, str. 66

²⁵⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 22, *Stanovy Československého svazu žen 1967*, str. 3,

²⁵¹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Návrh na ustavení komisi ČSSŽ a zaměření jejich činnosti a metod jejich práce*, nedatováno (nedatováno),

²⁵² NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 22, *Stanovy Československého svazu žen 1967*, str. 3,

k tématům, které se života žen bezprostředně týkaly. Hlavní úkoly se týkaly zejména politicko–výchovné práce: formovat socialistické myšlení a způsob života, pomocí organizací, jako bylo ROH nebo JZD, rozvíjet politickou a veřejnou aktivitu žen v místech a vyjadřovat se k otázkám politickým a hospodářským, organizovat kulturní a zájmovou činnost na okresní a nižší úrovni, jejíž primární cíl měl být právě politicko–výchovný. Do budoucna se měl ČSSŽ zabývat také otázkami spojenými se socialistickou rodinou a výchovou socialistického občana.²⁵³ V zahraničních vztazích byl primárním cílem organizace styk s ženami z dalších socialistických států a upevňování jejich vzájemného přátelství.

Československý svaz žen jako jediná státem podporovaná ženská organizace přijímal v roce 1967 tezi, že socialismus ženskou otázku ve společnosti zatím nevyřešil, pouze měl poskytnout prostor k tomu, aby mohla být řešena. „*Politickým vítězstvím dělnické třídy, politickým zrovnoprávněním žen a jejich širokým vřazením do pracovního procesu řešení ženské otázky nekončí, ale začíná,*“²⁵⁴ mělo zaznít v hlavním referátu při ustavujícím sjezdu ČSSŽ v roce 1967. Ženy tak měly dle československé ústavy z roku 1948, respektive její revize z roku 1960²⁵⁵ rovnoprávné postavení s muži. Mohly se svobodně uplatnit v politice i zaměstnání, zároveň se však od nich očekávalo, že budou i nadále zastávat tradiční role ve společnosti. Z diferenciací některých funkcí žen ve společnosti pak vyplývala řada specifických problémů, souvisejících s diferenciací některých funkcí žen ve společnosti. Soustředění žen do jedné organizace a nová organizační struktura pak měly dodat ČSSŽ větší akceschopnost a důslednost při řešení problémů, které z praktického uplatňování ženské rovnoprávnosti vyplývaly.²⁵⁶

Organizace proto v roce 1967 označila některá základní témata za palčivá a primárním úkolem ČSSŽ v roce 1967 se stalo koordinovat soulad mezi pracovní, rodinnou a veřejnou funkcí ženy. Toho mělo být dosaženo soustavnou politicko – výchovnou prací a to ve všech vrstvách československé společnosti, mezi ženami různého věku, společenského postavení i vzdělání. „*ČSSŽ bude mezi všemi skupinami žen rozvíjet politickou a výchovnou a zájmovou*

---

²⁵³ Tamtéž

²⁵⁴ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Návrh tezí pro přípravu referátu I. sjezdu Československého svazu žen*, 1967, str. 2,

²⁵⁵ Ústava z 9. května 1948, §1 *Práva a povinnosti občanů*, Ústavní zákon ze dne 11. července 1960, Ústava Československé republiky, zákon č. 100/1960 Sb. [online]. 1960, [cit. 20.11.2017]. dostupné z: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html

²⁵⁶ *13. sjezd Komunistické strany Československa: Praha, 31.května.-4.června1966*, str. 46

*činnost, diferencovaně zaměřenou na ženy mladší i starší, na ženy pracující i na ženy v domácnosti.*²⁵⁷

Na ustavujícím sjezdu ČSSŽ v červenci 1967 přednesla předsedkyně Helena Leflerová hlavní referát, ve kterém shrnula dosavadní vývoj ženských organizací v poválečném Československu a závěry XIII. sjezdu KSČ, k jejichž plnění se nový ČSSŽ zavázal. Zároveň zde byl vytyčen základní ideologický koncept organizace a témata, která měl ČSSŽ při svém vzniku považovat za zásadní. ČSSŽ si kladl za cíl objektivně získávat informace o ženách, zvyšovat podíl žen na upevňování ideové jednoty společnosti.²⁵⁸ Zabývat se měl zaměstnanými ženami, ženami pracujícími v zemědělství. Velkým tématem byl rodinný život, který se společenských podmínek žen bezprostředně týkal. Zdůrazňována byla zejména výchovná funkce rodiny a její posilování, problematika mladých manželství a ekonomická funkce žen v rodině.

Činnost ČSSŽ se měla zaměřit zejména na otázku zaměstnanosti žen. Jak již bylo řečeno, první pounorová ženská organizace, Rada žen, si kladla za cíl přivést do zaměstnání veškeré práceschopné ženy. Vysoká zaměstnanost žen pak byla považována za úspěch na poli ženské politiky, o který se zasloužila právě ženská organizace po roce 1948, ačkoli po druhé světové válce do procesu zaměstnávání žen vstoupila i řada dalších faktorů. Socialistické hospodářství v Československu bylo postaveno na úplné zaměstnanosti všech práce schopných obyvatel, tedy i žen.²⁵⁹ Na konci šedesátých let se však již ukazovalo, že se zaměstnaností žen měla souviset řada problémů. Referentky ČSSŽ je však na svém ustavujícím sjezdu v roce 1967 nijak nekonkretizovaly.²⁶⁰

Dalším tématem, které ČSSŽ v roce 1967 otevřel, byla kvalifikace žen. Zde mělo být dle materiálů ČSSŽ největším problémem nedostatečné uplatnění kvalifikovaných žen na vedoucích pozicích. Za překážku v kariérním uplatnění bylo považováno i dlouhodobé setrvání žen na mateřské dovolené, kdy se měla jejich kvalifikace postupně vytrácet.²⁶¹ Kvalifikované ženy přitom jen velmi zřídka obsazovaly vedoucí pozice, přestože jejich

---

²⁵⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Návrh tezí pro přípravu referátu I. sjezdu Československého svazu žen*, (1967), str. 7,

²⁵⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Osnova referátu předneseného na I. sjezdu Československého svazu žen*, 1967

²⁵⁹ Více o praktickém fungování československého socialistického hospodářství viz např. KABELE, Jiří. *Z kapitalismu do socialismu a zpět: teoretické vyšetřování přerodů Československa a České republiky*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. 582 s. ISBN 80-246-1127-9. str. 110nn

²⁶⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Zápis z I. sjezdu Československého svazu žen*, 1967

²⁶¹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton, *Návrh tezí pro přípravu referátu I. sjezdu Československého svazu žen*, str.11, 3

kvalifikace byla často vyšší než kvalifikace mužů, jak si posteskla členka ÚV ČSSŽ na prvním plenárním zasedání ÚV ČSSŽ v roce 1967.²⁶² Celkově bylo kritizováno, že ženy upřednostňují mateřskou funkci před tou pracovní, což ukazuje na jistou strnulost a dogmaticčnost ženského hnutí, protože ještě v roce 1967 byl tento základní ideologický koncept totožný jako v prvních pounorových letech. Pokud měla KSČ realizovat další rozvoj a kultivaci životní úrovně, jak bylo proklamováno na celostátním sjezdu v roce 1966,²⁶³ proč byla neustále opakována stejná hesla jako v počátcích budování socialistického režimu?

Dle dalších dílčích programových bodů měl ČSSŽ zabezpečovat, aby podniky zajišťovaly ženám například možnosti zkráceného úvazku a aby ženy nemusely vykonávat fyzicky namáhavou práci. Československá společnost se nadále potýkala s tím, že pracovníků ve službách přibývalo v šedesátých letech velmi pozvolna, na rozdíl od některých evropských států, naopak procento zaměstnaných v primární sféře zůstávalo nadále vysoké.²⁶⁴ Tak se ženy často musely realizovat ve fyzicky náročných profesích. Tato témata jsou do určité míry shodná s některými programovými body již předválečné organizace, což dokazuje, že vypuknutí druhé světové války v roce 1939 mělo neblahý vliv na progresivní vývoj uvnitř ženského hnutí.

Dalším výrazným tématem roku 1967 bylo zabezpečení trávení volného času dětí. Ten měl být do roku 1967 podchycen pouze v organizované formě, nikoli v rámci přirozených aktivit dětí. Přitom spontánní činnost dětí měla být zásadní pro formování jejich osobnosti.²⁶⁵ To, že se výchova mládeže stala jedním z ústředních programových bodů nově formované organizace, potvrzuje, že dominantní úlohou ČSSŽ ve společnosti bylo působit politicko–výchovně. ČSSŽ tak měl, ve spolupráci například s Československým svazem mládeže (ČSM),²⁶⁶ působit na výchovu dětí a mládeže od útlého věku a ve všech společenských sférách.

---

²⁶² NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Zápis z plenárního zasedání ÚV Československého svazu žen ze dne 1967*, str. 8/5,

²⁶³ *13. sjezd Komunistické strany Československa: Praha, 31.května-4. Června 1966*, str. 78nn

²⁶⁴ KALINOVÁ, Lenka, KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 363 s. ISBN 978-80-200-1536-5. str. 275

²⁶⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Koncepce zřízení nenákladných blokových, uličních a sídlištních středisek*, 1967, str. 1

²⁶⁶ Československý svaz mládeže (ČSM), později Socialistický svaz mládeže (SSM) jako masová organizace sdružující mládež, zejména studenty, se ve svém programovém prohlášení přihlásil k tomu, že povinností každého člena organizace mělo být seznámení se s politikou KSČ. Kandidáti a pozdější členové KSČ se tak do velké míry rekrutovali právě z členů mládežnické organizace, jejímž primárním úkolem bylo právě doporučování nejlepších členů a funkcionářů ČSM, respektive SSM za kandidáty KSČ. Vybírání byli přitom zejména aktivní členové, jako byli vedoucí mládežnických kolektivů, účastníci pozdějších brigád socialistické

ČSSŽ usiloval o celkové zvýšení počtu žen ve veřejném životě. Toho měl dosáhnout prací v místních organizacích, pořádáním praktických kursů. V roce 1967 ještě neproběhla hloubková reflexe situace žen angažovaných ve veřejném životě. Socialismus byl považován za jediný možný společenský systém, který měl ženám umožnit a skutečně umožnil angažmá ve státní politice.²⁶⁷ Opět zde dochází k zásadnímu rozporu. Na jednu stranu ČSSŽ, respektive KSČ usilovaly o větší zastoupení žen ve veřejných institucích, přičemž důraz byl kladen zejména na místní správní orgány, na druhou stranu však byly ženy reorganizací státní ženské organizace staženy v roce 1967 z kooptovaných pozic při národních výborech

Ustavující sjezd ČSSŽ v roce 1967 tak vymezil postavení nové ženské organizace ve společnosti. Jeho úloha měla být ve velké míře politicko–výchovná. Svaz měl nadále fungovat jako jeden z klíčových konstruktů ideové politiky vládní strany ve společnosti. Na druhou stranu měl být ovšem, jak podotýkají dokumenty KSČ v roce 1966, praktickým pomocníkem žen ve společnosti. Proto si již během prvního roku své existence vymezil několik základních programových bodů, jimiž se měl do budoucna zabývat. Tyto body otevíraly témata, která byla ve společnosti vnímána jako problémová. Kořeny kritiky souvisely s celkovou atmosférou šedesátých let a zároveň se silící kritikou uvnitř KSČ, která vygradovala v roce 1968 v tzv. obrodný proces.²⁶⁸ V otázce rovného uplatnění žen ve veřejném životě však restrukturalizací ženského hnutí došlo k zásadnímu rozporu. Členky ČSSŽ byly vznikem samostatné struktury odstraněny z národních výborů. Vytvořila se tak jakási podvojná struktura. Základní a střední články organizace KSČ a samostatně oddělené nižší stupně ČSSŽ vedle nich, nikoli jejich součástí. Pokud měla KSČ skutečně usilovat o větší účast žen ve veřejném životě, pak se tento krok zdá být přinejmenším paradoxní.

V šedesátých letech probíhala nejen v Československu širší diskuse o rovnoprávnosti žen ve společnosti,²⁶⁹ protože s počínající politickou pluralitou se roztříštil i jednotný pohled

---

práce, nebo nadějní sportovci a umělci. Pro ilustraci ideové politiky mládežnické organizace viz např. *15. sjezd KSČ - významný mezník v rozvoji socialistické společnosti: Met. materiál pro propagandisty polit. vzdělávání SSM*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1976. 47, [1] s. Politické vzdělávání SSM; 1976-1977. SSM, str. 32

²⁶⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 13, *Přepis referátu předneseného na I. sjezdu Československého svazu žen*, 1967

²⁶⁸ Více o kořenech procesu Pražského jara viz např. KAPLAN Karel, *Kořeny československé reformy 1968*

²⁶⁹ Na tomto místě je nutno zmínit především práce Pavla Machonina a dalších autorů In: MACHONIN, Pavel a kol. *Sociální struktura socialistické společnosti: (sociologické problémy soudobé československé společnosti)*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1967. 672, [6] s. HÁKOVÁ, Libuše, *Žena ve struktuře socialistické společnosti*, Fišerová Vlasta, *Rodina v sociální struktuře společnosti*, In: MACHONIN, Pavel a kol. *Sociální struktura socialistické společnosti: (sociologické problémy soudobé československé společnosti)*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1967. 672, [6] s.

na rovnoprávnost žen.²⁷⁰ Otázka rovnoprávnosti byla v padesátých a šedesátých letech v Československu zjednodušována na pracovní uplatnění žen, kdy státní politika ženám nejen že umožnila uplatnění v zaměstnání, ale v podstatě je zákonnými opatřeními donutila do pracovního procesu vstoupit. Tím ale stát narušil výkon povinností žen v rodině a obecně proměnil rodinnou politiku. Musela byt proto nákladně zařizována například náhradní péče o děti v době, kterou ženy trávily v zaměstnání. Z tohoto důvodu bylo v šedesátých letech diskutováno o levnějších alternativách, včetně radikálního řešení poslat ženy zpět do domácnosti, protože by se tím vyřešila nákladná politika náhradní péče o děti.²⁷¹ Z materiálů dostupných v archivním fondu ÚV ČSSŘ se však zdá, že v době, kdy Svaz vznikl, nijak tuto problematiku nerefletoval. Naopak proklamované politické koncepty nadále nabízely spíše zjednodušený pohled na ženu, která měla ve společnosti plnit trojí roli. Řešení problematické situace svazové materiály v podstatě nenabízely řešení situace, která ze schematismu v otázkách pojetí ženské rovnoprávnosti vyplývala. Otázkou tedy zůstává, zda mohla organizace plnit svůj původní záměr, tj. vyjadřovat se k otázkám aktuální sociální politiky státu vůči ženám, když pokračovala ve stejném ideologickém kurzu jako předchozí ženská organizace, Výbor československých žen. Materiály ČSSŘ z roku 1967 aktuální společenský diskurz, ve kterém se o ženách mluvilo v novém, liberálnějším duchu, nijak nerefletovaly.

3.2 Rok 1968²⁷²

Rok 1968 představoval nejvážnější pokus o reformu socialistického zřízení, ojedinělý nejen v Československu, ale i v rámci celého východního bloku. Reformátoři Pražského jara usilovali o tzv. socialismus s lidskou tvář, kdy mělo být zachováno socialistické zřízení spolu s některými demokratickými principy.²⁷³ Proces demokratizace společnosti a detabuizace některých témat, které otevřelo právě Pražské jaro, nelze vnímat jen jako časově omezenou záležitost roku 1968. Souvislost má již s procesem destalinizace socialistických systémů a

²⁷⁰ Barbara Havelková rozlišuje v letech 1948-1989 tři stádia genderu v právu: 1. Období zrovnoprávnění (1948-1962), kdy byla ženám ústavně zajištěna rovnoprávnost ve společnosti; 2. Období reflexe (1962-1968), kdy došlo k zhodnocení proběhlého období v souvislosti s nástupem demokratizačních tendencí uvnitř společnosti; 3. Období rodiny (1968-1989), kdy se stát zaměřil na sociální podmínky rodin. In: HAVELKOVÁ, Barbara, Tři stádia genderu v socialistickém právu, In: HANÁKOVÁ, Petra et al. *Vyvlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Str. 45-82

²⁷¹ Tamtéž, str. 57n

²⁷² Tato podkapitola byla převzata z mé bakalářské práce, není-li uvedeno jinak. Viz POČÁROVSKÁ, Petra. *Žena ve veřejném životě: dva příběhy z období normalizace*, Praha, 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Fakulta pedagogická. vedoucí práce PhDr. Hana Havlůjová, PhD.

²⁷³ DOSKOČIL, Zdeněk. *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Doplněk, 2006. 412 s., [22] s. obr. příl. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-204-2, str. 20

komunistických stran v Evropě ve druhé polovině padesátých let, což souviselo s odhalením Stalinova kultu osobnosti v roce 1956.²⁷⁴ Zároveň byl průběh reformy ovlivněn uvolněním cenzury a s tím související zvýšenou informovaností o průběhu celosvětového studentského protestního hnutí šedesátých let.²⁷⁵

Stagnace centrálně plánovaného hospodářství, nevyřešená slovenská otázka, upadající kulturní fronta, ale také generační výměna řadových členů komunistické strany,²⁷⁶ kteří se nebáli otevřít některá dosud zamlčovaná, o to ale palčivější témata, to všechno způsobilo, že původně vnitrostranický pokus o reformu získal širší ohlas. Kritické hnutí uvnitř KSČ, brzy přerostlo v hnutí občanské, tedy celospolečenské.²⁷⁷ V lednu 1968 se prvním tajemníkem KSČ stal Alexandr Dubček, aby v nejvyšší stranické pozici vystřídal Antonína Novotného. Kritizovaný Antonín Novotný byl v březnu téhož roku odvolán i z funkce prezidenta ČSSR, novým československým prezidentem se stal populární válečný hrdina a veterán Ludvík Svoboda.²⁷⁸

Výměna stranického vedení v lednu 1968 a zrušení cenzury²⁷⁹ vedly k dynamickému pohybu celé společnosti daleko nad rámec záměrů reformního křídla KSČ.²⁸⁰ Reformou mělo projít socialistické zřízení, národní hospodářství, měla se otevřít diskuse o letech budování socialismu v Československu bez zamlčování některých ožehavých záležitostí, jako byly politické procesy. Vyřešena měla být také slovenská otázka, proto začala být intenzivně připravována federalizace státu. Hranice s okolními státy měly zůstat otevřené, kulturu neměl omezovat státní dohled. Reformy a celonárodní demokratické hnutí se však nesetkaly jen s pozitivními ohlasy, a to nejen v samotné KSČ,²⁸¹ ale především satelitních státech

---

²⁷⁴ Více o návaznosti Pražského jara na destalinizaci socialistických zřízení viz BENČÍK, Antonín. *Rekviem za Pražské jaro: důvěrná informace o přípravě a provedení srpnové intervence varšavské pětky v Československu 1968*. Vyd. 1. Třebíč: Tempo, 1998. 269, [10] s., [16] s. obr. příl. Fakta. ISBN 80-238-2192-X, str. 13nn

²⁷⁵ Více viz PAŽOUT Jaroslav, *Reakce československých studentů v době Pražského jara na protestní hnutí na západě*, publikováno in: KÁRNÍK, Zdeněk, ed. et al. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Dokořán, 2003-. II. sv. Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu do roku 1989. ISBN 80-86569-77-2, str. 213-227

²⁷⁶ DOSKOČIL, Zdeněk, *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*, str. 20, srovnej s: KAPLAN, Karel, *Kořeny československé reformy 1968*, str. 105

²⁷⁷ Vzpomíná Ludvík Vaculík, důležitá tvář kulturní fronty a zastánců Pražského jara, autor manifestu 2000 slov, VACULÍK Ludvík, *Vzpomínka po čtyřiceti letech*, publikováno in: KLAUS, Václav et al., *Srpen 1968 čtyřicet let poté, sborník textů*, str. 17

²⁷⁸ BENČÍK, Antonín, *Rekviem za Pražské jaro*, str. 13nn

²⁷⁹ Cenzura byla zrušena zákonem č. 84/1968 Sb. ze dne 26. června 1968. *Zákon č. 84/1968 Sb. ze dne 26. června 1968*. [online]. 1968, [cit. 26.05.2014]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/historie/ceskoslovenska-televize/1968-1969/1968/zruseni-cenzury-narodnim-shromazdenim/>.

²⁸⁰ O nemožnosti úspěchu reformovaného zřízení viz TŮMA, Oldřich, *Komunismus nelze reformovat*, publikováno in: KLAUS, Václav et al., *Srpen 1968 čtyřicet let poté, sborník textů*, str. 45-55

²⁸¹ Uvnitř KSČ se od sebe během Pražského jara oddělily dvě skupiny straníků: konzervativní část KSČ se obávala možných změn v případě ekonomických reforem, které mohly ohrozit monopolní moc KSČ. Naopak

Sovětského svazu, které jako možnou alternativu k zastavení československého reformního procesu, v němž viděly ohrožení principů jednoty socialismu, nabízely v krajním případě intervenci zvenčí. Po opakovaných výzvách k zastavení reformního procesu²⁸² nakonec došlo k zahraniční intervenci. V noci z 20. na 21. srpna 1968 vojska pěti zemí Varšavské smlouvy²⁸³ vstoupila na území Československa. Na nátlak vedení KSSS a ostatních vedoucích představitelů zúčastněných komunistických stran byla československá delegace v Moskvě nucena podepsat tzv. Moskevský protokol,²⁸⁴ čímž fakticky odsoudila dosavadní vývoj a odstartovala tzv. normalizaci poměrů.

Po návratu československé politické elity z Moskvy mělo být brzy jasné, že reformní proces Pražského jara byl zcela v rozporu s požadavky SSSR. Původní odmítavé stanovisko k vpádu vojsk Varšavské smlouvy, které vyjádřil mimořádný sjezd KSČ ve Vysočanech,²⁸⁵ bylo nahrazeno smlouvou o dočasném pobytu sovětských vojsk na území ČSSR.²⁸⁶ Postupně byla provedena řada opatření vycházejících ze sovětských požadavků. Přestože ve vedení státu nadále zůstávali reformní komunisté, došlo například k omezení činnosti organizací, které působily mimo Národní frontu. K upevnění veřejného pořádku mělo pomoci zákonné opatření, které umožňovalo zakazování či rozpouštění veřejných shromáždění a pozastavení činnosti společenských organizací.²⁸⁷ Byla znovu zavedena předběžná cenzura. Ve společnosti však nadále převládala celonárodní víra v reformní hnutí, podporovaná řadou politiků reformního křídla. KSČ, oslabená ve své vedoucí pozici ve státě, musela proto

---

politici tzv. reformního proudu uvnitř KSČ se obávali, že by případné zastavení reformního procesu vycházejícího z lidu mohlo ohrozit bezvýhradnou moc KSČ ve státě, proto usilovali o zapojení lidu do reform Pražského jara a zároveň dohled nad jejich požadavky. Podle VONDROVÁ, Jitka, *Rozkol v KSČ během Pražského jara*, publikováno in: KLAUS Václav et al., *Srpen 1968 čtyřicet let poté*, str. 139-158

²⁸² Již v prosinci 1967 přijíždí na pozvání prezidenta Antonína Novotného do Československa generální tajemník ÚV KSSS Leonid Brežněv. Po návratu informuje vedení komunistických stran států Varšavské smlouvy o situaci v Československu. K jednání mezi nimi a československou delegací dochází v březnu 1968 v Drážďanech, kdy dochází ke kritice reformního vedení. Československé vedení je opakovaně vybízeno k zastavení reformního proudu, možnou alternativou v případě pokračování Pražského jara byla intervence vojsk zbylých zemí Varšavské smlouvy. Viz Benčík Antonín, *Rekvie za Pražské jaro*

²⁸³ Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci podepsaná 14. května 1955 mezi SSSR, ČSSR, BLR, NDR, PLR, MLR, Rumunskem a Albánií vznikla jako protiváha nově vzniklé NATO. Mezi státy, které vojensky vnikly na území ČSSR dne 21. srpna 1968, patří NDR, MLR, PLR, BLR a SSSR. Blíže o organizaci Varšavské smlouvy viz např. *Organizace Varšavské smlouvy 1955-1980*, dokumenty a materiály, vydalo Federální ministerstvo zahraničních věcí, Naše vojsko – Svoboda 1980

²⁸⁴ Znění tzv. Moskevského protokolu vzešlého z jednání zástupců SSSR a československé vládní delegace následujícího po okupaci ČSSR vojsky SSSR a dalších států Varšavského paktu, podepsáno v Moskvě 26. 8. 1968, převzato z: KLAUS, Václav, *Srpen 1968 čtyřicet let poté*, sborník textů, str. 211-216

²⁸⁵ Mimořádný sjezd Komunistické strany Československa svolaný na 22. srpen 1968 do budovy vysočanské ČKD (tzv. Vysočanský sjezd), ŠILHÁN, Věnek, *XIV. mimořádný – vysočanský – sjezd KSČ*, in: *Srpen 1968*. 1. vyd. V Praze: Práce, 1990. 217 s., [12] s. obr. příl. Edice literatury faktu. ISBN 80-208-0028-X, str. 132

²⁸⁶ Smlouva mezi ČSSR a SSSR o dočasném pobytu sovětských vojsk, podepsaná v Praze 16. 10. 1968, publikováno in: KLAUS, Václav et al., *Srpen 1968 čtyřicet let poté*, sborník textů, str. 221

²⁸⁷ Doskočil Zdeněk, *Srpen 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*, str. 30

nejprve podstoupit prověření vlastní členské základny, aby pak mohlo být zadušeno reformní hnutí v dalších společenských subsystémech.²⁸⁸ Společenskou institucí, v níž se projevil snaha o reformu, které byly posléze likvidovány, byl v roce 1968 i Československý svaz žen.

3.3 Československý svaz žen v roce 1968

Uvnitř ČSSŽ došlo v roce 1968 k zásadním ideovým proměnám, které měly změnit tvář organizace. Nástroje oficiální státní politiky začaly stoupenkyně společenských reformů přetvářet na nezávislou ženskou organizaci. Primárním posláním ve společnosti mělo být reálné hodnocení situace žen v Československu, na něž by navazovala konkrétní systémová činnost, která by směřovala k nápravám sociální politiky státu vůči ženám, která byla nastolena po roce 1948.

Vzhledem k tomu, že různé složky ČSSŽ předkládaly plán své činnosti ke schválení PÚV ČSSŽ na jedno pololetí s půlročním předstihem, nejsou schváleném plánu jednotlivých komisí na počátku roku 1968 patrné výraznější změny, kterými měla po organizační i ideologické stránce organizace v tomto roce projít. První schůze PÚV ČSSŽ se konala 9. ledna 1968,²⁸⁹ tedy ještě před personální obměnou ÚV KSČ a změnami, které odstartovaly proces tzv. Pražského jara. Dle schválených harmonogramů činnosti jednotlivých komisí ÚV ČSSŽ je patrné, že ČSSŽ měl začít pracovat na plnění základních úkolů, které byly vytyčeny na ustavujícím sjezdu v roce 1967. Komise pro otázky zaměstnaných žen si kladla za cíl v prvním roce zejména pojmenovat problémy, se kterými se musí zaměstnaná žena ve společnosti potýkat. Na základě těchto zjištění se pak měla konat řada odborných seminářů, které se měly danou věcí zabývat.²⁹⁰ Spíše než informování žen o možnostech, které jim socialistická společnost nabízela, se však jednalo o teoretické rokování mezi členy stejnojmenných komisí v rámci okresních výborů ČSSŽ. Již v lednu 1968 přitom dochází právě v některých okresních výborech ke stížnostem, že jejich práce není dostatečně

---

²⁸⁸ Například na FF UK probíhalo Pražské jaro ještě dlouho po okupaci, než začaly prověrky mezi členy akademické obce a mezi profesory na fakultě, převzato z: JAREŠ, Jakub a kol. *Náměstí Krasnoarmějců 2: učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012. 400 s. ISBN 978-80-7308-426-4, str. 54nn

²⁸⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 26, *Návrh plánů činnosti komisí při ÚV ČSSŽ*, Po schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ ze dne 9. ledna 1968

²⁹⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 26 *Plán práce komise pro otázky zaměstnaných žen, předloženo na schůzi předsednictva dne 9. ledna 1968*

oceňována a jejich návrhy nejsou přetavovány v konkrétní praktická řešení.²⁹¹ Není přitom jasné, jakým způsobem měl následně ČSSŽ výsledky těchto jednání a diskusí přepracovat na konkrétní návrhy zákonných nařízení.

Plán práce odevzdala na lednovou schůzi i komise pro otázky rodiny, výchovy dětí, mládeže, spolupráce rodiny a školy. Jako cíl si dle schváleného dokumentu měla vytyčit „pevnější spojení uvnitř rodiny, které mělo dosáhnout historického minima.“²⁹² Komise v něm dále uvedla, že „usilujeme o harmonický rozvoj rodin. Přitom chceme respektovat specifické zájmy i potřeby žen a zároveň chceme docílit jejich žádoucí aktivitu a větší společenskou angažovanost.“²⁹³ Zároveň měla být rodina pevněji semknuta se širším společenským kolektivem. I tato komise při ÚV ČSSŽ pracovala na teoretické rovině a jejím cílem bylo metodické zpracování problémů rodiny. V jejím návrhu z ledna 1968 zaznělo, že „hlavním cílem teoretické práce této komise bude vytvoření podílu na formulování nových teoretických východisek pro řešení problémů harmonického rozvoje rodiny.“²⁹⁴ Na jednu stranu tak ČSSŽ deklaruje podporu rodiny a jejího harmonického vývoje, na druhou stranu ovšem instituci rodiny zveřejňuje a směřuje k její vyšší společenské angažovanosti, což jsou záměry, které ale mohou být ve vzájemném rozporu.

Komise pro otázky sociálně právní měla reflektovat právní rámec postavení žen v socialistické společnosti. V roce 1968 se hodlala zaměřit zejména na vybraná klíčová témata, jako byly například materiální podmínky svobodných matek. Podle interních statistik ČSSŽ se rodilo ročně až čtyři tisíce dětí mimo manželství.²⁹⁵ V plánu práce komise pro otázky sociálně právní zaznělo: „V této problematice se bude snažit pracovní skupina pro otázky sociálně právní především získat některé konkrétní údaje a zkušenosti z některých vybraných okresů. Ze získaného materiálu by pak dále pracovní skupina zamýšlela vypracovat určité závěry. Z těchto závěrů by vycházela další práce pracovní skupiny v oblasti této problematiky a vplynuly by i některé konkrétní úkoly pro okresní výbory

---

²⁹¹ Například v časopise Vlasta si v lednu 1968 stěžovaly členky východočeského OV ČSSŽ. Veřejně prohlašovaly, že rezignují, protože neustále upozorňují na praktické problémy ve společnosti, které ale nejsou vyslyšeny. *Proč máme dělat za ně?* Vlasta 1968, číslo 2, str. 3

²⁹² NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 26, *Plán práce pro otázky rodiny, výchovy dětí, mládeže, spolupráce rodiny a školy*, předloženo na schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ ze dne 9. ledna 1968, str. 2,

²⁹³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 26, *Návrh akce pro žáky 8. a 9. ročníků ZDŠ*, str. 8, předloženo na schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ ze dne 9. ledna 1968

²⁹⁴ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 26, *Plán práce pro otázky rodiny, výchovy dětí, mládeže, spolupráce rodiny a školy*, předloženo na schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ ze dne 9. ledna 1968, str. 3,

²⁹⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 26, *Návrh činnosti pracovní skupiny pro otázky sociálně právní při ÚV ČSSŽ*, předneseno na schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ ze dne 9. ledna 1968,

*Československého svazu žen, zaměřené především na pomoc při zajišťování sociálních a materiálních podmínek svobodných matek ve spolupráci s dalšími institucemi. Oba úkoly jsou dlouhodobého charakteru.*²⁹⁶ Druhé z klíčových témat skupiny sociálně právní se netýkalo primárně žen, ale péče o životní úroveň a prostředí starých občanů. I tato komise, přestože chtěla zabezpečovat legislativu ve prospěch žen, pracovala na teoretické úrovni. Zpracované výsledky se tak neposouvaly v rámci státní struktury směrem nahoru k zákonodárným a výkonným orgánům, jak by se zdálo logické, ale směrem dolů k okresním a nižším organizacím. Ty tak měly zabezpečovat zlepšování podmínek žen v rámci svých oblastí, aniž by však mohly přímo ovlivňovat činnost místní státní správy či samosprávy.

Ideologická komise, která měla dle základních stanov organizace klíčovou roli, si v lednu roku 1968 kladla za cíl „*za účasti dalších spolupracovníků – odborníků, organizovat semináře a diskuse k teoretickým otázkám o postavení žen ve společnosti a doporučovat předsednictvu ÚV ČSSŽ, aby některé poznatky z těchto diskusí byly popularizovány i prostřednictvím masově sdělovacích prostředků.*“²⁹⁷ Ideologická komise tak měla zabezpečovat především výchovně–politickou práci na všech úrovních, od mediální komunikace přes přímé působení na společnost v podobě nejrůznějších diskusí týkajících se ženské otázky.

Zatímco tedy uvnitř ČSSŽ v prvních měsících roku 1968 nedocházelo k výraznějším programovým změnám, zahájila nový způsob komunikace se čtenářkami redakce týdeníku *Vlasta*. Pod vedením šéfredaktorky Heleny Sajnerové a za výrazné pomoci tajemnice ÚV ČSSŽ Miluše Fischerové²⁹⁸ začal časopis výrazněji kritizovat vedení a chod ženské organizace, obecně také kritizoval postavení žen ve společnosti a veřejném životě. Jako první tak otevřeně zahájil novou politiku v řešení ženské otázky. Hned v prvních číslech časopisu *Vlasta* z roku 1968 byla například problematizována výše platů žen,²⁹⁹ nízká účast žen v regionální politice,³⁰⁰ nebo již zmíněná práce žen v místních a okresních organizacích, která však nenacházela ohlas ve vyšších sférách Svazu ani státní politiky. Už v březnu roku 1968 se k tomuto radikálnímu proudu přidalo i vedení ČSSŽ. Při příležitosti Mezinárodního dne žen byl v týdeníku *Vlasta* uveřejněn postoj Heleny Leflerové, který měl bojovnější charakter, než

---

²⁹⁶ Tamtéž, str. 2

²⁹⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 26, *Plán činnosti ideologické komise při ÚV ČSSŽ*, předloženo na schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ ze dne 9. ledna 1968, str. 4

²⁹⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 26, *Usnesení předsednictva ÚV ČSSŽ* z 12. 3. 1968,

²⁹⁹ Celospolečenským problémem měla být vysoká zaměstnanost žen, kdy většina žen náležela do I.–IV. platové třídy, ve vyšších třídách jejich podíl prudce klesal. *O ženách pro ženy*, *Vlasta* 1968, číslo 1, str. 3

³⁰⁰ *Čas – úhlavní nepřítel*, *Vlasta* 1968, číslo 3, str. 4

bývalo do té doby zvykem. Přesto však Helena Leflerová v podstatě zopakovala proklamovaná hesla o dovršení procesu rovnoprávnosti žen, ke kterému došlo díky socialistické vládě.³⁰¹ Organizace byla týdeníkem *Vlasta* následně kritizována.

V dubnu roku 1968 pak došlo k reorganizaci uvnitř vedení ČSSŽ. Na poradě tajemnic OV ČSSŽ byla dne 20. dubna 1968 přijata rezignace dosavadní předsedkyně Heleny Leflerové, na její místo byla zvolena dosavadní tajemnice ÚV ČSSŽ Miluše Fischerová. Spolu s ní došlo k obměně užšího předsednictva organizace.³⁰² S novým vedením získala organizace nový směr, který redakce týdeníku *Vlasta* naopak podporovala. Právě díky nejčtenějšímu ženskému časopisu a zde zveřejňovaným kritikám dosavadního vývoje ženské otázky v Československu, si Miluše Fischerová vydobyla svou nově získanou pozici v čele ČSSŽ. Vývoj uvnitř ČSSŽ svým způsobem zrcadlí vývoj uvnitř vládní strany KSC, kde došlo v lednu 1968 k personálním obměnám. Nové vedení KSC v čele s prvním tajemníkem Alexandrem Dubčekem postavilo nový politický směr právě na kritice bývalého vedení strany a pounorového vývoje. Na revizi chyb a pravdivém informování o nich pak měla být postavena politika nového socialismu. Obdobná situace tedy nastala uvnitř ženské organizace. Ta měla pod novým vedením provést důslednou revizi ženské politiky v Československu od roku 1948, aby tak mohla být sjednána její náprava.

Již v květnu roku 1968 vedení ČSSŽ začalo připravovat vlastní Akční program, jehož obsahem byly zásadní otázky a témata, kterými se měla ženská organizace do budoucna zabývat.³⁰³ Revidované poslání Svazu ve společnosti formulovaly jeho představitelky ještě před zveřejněním Akčního programu ČSSŽ: „*Úkolem Československého svazu žen v systému Národní fronty je zabezpečovat jednotný, koordinovaný postup při řešení základních, většinou žen společných potřeb a zájmů, protože Československý svaz žen sám nemá ani výkonnou moc ani prostředky, aby mohl oprávněné požadavky žen bezprostředně uspokojovat. Ženy jako sociální skupina musí mít prostřednictvím své organizace přímý vliv na státní politiku, její tvorbu a realizaci a na činnost politických, státních, společenských, hospodářských a dalších orgánů a organizací, které se mají potřebami žen zabývat, a to na každém stupni řízení.*“³⁰⁴ Ženská organizace po roce 1948 měla v jakékoli své formě ambice zasahovat přímo do státní

³⁰¹ LEFLEROVÁ, Helena, *K MDŽ*, *Vlasta* 1968, číslo 10, str. 2

³⁰² Rezignace předsedkyně ČSSŽ Heleny Leflerové byla přijata 25. dubna 1968, NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 75, *Porada předsedkyně a tajemnic OV ČSSŽ a českých krajů dne 25. dubna 1968*

³⁰³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Příprava plenárního zasedání ÚV ČSSŽ*, Pro schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ dne 15. května 1968, str. 2

³⁰⁴ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Poslání a výstavba Československého svazu žen*, předneseno na schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ konané 24. června 1968

politiky, vyjadřovat se k tématům, které s ženskou otázkou bezprostředně souvisely. Nadřazená politické roli ovšem byla výchovná činnost těchto organizací, kdy plnily cíl společenské organizace zastřešující a sjednocující určitou sociální či společenskou skupinu, od jejíž loajality potom státní režim odvozoval svou legitimitu ve společnosti. Tak byla potlačena praktická funkce organizace ve prospěch funkce ideologické. Dle výše uvedeného citátu se však zdá, že ČSSŽ měl po dubnové rezignaci bývalého vedení jiné ambice. ČSSŽ se v roce 1968 aktivně vyjadřoval k některým tématům týkajícím se rodinné politiky, jako byl například návrh zákona o vyplácených dávkách v mateřství³⁰⁵ nebo řešení problému úhrady školního stravování.³⁰⁶ Naplánováno bylo dokonce společné setkání ÚV ČSSŽ s československou vládou. Toto jednání mělo proběhnout v srpnu roku 1968, aby ČSSŽ a předsednictvo vlády společně projednalo záležitosti týkající se matek malých dětí v souvislosti s jejich společenskou funkcí, dále některé problémy obchodu, jako byl nedostatek služeb a některého zboží, dalším společně projednávaným tématem mělo být umístění mladistvých do zaměstnání.³⁰⁷ Z toho je patrné, že rok 1968 byl pro ženskou organizaci rokem zlomovým. Poprvé od roku 1948 měla šanci stát se skutečně významným činitelem ženské politiky ve státě, protože získala možnost aktivně se vyjadřovat k problémům československé společnosti, tyto problémy vůbec pojmenovávat a trvat na jejich řešení.

K popularizaci Svazu přispíval v roce 1968 týdeník *Vlasta*, který kritizoval minulé vedení organizace a informoval o aktuálním dění v ČSSŽ. Na stránkách týdeníku byla otevírána témata do té doby tabuizovaná, bez ideologického nánosu. Čtenářky tak byly konfrontovány s tím, že v zaměstnání stále existuje diskriminace,³⁰⁸ nebo že zaměstnání žen není pouze jejich výsadou, ale také ekonomickou nutností.³⁰⁹ Rovněž v materiálech ČSSŽ lze již nalézt věcné reflexe společenské diskuse o tom, nakolik je pro stát výhodné zákonně vymáhat zaměstnávání žen, když z něj nutně vyplývají závažné položky pro státní rozpočet. ČSSŽ také pravidelně obesílal nejen zákonodárné orgány s požadavky na vylepšení společenské situace žen, ale své požadavky posílal rovněž jednotlivým ministerstvům, která

---

³⁰⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 36, *Zápis ze schůze předsednictva ÚV ČSSŽ konané 4. června 1968*,

³⁰⁶ Tamtéž, str. 2

³⁰⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Informace o přípravě jednání předsednictva ÚV ČSSŽ a předsednictva vlády*, (nedatováno)

³⁰⁸ *Ano, nezastíraná diskriminace existuje*, *Vlasta* 1968, číslo 20, str. 7

³⁰⁹ *Diskuse k emancipaci žen*, *Vlasta* 1968, číslo 21, str. 11

se k daným otázkám zpětně vyjadřovala.³¹⁰ V roce 1968 také začal připravovat federativní uspořádání organizace.

Otevřeným dopisem kritizoval ČSSŽ také fungování mezinárodního ženského hnutí. Na rok 1969 byl plánován celosvětový kongres zástupkyň ženských organizací pod záštitou MDFŽ. ČSSŽ kritizoval, že Svaz jako členská organizace MDFŽ není s dostatečným předstihem informován o tom, jaká témata budou na kongresu reflektována. Dále také, že na písemně zasláné požadavky nedostává odpovědi. Z dopisu vyplývá, že MDFŽ měla být volána k tomu, aby se stala funkční a smysluplnou organizací, která se bude skutečně angažovat na poli mezinárodní ženské politiky, a nikoli jen sloužit jako ideologická platforma, kterou měla být doposud.³¹¹

Jak již bylo výše řečeno, došlo během roku 1968 také k základní organizační změně uvnitř ČSSŽ. Na základě vlastního požadavku organizace se změnilo členství v ČSSŽ z nevázaného na vázané. To mělo zajistit přímou a aktivní podporu žen při realizaci programových bodů Akčního programu ČSSŽ, který byl vytvořen po vzoru Akčního programu KSČ a zveřejněn v červnu 1968.

Nejvýraznější změnou byl veřejně propagovaný Akční program ČSSŽ, který byl vytvořen po vzoru Akčního programu KSČ³¹² v červnu 1968.

3.3.1 Akční program Československého svazu žen

Nový ideový program ČSSŽ pojmenovaný po vzoru Akčního programu KSČ byl schválen na plenárním zasedání ÚV ČSSŽ mezi 25. a 26. červnem 1968.³¹³ Ženská organizace tak zcela evidentně podpořila nové vedení KSČ a plánované reformy tzv. Pražského jara. V akčním programu ČSSŽ pak vyjádřilo obměněné předsednictvo Svazu v čele s předsedkyní Miluší Fischerovou otevřený souhlas s politikou Alexandra Dubčeka, respektive vedením KSČ. Vzhledem k tomu, že byl signován také poslankyněmi České

---

³¹⁰NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Stanovisko ministerstva spotřebního průmyslu k diskusním příspěvkům delegátek Československého svazu žen (nedatováno)*

³¹¹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 36, Na schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ předložila předsedkyně Miluše Fischerová dopis adresovaný MDFŽ, který zde byl schválen, součástí zápisu ze schůze ale není. *Návrh usnesení pro předsednictvo ÚV ČSSŽ* dne 4. 6. 1968, předložila Miluše Fischerová, str. 5,

³¹² Akční program byl dokument schválený na počátku dubna roku 1968 ÚV KSČ, představoval koncepci pokusu o reformu socialistického zřízení. *Akční program Komunistické strany Československa přijatý na plenárním zasedání ÚV KSČ dne 5. dubna 1968. [1. vyd.]. Praha: Svoboda, 1968. 63 s.*

³¹³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Zápis z plenárního zasedání ÚV ČSSŽ ve dnech 25. a 26. června 1968*

národní rady, podpořily jej přímo členky zákonodárného sboru.³¹⁴ Reagoval tak, jak se píše v úvodu, na demokratizační změny ve společnosti, které zahájily lednové události uvnitř KSČ: „*Současný demokratizační proces dává možnost věcněji a důkladněji než dříve zkoumat společenské postavení žen a daleko rozhodněji se dožadovat řešení jejich objektivních životních těžkostí.*“³¹⁵ Ve společenských změnách, které odstartovalo Pražské jaro roku 1968, vidělo vedení ČSSŽ možnost, jak prakticky zlepšovat situaci žen a minimálně nahlas reflektovat ženskou problematiku. Akční program pak měl být prostředkem pojmenování základních bodů práce ženské organizace. Jeho hlavní devizou mělo být plošné zveřejnění programu, jeho zaslání klíčovými státními institucím a veřejné přislíbení plnění stanovených úkolů. V úvodním prohlášení Akčního programu ČSSŽ zazní, že „*akční program se proto obrací svým akčním programem na celou společnost, na všechny státní a společenské orgány a organizace. Obrací se ke všem ženám – členkám všech politických stran i bez stranické příslušnosti, ženám všech národností, všech náboženských vyznání, každého věku, každého povolání, ženám zaměstnaným i v domácnosti, aby podporovaly jeho program a podílely se na jeho uskutečňování.*“³¹⁶ Zkrácená verze programu byla uveřejněna v týdeníku *Vlasta*, jehož redakce již kritikou bývalé předsedkyně ČSSŽ Heleny Leflerové na jaře 1968 otevřeně podpořila nový proud uvnitř ženského hnutí a nové vedení Svazu. Zveřejněním Akčního programu ČSSŽ pokračoval časopis v podporování liberalizačního procesu šedesátých let, který se jako první projevil právě v médiích.³¹⁷ V úvodu k publikaci programu je vysvětleno, že ČSSŽ vytvořil vlastní Akční program proto, že reformní plán KSČ se ženské politice nevěnoval.³¹⁸ Z dalších materiálů pak vyplývá, že kromě *Vlasty* měl být Akční program ČSSŽ zveřejněn také v celostátním denním tisku a v televizi, a to s vysvětlením, že ani v socialistické společnosti, přestože proklamuje rovnoprávnost žen, nedošlo zatím k úplné emancipaci žen a stále v ní proto existuje pojem ženská otázka, kterou je třeba řešit.³¹⁹

---

³¹⁴ Pod Akční program ČSSŽ se podepsaly tyto poslankyně České národní rady: Jana Bardoňová, Eva Dudková, Miluše Fischerová, Božena Hašplová, Marie Heltová, Marie Holatová, Jana Kaňková, Heda Kolaříková, Růžena Kolářová, Jarmila Losseová, Anna Matějková, Marie Miková, Božena Pátková, Alena Pokorná, Zdeňka Polochová, Regina Rýdlová, Liběna Snížková, Olga Sobotníková, Jarmila Šikolová, Blažena Šmejkalová, Jiřina Turečková, Světlá Valášková a Helena Vobořilová.

³¹⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Akční program Československého svazu žen*, 1968, str. 1

³¹⁶ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Akční program Československého svazu žen*, 1968, str. 1

³¹⁷ KAPLAN, Karel, *Kořeny československé reformy 1968*, str. 162

³¹⁸ *Prohlášení o vzniku Akčního programu ČSSŽ*, *Vlasta* 1968, číslo 18, str. 2

³¹⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Návrh usnesení Ústředního výboru ČSSŽ k zabezpečení akčního programu a k přípravě sjezdu Československého svazu žen*, 1968

Politicko-organizační oddělení ÚV ČSSŽ, v jehož rámci byla vytvořena speciální komise pro kontrolu dodržování Akčního programu, mělo za úkol postupně s programem seznámit tajemnice okresních organizací, které měly jeho ideu šířit dále. Svazové komise pak měly na základě programu realizovat úkoly, jejichž výsledky a doporučení měly postupovat zákonodárným sborům.³²⁰

Akční program ČSSŽ otevřeně kritizoval nejen předchozí vedení Svazu, ale zároveň také politický režim, který možnosti svazové činnosti definoval. Výchozím bodem kritiky byl nedostatečný zájem o řešení ženské problematiky.³²¹

Akční program ČSSŽ otevřeně kritizoval nejen předchozí vedení Svazu ale zároveň politický režim, který měl vývoj v roce 1968 reformovat. Výchozím bodem kritiky byl nedostatečný zájem o řešení ženské problematiky. *„Deformace minulého politického, ekonomického a ideologického vývoje v naší republice hluboce zasáhly společenské postavení žen. Skutečně rovnoprávné postavení mají spíše výjimečně jednotlivé ženy, avšak ne všechny ženy, jež tvoří velkou společenskou skupinu v naší společnosti.“*³²² Akční program ČSSŽ tak promlouvá do té doby zcela nezvyklým jazykem, protože otevřeně přiznává, že rovnoprávnost žen nadále zůstává záležitostí pouze menšinou. Organizace samu sebe nazývá jako převodní páku komunistického režimu a politický režim padesátých a šedesátých let jako ustrnulý. Až demokratizační proces nového vedení KSČ a společenské změny na jaře roku 1968 daly organizaci možnost otevřeně se vyjádřit k problému, který ve společnosti přetrvával. Akční program ČSSŽ si kladl za cíl tyto společenské problémy pojmenovat a veřejně usilovat o jejich řešení. *„Za uplynulých dvacet let se nakupila v životě žen řada problémů a těžkostí, které je nutné řešit sice postupně, ale důsledně. Naši bezprostřední snahou je starat se, aby se do důsledku uskutečňovala existující zákonná opatření, zaručující práva žen, a aby se změnila zákonná opatření, která ženy poškozují.“*³²³ Akční program ČSSŽ reflektoval zejména problémy, které vycházely ze základního rozporu mezi několikerou funkcí ženy ve společnosti. Podle socialistických teorií se měla žena uplatnit ve třech sférách společnosti, jako žena – matka v soukromé sféře, jako pracující žena a občanka ve veřejném životě. Angažovat se tak měla v rodině, zaměstnání i politice. Cílem akčního programu bylo tuto mnohonásobnou roli ženy ve společnosti prostřednictvím konkrétních změn usnadňovat a zjednodušovat.

---

³²⁰ Tamtéž, str. 3

³²¹ Tamtéž, str. 3

³²² NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Akční program Československého svazu žen*, 1968, str. 2

³²³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Akční program Československého svazu žen*, 1968, str. 2

Text programu byl rozdělen do několika tematických celků. Každý z nich byl sám o sobě velkým tématem, které skýtalo mnoho konkrétních bodů a úkolů k plnění. Tematické celky se týkaly účasti žen na veřejném životě, zaměstnanosti žen a problémů z toho vyplývajících, zemědělských žen, rodinného života, mezinárodní spolupráce žen v rámci MDFŽ nebo osobního a osobnostního rozvoje žen. Jedna z částí programu pak byla věnována i výstavbě a fungování celostátní ženské organizace. Uvedená témata vycházela částečně z již schváleného lednového plánu činnosti ČSSŽ na rok 1968.³²⁴ Shodují se navíc také se základními body zájmu, které si ČSSŽ vytyčil při svém vzniku v roce 1967.

Prvním okruhem Akčního programu ČSSŽ byla žena ve veřejném životě. Nové vedení ČSSŽ si uvědomovalo, že i přes legislativní rovnoprávnost žen a jejich možnost účastnit se veřejného, tedy politického života, se jen velmi málo žen na reálné politice podílí. Proklamované právní principy se tedy nezdály být v tomto případě dostatečně funkční. Nástup žen do politiky po roce 1948, kdy podíl žen v zákonodárném sboru vzrostl na 30 %, byl přitom považován za jeden z největších úspěchů na poli ženské politiky. V šedesátých letech ale systematicky klesal počet žen, které se účastnily práce zejména v Národním shromáždění a národních výborech. O veřejně angažovaných ženách Akční program říká, že *„ačkoli ženy tvoří více než polovinu obyvatel naší republiky, nezaujímají ve veřejném životě místo, přiměřené jak svému počtu, tak rostoucímu vzdělání, odborným a politickým zkušenostem, občanskému rozhledu. Neúčastní se v potřebné míře na řízení společnosti a tím i na rozhodování, jak o věcech společných, tak i o svém vlastním postavení ve společnosti.“*³²⁵ Proto bylo cílem ČSSŽ intenzivně připravovat ženy na působení v politice a zároveň působit na veřejné instituce, aby se ženy častěji objevovaly na jejich kandidátkách, případně aby byla organizace připravena navrhnout vlastní kandidátky.³²⁶ Do budoucna měly také ženy zasedající v zákonodárných orgánech více komunikovat s ženskou organizací. Svaz sám měl být místem, kde by ženy získávaly zkušenosti z politické a hospodářské činnosti.

Tímto bodem Akční program ČSSŽ poprvé otevřel pro státní režim citlivé téma. Od roku 1948 profitovala jak KSČ, tak ženská pounorová organizace z poválečné demografické situace a staletí trvajících procesu ženské emancipace, byť nástup žen do politiky v prvních poválečných letech považovaly a veřejně označovaly především za úspěch socialistické politiky. Akční program ČSSŽ tedy nepřinášel zcela novou myšlenku. Jak již bylo výše

---

³²⁴ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Pro schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ dne 9. ledna 1968, Návrh plánů činnosti komisi při ÚV ČSSŽ*

³²⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Akční program Československého svazu žen, 1968, str. 3*

³²⁶ Tamtéž, str. 3

řečeno, již při založení ČSSŽ v roce 1967 panovalo přesvědčení, že angažmá žen ve veřejném životě není dostačující. Poprvé však byla nabídnuta řada kroků vedoucích ke zvýšení celkového počtu veřejně činných žen. ČSSŽ, přestože byl ze správní struktury vyřazen, nabízel prostor, kde mohly ženy získávat politické zkušenosti, které by jim usnadňovaly vstup do veřejného života. Navíc byl Svaz připraven nabídnout politické garnituře kandidátky z vlastních řad.

Druhá obsáhlá kapitola Akčního programu ČSSŽ řešila téma žena a rodina, úzce tak souvisela s otázkou vysokých společenských očekávání vůči ženám: *„Postavení ženy jako matky, manželky a zaměstnané ženy je velmi obtížné. Na ženě, zejména zaměstnané, leží v neztenčené míře rodinné a domácí povinnosti, neskonale větší, než rodinné povinnosti mužů.“*³²⁷ Spolu s nedostatečnými službami činilo toto trojí zatížení ženy nespokojenými, přepracovanými, s naprostým nedostatkem volného času. Akční program ČSSŽ v roce 1968 přikládal tomuto problému vysokou důležitost, protože měl mít podle autorek programu vliv i na další negativní sociální jevy ve společnosti, jako byla vysoká rozvodovost, nebo deprivace mužů, již řešili dlouhodobým užíváním alkoholu. Rodina byla přitom považována za základní stavební jednotku společnosti: *„Povinností celé naší společnosti je právně a fakticky chránit rodinu – základní společenskou skupinu, která přivádí do života, vychovává a pro budoucnost připravuje mladé generace.“*³²⁸ Navzdory některým závěrům dobové diskuse, že se pro státní ekonomiku nevyplatí zaměstnávat masově ženy, když tím vzniká řada jiných společenských problémů ČSSŽ s vysokou zaměstnaností žen nadále počítal. V akčním programu si kladl za cíl vytvářet s pomocí dalších společenských organizací a státních institucí lepší podmínky pro rodinný život zaměstnaných žen. Hodlal také zlepšovat společenské postavení rodiny jako základního prvku socialistické společnosti.

Nová byla například myšlenka prodloužit délku rodičovské dovolené z dosavadních 26 týdnů, které měly být pro zdravý rozvoj rodiny neudržitelné, na 2-3 roky.³²⁹ Svaz měl také v souladu se svou dřívější politikou apelovat na zajišťování dostatečné kapacity pro umístění malých dětí do jeslí a mateřských škol. Tyto instituce měly být zakládány na základě objektivně zjištěných potřeb přímo v místě bydliště dětí. O tuto agendu se místní pobočky ČSSŽ staraly již před rokem 1968. Akční program však zasahoval i do širších kompetencí národních výborů, když prosazoval i změny v investicích určených na zvelebování měst a

---

³²⁷ Tamtéž, str. 4

³²⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Akční program Československého svazu žen*, 1968, str. 4

³²⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Akční program Československého svazu žen*, 1968, str. 4

obcí. Požadováno bylo zejména budování hracích ploch pro děti i dalších zařízení zjednodušujících péči o dítě.

Dle druhé kapitoly Akčního programu měl ČSSŽ ambici zasahovat také do populační politiky a to prostřednictvím působení na zákonodárné instituce, aby lépe zabezpečily materiální zázemí rodiny. Zákony měly podporovat zejména mladé rodiny a páry, které se chystaly rodinu založit. Stejně tak měly řešit včasné upozorňování na možnosti antikoncepce a zabránění nechtěnému početí. Toto téma se objevilo poprvé, avšak jen krátce, již v diskusi Výboru československých žen v roce 1956.³³⁰ Otevřeně se však o antikoncepci hovoří až teprve v Akčním programu ČSSŽ, nepochybně díky širším změnám společenského diskurzu. Jak připomíná také Tony Judt, v šedesátých letech se již jednalo o celoevropský, byť značně citlivý fenomén.³³¹ Důležitým tématem byla také nedostatečná státní péče pro svobodné matky, kterou na svých stránkách v roce 1968 refleктоval i časopis *Vlasta*.³³² Proto měl ČSSŽ „požadovat, aby státní orgány provedly analýzu velmi vážných sociálních a právních problémů svobodných matek, vdov a rozvedených a opuštěných žen a jejich dětí a hledaly se způsoby jejich řešení.“³³³ Klíčová přitom měla být komunikace s vládními orgány. Z citace vyplývá, že rizikovou skupinou byly také rozvedené ženy a vdovy. Řešena měla být otázka placení výživného i otázka bytová. Akční program apeloval na různé instituce, aby ohroženým ženám umožnily snáze skloubit funkci rodinnou a pracovní, aby jejich děti byly přednostně přijímány do společenských organizací, jako byl například pionýr, které měly dětem zajistit péči během pracovní doby žen. Zároveň však Akční program ČSSŽ požadoval, aby přijatá opatření neznamenal diskriminaci a znevýhodňování svobodných a bezdětných žen. Podporována měla být také náhradní rodinná péče. Je zřejmé, že promyšlená rodinná politika představovala základní kámen Akčního programu ČSSŽ. Nabízela zcela konkrétní, zároveň však systémově provázané programové body, které se organizace zavázala plnit, nebo přinejmenším intenzivně řešit.

Dalším tématem Akčního programu ČSSŽ bylo postavení zaměstnaných žen. ČSSŽ v něm poukazuje na problém, kterým bylo jednostranné chápání vlivu zaměstnanosti žen na společnost: „*Růst ženské zaměstnanosti se dříve jednomyslně chápal jako dostačující ukazatel*

---

³³⁰ WAGNEROVÁ, Alena. *Co přinesl a nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti – aneb nejen jesle a traktoristky*, In: SOKAČOVÁ, Linda a APPELTOVÁ, Michaela. *Gender a demokracie 1989-2009*. Praha: Gender Studies, 2009. 112 s. ISBN 978-80-86520-64-3. str. 14

³³¹ JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: historie po roce 1945*. V Praze: Slovart, 2008. xiii, 986 s., [32] s. obr. příl. ISBN 978-80-7391-025-9. str. 501

³³² *Rodinu tvoří máma i táta*, *Vlasta* 1968, číslo 38, str. 7

³³³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Akční program Československého svazu žen*, 1968, str. 7

*emancipace žen. Zastáváme názor, že možnost ekonomické činnosti znamená pro ženu jednu ze základních podmínek reálného zrovnoprávnění. Zároveň je nutné dát ženám možnost, aby se věnovaly mateřským povinnostem a mohly se v jednotlivých obdobích svého života svobodně rozhodovat, zda budou doma pečovat o děti, nebo se budou věnovat zaměstnání.*³³⁴

Socialistický pohled na ženu jako bytost, která se má společensky angažovat jako matka i zaměstnaná žena, stejně jako systém plné zaměstnanosti ženy mnohdy přehnaně zatěžoval. Buď si musely vybrat, nebo nutně zanedbávaly či naopak upřednostňovaly jednu roli před druhou. Z toho se odvíjely některé sociální neduhy, jako byla například nízká profesní kvalifikace žen, z níž vyplývala i špatně placená ženská práce.³³⁵

Akční program ČSSŽ také reflektoval situaci, která ve společnosti vznikala se zavedením nového občanského zákoníku z roku 1966.³³⁶ V něm byla například pro ženy omezená možnost těžké fyzické práce. Ženy, které tyto pracovní pozice doposud vykonávaly, však přicházely tímto legislativním krokem o práci, případně byly přerazovány na méně kvalifikované pozice za nižší plat. Nižší plat ovšem znamenal do budoucna nižší důchod a tedy jen malé sociální zabezpečení na stáří.³³⁷ Akční program kritizoval skutečnost, že ženy, které se podílely na první etapě budování socialistického hospodářství, začaly být se zahájením druhé etapy považovány jen za jakési rezervní síly.³³⁸ Pomyslným cílem ženské emancipace však mělo být dokončení procesu reálné a praktické rovnoprávnosti žen.

Akční program ČSSŽ dále proklamoval: „Československý svaz žen bude vždy obhajovat zásadu ekonomické nezávislosti žen a vhodnost jejich zapojení do pracovního procesu. Svou pozornost zaměří zejména na řešení těchto problémů.“³³⁹ ČSSŽ se zavázal připravovat takové pracovní podmínky, aby podniky měly zájem ženy zaměstnávat. Zároveň, v reakci na zmíněný nový občanský zákoník, měly mít některé podniky udělenou výjimku, která by povolovala dočasné zaměstnávání žen na nočních službách a ve fyzicky náročných profesích. Vzhledem k tomu, že čím dále větší počet mladých dívek nastupoval do zaměstnání bezprostředně po ukončení základního vzdělání, hodlal ČSSŽ hledat spolu s odborovými organizacemi řešení problému nekvalifikovaných zaměstnankyň. Dalším problémem bylo nestejně finanční ohodnocení mužů a žen. To byl ostatně jeden ze stěžejních bodů programu

---

³³⁴ Tamtéž, str. 8

³³⁵ Tamtéž, str. 9

³³⁶ Zákon č. 40/1966 Sb. občanský zákoník

³³⁷ *Ženy – práce – zákony*, Vlasta 1968, číslo 5, str. 3

³³⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Akční program Československého svazu žen*, 1968, str. 9

³³⁹ Tamtéž, str. 9

všech pouťorových ženských organizací. Tento problém se odehrával jak na rovině faktické, kdy ženy na stejných pozicích, na kterých pracovali i muži, měly o třetinu nižší plat, tak na rovině ideologické. Vytvářel totiž zásadní rozpor mezi tím, co ženská organizace propagovala, a tím, co v reálných situacích ženy zažívaly. Kritika organizace ze strany zaměstnaných žen publikovaná v roce 1968 tak zněla zcela jasně: „*Nevykládejte nám o rovnosti platů, když tomu výplatní páska neodpovídá!*“³⁴⁰

V kapitole věnované postavení zaměstnaných narušil Akční program ČSSŽ souvislou linii dogmatické argumentace pouťorového ženského hnutí, kdy byla práce žen a tedy jejich ekonomická role ve společnosti nadřazována roli mateřské. Zároveň se otevřela diskuse o tom, zda jsou některá doposud zavedená sociální opatření reálným prostředkem ke zkvalitnění života žen, nebo je tomu naopak.

Neustále aktuálním tématem byly v tomto ohledu ženy pracující v zemědělství. Statisticky pracovalo v šedesátých letech v zemědělství více žen než mužů, jednalo se o fyzicky náročnou práci a věkový průměr zaměstnankyň neustále rostl.³⁴¹ Zanedbatelný však byl v tomto odvětví počet žen v řídicích funkcích, naopak problémem bylo množství sezonních prací, z nichž plynula nestálost příjmů. Nízké mzdy byly opět spojeny s nedostatečnou výší starobních důchodů. Tzv. zemědělské ženy byly proto podle ČSSŽ stávajícím společenským systémem znevýhodňovány nejvíce. Akční program ČSSŽ tudíž požadoval, aby odpovědné státní a hospodářské orgány přizvaly Svaz k ujasnění a vypracování koncepce vývoje, potřeb a zabezpečení ženských pracovních sil v zemědělství. Do budoucna měly být i zde pečlivě prověřovány jednotlivé fyzicky náročné, ale lépe placené profese, zda jsou vhodné k tomu, aby je vykonávaly ženy.

Akční program se zavázal všestranně rozvíjet osobnost žen: „*Významným posláním Československého svazu žen je umožnit ženám, aby mohly rozvíjet svou osobnost, získávat takové vědomosti, které jim umožní všestranněji a s rozhledem řešit jejich osobní a společenskou situaci.*“³⁴² Významným bodem činnosti demokratizovaného ČSSŽ měla být podpora všestranného rozvíjení osobnosti žen, tak aby se mohly aktivně účastnit všech jednání o společenských podmínkách, které se jich z povahy věci týkaly. Pokud mělo být postavení žen v socialistické společnosti skutečně revidováno v jejich prospěch, bylo podle Akčního programu nutné, aby se organizace ženám otevřela a řešila s nimi jejich individuální

³⁴⁰ *Nač přijde ženská práce*, Vlasta 1968, číslo 6, str. 3

³⁴¹ *Jaké chtějí být a jaká je skutečnost*, Vlasta 1968, číslo 5, str. 6

³⁴² NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Akční program Československého svazu žen*, 1968, str. 14

problémy. Po vzoru nového vedení ÚV KSČ chtěly i představitelky ČSSŽ o problémech, které ve společnosti přetrvávaly, otevřeně mluvit. V roce 1968 se tak dělo především prostřednictvím časopisu *Vlasta*. Organizace byla na jeho stránkách mnohem aktivnější, než tomu bylo dříve.

Z Akčního programu rovněž vyplývá, že ČSSŽ hodlal zahájit otevřenou spolupráci s vědeckými institucemi, výzkumnými pracovišti a odbornými pracovišti a využívat jejich dosavadní poznatky. Ženám nabízel možnosti vyjádření vlastního názoru, což je pro demokratizační proces roku 1968 signifikantní. „*Proces demokratizace naší společnosti obnovuje právo každého člena na uplatnění svého názoru a respektuje potřeby skupin – nabízí toto právo i ženám. Názory žen, které tvoří většinu v naší společnosti, musí být respektovány, dokáží-li je ženy věcně formulovat, s autoritou prosazovat a jednotně trvat na jejich uskutečňování.*“³⁴³ Do budoucna hodlal tedy ČSSŽ usilovat o větší prosazení žen ve společnosti, o respekt k jejich názorům, které měly být ve společnosti více slyšet. Organizace chtěla podpořit všestranný rozvoj žen prostřednictvím sítě zájmových center a klubů, kde by byly organizovány ženy podle charakteru svých potřeb, tedy ženy se stejnými zájmy nebo obdobné profese. Tato centra měla být vedena tak, aby rozvíjela vzdělání a kvalifikaci žen. Akční program ČSSŽ se dále zabýval také svým mezinárodním angažmá. Svaz měl být nadále součástí širšího světového ženského hnutí, respektive jeho institucionální podoby, kterou byla MDFŽ. V mezinárodním kontextu nedošlo v roce 1968 k výraznějším politickým změnám, ČSSŽ proto nadále propagoval a upřednostňoval setkávání s ženami tzv. pokrokové společnosti.³⁴⁴ Akční program ČSSŽ však cílil na vyšší podíl na chodu a řízení MDFŽ, včetně jeho konstruktivní kritiky. Tento bod ovšem představuje zásadní obrat, protože MDFŽ se v uplynulých letech postupně etabloval jako jeden z nástrojů globální socialistické propagandy, v němž dominovaly reprezentantky Výboru sovětských žen, zatímco delegátkám ostatních zemí připadala jen submisivní role. Navzdory větším organizačním ambicím na mezinárodním poli se však ideová pozice ČSSŽ výrazně nezměnila: „*Demokratizační proces vytváří podmínky k tomu, abychom významně přispěly k propagaci myšlenky socialismu v mezinárodním ženském hnutí. Chceme dokázat, že socialismus, demokracie a práva žen jsou neoddělitelné.*“³⁴⁵ Jak bylo uvedeno již výše, ČSSŽ tedy sice kritizoval fungování MDFŽ,

---

³⁴³ Tamtéž, str. 14

³⁴⁴ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Akční program Československého svazu žen*, 1968, str. 14

³⁴⁵ Tamtéž, str. 17

mezinárodní propagaci socialistického státu jako politického systému, který uplatňuje faktickou rovnoprávnost žen, však nezpochybňoval.

Součástí Akčního programu ČSSŽ byl i plán na přebudování organizace ve federativním duchu. K lednu roku 1969 měly vzniknout dvě národní organizace žen, Český svaz žen a Svaz žen Slovenska, dvě samostatné organizace pracující bez vzájemného ovlivňování na řešení čistě národních problémů. Stávající organizace měla být zachována jako národním organizacím nadřizený orgán. K této reorganizaci pak skutečně došlo. Plán ČSSŽ se v tomto bodě shoduje s plánem KSČ a vládních orgánů ČSSR, které v roce 1968 vznesly požadavek na federalizaci státu. Její vyhlášení bylo jediným skutečně realizovaným bodem reformního procesu Pražského jara, který byl realizován k uspokojení slovenské části reformního hnutí.

Akční program ČSSŽ hodnotil ve svém závěru činnost předchozích ženských organizací, které působily v Československu od roku 1948, jako nedostatečnou. Neúspěchy připisoval jednak nepříznivé politické situaci, která v zemi zavládla v padesátých a šedesátých letech, jednak deformaci režimu tzv. *zjednodušenou představou socialismu*.³⁴⁶ Nové vedení ČSSŽ se tak vymezilo nejen vůči politice předchozího vedení, ale zároveň stranické politice v prvních letech budování socialistické společnosti po roce 1948. Nejzásadnější proměnou ideové politiky ČSSŽ mezi rokem 1967 a 1968 tak bylo přehodnocení vztahu k vládním a stranickým orgánům. Přestože ČSSŽ svou aktivitou nadále podporoval jednotu mezi ženskou organizací a KSČ, neboť tento krok byl naprosto zásadní pro případnou realizaci plánů Akčního programu ČSSŽ, vzájemná spolupráce měla nabýt čistě praktického významu. Z nového programu ČSSŽ se vytratila tradičně proklamovaná politicko-výchovná funkce společenské organizace a Svaz sám sebe definoval jako pomocný orgán při realizaci emancipačních snah.

Akční program ČSSŽ se dále vymezoval vůči programu ROH, který byl vydán jako předběžný nástin hlavních bodů činnosti 5. července 1968. Již v základních stanovách se ČSSŽ vymezil jako orgán s ROH úzce spolupracující, protože podmínky zaměstnaných žen úzce souvisely s podmínkami zaměstnanců obecně. ROH získávalo informace o pracovních podmínkách v jednotlivých podnicích přímo od zaměstnanců, jeho informační základna byla tedy mnohem širší než základna ČSSŽ. ČSSŽ převzalo z programu ROH požadavky na řešení problémů čistě ženských, jako bylo například různé ohodnocení mužů a žen za stejnou práci nebo práce fyzicky náročná. Akční program ČSSŽ v tomto bodě citoval program ROH:

---

³⁴⁶ Tamtéž, str. 20

„Odbory požadují od vlády urychlené přepracování celostátní koncepce vývoje mezd tak, aby byly odstraněny neodůvodněné výdělkové disproporce mezi jednotlivými odvětvími národního hospodářství, zejména odstraňováno zaostávání úrovně mezd ve spotřebním a potravinářském průmyslu, zemědělství a lesní hospodářství, dopravě a spojích, v odvětvích poskytující služby obyvatelstvu a v nevýrobní sféře.“³⁴⁷ Podle Akčního plánu ČSSŽ mělo ROH například podporovat vznik nových pracovních míst nebo systém péče o zaměstnané ženy. Dále mělo ROH reagovat na nerovnost mezd mezi jednotlivými sociálními skupinami ve společnosti, jako byly například svobodní a bezdětní, nebo některé věkové skupiny. Daňově zvýhodněné měly být například ženy samoživitelky. Žen se dále týkala témata jako minimální mzda, jejíž revizi ROH požadovalo, zavedení pětidenního pracovního týdne, nebo prodloužení mateřské dovolené³⁴⁸ je tedy vidět, že některé body Akčního programu ČSSŽ a programu ROH na rok 1968 se shodují.

Tak jako další společenské organizace také ČSSŽ byl tedy v roce 1968 ovlivněn demokratizačním proudem, který zahájily v lednu československé vládní elity v čele s prvním tajemníkem KSČ Alexandrem Dubčekem. Akční program ČSSŽ pak představuje doklad sebevědomé kritické reflexe předchozích dvaceti let, a to nejen činnosti uvnitř ženské organizace, ale také obecně společenské: „Dáváme své činnosti mimořádně náročnou společenskou odpovědnost těchto dnů, měsíců i nastávajících let. Uvědomujeme se, že nás čeká velmi obtížná a namáhavá práce k překonávání minulosti nahromaděných potíží, zjednodušených představ o socialismu, které nepříznivě ovlivnily teoretické i praktické řešení života žen v naší společnosti. Pokládáme za nezbytné nepromarnit současnou příležitost, kterou poskytuje demokratizační proces a důsledně jednat v zájmu všech československých žen, které tvoří více než polovinu obyvatel republiky.“³⁴⁹

Význam Akčního programu ČSSŽ z počátku léta roku 1968 nespočívá především v tom, že by byla nastolena témata do té doby v ženské organizaci tabuizovaná nebo zamlčovaná. V mnoha ohledech program pouze navazoval na body, kterými se započal obírat již ustavující sjezd ČSSŽ v roce 1967. Aktualizována byla také témata, kterými se zabývaly již demokratické předválečné ženské organizace a poválečná Rada československých žen. Zásadnější se proto jeví ideologický obrat, jenž se týkal důvodů existence organizace. Ta se v roce 1967 profilovala jako jeden z prostředků veřejné proklamace loajality ke státnímu

---

³⁴⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Akční program Československého svazu žen*, 1968, str. 21

³⁴⁸ Tamtéž, str. 21

³⁴⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 25, *Akční program Československého svazu žen*, 1968, str. 21

režimu a veřejný činitel ideologické převýchovy společnosti. V roce 1968 se však měl ČSSŽ za podpory svých členek transformovat v poradní orgán státního aparátu a zároveň v praktického pomocníka pro zkvalitnění života žen ve společnosti. K tomu, aby mohl být tento krok realizován, učinily představitelky ČSSŽ řadu opatření a veřejně se zavázaly k realizaci Akčního programu po vzoru předsednictva ÚV KSČ a Akčního programu KSČ.

3.3.2 Reakce Československého svazu žen na okupaci vojsky Varšavské smlouvy z 21.srpna 1968

Poslední schůze PÚV ČSSŽ před srpnovými událostmi roku 1968 se konala 1. srpna 1968.³⁵⁰ Po srpnové intervenci vojsk Varšavské smlouvy se dle dochovaných archivních materiálů předsednictvo znovu sešlo ke společné schůzi dne 29. srpna 1968,³⁵¹ aby jednomyslně schválilo činnost a akce ČSSŽ ve dnech 21. – 29. srpna 1968. Uznání se zde dostalo zejména předsedkyni organizace Miluši Fischerové a vedení redakce časopisu *Vlasta* za aktivní účast na kulturně politickém dění srpnových dní.³⁵² Předsednictvo ČSSŽ se zde také zavázalo k plnění stávající podoby Akčního programu. Do konce roku 1968 tak ČSSŽ podporoval politiku reformního hnutí, stejně tak pokračoval v realizaci Akčního programu ČSSŽ, jehož probíhalo i v první polovině roku 1969. Zatímco ovšem reformní proces v ČSSŽ, stejně jako v odborovém hnutí kulminoval a rostla aktivita občanských iniciativ podporovaná v této době ještě stále svobodným tiskem, v mocenskopolitické oblasti nabývaly poměry výrazně nepříznivé podoby.³⁵³ Protože s ideou nového socialismu se ztotožnila velká část občanů, nebylo možno probuzenou společnost umlčet náraz, ani tlakem zvenčí.³⁵⁴ Podpora reformního hnutí Pražského jara tak uvnitř jednotlivých společenských institucí trvala déle než v samotném vedení KSČ.

Bezprostředně po 21. srpnu 1968 se stává v podstatě jediným dostupným pramenem pro poznání reakce celostátního vedení ženské organizace na vstup vojsk na území Československa časopis *Vlasta*. Ještě 21. srpna 1968 vychází regulérní pravidelné číslo týdeníku. Později, 26. srpna 1968, však vyšlo mimořádné číslo časopisu. Spolu s následujícím

---

³⁵⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Usnesení z 12. Schůze předsednictva ÚV ČSSŽ konané 1. srpna 1967*

³⁵¹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Zápis ze schůze předsednictva ÚV Československého svazu žen konané 29. srpna 1968*

³⁵² Tamtéž, str. 4

³⁵³ FELCMAN, Ondřej, *Počátky ostré etapy normalizace*, In: BÁRTA, Miloš et al. *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. 134 s. ISBN 80-901337-9-7. str. 51

³⁵⁴ KALINOVÁ, Lenka, *Společenské proměny v čase socialistického experimentu*, KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. str. 349

číslem, které vyšlo o dva dny později, 28. srpna 1968, a prvním zářijovým vydáním, jsou tato tři čísla časopisu *Vlasta* jediným viditelným a čitelným vyjádřením ČSSŽ k aktuální politické situaci. ČSSŽ zde vyjádřil jasné stanovisko k srpnovým událostem roku 1968.

V zvláštním pondělním vydání týdeníku *Vlasta* z 26. srpna 1968 zástupkyně ČSSŽ vyzývaly spolu s redakcí časopisu ženy, aby pomohly při zásobování obyvatelstva, nakupovaly jen nutné potraviny, pomohly v obchodech a nastoupily znovu do zaměstnání.³⁵⁵ Byla vyjádřena otevřená podpora vlády. „*Podporujte nově legálně zvolený Ústřední výbor KSC na mimořádném XIV. sjezdu KSC, stůjte za naši legální vládu!*“³⁵⁶ Ve své výzvě ČSSŽ jasně deklaruje nesouhlas se vstupem vojsk Varšavské smlouvy na území Československa, když tento akt nazývá, zcela v duchu tehdejší rétoriky KSC, okupací. Mimořádné vydání doplnily emotivní fotografie obsazené Prahy a poděkování československým ženám. Předsednictvo ÚV ČSSŽ zároveň prostřednictvím tohoto vydání zprostředkovalo alespoň základní komunikaci se ženami na Slovensku. „*Slyšely jsme vaše volání. Odřízli nás, ale v myslích a srdcích jsme s vámi. Pracujeme v duchu usnesení z XIV. mimořádného sjezdu Komunistické strany Československa. V těchto těžkých dnech je jednota našich národů a semknutost kolem komunistické strany vedené Alexandrem Dubčekem nejnaléhavějším požadavkem dne.*“³⁵⁷ Poslankyně Národního shromáždění Marie Miková poslala ženám vzkaz z uzavřeného jednání Národního shromáždění, aby podporovaly vládu a vedení KSC. Tím měla být vyjádřena jednota mezi ženskou organizací a ženským elementem ve vládních orgánech.

Pro pozdější vývoj uvnitř ženského hnutí a personální záležitosti následujících měsíců je důležité vyjádření samotné předsedkyně ČSSŽ. Miluše Fischerová odpověděla na několik otázek v krátkém rozhovoru, jenž byl v mimořádném vydání *Vlasty* uveden slovy: „*V Praze, v Panské ulici stojí dva sovětské tanky. Hlavně zbraní směřují k starobylému rokokovému domu – sídlu Československého svazu žen. K domu, v němž s tak velikou láskou jsme vítaly Valentinu Těřeškovovou, kde byly ženy Sovětského svazu, Bulharska, Maďarska, Polska i NDR častými a vždy vřele přijímanými hosty. Z těchto zemí vtrhla k nám okupační vojska.*“³⁵⁸ Miluše Fischerová jménem výkonného orgánu ČSSŽ pak v rozhovoru vyjádřila jasně odmítavé stanovisko k přítomnosti vojsk Varšavské smlouvy na území ČSSR: „*Československý svaz žen od první minuty, kdy jsme se dozvěděly o obsazování naší vlasti*

³⁵⁵ Výzva ke všem ženám v celé republice, ke všem matkám! Zvláštní vydání časopisu *Vlasta*, str. 2

³⁵⁶ Tamtéž, str. 2

³⁵⁷ Zvláštní vydání časopisu *Vlasta*, str. 2

³⁵⁸ *Rozhovor ve stínu tanků*, Zvláštní vydání časopisu *Vlasta*, str. 3

okupačními vojsky, zaujal zcela jednoznačné stanovisko na podporu našeho prezidenta soudruha Svobody, na podporu ÚV KSČ v čele se soudruhem Dubčekem, Národního shromáždění v čele se soudruhem Smrkovským, naší vlády v čele se soudruhem Černíkem a Národní fronty v čele se soudruhem Krieglem. Československý svaz žen se nikdy nesmířil s touto okupací. Československý svaz žen se nikdy nesmířil s touto okupací.³⁵⁹ Kromě této nesouhlasné reakce na současný stav a srpnovou intervenci Miluše Fischerová v rozhovoru ocenila zejména ženy z krajů a jednotlivých okresů za jejich práci v srpnových dnech, přestože spojení mezi jednotlivými složkami organizacemi, bylo, jak sama podotkla, značně omezené.

Následující vydání časopisu z 28. srpna 1968 mělo na titulní stránce fotografii prezidenta Ludvíka Svobody s heslem „Zůstali jste s námi – zůstáváme s vámi.“³⁶⁰ Zástupkyně ČSSŽ v něm uveřejnily stanovisko k politické krizi. Protože nejlépe ilustruje reakci vedení celostátní ženské organizace na politické události srpna 1968 několik dní poté, je zde pro ilustraci uvedeno v celém znění: „V těžkých dnech posledního týdne vydaly naše národy před celým světem svědectví o své jednotě, charakteru, politické vyspělosti. Jako matky jsme zvláště hrdé na naši mládež, která prokázala nejvyšší stupeň sebeovládání. Domníváme se, že všechny tyto podstatné hodnoty, které obyvatelé naší země od 21. srpna 1968 prokázali – na prvním místě jednotu národů, která nemá v historii tohoto století obdoby, rozvahu a důstojný klid a odhodlání hájit socialismus spojený s lidskostí – nám dávají sílu do dalšího života. Věříme ti, soudruhu Dubčeku, a chceme všemi silami podpořit jednotu našeho lidu s naší vládou a Komunistickou stranou Československa. Musíme pracovat a jednat tak, aby netekla v naší zemi další krev, ale zároveň tak, abychom neposkvřili čest našich národů, jejich pevnou jednotu, čest naší země spravedlivé a ušlechtilé odhodlání budovat a bránit lidskou podobu socialismu. Musíme v tomto duchu vést a vychovávat naši naději – naši mládež, naše děti, které jsou matkám jako dárkyním života nade vše drahé. Smyslem a cílem naší práce, všeho našeho jednání a života, je Československo svobodné, suverénní stát, který si své věci spravuje sám.“³⁶¹ Vedení ČSSŽ v tomto prohlášení otevřeně podpořilo předsednictvo ÚV KSČ, kritika vstupu cizích vojsk na území Československa je již ovšem nepřímá, byť závěrečný vzkaz o tom, že Československo má být nadále svobodný stát, který si spravuje své věci sám, mluví jasně. Toto vyjádření ÚV ČSSŽ bylo doplněno zkrácenou

³⁵⁹ Tamtéž, str. 3

³⁶⁰ Titulní strana časopisu *Vlasta*, *Vlasta* 1968, číslo 35

³⁶¹ *Stanovisko předsednictva Ústředního výboru Československého svazu žen k současné situaci*, *Vlasta* 1968, číslo 35, str. 2

verzí projevu prvního tajemníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka po návratu z Moskvy. Alexandru Dubčekovi je zároveň věnováno hned několik stran tohoto vydání, doplněného o emotivní fotografie z Prahy a z jednání Národního shromáždění dne 27. srpna 1968. Z reakce ČSSŽ v prvních dnech po intervenci vojsk na území Československa je patrné, jak silně byl proces demokratizace společnosti a revize chyb z prvních let budování socialistické společnosti personifikován, pevně spojen s osobou Alexandra Dubčeka jako prvního tajemníka strany.

V prvních dnech po srpnové okupaci ČSSŽ tedy otevřeně podpořil politiku KSČ, uznal rezoluce z mimořádného XIV. sjezdu KSČ ve Vysočanech a odsoudil vojenskou agresi, kterou představoval vpád cizích vojsk na území Československa. Postupně, a je to patrné již z vydání *Vlasty* z 28. srpna 1968 své hodnocení svazové představitelky revidovaly, až s příchodem podzimu svůj politický hlas umlčely úplně. Nejvýraznějším aktem odporu tedy zůstal rozhovor s předsedkyní Miluší Fischerovou, která jménem předsednictva ÚV ČSSŽ prohlásila, že se ČSSŽ s okupací ČSSR odmítá smířit. Záříjové vydání *Vlasty* pak bylo posledním otevřeným vyjádřením podpory reformnímu vedení KSČ ze strany ČSSŽ. Následně týdeník *Vlasta* přestal publikovat politická témata a vyjádření k aktuálním událostem. Vázla komunikace mezi ČSSŽ a čtenářkami týdeníku, přestože do srpnových událostí roku 1968 byla dominantním spojovacím prvkem mezi organizací a veřejností právě *Vlasta*. Do konce roku 1968 časopis výrazně proměnil svůj obsah, důsledně se vyhýbal hodnocení politického vývoje a stal se čistě zájmovým ženským časopisem referujícím o životním stylu.

3.4 Konec reformního hnutí a nástup tzv. normalizace³⁶²

Definitivní umlčení obrodného procesu ve společnosti znamenala volba Gustáva Husáka na místo prvního tajemníka ÚV KSČ. Pomyslně tak byla dokončena první fáze rekonstrukce poměrů uvnitř nejužšího vedení KSČ, z něhož měli být odstraněni zastánci politiky Pražského jara. Důsledná výměna lidí ve stranických funkcích se měla stát základním předpokladem obnovy a konsolidace prosovětského režimu v Československu.³⁶³ Představitelé polednové politiky byli na základě pokynů ze SSSR odvoláni ze svých

---

³⁶² Tato podkapitola byla převzata z mé diplomové práce, není-li uvedeno jinak.

³⁶³ HRADECKÁ, Vladimíra a KOUDELKA, František. *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 242 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 31. ISBN 80-85270-83-8, str. 37

politických postů. Prostředníkem mezi Československem a KSSS byl již od prosince 1968 právě Gustáv Husák, v té době předseda Komunistické strany Slovenska (dále KSS).³⁶⁴ Po jeho zvolení prvním tajemníkem v dubnu 1969 došlo postupně k vytvoření koncepce dalšího průběhu „očistné“ praxe. Po výměně nejužšího vedení KSČ bylo rozhodnuto o prověření nejširší členské základny strany. Vyhlášena byla všeobecná výměna stranických legitimací, které se museli zúčastnit všichni členové KSČ.³⁶⁵ Prověřování probíhalo na všech úrovních a postupně zasáhlo také masové společenské organizace, vedení médií i akademickou obec či československou armádu. Vyloučení ze strany měli být všichni, kteří stále trvali na demokratických principech Pražského jara, což bylo neslučitelné s novou stranickou politikou. Na základě pohovorů s vyššími státními orgány³⁶⁶ bylo rozhodnuto nevydat novou legitimaci 21,67% členů KSČ.³⁶⁷ Členové KSČ byli takto hloubkově prověřováni poprvé od roku 1948.

K 1. lednu 1969 byla vyhlášena federalizace Československa, čímž mělo být uspokojeno slovenské křídlo reformního hnutí.³⁶⁸ Hlavou nově federalizovaného státu byl prezident. Do roku 1975 jím zůstal Ludvík Svoboda, následně byl vystřídán dosavadním prvním tajemníkem ÚV KSČ Gustávem Husákem. Dvě nejdůležitější pozice ve státě tedy zastával až do roku 1987 jeden člověk. Federalizací státu došlo k rozdělení pravomocí mezi federální vládu a národní ministerstva. Zákonodárným orgánem ve federaci bylo Federální shromáždění, které se skládalo ze Sněmovny lidu a Sněmovny národů. Ty vystupovaly v nadřazené pozici vůči výkonným republikovým orgánům, které představovala federální vláda, Česká národní rada a Slovenská národní rada. Pro daný resort tedy existovali tři ministři, jeden federální a dva republikoví. Národní zájmy byly v kompetenci republikových rad, záležitosti jako mezinárodní vztahy a obrana pak byly záležitostmi federální.

Zákon o federativním uspořádání Československa z roku 1968 platil až do roku 1990, kdy byl novelizován. Nedošlo ovšem ke vzniku Ústavního soudu ČSSR, kde by mohly být přesně vymezeny kompetence federální a republikové. Rovněž uvnitř KSČ nedošlo

---

³⁶⁴ Odvolání byli ještě před Alexandrem Dubčekem např. Josef Smrkovský, který byl předsedou Národního shromáždění, převzato z: DOSKOČIL Zdeněk, *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*, str. 39nn; z KSČ byli vyloučeni někteří reformní komunisté, jako František Kriegel, Čestmír Císař, Josef Mlynář. *Zpráva o výsledcích šetření vzniku a průběhu tzv. Vysočanského sjezdu a jeho ÚV*, in: *Závěry 13. plenárního zasedání ÚKRSK KSČ ze dne 18. 11. 1970*, NA ČR, fond ÚKRSK KSČ, svazek 42 (1966-1971), str. 44nn

³⁶⁵ HRADECKÁ, *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*, str. 37nn

³⁶⁶ Myšleno krajské a okresní výbory KSČ, Tamtéž, str. 8

³⁶⁷ Tamtéž, str. 8

³⁶⁸ Zatímco v Čechách se reformní proud ubíral směrem k demokratizaci společnosti v rámci socialistického zřízení, centrem zájmu na Slovensku bylo především jeho postavení v rámci Československa, RYCHLÍK, Jan, *Vznik československé federace*, publikováno in: KLAUS, Václav, *Srpen 1968 čtyřicet let poté, sborník textů*, str. 123-137

k vnitřnímu členění strany na českou a slovenskou část, jak bylo před srpnem 1968 plánováno, proto se stala nakonec federalizace státu pro Slováky zklamáním, mocenské centrum zůstávalo nadále v Praze.³⁶⁹ Mocenským ústředím nadále zůstával ÚV KSČ, který neměl nadřazený mocenský orgán a fakticky představoval vládu ČSSR.

Tzv. normalizace či konsolidace poměrů zasáhla postupně nejen KSČ ale také další organizace Národní fronty. Někteří straníci se členství v KSČ vzdali dobrovolně a odevzdali stranický průkaz, aniž by se účastnili stranických pohovorů.³⁷⁰ Naopak 20 % všech vyloučených podalo k verdiktu místních stranických orgánů odvolání k Ústřední kontrolní revizní komisi KSČ (dále ÚKRRK KSČ), která měla na starosti prověřování průběhu výměny legitimací a s ní spojených prověrek. Prověřování byli i nestraníci a to lidé na vedoucích pracovních pozicích nebo ti, kteří byli aktivní ve vědě či ve vzdělávání.³⁷¹ Celkem bylo během první fáze normalizace vyloučeno nebo vyškrtuto z KSČ na půl milionu členů.³⁷² Rozhodujícími kritérii pro další stranické členství byly jejich postoje k politice Pražského jara, názor na okupaci vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968 a hodnocení posrpnové politiky. Dále bylo prověřováno chování jednotlivců během týdne po intervenci a někdy i přes sebekritiku členů KSČ došlo k jejich vyloučení či vyškrtnutí nebo bylo na jejich nespolehlivé chování upozorněno jejich pracoviště.³⁷³

---

³⁶⁹ Hlavním požadavkem Slováků během Pražského jara byla právě federalizace Československa, čímž měla být ukončena protislovenská politika státu, jejímž představitelem byl Antonín Novotný. Proto byla vytvořena speciální komise, která se měla zabývat organizací a přípravami na federalizaci státu. Kromě rozdělení zákonodárné moci na republikové rady mělo dojít ke vzniku jakési Komunistické strany českých zemí. KSČ totiž doposud vystupovala jednoznačně nadřazeně vůči KSS, měla být tedy vytvořena frakce, která by byla s KSS rovnocenná. K tomu ale nakonec nedošlo, protože federalizace státu byla provedena ještě dříve, než byly ukončeny přípravy na ni. Blíže viz RYCHLÍK Jan, *Vznik československé federace*, publikováno in: KLAUS Václav, *Srpen 1968 čtyřicet let poté, sborník textů*, str. 123-137

³⁷⁰ Lenka Kalinová uvádí až 167 000 členů, kteří požádali o uvolnění z KSČ sami či se nedostavili k posudkové komisi na pohovor, následkem čehož jim nebyla automaticky vydána nová legitimace, KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějí a nová očekávání: k dějinám české společnosti 1969–1993*. vyd. 1. Praha: Academia, 2012. 396 s. historie. ISBN 978-80-200-2043-7, str. 66

³⁷¹ Důkladné prověřování vysokoškolských profesorů proběhlo např. na Filozofické fakultě UK v Praze, která se stala centrem Pražského jara, profesorský sbor musela opustit řada odborníků z různých oborů, někteří mohli setrvat na vědeckých pracovištích, ale byla jim např. zakázána pedagogická či publikační činnost. Viz např. *Náměstí Krasnoarmějců 2; Filozofický fakulta v období normalizace*, str. 60nn; Důkladná prověrka proběhla i v ČSAV, viz Míšková Alena, *Proces tzv. normalizace v Československé akademii věd (1969-1974)*, publikováno in: *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*. Sborník z konference. Praha, 21. a 22. listopadu 2001. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2003, str. 149–167

³⁷² HRADECKÁ, Vladimíra a KOUDELKA, František. *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 242 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 31. ISBN 80-85270-83-8, str. 226

³⁷³ ÚKRRK navíc přešetřovala případy, kdy došlo k chybám ze strany posudkové komise a kdy byli členové vylučováni z osobních důvodů z místních organizací nebo byly důvody pro jejich vyloučení ze strany nedostatečné či nedostatečně vysvětlené. *Zápis z 16. plenárního zasedání ÚKRRK z 18. 2. 1971*, NA ČR, fond ÚKRRK KSČ, svazek 42, str. 5

Během první fáze normalizace tedy došlo k významnému přesunu lidí z vedoucích pozic nejen v politice a vědě, ale také v podnicích a na pracovištích. Nastoupila nová vedoucí elita, často tvořená lidmi méně profesně zdatnými, kterým se nepodařilo se před rokem 1969 prosadit, zato ovšem byli loajálními k nové politické garnituře.³⁷⁴ Prověřování se dotklo i řady populárních osobností, jejichž kariéru v normalizačních letech ovlivnil právě postoj k roku 1968 a jejich odpor k nové politice.³⁷⁵ Odpůrce nového vedení KSČ a její politiky po dubnu 1969 se režim snažil postihnout i trestními represemi. Během let 1970-1972 se konalo hned několik soudních procesů, jejichž aktéry byli hlavní odpůrci srpnové okupace, např. členové Hnutí revoluční mládeže (dále jen HRM), které vzniklo jako studentské hnutí v roce 1968.³⁷⁶ Cílem bylo znesnadnit jakoukoli aktivitu potencionálního hnutí odporu v československé společnosti, případně zabránit vzájemnému kontaktu takových skupin lidí.³⁷⁷ Politické procesy proti odpůrcům nového režimu, dokončená prověrka všech členů KSČ a výměna vedoucích pracovníků za ty stranou prověřené pomyslně uzavírají první fázi normalizace, kdy se stabilizoval nový politický režim, který bez větších otřesů zůstal neměnný až do Sametové revoluce.

Základním ideologickým pilířem normalizace se stal dokument z pera Vasila Biľaka a Jana Fojtíka *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*, který vyšel v prosinci 1970. V něm byl jednoznačně odmítnut reformní pokus roku 1968, který byl nazván jako *kontrarevoluční*, jeho hlavní aktéři pak jako *pravcoví oportunisté*. Vina za všeobecnou státní krizi pak byla připisována právě reformistům, kteří tak měli činit v zajetí tzv. *antihumanistických a antisocialistických sil*. Přehodnocení procesu Pražského jara umožnilo také nové hodnocení následné intervence vojsk Varšavské smlouvy, která měla být nadále považována za *internacionální pomoc proti kontrarevoluci*.³⁷⁸ Média, již znovu pevně v rukou stoupců KSČ a okleštěna cenzurou, změnu ve vnímání reformního procesu podporovala. Již od počátku srpna 1969 se například v Rudém právu objevilo několik

---

³⁷⁴ OTÁHAL, Milan. *Opozice, moc, společnost 1969-1989: příspěvek k dějinám "normalizace"*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. 124 s. Historia nova; sv. 6. ISBN 80-85800-12-8, str. 32

³⁷⁵ Na hudebním festivalu Bratislavská lyra své názory veřejně prezentovali např. Karel Černoš či Marta Kubišová, což později neblaze ovlivnilo jejich kariéru populárních umělců. Viz DOSKOČIL, Zdeněk, *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*, str. 335

³⁷⁶ Jaroslav Cuhra toto období nazývá jako *dva roky velkých procesů*. Tresty nebyly přísné, jako tomu bylo například v padesátých letech, maximální doba odnětí svobody byla pět let. Dle trestního řádu byli obvinění souzeni za výtržnictví a podvracení republiky. Viz CUHRA, Jaroslav. *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969-1972*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. 154 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 29. ISBN 80-85270-64-1, str. 48nn

³⁷⁷ OTÁHAL, Milan, *Opozice, moc, společnost*, str. 29

³⁷⁸ Vychází z *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ; rezoluce k aktuálním otázkám jednoty strany*, vydalo oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, březen 1971

propagandistických článků, které hodnotily politiku Pražského jara zcela v souladu s názory sovětského vedení.³⁷⁹ Mediální podpora nového výkladu obrodného procesu mimo jiné přispěla k postupné rezignaci obyvatel. Šance na jakoukoli změnu či zachování reformních zásad se zdála být naprosto mizivá.

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti se stalo zásadním dokumentem k uplatňování nové politiky KSČ a státu, kdy měly být jakékoli výklady minulosti a budoucí rozhodování poměřovány marxisticko-leninskou ideologií. Nová mocenská špička postupně vybuodovala pevný a stabilní státní systém, jehož významnou složkou se stala podpora Československa ze strany Sovětského svazu. Přesto, jak již bylo zmíněno, měl režim sedmdesátých a osmdesátých let své specifické znaky, kterými se normalizace lišila od předchozích dvaceti let komunistické diktatury.

Na rozdíl od let 1948-1967 nebylo zvnitřnění komunistické ideologie, přestože stále zůstávala základním kamenem socialistického zřízení, na obyvatelích vynucováno již takovou měrou. S ideologií nebylo nutné se vnitřně ztotožnit, bylo však třeba ji pravidelně veřejně deklarovat. K tomu sloužily společenské rituály, jako byly volby, oslavy a výročí, které se s železnou pravidelností opakovaly za povinné účasti obyvatel, přestože jejich ideologický podklad se postupně vyprázdnil. Obyvatelé všech vrstev, tedy příznivci i odpůrci režimu, přijali určitý společný kód komunikace, tedy jazyk, jakým pojmenovávali své každodenní záležitosti a který ovlivňoval jejich myšlení. S ním se mohli ztotožnit dobrovolně, nebo kvůli zaručení základní životní stability, ovšem popírat jej beztrestně nemohli.³⁸⁰ Od jednotného jazyka a tedy chování společnosti pak režim odvozoval svoji legitimitu.

Základním rysem normalizace byla existence společenského konsenzu, tedy smlouvy, kterou stát pomyslně uzavřel se svým obyvatelstvem, kdy za splnění podmínek, veřejné deklarace souhlasu s politickým režimem, měla být obyvatelům zajištěna určitá životní úroveň. Normalizaci tedy necharakterizuje pouze politický a společenský útlak a represe, jako tomu bylo v prvních letech po roce 1968, ale také řada sociálních reforem, které vedly ke

---

³⁷⁹ HRADECKÁ, Vladimíra, KOUDELKA, František, *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*, str. 22

³⁸⁰ Na základě výzkumu amerických revizionistů, kteří teorii ideologického jazyka ověřili na povaze stalinismu v Sovětském svazu. Viz JAREŠ, Jakub a kol., *Náměstí Krasnoarmějců 2: učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v Praze v období normalizace*, str. 19. Václav Havel jako konkrétní příklad užívání ideologických znaků uvádí zelináře, který mezi zeleninu do výlohy umístil heslo Proletáři všech zemí, spojte se, kdy spíše než obsah hesla na veřejnost promlouvá akt vyvěšení hesla do výlohy jako akt kooperace s režimem, viz HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, 1990. 64 s. Archy; sv. 2. ISBN 80-7106-005-4

zvýšení životní úrovně obyvatel.³⁸¹ Tím došlo k odvrácení zájmu většinového obyvatelstva od základních morálních hodnot a od politického dění směrem ke konzumu a materiálním hodnotám.³⁸² Tento postup se vzhledem ke stabilitě politického zřízení normalizace ukázal jako úspěšný. Jakmile stát přestal být schopen společenskou smlouvu plnit, došlo k jeho destabilizaci a následnému rozpadu.³⁸³ Místo systému preventivních represí a trestů, na jejichž základě si poslušnost vynucoval režim padesátých let, se jako účinný ukázal systém odměn za projevenou loajalitu, jako bylo dobré zaměstnání a bydlení, či možnost studia nebo výjezdů do zahraničí.³⁸⁴

Právě možnost profesního uplatnění se stala palčivým problémem pro mnoho odpůrců režimu, kteří byli za svou loajalitu k politice Alexandra Dubčeka potrestáni zákazem vykonávání činnosti nehledě na profesní kvality, a byla jim přidělena pouze podřadná práce. To je další z charakteristických znaků normalizace, tedy zaměstnání v oboru jako jakási výsada určená pouze těm, kteří bezvýhradně přijali kód normalizace. Režim se stabilizoval i neměnností politického systému, ke kterému přispěla úzká mocenská špička, která se proměňovala jen velmi zvolna.³⁸⁵ Důraz byl kladen na kádrovou politiku, kdy byl vybudován systém kádrového pořádku a nomenklatury, aby se na mocenské politické a správní pozice dostávali pouze prověřeni členové KSČ.³⁸⁶

---

³⁸¹ O společenské smlouvě viz např. LIEHM, Antonín J., *K podstatě fungování společenské smlouvy a rysům ekonomického vývoje v éře normalizace*, publikováno In: LIEHM, A. J. *Minulost v přítomnosti*. Vyd. 1. Brno: Host, 2002. 198 s. ISBN 80-7294-073-2, od str. 102

³⁸² Viz DOSKOČIL, Zdeněk, *Duben 1969: Anatomie jednoho mocenského zvratu*, str. 346

³⁸³ PULLMANN, Michal, článek *Život v komunistické diktatuře, o povaze a proměnách soudobých dějin po roce 1989*, in *Dějiny a současnost*, 12/2011, str. 14-17

³⁸⁴ HRUBÝ, Karel, *Poznámka k článku Totalita, teror a normalita společnosti Michala Pullmanna*, In: *Dějiny a současnost*, 3/2012, str. 14-16

³⁸⁵ Jiří Kabele uvádí tři pravidla, která umožnila komunistické vládnutí: 1) veřejná deklarace postojů- tím, že lidé jednali podle obecných pravidel, umožnili vládu KSČ; 2) vláda zasahovala systematicky do všech záležitostí, a tím bylo každé chování podrobena dohledu; 3) vláda dbala na uspokojování základních potřeb lidí a kladla přiměřené nároky na své obyvatele, přičemž loajalita byla odměňována, viz KABELE Jiří, *Výklady vládnutí v reálném socialismu*, str. 25

³⁸⁶ Po volbě Gustáva Husáka do čela KSČ se měla stát kádrová politika důležitým prostředkem uklidnění situace po roce 1968. Věnována jí byla velká pozornost, kdy byla za pomoci předsedy ÚKRRK Miloše Jakeše vybudována síť kádrů a kádrové pořádky, aby se zabránilo dalšímu roku 1968. Více viz HRADECKÁ, Vladimíra, KOUDELKA, František, *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*, str. 18nn

3.5 Československý svaz žen v letech 1969-1975

3.5.1 Potlačení reformního hnutí uvnitř Československého svazu žen

V prvních dnech po srpnové intervenci vojsk Varšavského paktu byl ČSSŽ obeslán řadou rezolucí a dopisů vyjadřujících bezprostřední projev solidarity s proběhlými událostmi od zahraničních ženských organizací a to i od organizací, které nebyly součástí MDFŽ. Prohlášení zaslala například Federace švýcarských žen za mír a pokrok nebo Svaz demokratických žen Rakouska. Odsuzovaly v nich okupaci vojsky Varšavské smlouvy jako protiprávní akt a vyjádřily solidaritu s československými ženami a podporu jejich reformního hnutí. *„Cítíme potřebu říci vám v těchto tragických hodinách, jak velmi s vámi cítíme. Jsme otřeseny vstupem pěti zemí Varšavské smlouvy do vaší země a odsuzujeme co nejrozhodněji vojenskou intervenci a internaci zvolených politiků. S velikou nadějí jsme sledovaly demokratizační proces ve vaší zemi a jsme přesvědčeny tak jako dříve, že vývoj socialismu na základě vašeho akčního programu znamená veliký přínos pro pokrokové hnutí ve světě. Naše plná důvěra patří všem zvoleným představitelům a zastáváme názor, že neexistuje žádné oprávnění pro obsazení vaší země,*“³⁸⁷ napsaly ve svém vyjádření solidarity například rakouské ženy. Demokratizační proces československé společnosti na jaře 1968 byl tedy sledován i v zahraničí, protože představoval možnost radikální proměny režimu a tedy i možnost navázání širší spolupráce demokratických zemí se zemí ze sovětské sféry vlivu.

Kvůli odsouzení okupace se však ČSSŽ stál zároveň objektem kritické kampaně v tisku zemí Varšavské smlouvy.³⁸⁸ Podpora reformního hnutí uvnitř KSCČ se tak stala příčinou roztržky nejen na úrovni východoevropských komunistických stran, ale také uvnitř mezinárodního ženského hnutí. Jednou z příčin ovšem mohl být i fakt, že ČSSŽ pod vedením předsedkyně Miluše Fischerové kritizoval od jara roku 1968 MDFŽ a sovětskou dominanci uvnitř federace, do budoucna počítal s vyšším podílem na moci a rozhodovacích pravomocích. Tak na jedné straně ČSSŽ získal srpnovými událostmi podporu ženských

---

³⁸⁷ Z členských organizací MDFŽ obdržel ČSSŽ takové dopisy dále od Svazu francouzských žen, Norského svazu žen a Spojovacího výboru (Belgie). Z nečlenských států MDFŽ se dopisem vyjádřily podporu ČSSŽ organizace Ženy bojují za mír (USA), Svaz italských žen, Konference pro společenskou aktivitu žen Jugoslávie, Britský spojovací výbor pro mírové skupiny žen, Skupiny pro veřejné blaho (Velká Británie), Západoněmecké mírové hnutí žen a Národní svaz tuniských žen. Na všechny dopisy ČSSŽ zaslal odpověď. *Projevy solidarity k srpnovým událostem od organizací žen v zahraničí*, materiál pro schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ konanou dne 1. října 1968, NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37

³⁸⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Informace ze společné besedy předsedy Národního shromáždění soudruha Smrkovského a místopředsedkyně Národního shromáždění Marie Mikové s delegací Československého svazu žen*, 27. září 1968, str. 2

organizací napříč politickou mapou světa, na druhé straně musel po nástupu normalizace obnovovat oslabené vztahy s ženskými organizacemi uvnitř sovětské sféry vlivu.

Dne 25. září 1968 byla delegace ČSSŽ pod vedením Miluše Fischerové přijata na Pražském hradě, aby se setkala s prezidentem Ludvíkem Svobodou. Toto setkání mělo mít pro ČSSŽ zásadní význam, protože československému prezidentovi zde byl přednesen návrh na zřízení speciálního výboru ČSSŽ při Národním shromáždění, který by sloužil jako poradní orgán v otázkách sociální politiky státu.³⁸⁹ Po krátkém intermezzu byla znovu navázána spolupráce a komunikace se Slovenským výborem ČSSŽ, dále tedy pokračovalo jednání o federalizaci ženského hnutí a svolání celostátních sjezdů na leden 1969, na kterých by bylo zvoleno vedení dvou nových republikových ženských organizací. ČSSŽ dále pracovalo na plnění Akčního programu ČSSŽ, což potvrzuje například zápis ze schůze PÚV ČSSŽ dne 1. října 1968, na které bylo schváleno vyjádření k zákoníku práce, jež mělo být zasláno ministerstvu práce a sociálních věcí k projednání.³⁹⁰ Svaz tak začal aktivně uplatňovat jeden z bodů Akčního programu, který se týkal veřejné politické aktivity ženské organizace v otázkách československé legislativy. Měl se tak aktivně účastnit jednání zákonodárního orgánu a to ještě předtím, než by byl schválen výbor ČSSŽ při Národním shromáždění.

Zásadní pro pochopení ideových změn, kterých organizace od svého vzniku v roce 1967 do konce roku 1968 dosáhla, je způsob, jakým jsou v dokumentech z roku 1968 definovány poslání a směřování ČSSŽ. Na konci roku 1968, v souvislosti s plánovaným vznikem dvou národních organizací, byl ČSSŽ charakterizován následovně: *„Je nutné zdůraznit, že Československý svaz žen je zcela samostatná zájmová organizace. Nejdůležitějším rozdílem s předcházejícím stavem je individuální členství, na němž je založena existence Svazu. Hlavním úkolem Československého svazu žen je poznávat, hájit a prosazovat oprávněné požadavky žen a rodin. Je uskutečnitelný jen tehdy, prosazuje-li jej organizace silná a početně jednotná. [...] Naše organizace je otevřena, jak již letos v dubnu*

³⁸⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Informace o přijetí delegace předsednictva Československého svazu žen u prezidenta ČSSR soudruha Ludvíka Svobody*, 27. září 1968

³⁹⁰ Československý svaz žen se vymezil k zákoníku práce, který byl schválen v roce 1966, protože měl obsahovat řadu nedostatků, které diskriminovaly ženy. §28 o povinné vstupní lékařské prohlídce před nástupem do zaměstnání diskriminoval těhotné ženy, které tímto krokem měly být znevýhodněny při náboru do zaměstnání. §47 odst. 2 o ukončení pracovního poměru se měl rozšířit o řešení situace v případě těhotných žen. Podle §89 měl zaměstnanec nárok na patnáctiminutovou pauzu, která měla být dle ČSSŽ do budoucna rozšířena na 30 minut. Upraven měl být dále §150, který přesně vymezoval rizikové práce a pracoviště, které byly ženám zakázané. ČSSŽ usiloval o to, aby byl tento seznam nikoli závazný ale pouze rámcový. Prosazeno také mělo být, aby každou žádost o zkrácení pracovního úvazku schvalovala kromě zaměstnavatele i odborová organizace. NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Připomínky k zákoníku práce*, Usnesení ze schůze předsednictva ÚV ČSSŽ ze dne 1. října 1968

vyslovil Ústřední výbor ČSSŽ ve Výzvě ke všem československým ženám, ženám všech povolání a ženám v domácnosti, ženám každého věku a vyznání, všech politických příslušností, všem ženám, které chtějí a potřebují pomoci k lepšímu životu rovněž všem ženám, dětem, rodinám. Jakékoli omezování vstupu do naší organizace anebo obracet se jen na určité skupiny žen, je sektářství, které nesmíme dopustit.³⁹¹

Představitelky ČSSŽ tedy považovaly svaz za samostatnou organizaci, jejíž primární úloha ve společnosti je sice zastřešující, avšak ryze praktická. Došlo zde tedy k zásadnímu rozporu mezi tím, co říkaly platné stanovy ČSSŽ, které byly schváleny v roce 1967, a tím, jak se organizace prezentovala v druhé polovině roku 1968. Důraz přitom kladla zejména na stále se rozšiřující členskou základnu a tedy stoupající počet žen, které novou politiku ženské organizace podpořily. Z pozice člena Národní fronty pak ČSSŽ odvozoval svůj deklarovaný podíl moci ve státě, o jehož praktické plnění svou prací usiloval.³⁹² Místo ideologické role ve společnosti tak byla jednoznačně upřednostněna aktivní politická a společenská činnost. Na podzim roku 1968 materiály ČSSŽ navíc zcela pomíjely aktivní spolupráci s ÚV KSČ. Svaz tehdy otevřeně podporoval vládu, které nabízel svou spolupráci, podpora ÚV KSČ však již není tak patrná jako v průběhu Pražského jara nebo v prvních dnech po okupaci. Nabízí se tedy hypotéza, že si na konci roku 1968 vedení ČSSŽ uvědomilo, že ÚV KSČ již není nositelem myšlenek reformního hnutí, ani produktem demokratizace společnosti, ale že to jsou právě společenské organizace, jako byl ČSSŽ, které převzaly roli nositelů myšlenek obrodného procesu spojeného s demokratizací československé společnosti.

Nové vedení ČSSŽ kladlo důraz na práci v nižších stupních organizace, které měly být pilířem činnosti. Plánovalo tedy, že každý okresní výbor si během roku 1969 vytvoří svůj vlastní akční program, který bude reflektovat aktuální situaci v okresech.³⁹³ Každý okres, každá oblast Československa měly své specifické společenské, hospodářské a kulturní podmínky, na což měl být brán do budoucna ohled. Zároveň tak měla být na Slovensku připravena půda pro federalizaci organizace. Tento záměr se shodoval s důvody vzniku samotného ČSSŽ, neboť k reformě ženské organizace v roce 1967 vedla právě nízká aktivita výborů na okresní a místní úrovni. Z nově schválené a přepracované vize práce okresních

---

³⁹¹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Podklady pro vystoupení členek ÚV ČSSŽ v diskusích na okresních konferencích Československého svazu žen*, předloženo na schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ konané 5. listopadu 1968, str. 1

³⁹² Tamtéž, str. 2

³⁹³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Podklady pro vystoupení členek ÚV ČSSŽ v diskusích na okresních konferencích Československého svazu žen*, předloženo na schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ dne 5. listopadu 1968, str. 2,

tajemnic, tak jak byla schválena na schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ v listopadu 1968, však byla zcela odstraněna koordinace politicko-výchovné, tedy ideologické práce. Nadále měly mít povinnosti tajemnice OV ČSSŽ jen ryze praktický charakter. Tajemnice měla odpovídat za vytváření příznivých podmínek pro práci žen ve svěřeném okrese. Měla pomáhat při plánování práce místním organizacím na základě zjištění objektivních podmínek a hledání příčin nepříznivého postavení žen. Měla také zajišťovat komunikaci s nadřízeným orgánem ČSSŽ a podílet se na organizačním chodu OV ČSSŽ v dané oblasti.³⁹⁴ S větší obezřetností mělo být dbáno také na výběr delegátek do městských a místních výborů. PÚV ČSSŽ kritizovalo postup při zakládání těchto stupňů organizace během roku 1967. Jako funkcionářky byly tehdy zvoleny také ženy, které neměly o sociální otázky skutečný zájem. Prázdná místa obsadily pouze z formálních důvodů, aby byla vytvořena svazová struktura tak, jak ji definoval ustavující sjezd v roce 1967.³⁹⁵

Z uvedeného je tedy patrné, že ČSSŽ na sklonku roku 1968 usiloval o jednotu uvnitř celé organizace, podpořenou individuálním i kolektivním členstvím, a zahájil svazovou práci v souladu s novým politickým programem organizace, kterým byl Akční program. Vedení ČSSŽ si tedy již v roce 1968 uvědomovalo, že hierarchie organizace nemůže být funkční, pokud se s obsahem svazové práce vnitřně neztotožní všechny členky a zejména hlavní funkcionářky jednotlivých základních organizací. Zároveň byla provedena kritická reflexe formálního vzniku některých výborů, které byly ustaveny jen z povinnosti a nikoli z vnitřní potřeby měnit nepříznivé podmínky žen ve společnosti. Tato reflexe stavu organizace byla vzhledem k událostem, které měly o několik měsíců později následovat, jedinečná.

---

³⁹⁴ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Podrobné rozpracování pracovních povinností okresních tajemnic OV ČSSŽ a jejich zařazení do platové třídy viz Návrh práce tajemnic OV ČSSŽ*, předloženo na schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ ze dne 5. listopadu 1968

³⁹⁵ Kritizován byl například MěV ČSSŽ v Praze, který byl ustaven 10. dubna 1967. Do něj měly být přijímány ženy, které se o svazovou práci nijak nezajímaly a většinou ji do konce roku 1968 ani nezahájily. To mělo negativně ovlivnit akceschopnost celé organizace. Na základě tohoto hodnocení byl následně vypracován Akční program Městského výboru československého svazu žen v Praze, který otevřel témata, která byla vzhledem k životu žen v Praze aktuální, a zpracoval několik bodů činností, jimiž se měla organizace do budoucna zabývat. Pražské ženy například požadovaly zkvalitnění distribuční sítě, zkvalitnění služeb, jako byl prodej potravin, zejména o víkendech, možnost zavést donáškovou službu do bytu, zvýšení podílu polotovarů na trhu s potravinami, zkvalitnění možností stravování v závodních a školních jídelnách. Požadavky pražských žen se do určité míry shodovaly s požadavky celorepublikovými, jako bylo například zvýšení počtu míst v zařízeních předškolní péče, nebo možnost požádat o zkrácení pracovního úvazku kvůli péči o děti a domácnost. NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Zpráva o činnosti Městského výboru ČSSŽ v Praze*, Předloženo na schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ dne 5. listopadu 1968

Dne 4. prosince 1968 byla svolána schůze předsednictva ČSSŽ s cílem projednat blížící se celostátní sjezd vznikajícího ČSŽ.³⁹⁶ Česká část svazu se potom sešla ještě jednou, dne 18. prosince 1968.³⁹⁷ Členky předsednictva odhlasovaly, že předsednictvo dosavadního ČSSŽ bude v nezměněné podobě přetaveno v nové předsednictvo ČSŽ. Předsedkyní nové organizace měla zůstat Miluše Fischerová, místopředsedkyní Truda Sekaninová – Čákrtová. Na předsedkyni federálního orgánu ženského hnutí, kterým se napříště měla stát Československá rada žen (dále ČSRŽ), byla navržena poslankyně Marie Miková. Zároveň byl schválen výběr kandidátek do budoucí federální a republikové vlády, který byl zaslán ke schválení předsedovi vlády Oldřichu Černíkovi tak, aby v každém vládním orgánu³⁹⁸ zasedaly tři zástupkyně ženské organizace.

Ze záznamů prosincového jednání tedy vyplývá, že se měl v lednu roku 1969 ČSSŽ přetavit v republikový ČSŽ a nově měla vzniknout ČSRŽ. Na počátku roku 1968 se přitom plánovalo, že vzniknou národní svazy žen jako zcela nové orgány, jejichž zastřešující organizací bude nadále existující ČSSŽ. V prosinci však došlo k faktickému rozdělení ČSSŽ, protože odděleně jednaly česká a slovenská část dosavadního vedení ÚV ČSSŽ. Federalizace ženské organizace a vznik dvou republikových organizací, na něž by přešla členská povinnost i dosavadní struktura ČSSŽ, úzce souvisela s federalizací státu, která byla vyhlášena v lednu 1969. Původní záměr dvou akceschopných republikových organizací a dohlížející ČSRŽ na federální platformě byl naplněn s drobným zpožděním. Protože v ČSSŽ přetrvávalo asymetrické postavení mezi českými a slovenskými ženami, bylo rozhodnuto o vzniku dvou národních organizací a jednom nadřazeném orgánu. Tím byla od února 1969 ČSRŽ, která fungovala jako nadřízený orgán³⁹⁹. Z ČSSŽ se stal ČSŽ, na Slovensku byl přeměněn SV ČSSŽ na SSŽ, čímž byly jasně vymezeny kompetence. ČSŽ a SSŽ měly mít rovné postavení v rámci vzájemného jednání na půdě ČSRŽ.

Na lednovém ustavujícím sjezdu ČSŽ byla nakonec předsedkyní Českého svazu žen zvolena nakrátko Jarmila Knoblochová,⁴⁰⁰ blízká spolupracovnice Miluše Fischerové, později byla vystřídána Marií Jarošovou, která ve své funkci zůstala až do listopadu 1989.

---

³⁹⁶ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Usnesení ze schůze předsednictva ÚV ČSSŽ (české části a přípravného výboru ČSŽ) dne 4. 12. 1968*, NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37

³⁹⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Zápis ze schůze české části předsednictva ÚV ČSSŽ a pracovní skupiny přípravného výboru Českého svazu žen dne 19. prosince 1968*,

³⁹⁸ V budoucím Federálním shromáždění a České národní radě.

³⁹⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Československá rada žen byla ustavena na společném plenárním zasedání Českého a Slovenského svazu žen dne 19. února 1969*,

⁴⁰⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Usnesení ze zasedání Československé rady žen dne 20. února 1969*,

Na únorovém společném plenárním zasedání Českého a Slovenského svazu žen v Praze,⁴⁰¹ kde byla ustavena ČSRŽ, byli pozvanými hosty delegáti KSČ. Ustavení ČSRŽ a volba její předsedkyně tak už byla sledována politickým aparátem. Nadále však ženská organizace hodnotila svůj vývoj po lednu 1968 kladně. Vyzdvihovány jsou zároveň demokratizační procesy napříč celou společností, tedy i v dalších společenských organizacích: „*Obrodné, revoluční, socialistické proměny polednového vývoje nově konstituovaly i ženské hnutí v Československu. Poprvé v dějinách hnutí českých a slovenských žen jsme my ženy mohly objektivně a všestranně formulovat diferencované zájmy velké společenské skupiny žen a otevřeně před tvář celé společnosti požadovat jejich spravedlivé řešení. Tak jsme to společně učinily v akčních programech Českého a Slovenského svazu žen, které jsou vpravdě vymožeností polednové politiky,*“⁴⁰² zaznělo v úvodním referátu na začátku schůze. Nadále byl tedy podporován reformní proud uvnitř ženského hnutí a zejména klíčový program, Akční program ČSSŽ. Jeho původní verzi převzal v nezměněné podobě Český svaz žen, protože okresní výbory si měly během druhé poloviny roku vytvářet vlastní akční programy po vzoru toho celostátního, s drobnými obměnami byl schválen i Akční program SV ČSSŽ, později Slovenského svazu žen. Nadále se ženské organizace profilely jako praktický pomocník a rádce při uplatňování sociální politiky ve státě. Proto do budoucna počítaly s širokou kooperací s vládními orgány.⁴⁰³ Nově formované ČSRŽ byly určeny tyto funkce. Měla vytvářet pozitivní ovzduší mezi národními organizacemi, koordinovat zahraniční styky tak, aby obě organizace měly rovné možnosti v zahraniční komunikaci, zabezpečovat účast národních buněk na tvorbě celostátních zákonů a nařízení týkající se žen a koordinovat práci vědeckých zařízení, které problematiku žen rozpracovávaly.⁴⁰⁴ V únoru 1969 byl tedy stále ještě podporován reformní proud uvnitř ženského hnutí a zejména klíčový program, Akční program ČSSŽ. Jeho původní verzi převzal v nezměněné podobě ČSŽ, protože okresní výbory si měly během druhé poloviny roku 1969 vytvářet vlastní akční programy po vzoru toho celostátního. S drobnými obměnami byl schválen i Akční program SV ČSSŽ, později SSŽ. Také národní ženské organizace se profilely jako praktický pomocník a rádce při uplatňování sociální politiky ve státě. Proto do budoucna počítaly s širokou kooperací

---

⁴⁰¹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Zápis ze společného plenárního zasedání Českého a Slovenského svazu žen* dne 19. února 1969, str. 1/2

⁴⁰² Tamtéž, str. 1/2

⁴⁰³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Zápis ze společného plenárního zasedání Českého a Slovenského svazu žen* dne 19. února 1969, str. 5/4,

⁴⁰⁴ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Zápis ze společného plenárního zasedání Českého a Slovenského svazu žen* dne 19. února 1969, str. 5/4, ČR, str. 5/5n

s vládními orgány.⁴⁰⁵ Nově formované ČSRŽ pak byly určeny následující funkce: Měla vytvářet pozitivní ovzduší mezi národními organizacemi, koordinovat zahraniční styky tak, aby obě organizace měly rovné možnosti v zahraniční komunikaci, zabezpečovat účast národních buněk na tvorbě celostátních zákonů a nařízení týkající se žen a koordinovat práci vědeckých zařízení, která problematiku žen rozpracovávala.⁴⁰⁶

Dne 21. února 1969 byl o vzniku ČSRŽ v krátkém osobním dopise informován Alexander Dubček, stále ještě první tajemník ÚV KSČ: „*Uskutečňujeme tím jeden ze základních cílů polednové politiky, který požaduje vzájemně uznávat národní, územní a kulturní zvláštnosti a tím upevňovat naši společnou socialistickou vlast. [...] Celé naše dnešní jednání je naplněno atmosférou neustoupit od cílů a zásad, které jsme vyjádřily v polednovém období v našich akčních programech.*“⁴⁰⁷ Snad ve snaze podpořit jeho vratké politické postavení mu autorky vyjádřily v závěru dopisu také vděčnost za odstartované změny uvnitř mocenského aparátu.

Teprve v červnu 1969 zazněla na adresu ČSRŽ a ČSŽ poprvé otevřená kritika ze strany nového ÚV KSČ, zvoleného na XIV. sjezdu KSČ.⁴⁰⁸ Záminkou se stala březnová hokejová krize, kdy československé hokejové družstvo porazilo favorizovanou sbornou. Tato událost rozčeřila národní svědomí, proto následovaly manifestace, které se z původních oslav hokejového vítězství proměnily v demonstrace proti pobytu sovětských vojsk.⁴⁰⁹ ČSRŽ a ČSŽ byly následně kritizovány, že se proti demonstracím nijak nevyslovily a projevíly tak otevřeně nepřátelský postoj vůči československo-sovětskému přátelství. Na společné červnové diskusi vedení ČSRŽ a ČSŽ předsedkyně ČSRŽ argumentovala, že ženské organizace žádný takový postoj nikde veřejně nevyjádřily.⁴¹⁰ Otázkou však je, nakolik byla pod záminkou veřejného odsouzení projevů nesouhlasu v březnu 1969 spíše vynucována deklaráce loajality s novým politickým vedením KSČ, které bylo zvoleno v dubnu 1969, a k jehož volbě se ČSRŽ veřejně rovněž nijak nevyjádřila. ČSRŽ, tak ji na červnové schůzi definovala předsedkyně Miluše

---

⁴⁰⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20, *Zápis ze společného plenárního zasedání Českého a Slovenského svazu žen dne 19. února 1969*, str. 5/4, ČR,

⁴⁰⁶ Tamtéž, str. 5/5n

⁴⁰⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20, *Dopis zaslaný Alexandru Dubčekovi na jeho osobní adresu dne 21. února 1969*

⁴⁰⁸ Na XIV. sjezdu KSČ, který se konal 25.-29. května 1969 bylo zvolen prvním tajemníkem Gustáv Husák, sjezd zvolil 115 členů ÚV KSČ. *14. sjezd Komunistické strany Československa: Praha 25. května - 29. května 1971: [sborník referátů, dokumentů a rezolucí ze sjezdu]. Praha: Svoboda, 1971. 660 s.*

⁴⁰⁹ Více o tzv. Hokejové krizi na jaře 1969 viz např. BÁRTA, Miloš et al. *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. 134 s. ISBN 80-901337-9-5. 51n*

⁴¹⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20, *Zápis ze zasedání Československé rady žen ze dne 3. 6. 1969*, str. 10/4

Fischerová, nadále považovala za zásadní usnesení listopadového pléna ÚV KSČ a Akční programy ženských národních organizací, jimiž se měla dále řídit. Na této schůzi byly ovšem již rovněž patrné odstředivé tendence uvnitř nejužšího vedení ČSRŽ. Zatímco předsedkyně Miluše Fischerová nadále pokračovala ve snahách o reformní politiku po vzoru bývalého vedení KSČ, společné plénum rozhodlo o tom, že se ČSRŽ do budoucna musí přihlásit k politice KSČ, která byla schválena na květnovém zasedání pléna ÚV KSČ. Předsedkyni a tajemnici ČSRŽ tak bylo uloženo, aby byla jasně vyjádřena podpora realizačních směrnic ÚV KSČ z května 1969, souhlas se schválenou zahraniční politikou vedení strany, dokonce měly být revidovány některé směrnice ČSRŽ tak, aby byly v souladu s politikou KSČ a mělo dojít k zhodnocení dokumentů, které ČSRŽ vydávala od února 1969.⁴¹¹

Je tedy zřejmé, že vedení ČSRŽ v červnu 1969 již nefungovalo ve vzájemném souladu, když ukládalo předsedkyni Miluši Fischerové, aby v podstatě revidovala svou dosavadní politiku. ČSRŽ měla být do budoucna opět přeorientována na bezvýhradnou poslušnost a podporu KSČ. Tento trend uvnitř vedení ženské organizace sílil a pravděpodobně i za přispění zásahů ze strany ÚV KSČ, k čemuž ovšem dokumenty v archivním fondu ÚV ČSSŘ chybí, nakonec vedl k širším personálním obměnám uvnitř organizace, „očištění“ ženských organizací od příznivkyň reformního hnutí a v neposlední řadě k nastartování konsolidačních procesů, které přispěly k opětovné revizi ženské politiky.

3.5.2 Důsledky reformního procesu uvnitř Československého svazu žen

Rok 1968 a zejména aktivita ČSSŘ v tomto období přinesla pro ženy řadu pozitiv.⁴¹² Svoji veřejnou aktivitou ČSSŘ otevřel řadu otázek a palčivých problémů tehdejší společnosti. Několik bodů z Akčního programu ČSSŘ bylo skutečně následně přijato a schváleno československou vládou a staly se tak pevnou součástí zákonného rámce Československa. Podařilo se prosadit zejména prodlouženou mateřskou dovolenou. Původní osmnáctidenní mateřská dovolená se ukázala jako naprosto nedostačující, proto byla postupně v několika novelizacích prodloužena až na konečné dva roky.⁴¹³ Po celou dobu měla být navíc matkám vyplácena peněžitá podpora v mateřství.⁴¹⁴ Zároveň bylo vypláceno jednorázové porodné⁴¹⁵ a

⁴¹¹ NA ČR, fond ÚV ČSSŘ, karton 20, *Návrh usnesení ČSRŽ ke květnovému usnesení KSČ*, dokument schválený na zasedání ČSRŽ dne 3. 6. 1969,

⁴¹² HAVELKOVÁ, Barbara, *Tři stádia genderu v socialistickém právu*, In: HANÁKOVÁ, Petra et al. *Vyvláštěný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*, str. 74

⁴¹³ Zákon č. 153/1969 Sb. kterým se mění a doplňuje zákoník práce

⁴¹⁴ Zákon č. 88/1968 Sb. §2 písm. B zákon o prodloužení mateřské dovolené o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění

tzv. přídatky na děti.⁴¹⁶ ČSSŽ upozorňoval také na nedostatky zákoníku práce, který byl schválen v roce 1965. V mnoha případech totiž nesloužil ku prospěchu ženám, naopak je oproti mužům diskriminoval, když například reguloval pracovní podmínky žen. Měl sice zabezpečit zdravější pracovní prostředí pro ženy, ale zároveň tím mnoho žen připravil o zaměstnání a tomu náležející výši starobního důchodu. Řada iniciativ a návrhů původně vycházejících právě od ČSSŽ tak obstála i na vládní úrovni a byla přijata. Zástupkyně svazu tak dokázaly naplnit v roce 1968 proklamovanou tezi, že ženská organizace má být praktickým pomocníkem a rádcem vládních orgánů ve věcech zkvalitňování života žen.

3.5.3 Nástup tzv. normalizace uvnitř ženských organizací v Československu

Rezignace Miluše Fischerové na funkci předsedkyně ČSRŽ byla přijata dne 26. listopadu 1969 na plenárním zasedání ÚV ČSŽ a schválena byla na plenárním zasedání ÚV ČSRŽ dne 26. listopadu téhož roku.⁴¹⁷ Novou předsedkyní ČSRŽ byla jednomyslně zvolena Gusta Fučíková, generální tajemnicí Marta Ludrovská. Na podzim roku 1969 došlo tedy k zásadním personálním obměnám v celém předsednictvu organizace. Na témže plenárním zasedání ÚV ČSRŽ byl zároveň schválen zásadní dokument, který zastavil demokratizační proces uvnitř ženského hnutí a znamenal definitivní konec reformních procesů spojených s Pražským jarem roku 1968. Ve svém důsledku potom odstartoval období tzv. normalizace uvnitř organizací ženského hnutí. Jednalo se o listopadové Usnesení ČSRŽ, v němž bylo zásadně odmítnuto všech 23 dokumentů, které během roku 1968 vydal ČSSŽ. Tyto dokumenty byly odvolány, vedení organizace, které je prosadilo, pak bylo označeno jako antisovětské a protisocialistické.⁴¹⁸ *„Československá rada žen se bezvýhradně hlásí k linii vytyčené Komunistickou stranou Československa na dubnovém, květnovém a zářijovém plénu ÚV KSČ a distancuje se od všech projevů pravicového oportunismu a nacionalismu, i od všech protisovětských protisocialistických vystoupení, jež se projevovaly v činnosti vrcholných orgánů ženského hnutí. Jedině tak bude schopna rozvíjet na všech úsecích své činnosti i jako členská organizace Národní fronty i Mezinárodní demokratické federace žen důslednou marx-leninskou politiku a podporovat konsolidační úsilí v naší společnosti. [...] ČSRŽ a předsednictva národních organizací budou orientovat vývoj ženského hnutí na plnou podporu*

---

⁴¹⁵ §13 zákona č. 88/1968 Sb.

⁴¹⁶ §14 a 15 zákona č. 88/1968 Sb.

⁴¹⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Rezignace a volba*, dokument schválený na plenárním zasedání ÚV ČSRŽ konaném 26. listopadu 1969,

⁴¹⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Usnesení ČSRŽ, schváleno na plenárním zasedání ÚV ČSRŽ dne 26. listopadu 1968,*

*současného vedení ÚV KSČ. Prohloubí politicko-výchovnou práci mezi ženami a budou působit ke zvýšení pracovní aktivity a uvědomělé pracovní kázně v celé naší společnosti.*⁴¹⁹ ČSRŽ se tak znovu přihlásila o svou submisivní pozici v rámci Národní fronty jako orgán zcela podřízený rozhodovací pravomoci KSČ. Znovu vyjádřila bezvýhradnou podporu usnesením ÚV KSČ, což byla záležitost, která byla z proklamací ČSSŽ v roce 1968 odstraněna. Podle tohoto usnesení měla ČSRŽ aktivně prosazovat politické cíle v rámci Národní fronty i orgánů MDFŽ. Zatímco v roce 1968 se pod vedením Miluše Fischerové ČSSŽ profiloval jako praktická organizace prosazující ve společnosti a na úrovni československého zákonodárství ženskou politiku, pro ČSRŽ po listopadu 1969 se stala zásadní a primární práce výchovně-politická, tedy důsledné prosazování marxisticko-leninské ideologie. Miluše Fischerová byla na základě rezoluce zasláné do MDFŽ odvolána z funkcí v MDFŽ, spolu s ní byla odvolána i tehdejší tajemnice ÚV ČSSŽ Jarmila Knoblochová. Jarmila Knoblochová. Na tato uprázdněná místa byla MDFŽ doporučena volba Gusty Fučíkové, předsedkyně ÚV ČSRŽ, a Marie Jarošové, předsedkyně ČSŽ. Anulovány byly protestní dopisy, které bývalé vedení ČSSŽ zaslalo jako odpovědi ženským organizacím, které po srpnových událostech roku 1968 vyjádřily písemně solidaritu s československým ženským hnutím a odsoudily vstup vojsk Varšavské smlouvy na území Československa jako jednoznačnou agresi.⁴²⁰ Zároveň bylo uloženo, aby byla „*dána morální satisfakce soudružkám Leflerové, Karlovské a Besserové – Kleňhové všude tam, kde jim bylo ukřivděno.*“⁴²¹ Tím bylo jasně odsouzeno vedení organizace Miluší Fischerovou, stejně jako odmítnuta její volba na úkor do té doby úřadující předsedkyně ČSSŽ Heleny Leflerové, která rezignovala právě po kritice ze strany nově nastupujícího reformního proudu uvnitř ČSSŽ.

V úvodním projevu při uvedení do funkce předsedkyně ČSRŽ Gusta Fučíková rozhodně odsoudila aktivitu bývalého vedení, které mělo poškodit myšlenku socialistického ženského hnutí nejen v Československu ale i ve světě: „*Dnes jsme na tomto zasedání odsoudily a zrušily platnost 23 dokumentů, které přijalo předsednictvo Československého svazu žen v srpnu loňského roku. Jde o dokumenty, které vznikly z pozic a názorů nemarxistických, šovinistických, antisocialistických, antisovětských. Jejich přijetím a zveřejněním byly hrubě, urážlivě a zcela bezdůvodně narušeny naše tradiční vztahy k ženám*

---

⁴¹⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Usnesení ČSRŽ, schváleno na plenárním zasedání ÚV ČSRŽ dne 26. listopadu 1968,*

⁴²⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Usnesení ČSRŽ, schváleno na plenárním zasedání ÚV ČSRŽ dne 26. listopadu 1968, str. 2*

⁴²¹ Tamtéž, str. 3

sovětským i k organizacím žen v ostatních socialistických státech. Byl to především dopis Mezinárodní demokratické federaci žen a jejím vedoucím funkcionářkám, které jsou zároveň funkcionářkami pokrokových ženských organizací v některých kapitalistických státech a rozvojových zemích, dopis, který nesprávně a falešně informoval o loňských srpnových událostech u nás. Byl to dopis, který dezorientoval myšlení těchto žen – funkcionářek a v hrubě zkresleném světle jim ukázal našeho věrného spojence, Sovětský svaz a další socialistické země.⁴²² Gusta Fučíková tak jasně odsoudila bývalé vedení ČSSŽ, které bezprostředně po srpnových událostech roku 1968 označilo vstup vojsk Varšavské smlouvy na území Československa jako okupaci a tento postoj prezentovalo i při mezinárodním styku. Sovětský svaz, bývalým vedením organizace označený za agresora, byl zcela v souladu s aktuální politickou interpretací z čela KSČ označen jako nejvěrnější spojenec. Gusta Fučíková usilovala o důslednou revizi smýšlení ženského hnutí a to na všech úrovních, proto měly být do zahraničí rozesílány dopisy, ve kterých by ČSRŽ informoval o srpnových událostech dle normalizačního diskurzu. Ve svém projevu pak nově zvolená předsedkyně ČSRŽ dále připomněla dobu bezprostředně poválečnou a hrdinství vojáků Rudé armády, která měla osvobodit Československo před nacistickým jhem, aby tak obhájila přítomnost vojsk Sovětského svazu na území Československa dvacet čtyři let poté. Za frázemi o znovuoobnovení pevného přátelství se sovětskými ženami se skrývala paralela k narušeným vztahům Československa, respektive KSČ k sovětským komunistům. Připomeňme, že od dubna roku 1969 došlo k personálním změnám uvnitř ÚV KSČ a odstartován byl již několikaměsíční proces revize členské základny a názorové politiky uvnitř strany. Její aktuální politiku Gusta Fučíková v nástupní řeči opakovaně vyzdvihla a zdůraznila i pevnou kooperaci všech tří ženských organizací s ÚV KSČ. Mezery tehdejší aktivity viděla především v politicko-výchovné práci, což byl názor zcela pochopitelný vzhledem k tomu, že ČSSŽ v roce 1968 kladl důraz na praktickou činnost ženské organizace, nikoli na její ideologickou funkci ve společnosti. Právě osvětová práce se však měla stát stavebním pilířem normalizované společnosti a měla být uplatňována ve všech formách, včetně působení zájmových organizací.

---

⁴²² NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Přepis úvodního projevu Gusty Fučíkové po volbě předsedkyně ČSRŽ dne 26. listopadu 1969*, Zápis z plenární schůze ÚV ČSRŽ ze dne 26. listopadu 1969,

V listopadu 1969 předložil ÚV ČSRŽ ke schválení plán práce na následující období.⁴²³ Dominantním prvkem je v něm právě ideologické působení ženské organizace na společnost a to zejména prostřednictvím rituálů spojených s významnými daty. ČSRŽ se tak oslavami výročí spojených se socialistickou republikou přihlásila k aktuálnímu kurzu politiky KSČ a deklarovala tak souhlas s jejím vedením. Loajalitu hodlala ČSRŽ v roce 1970 veřejně projevit například během oslav Mezinárodního dne žen, při výročních oslavách osvobození Československa Rudou armádou, ale také v průběhu celoročních oslav stého výročí narození V. I. Lenina. Rok 1970 byl rokem, kdy KSČ kladla mimořádný důraz právě na oslavy spojené s historií socialistického Československa a Sovětského svazu, stejně jako úspěšných sovětských válečných operací. V souvislosti s federalizací státu bylo připomínáno také Slovenské národní povstání.⁴²⁴ Co se zahraničních styků ČSRŽ v roce 1970 týče, důsledně byly naplánovány přátelské cesty do všech zemí Varšavské smlouvy. Do SSSR bylo dokonce na jaře a na podzim naplánováno hned několik návštěv a bylo tam tedy vysláno vůbec nejvíce delegátek.⁴²⁵

Tak jako došlo k revizi uvnitř vedení ČSRŽ, měly do budoucna proběhnout kádrové kontroly a revize ideové politiky i uvnitř národních organizací. Jak informovala Elena Litvajová, nová předsedkyně SSŽ, na společné schůzi ČSRŽ a národních organizací v dubnu 1970,⁴²⁶ „byla hodnocena i celková činnost svazu žen na Slovensku tak, že došlo zvláště ve vedení k některým vážným chybám, zvláště v roce 1968, že tato jednání byla poznamenána atmosférou a důsledky názorů pravicově oportunistických, antisocialistických a antisovětských sil, celkové hnutí svazu žen na Slovensku jak v okresech, tak v organizacích nebylo nijak výrazněji postiženo, je třeba velmi vysoce hodnotit postoj našich žen, přece jenom byly v této velmi složité a krizové atmosféře poměrně reálné a že nedošlo k výrazným protisocialistickým a protisovětským vystoupením jako případně na jiných úsecích a v jiných organizacích.“⁴²⁷

---

⁴²³ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20, *Návrh rozpočtu na rok 1970, vypracováno pro zasedání Československé rady žen* konané dne 28. 11. 1969,

⁴²⁴ V týdeníku *Vlasta* bylo v roce 1970 uveřejněno ze sledovaného desetiletí vůbec nejvíc připomínek historických událostí a osobností, zejména těch spojených s KSČ a prosazením socialismu v Československu. *Vlasta* ročník 1970

⁴²⁵ Vyslání delegací ČSRŽ leden – říjen 1970, předloženo spolu s návrhem rozpočtu na rok 1970 na zasedání Československé rady žen konané dne 28. 11. 1969, NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20

⁴²⁶ Zápis ze schůze Československé rady žen s Českou radou žen a Slovenskou radou žen konané dne 8. dubna 1970, str.1/2, NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20

⁴²⁷ Zápis ze schůze Československé rady žen s Českou radou žen a Slovenskou radou žen konané dne 8. dubna 1970, str.1/2, NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20

Elena Litvajová tak reagovala na personální výměnu v čele organizace, kdy na této pozici vystřídala Julii Ďurišovou. Zároveň narážela také na personální obměny uvnitř federálního orgánu a ČSŽ, kde bylo zvoleno nové předsednictvo, a Jarmilu Knoblochovu v čele vystřídala Marie Jarošová. Slovenské ženy skutečně neprojevovaly demokratizační tendence v roce 1968 tak silně, jako tomu bylo u českých žen. Jejich hlavním požadavkem bylo vytvoření vlastní samostatné organizace žen na Slovensku, která by tak odstranila asymetrické postavení českých a slovenských zástupkyň uvnitř ČSSŽ. Tím, že byly v lednu roku 1969 vytvořeny dvě samostatné národní organizace, byla slovenská část angažovaných žen uspokojena, stejně tak jako byla uspokojena slovenská část veřejnosti vyhlášením federalizace státu.

Zajímavé je, jakým způsobem proniká do veřejných proklamací ženských organizací dikce klíčového normalizačního dokumentu, *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*. Zcela po vzoru tohoto textu jsou reformní procesy uvnitř ženského hnutí označovány za pravicový oportunistismus, síly, které prosazovaly reformy uvnitř ženského hnutí a podporovaly vedení KSČ po lednu 1968, byly označeny za protisocialistické a protisovětské. Pravice byla označena za strůjce toho, jakým způsobem reformní snahy prezentovala nekontrolovaná média, čímž způsobila zdeformovaný pohled veřejnosti na ně.⁴²⁸

Na stejné schůzi v dubnu 1970 informovala o personálních obměnách uvnitř ČSŽ nová předsedkyně Marie Jarošová: „*Jaká je situace v našem plénu. Na podkladě připomínek z našich okresů bylo odvoláno několik tajemnic i několik předsedkyň. Byly provedeny výměny. Tato situace není dořešena, ještě v několika okresech se budou výměny provádět. Z politických důvodů byly odvolány dvě soudružky z našeho pléna.*“⁴²⁹

V dubnu 1970 je tedy patrné, že již probíhaly širší personální kontroly nejen v nejužším vedení ženských organizací, ale i v širším plénu. Čistky probíhaly na úrovni okresů, kde byly odstraňovány členky s tzv. pravicově oportunistickým přístupem ke společenským záležitostem. Žádný dokument z přelomu let 1969-1970, který by nařizoval kontrolu členské základny organizace v jednotlivých stupních, však nebyl v archivním fondu ČSSŽ dohledán. První zmínky o kontrole členské základny pocházejí až z roku 1974, kdy se

---

⁴²⁸ Poučení z krizového vývoje byl dokument, který reinterpretoval události spojené s Pražským jarem. Odmítl tak politiku bývalého vedení vládnoucí strany a okupaci vojsk ze zemí Varšavské smlouvy označil za bratrskou pomoc. *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ: rezoluce o aktuálních otázkách jednoty strany schválená na plenárním zasedání ÚV KSČ v prosinci 1970*. Praha: Odd. propagandy a agitace ÚV KSČ, 1971. 47 s

⁴²⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, *Zápis ze schůze Československé rady žen s Českou radou žen a Slovenskou radou žen konané dne 8. dubna 1970*, str.4/3,

plánuje výměna členských legitimací ČSŽ a SSŽ. Přesto, jak naznačují citované dokumenty, docházelo od roku 1969 k výraznější proměně členské základny ve všech československých ženských organizacích.

Opětovně byl vedení ČSRŽ podroben důkladné kritice Akční program ČSSŽ. Byl označen za dokument, který měl definovat poslání nově formovaných ženských organizací v Československu. Kritizován byl zejména fakt, že z Akčního programu zcela vypadla bezvýhradná podpora socialistického učení, že program, ač na pohled pro čtenáře přitažlivý, nebyl vzhledem k politické a hospodářské situaci v Československu uskutečnitelný ani reálný. Přitom Akční program ČSSŽ se jasně přihlásil k socialismu, tak jak jej definovalo nové politické vedení, v lednu roku 1968 zvolený ÚV KSČ, jemuž ČSSŽ vyjádřil programem důvěru. Podle nového vedení ČSRŽ však nebyla dostatečně zdůrazněna vedoucí úloha strany a zásluhy, které KSČ na poli ženské politiky učinila. Paradoxně tak byly ČSSŽ odňaty zásluhy v otázkách sociální politiky státu vůči ženám. ČSSŽ se v roce 1968 díky aktivní spolupráci s vládními orgány podařilo prosadit několik bodů Akčního programu, jako byla například prodloužená mateřská dovolená. Stal se významným poradním orgánem vlády, který se vyjadřoval k navrhovaným zákonům a předpisům předtím, než měly být Národním shromážděním schváleny. Do budoucna pak měl vytvořit stálou skupinu členek ČSSŽ tvořící uvnitř Národního shromáždění speciální poradní orgán v otázkách ženské politiky. S rokem 1970 však přišla potřeba stát se opět pevnou součástí Národní fronty a vyjádřit tak své podřízené postavení vůči KSČ. Jak zaznělo na společné schůzi: „*Nebyla uvedena vedoucí úloha strany, nebylo respektováno postavení státu, že si ženská organizace vydávala za své řadu věcí, které byly v programu strany, např. na XIII. sjezdu, kde tomu byla věnována pozornost, a řadu věcí vydávala za výdobytek naší ženské organizace.*“⁴³⁰ Ženská organizace tak na počátku sedmdesátých let sama sebe degradovala opět do funkce ideologického konstruktů, jehož primární funkcí byla ideologická úloha politicko–výchovná, tedy utvrzování veřejnosti o správnosti politiky mocenského aparátu KSČ.

Kritice byly podrobeny jednotlivé body Akčního programu ČSSŽ. Například v otázkách rodinného života žen měl Akční program ČSSŽ svou interpretaci podporovat dobovou diskusí o tom, že ženy by se měly vrátit zpět do domácnosti, protože péče o děti a rodinné zázemí měla být jejich primární funkcí. Tím ale mělo reálně hrozit zhroucení národního hospodářství, protože ženy tvořily bezmála polovinu z celkového počtu

---

⁴³⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karta 20, Zápis ze schůze Československé rady žen s Českou radou žen a Slovenskou radou žen konané dne 8. dubna 1970, str.5/1,

zaměstnanců.⁴³¹ Stejně tak byl kritizován tlak, aby si ženy zvyšovaly profesní kvalifikaci. Jak bylo zdůrazněno, bylo nesmyslné, aby ženy zbytečně nastupovaly na střední školy, pokud měly zájem po ukončení základní školy nastoupit rovnou do zaměstnání.⁴³² V reakci na Akční program ČSSŽ měla v roce 1968 přijít do sídla ČSSŽ řada osobních dopisů, které vyjadřovaly nesouhlas s tehdejšími vedením organizace a reformními změnami uvnitř ČSSŽ.⁴³³ Ač tyto dopisy nebyly ve studovaném archívním fondu nalezeny, Marie Kabrhelová v roce 1970 na příkladu jednoho z nich, který měl být zaslán držitelkou titulu Hrdinka socialistické práce, ukázala, jak se některé ženy měly obávat reforem spojených s rokem 1968. Zejména se podle ní k reformám stavěly negativně dělnice, které měly nadále tvořit pilíř ženského hnutí.⁴³⁴

Akční program ČSSŽ byl tedy v červnu roku 1970 po vnitroorganizační kritice ČSRŽ odmítnut, bylo řečeno, že představoval „zjednodušenou představu ženského hnutí“⁴³⁵ a dostatečně nez důraznil pevné a dominantní postavení ÚV KSČ. Tím měl být narušen základní ideologický koncept ženské organizace, která měla být nadále jedním z nástrojů uplatňování politiky reálného socialismu sedmdesátých let.

Symbolem normalizačních proměn a obnovy společenského pořádku, který pouze dočasně ohrozil obrodný proces Pražského jara, se potom stalo obnovení cenzury. Kontrolována měla být znovu všechna média, včetně těch, jejichž původním vydavatelem byl ČSSŽ. Časopis *Vlasta* pod vedením Heleny Sajnerové se v roce 1968 výrazně přiblížil k reformnímu proudu uvnitř ČSSŽ, spolupracoval aktivně s tehdejšími vedením organizace. Proto došlo k prověření redakce časopisu a revizi některých názorů, jež *Vlasta* v roce 1968 prezentovala. Helena Sajnerová byla z funkce šéfredaktorky týdeníku odvolána, novou šéfredaktorkou se stala dosavadní redaktorka *Vlasta* Košnarová.⁴³⁶ Obsah všech časopisů nakladatelství MONA, jejichž vydavatelem byla ČSRŽ, od roku 1974 opět ČSSŽ, měl být kontrolován radou ČSRŽ a později politicko-výchovným oddělením ÚV ČSŽ. Cílem bylo zamezit jakýmkoli interpretacím ženské politiky, které by nebyly v souladu s politikou vládnoucí strany. Masové organizace měly být napříště nástrojem moci KSČ, aby se neopakovala situace z roku 1968, kdy i ze zájmových organizací vycházel popud k demokratizaci Československa.

---

⁴³¹ Tamtéž, str. 5/4

⁴³² Tamtéž, str. 5/4

⁴³³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 20, Příspěvek Marie Kabrhelové, Zápis ze schůze Československé rady žen s Českou radou žen a Slovenskou radou žen konané dne 8. dubna 1970, str.20/3,

⁴³⁴ Tamtéž, str. 20/3

⁴³⁵ Tamtéž, str. 20/4

⁴³⁶ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, Obsah a zaměření časopisů vydávaných Československým svazem žen,

3.5.4 Ideová politika ženských organizací v Československu v sedmdesátých letech

Oslava MDŽ v roce 1970 pod patronací ženských organizací v Československu, tedy Českého a Slovenského svazu žen v republikách a Československé rady žen na celorepublikové úrovni, se konala již ve zcela jiné atmosféře než v předchozím roce. Na její ideologický základ měl být kladen bezprecedentní důraz, protože měl dovést proces konsolidace uvnitř ženského hnutí, který byl spojen s personálními výměnami, revizí základní koncepce fungování organizací i jejich programových bodů. Na společné schůzi federální ČSRŽ a republikových svazů zaznělo: *„Tento stále živý odkaz našel letos mimořádně vhodné uplatnění vzhledem k tomu, že svátek žen byl jednou z prvních příležitostí k masovému přihlášení se našich pracujících, zejména pak žen, k úsilí KSČ o všestrannou konsolidaci naší socialistické republiky i o prohlubování internacionalismu a upevňování našeho přátelství se Sovětským svazem i ostatními zeměmi socialismu.“*⁴³⁷ ČSRŽ tak oslavy Dne žen pojala jako významnou příležitost, jak deklarovat loajalitu státnímu režimu a politickému vedení KSČ. Jako každoročně byla pozvána několikačlenná delegace žen na Pražský hrad, aby tak návštěvou prezidenta podpořila státní aparát a aby státní aparát na oplátku veřejně deklaroval souhlas s ideami ženského hnutí. V jednotlivých proslovech, které zazněly dne 8. března 1970, byla zdůrazněna vedoucí úloha strany a její zásluhy na konsolidaci poměrů po krizových letech 1968-1969.⁴³⁸ Předsedkyně ČSRŽ Gusta Fučíková na tomto slavnostním shromáždění u příležitosti ocenění vybraných žen plaketou za zásluhy prohlásila: *„Nejprve vám všem vřele děkuji a vašim prostřednictvím také všem těm funkcionářkám, které vykonaly velikou práci pro konsolidaci československého ženského hnutí. Je ke cti československých žen, že v době nejneklidnější, v roce 1968 a při oprávněném vstupu vojsk Varšavské smlouvy nemanifestovaly, nestávkovaly, ale pracovaly, jak československé ženy výstižně charakterizovala členka JZD v Bílovicích zde na tomto místě.“*⁴³⁹ Předsedkyně ČSRŽ tímto prohlášením označila proces konsolidace uvnitř ženského hnutí za ukončený, zároveň vyzdvihla, zcela v souladu s oficiálně přijímaným ideologickým tvrzením, že intervence vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 byla oprávněná. Rok 1970 je proto možné považovat za mezník, kdy byly definitivně potlačeny projevy demokratizace socialistického ženského hnutí

⁴³⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20, *Hodnocení mezinárodního roku žen*, předloženo na schůzi Československé rady žen s Českou radou žen a Slovenskou radou žen konané dne 8. dubna 1970,

⁴³⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20, *Hodnocení mezinárodního roku žen*, str. 2, předloženo na schůzi Československé rady žen s Českou radou žen a Slovenskou radou žen konané dne 8. dubna 1970

⁴³⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 20, *Projev Gusty Fučíkové na Pražském hradě ze dne 8. března 1970*, schůze Československé rady žen s Českou radou žen a Slovenskou radou žen konané dne 8. dubna 1970

v Československu. Sedmdesátá léta pak měla být naopak obdobím ideologického schematismu a bezvýhradné podpory vedení KSČ tak, jak je naznačily veřejné proklamace u příležitosti oslav MDŽ v březnu 1970.

V následujících letech měl být každý návrh akce pořádané ČSRŽ a republikovými organizacemi předem schvalován ÚV KSČ. Reprezentace ČSRŽ se stala povinnou součástí všech veřejných akcí, jejichž primárním účelem měla být deklarace moci KSČ pocházející z lidu. Delegátky svazů a ČSRŽ se proto pravidelně účastnily oslav výročí spojených se vznikem republiky, oslav MDŽ a Mezinárodního dne dětí, výročí prosazení socialismu v Sovětském svazu i v Československu, památných dnů spojených s válkou a podobně.⁴⁴⁰ Nejvýraznějším projevem loajality se státním režimem byla potom aktivní účast při zajišťování voleb. Členky místních, městských a okresních výborů ČSŽ a SSŽ se staly pevnou součástí organizačních výborů voleb do Federálního shromáždění a aktivně tak podporovaly stávající politický systém, navzdory formálnosti volebního aktu.⁴⁴¹

Během předsednického mandátu Gusty Fučíkové v ČSRŽ se postupně měnila rétorika organizace. Na sklonku šedesátých let viděly představitelky ženské organizace samy sebe jako aktivní účastnice sociální politiky ve státě, veřejně pojmenovávaly problémy československých žen a aktivně usilovaly o jejich řešení. Na počátku sedmdesátých let se však ČSRŽ profilovala pouze jako jedna z řady institucí, ve společnosti naprosto bezzubých, jejímž primárním úkolem bylo schvalování politiky KSČ a adorace socialismu ve společnosti. Projevy předsedkyně tomuto zadání přesně vyhovovaly. Tím jako by se ale ženská organizace vrátila o dvě desetiletí zpět, do padesátých let, kdy sloužila jako převodová páka pro nastolení komunistického režimu. Také díky její loajalitě byla legitimizována moc KSČ ve státě. Veškeré zásluhy na zkvalitnění života žen ve společnosti přisuzovala ČSRŽ KSČ a socialistické politice. Oslavován byl například dosud nejvyšší počet žen v zastupitelských sborech. Zásluhu za tento stav připsala Gusta Fučíková proženské politice ÚV KSČ.⁴⁴² Úsilí o zlepšování podmínek zaměstnaných žen mělo být dosaženo zvýšením počtu žen ve vládních orgánech, které opět umožnila KSČ. Jakou roli tedy přisuzovala předsedkyně ČSRŽ své organizaci, když reálně se ženskou politikou zabývaly jednotlivé komise KSČ? Opakovala se

---

⁴⁴⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 118, *Zpráva o činnosti ČSRŽ od 30. 1. 1973*, předložena na schůzi sekretariátu ČSRŽ a ústřední sjezdové komise ze dne 17. 4. 1973, str. 4

⁴⁴¹ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 118, *Rámcový plán účasti orgánů ČSŽ v přípravě a při provedení voleb do NV, FS, a SNR*, (nedatováno)

⁴⁴² NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 17, *Vystoupení s. Fučíkové k vládnímu prohlášení ze dne 17. 12. 1971*

snad situace z padesátých let, kdy primární funkcí ženské organizace nebyla ženská politika ale ideologická činnost ve smyslu udržení ideové jednoty státu?

Zároveň s touto ideologickou proměnou uvnitř organizace probíhaly také širší personální proměny, tedy očišťování republikových svazů od vlivu členek, které v roce 1968 vyjádřily podporu reformnímu hnutí a svůj odmítavý postoj k okupaci vojsky Varšavské smlouvy veřejně nerevidovaly. Tyto ženy postihl stejný osud jako členy KSČ na počátku sedmdesátých let. V rámci organizačního oddělení ČSRŽ a zejména republikových svazů fungovaly kádrové komise, které posuzovaly profil jednotlivých členek organizací. Na základě svého jednání v letech 1968-1969 pak bylo posuzováno za pomoci ÚRK jednotlivých organizací možné setrvání členek v organizaci.

Na duben roku 1974 byl svolán celostátní sjezd Československého svazu žen, kterého se zúčastnily delegátky z obou republikových orgánů, federální organizace, ale také nečlenové ČSSŽ, jako byli zástupci vládních orgánů, KSČ a zahraniční hosté. První etapa příprav na tento sjezd započala již v červnu roku 1973. Důležitou součástí práce ženské organizace se stala po vzoru KSČ v sedmdesátých letech kádrová práce.⁴⁴³ Spíše než na oddanost ženskému hnutí a aktivity ve prospěch žen měl být nově kladen důraz na kádrové umístění jednotlivých členek. Podle kádrových profilů se ženy umísťovaly do vedoucích pozic v rámci organizace ČSSŽ, ale také mohly být dosazovány na vedoucí pozice v zaměstnání. Zároveň byl tento výběr dominantním faktorem pro určování vhodných delegátek na místní akce, mezinárodní setkání, nebo v té době chystaný celostátní sjezd ČSSŽ.⁴⁴⁴ O jednotlivých akcích ČSRŽ i o akcích, jichž se ženské organizace účastnily v sedmdesátých letech, bylo podáváno dostatečné množství informací v celostátním tisku, ženským organizacím k tomuto účelu sloužil zejména časopis *Vlasta*.⁴⁴⁵

Základní koncept svazové práce byl rozdělen do několika bloků. ČSSŽ měl směřovat k větší angažovanosti žen na rozvoji socialistické společnosti. Cílevědomě měla být posilována politicko-výchovná neboli ideologická práce. ČSSŽ měl dále upevňovat jednotu a akceschopnost organizací a všestranně rozvíjet vnitrosvazový život. To znamená, že pro

---

⁴⁴³ Z materiálů, které jsou součástí fondu ÚV ČSSŽ lze jen velmi těžko rekonstruovat způsob práce kádrové komise. Čerpala jsem tedy zejména obecné informace o práci kádrové komise uvnitř KSČ. Více o vývoji kádrové práce na konci šedesátých let a v první polovině sedmdesátých let viz HRADECKÁ, Vladimíra a KOUDELKA, František. *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*.

⁴⁴⁴ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 118, *Zásady předsjezdové přípravy kádrové práce organizací československých žen*, předloženo na schůzi sekretariátu ČSRŽ a ústřední sjezdové komise ze 17. 4. 1973,

⁴⁴⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 118, *Návrh plánu práce propagační a tiskové komise pro přípravu předsjezdového období a sjezdu ČSSŽ v dubnu 1974*

ČSSŽ od roku 1974 zůstávala dominantní opět ideologie jako základní pilíř společenské organizace. Ta měla být rozvíjena celostátně i v rámci jednotlivých nižších celků, jako byly okresy, města a obce, proto ji jako stavební kámen přejímaly i republikové organizace. „*V politicko-výchovné práci a ekonomické propagandě je velká pozornost věnována rozvoji iniciativy členek naší organizace na pracovištích ve smyslu dokumentu ÚV KSČ, vlády, ÚRO a SSM za splnění úkolů čtvrtého a pátého úkolu pětiletky. Z jejich podnětu vznikají na mnoha pracovištích další brigády socialistické práce, podílejí se na pokrokových pracovních metodách, na komplexních racionalizačních brigádách, zlepšovateľském a novátorském hnutí,*“⁴⁴⁶ potvrdila nutnost staronového směřování organizace nová předsedkyně ČSSŽ Marie Kabrhelová. Stejně jako při vzniku ČSSŽ v roce 1967 měl být kladen důraz zejména na základní organizace a jejich činnost v konkrétních místech.

Na celostátním sjezdu ČSSŽ došlo k revizi základních stanov, neboť dosud byly platné ty původní z roku 1967. Nové stanovy byly následně schváleny federálním ministerstvem vnitra ČSSR a byly platné až do roku 1989, kdy organizace zanikla.⁴⁴⁷ Přestože na každém celostátním sjezdu, který byl svoláván pravidelně jednou za šest let, mělo docházet k obnovení základních zásad existence a programových bodů organizace, nedocházelo již v podstatě k žádným změnám, které by si vynutily revizi základního prohlášení ČSSŽ. Stanovy z roku 1975 svaz definovaly jako „*jednotnou, dobrovolnou, společenskou organizaci,*“⁴⁴⁸ která byla otevřena všem ženám bez ohledu na politickou příslušnost a národnost. Zároveň se však hlásily k leninskému učení o postavení ženy v socialismu, které mělo být uplatňováno v politické praxi ve spolupráci s Komunistickou stranou Československa. ČSSŽ se měl dále podílet na budování, správě a řízení socialistické společnosti. Nadále zůstával součástí Národní fronty, kterou společně s dalšími zájmovými útvary a organizacemi pomáhal řídit.⁴⁴⁹ V hlavních směrech činnosti se stanovy z roku 1975 nijak výrazně nelišily od stanov z roku 1967. Pilířem činnosti tedy měla být aktivita směřující k socialistické výchově občana a ke správnému postavení a poslání ženy v socialistické společnosti. Svou činností měl svaz rozvíjet „*lásku československých žen k socialistické vlasti*

---

⁴⁴⁶ Referát Marie Kabrhelové, předsedkyně Ústředního výboru Československého svazu žen na II. plenární schůzi ÚV ČSSŽ dne 24. října 1974

⁴⁴⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 118, *Základní stanovy Československého svazu žen, 1975*, NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21

⁴⁴⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 118, *Základní stanovy Československého svazu žen, 1975*, NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, str. 1

⁴⁴⁹ Tamtéž, str. 2

*a vědomí proletářského internacionalismu.*⁴⁵⁰ Důležitým bodem byla kulturně – výchovná aktivita mezi ženami. Ta měla nově nabýt takové podoby, aby dostatečně uspokojovala požadavky žen, jejich společenské, kulturní i sportovní potřeby. Cílem bylo zvyšování vlivu organizace ve společnosti, aby byla přitažlivá i pro ženy, které se do té doby v ženské organizaci neangažovaly. ČSSŽ nadále usiloval o rozšiřování členské základny organizace. Zůstal tak zachován jeden z výdobytků reformem roku 1968 a to proměna z organizace s nevázaným členstvím na organizaci s vázaným členstvím ve formě individuální i kolektivní. Od vzrůstajícího počtu členek si organizace slibovala větší vážnost ve společnosti, zároveň tak ale mohla poukazovat na jednotu ženského hnutí a sounáležitost stále většího počtu žen s oficiální státní politikou. Dle základních stanov měl ČSSŽ usilovat o neustálé zlepšování pracovních a životních podmínek žen. Nově byla přidána formule o usilovné péči o volný čas žen, jeho neustálé navyšování, a dále také zkvalitňování služeb.⁴⁵¹ ČSSŽ měl připravovat mladou generaci pro život a práci v rozvinuté socialistické společnosti.⁴⁵² Klíčová nadále zůstávala interakce s mezinárodním ženským hnutím. Tím byla i nadále myšlena zejména MDFŽ a její členské státy a organizace a dále pokrokové organizace žen z kapitalistických zemí a ze zemí rozvojových.⁴⁵³ Pomyslným vyvrcholením konsolidace mezinárodních vztahů se zahraničními ženskými organizacemi byly celoroční oslavy MDŽ, který byl vyhlášen pod patronací MDFŽ.⁴⁵⁴

Z přípravného textu Základních stanov ČSSŽ vyplývá, že procházel důkladnou kontrolou. Oproti originálu z roku 1975 bylo po důkladné kontrole odstraněno několik slov, která mohla vzbuzovat problematickou interpretaci. Tak bylo například z úvodního ustanovení odstraněno slovo demokratizace, protože mohlo připomínat události roku 1968, kdy se o demokratizaci společnosti otevřeně mluvilo.⁴⁵⁵

Rok 1975 definitivně zformoval ČSSŽ a republikové organizace do podoby, formální i ideologické, v jaké fungovaly až do roku 1989, kdy byly buď rozpuštěny, nebo se, jako v případě ČSŽ, pokusily implantovat se do nové demokratické společnosti. Rokem 1975 rovněž končí období, kdy se organizace vypořádávala s následky reformního procesu roku

---

⁴⁵⁰ Tamtéž, str. 5

⁴⁵¹ Tamtéž, str. 6

⁴⁵² Tamtéž, str. 6

⁴⁵³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 118, *Základní stanovы Československého svazu žen, 1975*, NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, str. 7

⁴⁵⁴ Mezinárodní roku ženy

⁴⁵⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Návrh na úpravu Stanov Československého svazu žen (1975)*, str. 3,

1968 a dále se už profilovala jako pevná součást socialistické společnosti Československa. Zároveň tímto rokem končí období, které je tématem této práce.

3.5.5 Legislativní změny v otázkách života žen v Československu v sedmdesátých letech

Pro období let 1969-1989 je typická existence tzv. společenské smlouvy, tedy pomyslné smlouvy mezi státní mocí a obyvatelstvem. V praxi fungovala tak, že pokud obyvatelstvo alespoň veřejně, bez potřeby vnitřního ztotožnění, deklarovalo souhlas s oficiální státní politikou, stát byl schopen zajistit obyvatelstvu relativně pohodlný materiální život. Z tohoto důvodu byla schválena řada sociálních opatření vedoucích ke zvýšení kvality života obyvatel.⁴⁵⁶ Veřejným tématem se stala také ženská otázka. Rok 1968, ač došlo následně k jeho kritickému zhodnocení, přinesl řadu změn v otázkách ženské politiky, jako byla například prodloužená mateřská dovolená, výpočet důchodového věku žen podle počtu dětí. Tato zákonná opatření byla v sedmdesátých letech důsledně uplatňována v praxi. V sedmdesátých letech již přestala být žena považována primárně za pracovní sílu, stále více se do popředí dostávala mateřská funkce a funkce rodiny.⁴⁵⁷ V důsledku krize instituce rodiny, kterou charakterizovala zejména vysoká rozvodovost v Československu, byly zřízeny manželské poradny,⁴⁵⁸ regulována byla výše mateřského příspěvku.⁴⁵⁹ Rodiny s více dětmi byly zvýhodňovány výší přídavků na děti⁴⁶⁰ a upřednostňovány v přidělování novomanželských půjček.⁴⁶¹ Ačkoli se tyto zákony a zákonná opatření bezprostředně týkaly žen a rodinného života, což byl jeden z konstitutivních bodů programu ČSSŽ, nepředkládal tyto návrhy svaz, jak tomu bylo na konci šedesátých let. Zástupkyně svazu dokonce ani neměly tendenci připisovat si zásluhy na jejich tvorbě. Naopak, deklarovaly, že jejich schválením KSČ realizuje vyspělou sociální politiku. Tím se ovšem ČSSŽ neustále připravoval o možnost aktivně zasahovat do státního dění a degradoval sám sebe pouze na ideologickou masovou organizaci, jejímž primárním cílem bylo pořádání deklarativních projevů sounáležitosti s politikou KSČ, jako byly oslavy MDŽ, v sedmdesátých a osmdesátých letech tak signifikantní pro činnost ženské organizace v Československu.

---

⁴⁵⁶ Sharon Wolchik toto období nazývá jako kombinaci materiálních odměn a donucení. WOLCHIK, Sharon L. *Czechoslovakia in transition: politics, economics and society*. 1st pub. London: Pinter Publishers, 1991. ix, 390 s. ISBN 0-86187-408-0, str. 37

⁴⁵⁷ HAVELKOVÁ, Barbara, *Tři stadia genderu v socialistickém právu*. In: HANÁKOVÁ, Petra et al. *Vyvláštěný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. str. 69

⁴⁵⁸ §2 a 80 odst. 3 a 4 zákona číslo 121/1975 Sb. o sociálním zabezpečení

⁴⁵⁹ §1 zákona č. 107/1971 o výši mateřského příspěvku

⁴⁶⁰ Zákon č. 99/1972 o zvýšení přídavků na děti a výchovného

⁴⁶¹ Zákon č. 14/1973 zákonné opatření o poskytování půjček se státním příspěvkem mladým manželům

4 Obsahová analýza časopisu *Vlasta* z let 1965-1975

4.1 Ediční činnost Československého svazu žen

Důležitou součástí politicko-výchovné práce ČSSŽ bylo vydávání časopisů, do kterých se měla promítat ideová politika ženské organizace. Ženské organizace vydávaly vlastní periodika již před rokem 1948,⁴⁶² tato tradice tedy byla po roce 1948 pouze formálně obnovena. Časopisy, které poúnorové ženské organizace vydávaly, výrazně přizpůsobily svůj obsah dobové společenské situaci a zájmům nového politického režimu. Vlastní pravidelné periodikum plnilo jeden ze stěžejních úkolů ČSSŽ. Mělo působit na „*formování socialistického myšlení a způsobu života*.“⁴⁶³

V letech 1965-1975 plnil tento cíl zejména časopis *Vlasta*. Byl to nejčtenější ženský časopis a po Rudém právu nejčtenější pravidelně vycházející list v Československu.⁴⁶⁴ Jeho obsah byl přizpůsoben zejména českým čtenářkám, pro ženy na Slovensku vycházel od roku 1948 časopis *Slovenka*. Oba dva časopisy se profily jako zájmové časopisy pro ženy, které měly obsahovat zejména praktické rady do života z různých oblastí, jako byla péče o dítě, vaření, móda, seznamovaly čtenářky s osobnostmi, nebo zahraničními zajímavostmi. Protože byl vydavatelem časopisů ČSSŽ, podléhala redakce a tedy i obsah časopisu kontrole ÚV ČSSŽ a ÚRK ČSSŽ.⁴⁶⁵ Jeho obsah silně podléhal dobové politické a společenské atmosféře.

Kromě výše zmíněné *Vlasty* a časopisu *Slovenka* byl ČSSŽ v těchto letech vydavatelem i dalších zájmových časopisů, které byly přednostně určeny pro ženy. Byl to zejména časopis *Žena a móda*, hlavní náplní tohoto časopisu byla cenově dostupná móda pro ženy, návod na různé druhy ručních prací, bytová kultura, otázky správné výživy. Dále vycházel časopis *Československá žena*, který byl určen pro zahraničí. Byl vydáván

⁴⁶² V Československu v roce 1923 vznikla Ženská národní rada, pod jejíž záštitou vycházel pravidelný časopis Ženská rada. Byl vydáván až do zániku organizace v roce 1940. V poválečném uspořádání byla tradice ženských organizací obnovena, v roce 1945 vzniká Rada československých žen, která od roku 1947 vydávala týdeník *Vlasta*. Ten byl po únorových událostech roku 1948 převzat Akčním výborem NFŽ.

⁴⁶³ NA ČR fond ÚV ČSSŽ, karton 22, *Stanovy Československého svazu žen*, 1967, str. 3

⁴⁶⁴ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Obsah a zaměření časopisů vydávaných Československým svazem žen v letech 1968-1969*, (nedatováno), str. 4

⁴⁶⁵ ÚRK ČSSŽ zabezpečoval zejména kontrolu hospodaření časopisu *Vlasta* a dalších periodik, které vydávalo vydavatelské oddělení ÚV ČSSŽ, od roku 1968 vydavatelský podnik MONA. ČSSŽ operoval ročně s určitým finančním obnosem, se kterým hospodařil. Časopis *Vlasta* byl jeho nejvyšším výdajem. Dle účetní uzávěrky za II. pololetí roku 1967 z celkové částky 18 406 000 Kč, se kterými Svaz hospodařil, stál provoz redakce a výroba časopisu 12 814 000 Kč. NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Komentář k účetní uzávěrce k 30. září 1967*

v anglickém, ruském, francouzském, německém a španělském jazyce.⁴⁶⁶ Oba tyto časopisy však vycházely v mnohem menším nákladu než týdeník *Vlasta* a přinášely i mnohem nižší zisky. Například v roce 1967, kdy časopis reflektoval masivní transformaci Výboru československých žen v ČSSŽ, utržil týdeník *Vlasta* více než 17 milionů československých korun, zatímco časopis *Žena a móda* necelých 7 milionů Kčs a časopis *Československá žena* méně než čtyři sta tisíc československých korun. Časopis *Vlasta* byl přitom dle účetní uzávěrky z roku 1967 ziskový.⁴⁶⁷ Z toho důvodu byly investice do časopisu *Vlasta* mnohem vyšší než investice do zbývajících časopisů vydavatelství ČSSŽ. Obsah časopisu byl tedy pro čtenářky přitažlivější, stránky *Vlasty* v sedmdesátých letech barevné a plné fotek. Časopis *Vlasta* vycházel v daném období v nákladu více než 600 tisíc kusů⁴⁶⁸. ČSSŽ předpokládal, že pokud týdeník čtou v domácnosti dva až tři čtenáři, pak se časopis *Vlasta* týdně dostane k až třem milionům Čechoslováků. Proto byl považován za zásadní nástroj politické propagandy ČSSŽ, respektive propagandy KSČ.

Od června roku 1968 vydával jednotlivé časopisy nakladatelský podnik MONA (tedy MOberní žeNA)⁴⁶⁹. Základním posláním podniku byly politické, výchovné a kulturní úkoly ČSSŽ a to v oblasti vydávání periodických i neperiodických tiskovin, propagačních materiálů a poskytování „praktické služby ženě, rodině a domácnosti.“⁴⁷⁰ Vydavatelský podnik zároveň zodpovídal za prodej a distribuci tiskovin, inzerci. Kromě výše zmíněných týdeníků vycházel od roku 1969 ve vydavatelském podniku také časopis *Mona* a časopis *Petr a Lucie*, který byl cílen na mladší čtenářstvo.⁴⁷¹ Časopis *Mona* měl být určen tzv. moderním ženám, tedy pracujícím ženám uplatňujícím svou vysokou pracovní kvalifikaci. Časopis zanikl ještě téhož roku po vydání deseti zkušebních čísel. Zastavení vydávání bylo omluveno nedostatkem papíru a nutností uvolnění kapacity tiskáren, v roce 1970 však došlo interně v ČSSŽ ke kritice

---

⁴⁶⁶ NA ČR fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Obsah a zaměření časopisů vydávaných Československým svazem žen v letech 1968-1969*, str. 1

⁴⁶⁷ NA ČR fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Komentář k účetní uzávěrce k 30. září 1967*, Praha,

⁴⁶⁸ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 65, *Vývoj nákladu Vlasty*, (nedatováno)

⁴⁶⁹ Vydavatelský podnik fungoval jako samostatná hospodářská jednotka, které měla být svěřena ta část majetku, která byla pro chod podniku a vydávání tiskovin nezbytná. Vedení podniku bylo uloženo osobě, která byla zvolena přímo ÚV ČSSŽ, jemuž se zodpovídala. Organizační struktura podniku se skládala z ředitele podniku, vedoucích jednotlivých úseků (úsek periodického tisku, neperiodického tisku, úsek nakladatelský, ekonomický, obchodní a úsek propagace a inzerce. V čele jednotlivých redakcí pak stály šéfredaktorky, které byly zodpovědné za ideový obsah časopisu. Rozpočet pro jednotlivé redakce byl předem schvalován PÚV ČSSŽ. NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 35, *Organizační zabezpečení přechodu vydavatelského oddělení ÚV ČSSŽ na vydavatelský podnik*, (1968)

⁴⁷⁰ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 35, *Organizační zabezpečení přechodu vydavatelského oddělení ÚV ČSSŽ na vydavatelský podnik*, (1968)

tohoto listu, který měl uváznout na *měšťansko – liberalistických pozicích*⁴⁷², což v období konsolidace společenské situace po srpnových událostech roku 1968 nebylo žádoucí. Pod nakladatelský podnik MONA přešlo v roce 1973 i vydávání časopisu *Praktická žena*, jenž měl ženám pomáhat vyrovnat se s některými nedostatky trhu a služeb tím, že obsahoval návody na ruční práce, vaření a některé drobné rady pro údržbu domácnosti. Získal si široký okruh čtenářstva, zejména pro svou praktičnost, a ve sledovaném období vycházel v nákladu 120 tisíc kusů.⁴⁷³

I přes některé problémy s vydáváním tiskovin⁴⁷⁴ došlo v námi sledovaném období ke kvalitativním změnám zejména časopisu *Vlasta*. Od druhé poloviny roku 1968 vycházela v dvojnásobném rozsahu (tedy 32 stran z původních šestnácti), přičemž nově získaný prostor byl v tomto roce věnován zejména kultuře. V sedmdesátých letech navíc začalo přibývat na stránkách *Vlasty* barev.

ČSSŽ pečlivě monitoroval složení čtenářů časopisů, které vycházely v podniku MONA. Tato kontrola byla stěžejní pro způsob, jakým se do obsahu jednotlivých časopisů promítala politika ženské organizace. Drtivou většinu čtenářek a čtenářů samozřejmě tvořily ženy, od roku 1970 však rostl i podíl mužského čtenářstva, což redakce *Vlasty* považovala za velký úspěch na poli propagace ženské problematiky. Otázkou však zůstává, nakolik byl tento rostoucí trend výsledkem kvalitního obsahu časopisu, nebo naopak omezení vydávání některých jiných časopisů a publikací po nástupu tzv. normalizace. Časopis *Vlasta* nejčastěji četly ženy se základním vzděláním a to ve věku 30-49 let. Tři čtvrtiny čtenářek byly ženy zaměstnané a to v zemědělství, průmyslu a službách. Jen pět procent z celkového množství pravidelných odběratelů tvořily ženy vysokoškolsky vzdělané.⁴⁷⁵ Více než polovina z celkového počtu čtenářů časopisu měla *Vlastu* předplacenou, případně si ji kupovala pravidelně jednou týdně. Z rozsáhlé ankety provedené na přelomu let 1969-1970 dále

---

⁴⁷² NA ČR fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Obsah a zaměření časopisů vydávaných Československým svazem žen v letech 1968-1969*, str. 7

⁴⁷³ Tamtéž, str. 8

⁴⁷⁴ Že byla situace s nedostatkem papíru tíživá, dokazuje i fakt, že například na přelomu let 1966 a 1967 vycházel časopis *Vlasta* z tohoto důvodu na své poměry poměrně nepravidelně, což vyvolalo mohutnou nevoli ze strany čtenářů, kteří byli zvyklí dostat *Vlastu* na začátku týdne. Její vydání ve středu nebo čtvrtek zase narušilo práci Poštovní novinové službě, protože v polovině týdne vycházela i jiná periodika. NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Bulletin z dopisů redakci k nepravidelným termínům v tisku a expedici týdeníku Vlasta*, str. 1nn,

⁴⁷⁵ Více dat obsahuje závěrečná zpráva výzkumu z ledna 1970. NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Závěrečná zpráva výzkumu čtenářů časopisu Vlasta*, leden 1970,

vyplývalo, že čtenářky nejvíce preferovaly články, které se týkaly provozu domácnosti a dále témata mezilidských a zejména rodinných vztahů. Tedy témata primárně nepolitická.

Příslušné orgány ČSSŽ pečlivě kontrolovaly obsah jednotlivých čísel časopisu, dokonce statisticky přepočítávaly, kolik článků se týkalo vnitrostátní politiky, jaké bylo procentuální zastoupení článků s politicko výchovným podtextem. Zkoumáno bylo, kolikrát redakce uveřejnila články a reportáže týkající se pracujících žen v Československu, jak reflektoval zahraniční společensko-politickou situaci.⁴⁷⁶ Hlavním cílem *Vlasty*, i přes jeho zdánlivě zájmové vzezření, bylo totiž ženy „*vychovávat*“ a „*upevňovat a prohlubovat marxistický názor na postavení ženy ve společenském vědomí*.“⁴⁷⁷

Z rozhodnutí ÚV ČSSŽ docházelo také k personálním změnám v redakci jednotlivých časopisů nakladatelství MONA. Například v časopise *Vlasta* došlo v letech 1965-1975 k několika změnám přímo na pozici šéfredaktorky celého listu. Tento fakt úzce souvisí s reformními snahami ČSSŽ v roce 1968. V redakci *Vlasty* se tak do značné míry opakuje stejná tendence jako v jiných médiích, která se zapojila do polednového vývoje. Šéfredaktorkou týdeníku *Vlasta* byla v roce 1968 Helena Sajnerová, jinak členka ÚV ČSSŽ a blízká spolupracovnice předsedkyně Miluše Fischerové ještě z doby, kdy byla Miluše Fischerová tajemnicí ÚV ČSSŽ. Pod jejím vedením časopis podpořil polednovou politiku nového vedení KSČ a nové směřování ženské organizace, kterou navíc rok předtím redakce otevřeně kritizovala za nečinnost. V podpoře Alexandra Dubčeka a politiky Pražského jara pokračoval časopis ještě následujícího roku, v roce 1969, kdy již narážel na důsledky normalizace. Vedení časopisu *Vlasta* bylo následně za činnost a aktivitu v roce 1968-1969 (přestože probíhala pod vedením ÚV ČSSŽ) nejprve kritizováno a posléze došlo k personálním změnám na pozicích některých redaktorů. Helena Sajnerová byla z funkce šéfredaktorky odvolána, vedení Svazu zvolilo její nástupkyní Marii Sulkovou, od roku 1970 potom Vlastu Košnarovou, která si tento post udržela po celý zbytek sledovaného období.⁴⁷⁸

Politicky angažované články byly připravovány redakcí časopisů s předstihem, například před významnými výročími a byly posílány ke schválení ÚV ČSSŽ. Výbor pak určoval témata, která byla v daných obdobích vhodná k veřejné prezentaci. Například před Mezinárodním dnem žen měly být prezentovány úspěchy, kterých dosáhla socialistická politika na poli ženské otázky. V roce 1967 před ustavujícím sjezdem ČSSŽ byla schválena

---

⁴⁷⁶ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Návrh článků, které bude Vlasta uveřejňovat před sjezdem Československého svazu žen – schváleno na stranické skupině předsednictva,*

⁴⁷⁷ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Zpráva o časopisu Vlasta, 1966.*

⁴⁷⁸ Vlasta Košnarová byla zároveň členkou ÚV ČSSŽ.

tato témata: problematika zaměstnanosti žen, pracovní umístění dívek po absolutoriu, podmínky vědeckých pracovníků a jejich pracovní podmínky, životní podmínky žen pracujících v továrně, role ženy v moderní rodině nebo pracovní klima žen pracujících v zemědělství.⁴⁷⁹ Regulována byla i témata ostatních časopisů. Například časopis *Žena a móda* měl plnit dvojí úkol. Nejen že seznamoval čtenářky s novými módními trendy, ale také usiloval o výchovu v otázkách politických a kulturních.⁴⁸⁰ „Časopis *Žena a móda* využívá zájmu čtenářek o módu k tomu, aby je současně převychovával k novému socialistickému myšlení a uvědomění. Proto v textové části přináší články týkající se významných jevů politického života, články zhodnocující význam práce žen v oblasti politické, kulturní i hospodářské.“⁴⁸¹ Tak byl hodnocen očekávaný obsah časopisu *Žena a móda* v roce 1970. Je tedy patrné, že ČSSŽ, potažmo KSČ usilovaly o co nejdůslednější využívání časopisů určených ženám pro ideologickou indoktrinaci.

Uvnitř redakce každého časopisu existovala stranická skupina, tedy skupina politicky angažovaných pracovníků a pracovníků. ČSSŽ volil jejich předsedu, politického sekretáře, který měl na starosti vedení schůzí stranických skupin. Například v roce 1966 byl zcela bez vědomí šéfredaktorky týdeníku *Vlasta* a širší redakce zvolen politickým sekretářem Jiří Hlušíčka. Volba vyvolala uvnitř redakce *Vlasty* jednotně nesouhlas, protože se jednalo o redaktora, který pracoval v časopise nejkratší dobu.⁴⁸² Stranická skupina uvnitř redakce časopisu *Vlasta* měla na starost politicky angažovanou práci, tedy kontrolovala, jakým způsobem se oficiální státní ideologie promítá do jednotlivých čísel časopisu.

4.2 Obsahová analýza článků v časopise *Vlasta* v letech 1965-1975

4.2.1 Výběr témat

Tato kapitola má za cíl analyzovat články, které časopis *Vlasta* vydával v letech 1965-1975. Tento týdeník byl vybrán, protože od svého prvního vydání v roce 1947 představoval možnost veřejné prezentace ženské politiky v Československu. Již v tomto roce byl vydán Radou československých žen a sloužil pro popularizaci ženské tematiky a zároveň jako

---

⁴⁷⁹ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Návrh článků, které bude Vlasta uveřejňovat před sjezdem Československého svazu žen – schváleno na stranické skupině předsednictva*, (1967)

⁴⁸⁰ NA ČR, fond ČSSŽ, karton 21, *Podklady pro hodnocení časopisu Žena a móda za rok 1971*

⁴⁸¹ NA ČR, fond ČSSŽ, karton 21, *Podklady pro hodnocení časopisu Žena a móda, rok 1970*

⁴⁸² NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 21, *Závěry ze stranické skupiny, dopis zaslaný generální tajemnici Výboru československých žen, dne 7. ledna 1966*,

otevřený komunikační kanál mezi čtenářkami, které *Vlastu* v prvním roce existence spoluvytvářely, a vedením celostátní ženské organizace.⁴⁸³ Tuto tradici převzala po Radě československých žen i nová socialistická ženská organizace, Rada žen. Od počátku své existence byl tedy časopis úzce spojen se spolkovou platformou ženského hnutí a zároveň byl od prvního vydání silně politicky angažován.

Tato analýza si klade za cíl na základě vybraných ilustrativních příkladů dokladovat, do jaké míry byly články v časopise ovlivněny oficiálně přijímaným postojem ČSSŘ. Jakým způsobem se promítala ideová politika do témat každodenní reality žen. Pro potřeby této části práce byla vybrána čtyři témata, která se objevují jako stěžejní programované body Československého svazu žen v letech 1965-1975. Prvním tématem jsou zaměstnané ženy. Jakým způsobem prezentovala ženská organizace na stránkách časopisu *Vlasta* zaměstnanou ženu jako emblém emancipované společnosti? Dalším tématem je žena pracující v zemědělské výrobě. Po celé námi sledované období pracovalo v zemědělství více žen než mužů a to i přesto, že zemědělská práce byla dlouhodobě kritizována jako fyzicky náročná. S vysokým procentem žen zaměstnaných v zemědělství úzce souvisí fakt, že ženy měly obecně nižší vzdělání a kvalifikaci než muži, proto se na lépe placených pozicích uplatnit nemohly. Dalším tématem, které bude na stránkách *Vlasty* sledováno, je kvalifikace žen. Poslední část této obsahové analýzy bude věnována tématu žena v rodině.

4.2.2 Zaměstnaná žena

Emancipace žen byla v socialistických teoriích úzce provázána s jejich zapojením do veřejného života a pracovního procesu. Jedině žena, která měla stejně jako muž zaměstnání, měla mít skutečně stejná práva ve společnosti. Socialistický režim v Československu deklaroval vítězství žen a dovršení procesu emancipace právě na stoupajícím počtu zaměstnaných žen. Ideál ženy představovala osoba, která byla aktivně zapojena do tří sfér socialistické společnosti. Rodiny, zaměstnání a veřejného života. Stěžejní přitom byla zaměstnanost žen.

---

⁴⁸³ Hned v prvním vydání *Vlasty* uveřejnila Rada československých žen výzvu, aby ženy psaly své podněty, jak zlepšit postavení žen ve společnosti, nápady, rady a starosti, na základě čehož měly být později vytvořeny jednotlivé rubriky. *Výzva Ženám*, *Vlasta* 1947, číslo 1, str. 15

V dubnu roku 1966 vychází v jednom z čísel Vlasty článek, který vzbudil na veřejnosti ohlas.⁴⁸⁴ Krátká úvaha s názvem *Ztráci se ženskost* totiž na nevelké ploše přesně pojmenovala tehdejší problémy průměrné zaměstnané ženy. „*Vaše ženy jsou velice unavené, říkají nám hosté ze zahraničí – a mají pravdu.*“⁴⁸⁵ Článek reagoval na obrovskou zaměstnanost žen, na kterou ovšem sociální systém a v tomto případě zejména společnost nebyla připravena. Tak na bedra žen dopadaly nejen povinnosti pracovní, ale také všechny domácí práce a péče o děti. Autorka se pozastavovala nad tím, že ženám se neustále vychází vstříc, zjednodušuje se jim jejich dvojí námaha například tím, že mohou místo složité přípravy teplé večeře využít široké nabídky polotovarů. Tím se ovšem řeší jen praktické důsledky mnohem dalekosáhlejšího problému, jehož příčinou bylo hromadné zapojení žen do pracovního procesu. „*V poslední době se o tomhle problému hodně píše. Vystřídal nářky nad dětmi spícími v jeslích a mateřských školách, kde prý sebevětší množství ovoce, pomerančů a banánů nenahradí teplo mateřského pohlazení. Pak se nějak zjistilo, že děti je možno hladit také ráno a večer a že i tátovo pohlazení je funkční. Přešlo se tedy k nářkům nad tím, jak je neekonomické zaměstnávat matky malých dětí a doplácet na jejich děti v jeslích. Jenže pak se zase na příkladu několika závodů, které jsou odkázány především na ženskou pracovní sílu, ukázalo, že jesle jsou pro podnik rentabilní, protože produktivní a využitá pracovní síla ženy přináší měsíčně tisícové hodnoty.*“⁴⁸⁶ Tím autorka přesně vystihla základní rozvrh širší diskuse,⁴⁸⁷ která v Československu probíhala od poloviny šedesátých let, a zároveň zdánlivou neřešitelnost situace, kdy argument chybějící mateřské lásky byl vyvrácen láskou otcovskou, neekonomičnost dětských zařízení a tedy zaměstnávání matek malých dětí zase potřebou ženské pracovní síly v podnicích a na pozicích, které se profilyovaly jako profese dominantně vykonávané ženami. Autorka ve snaze otevřít diskusi nad touto otázkou upozorňuje na pozbyvání základní vlastnosti žen – ženskosti, která se měla z takto přepracované ženské

---

⁴⁸⁴ Na základě dopisů zaslaných do redakce časopisu bylo v několika následných číslech Vlasty uveřejněno několik komentářů a vyjádření.

⁴⁸⁵ DVORSKÁ, Olga, *Ztráci se ženskost*, Vlasta 1966, číslo 15, str. 4

⁴⁸⁶ Tamtéž, str. 4

⁴⁸⁷ Tento článek je v mnoha ohledech ještě radikálnější než např. Libuše Háková v esejí *Ženy v sociální struktuře naší společnosti* z roku 1966. Ta se v zásadě nebrání zaměstnanosti žen, bez „*níž se neobejde harmonický rozvoj společnosti*“ musí ale dojít k širším společenským proměnám. Rezervy v zaměstnanosti žen viděla autorka zejména v ženách samotných, které se nechávaly zaměstnat jen na přechodnou dobu před uzavřením manželství, v nižším platu žen ve srovnání s platem mužů a v nechtu svěřovat ženám zodpovědné funkce. HÁKOVÁ Libuše, *Ženy v sociální struktuře naší společnosti*, In: MACHONIN, Pavel. *Sociální struktura socialistické společnosti: (sociologické problémy soudobé československé společnosti)*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1966. 672, [6] s.

populace vytrácet. Problém podle ní však byl, že ženy samy projevovaly větší zájem o regulaci a minimalizaci domácích povinností než o možnost opustit zaměstnání. „Většina žen toto řešení odmítá. Tvrdí, že je pro ne daleko pohodlnější chodit do zaměstnání a mají požadavek úplně opačný: odstranit domácí práce na nejmenší možnou míru! A protože to společnost ještě neučinila, setrvávají tvrdší na svém, chodí unavené domů, dělají nám před cizinou ostudu a – ztrácejí ženskost.“⁴⁸⁸

Pokud by tomu skutečně tak bylo, pak by vysoká zaměstnanost žen v socialistické společnosti nebyl pouze důsledkem státní politiky ale také obecně společenským problémem, jehož možnému řešení bránily samy ženy. Téhož roku byl ovšem na stránkách *Vlasty* uveřejněn malý průzkum socioložky Libuše Hákové, který tento argument vyvrací. Zaměstnankyně východočeské cementárny a vápenky byly autorkou šetření dotázány, zda by setrvaly v zaměstnání, pokud by finanční situace jejich rodiny tento příjem nutně nevyžadovala. Více než 60 % dělnic a téměř 55 % technicko – administrativních pracovníc uvedlo, že by dalo přednost setrvání v domácnosti.⁴⁸⁹ Z toho vyplývá, že ani mezi ženami nepanoval jednotný názor na to, jak vyřešit dlouhodobě neudržitelnou situaci tzv. dvojité směny žen. Obdobná diskuse neprobíhala v šedesátých letech jen v Československu ale i v dalších socialistických státech. Libuše Háková porovnávala výsledky výzkumu s totožným výzkumem v NDR, kde se ale pro setrvání v zaměstnání vyjádřilo jen 15 % žen.⁴⁹⁰ Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, ČSSŽ v době, kdy vznikal a formoval své základní stanovy a programové body do budoucích let, nijak nereflektoval aktuální diskusi o vysoké zaměstnanosti žen, čímž zcela pominul tehdejší širší světový kontext ženské otázky, když veřejně deklaroval v podstatě stejná hesla jako předchozí ženská organizace, kterou ale sám ČSSŽ označil za nefunkční. Měla být tedy organizace ve své podobě z roku 1967 skutečně funkčním aparátem k prospěchu žen, když programově zůstávala konzistentní s Výborem československých žen, který vznikem ČSSŽ zanikl?

Pro časopis *Vlasta* v roce 1967 je charakteristická jistá neujasněnost v uchopení zásadních otázek, které pokládala ženská organizace i širší dobový politicko – společenský kontext. Na jedné straně se zde otevřeně diskutuje o otázce vysoké zaměstnanosti žen na druhou stranu redaktorky agitují pro její další zvýšení, jako například v článku týkající se žen

---

⁴⁸⁸ DVORSKÁ, Olga, *Ztrácí se ženskost*, *Vlasta* 1966, číslo 15, str. 4

⁴⁸⁹ Ve východočeské cementárně a vápence bylo v zimě roku 1965 otázano celkem 130 žen. 52, 7 % dělnic uvedlo, že by zůstalo určitě v domácnosti, 10, 3 % žen označilo, že by asi zůstaly v domácnosti. Z technicko – administrativních pracovníc by jich 39, 5 % určitě zůstalo v domácnosti a 15, 8 % by asi zůstalo v domácnosti.

⁴⁹⁰ HÁKOVÁ Libuše, *Volba mezi zaměstnáním a domácností*, *Vlasta* 1966, číslo 46, str. 4

za pultem se píše: „*Největší úkol však mají učňovská střediska v tom, aby se mladí naučili lásce k povolání. Třetina vyučených v obchodě stejně nezůstávala. Bud' se děvčata vdala, nebo si vyučení hledali výnosnější místa.*“⁴⁹¹ Je tedy patrné, že na obsah časopisu působily přinejmenším dva vlivy. Jak domácí diskuse o zaměstnanosti žen tak již překonané ideologické představy socialistické ženy, která se má angažovat ve třech směrech, v zaměstnání, rodině a veřejném životě, přičemž na první funkci byl kladen bezprecedentní důraz.

V prosincovém čísle časopisu *Vlasta* z roku 1968 byl uveřejněn výsledek jednání o sociální politice týkající se zaměstnanosti žen, který proběhl pod záštitou OSN. Situace v Československu tak byla v reportáži konfrontována se situací v dalších evropských státech, bylo přitom nalezeno mnoho styčných bodů. Ukázalo se tedy, že tak jako probíhá širší společenská diskuse o zaměstnaných ženách v československé společnosti, obdobná je situace například ve Velké Británii nebo Švédsku. Švédská zástupkyně Maj – Britt Sanlundová pro časopis *Vlasta* například uvedla, že „*v poslední době pocítujeme ve Švédsku čím dál tím více, že změna tradiční role ženy musí být provázena změnou tradiční role muže a že není z toho důvodu možné dosáhnout jakýchkoli zlepšení ženské otázky v podmínkách zaměstnané ženy, jestliže současně nedosáhneme radikální změny, pokud jde o funkci muže, jak v rodině a domácnosti, tak i v jeho zaměstnání.*“⁴⁹² Z příspěvků jednotlivých zemí, které byly v článku uveřejněny v tomto článku je patrný rozdíl mezi jakýmsi západním a východním pojetím zaměstnanosti žen. Členka jugoslávského sociologického ústavu například argumentovala, že „*podle našich průzkumů má zaměstnání ženy pozitivní vliv na její postavení v rodině. Daleko větší počet zaměstnaných žen, ve srovnání s ženami v domácnosti, hodnotí postavení ženy v rodině a ve společnosti podle progresivnějších norem a hodnot.*“⁴⁹³ Ve stejném duchu měl přednést svůj referát i polský vyslanec. Československo, které na jednání zastupoval Vladimír Wynnyczuk,⁴⁹⁴ se naopak od východního diskurzu rétoricky vzdálilo a přiblížilo se směrem k západu. V roce 1968 je poprvé nalezeno mnoho podobnosti mezi situací žen v socialistickém Československu a kapitalistických státech. Do té doby *Vlasta* často uveřejňovala články

---

⁴⁹¹ POUSTKA Petr, *Děvčata za pultem*, *Vlasta* 1967, číslo 3, str. 10

⁴⁹² *Zaměstnané matky ve světle jednání OSN*, *Vlasta* 1968, číslo 48, str. 6

⁴⁹³ Citace z hlavního referátu Olivera Burić ze sociologického ústavu Jugoslávie, *Zaměstnané matky ve světle jednání OSN*, *Vlasta* 1968, číslo 48, str. 6

⁴⁹⁴ Vyslancem na jednání byl člen ministerstva práce a sociálních věcí V. Wynnyczuk, Tamtéž, str. 6

týkající žen v zahraničí, které ale měly výrazně politický a ideologický podtext, jejich cílem bylo utvrzení se ve správnosti socialistického pojetí ženy.⁴⁹⁵

Protože do redakce *Vlasty* přicházely dopisy od čtenářek, ve kterých se svěchovaly se svými potížemi, případně reagovaly na články v předchozích číslech časopisu, mohla *Vlasta* stavět svá témata na konkrétních příbězích žen. Například v případě potvrzení diskriminace těhotných žen na pracovištích se autor Josef Kubík, opřel o konkrétní příběh čtenářky, která nebyla přijata do zaměstnání po povinné gynekologické prohlídce, na které se zjistilo, že je těhotná.⁴⁹⁶ Vyjádřeno bylo jasné stanovisko proti povinným gynekologickým prohlídkám, které diskriminovaly ženy, protože do procesu přijímání zaměstnanců vstupovaly jiné okolnosti než kvalifikační předpoklady.

V porovnání s následujícími roky 1970-1975 byl v letech 1968-1969 uveřejněn výrazně nižší počet článků odkazujících k zaměstnaným ženám. Z toho je patrná snaha o popularizaci jednotlivých bodů Akčního programu ČSSZ, nejasný postoj k této otázce ale také překonaný schematický postoj socialistických ženských organizací po roce 1948, že ženská otázka je v prvé řadě otázka zaměstnanosti žen.

S novým vedením ČSSZ a změnou politického kurzu ČSSZ se výrazně změnil i obsah časopisu *Vlasta*. V roce 1970 se stala otázka zaměstnaných žen opět velmi aktuální a byla hojně reflektována. Ovšem již ve zcela odlišném duchu než dříve. Propagovány byly zejména dělnické profese a profese, jež bylo možno vykonávat téměř bez kvalifikace. Důraz byl kladen na podniky, které byly na práci žen zcela závislé a bez jejich angažování by se neobešly, např. papírny ve Štětí⁴⁹⁷ nebo národní podnik SILON v Plané nad Lužnicí.⁴⁹⁸ Podniky byly představovány jako moderní závody, vybrané zaměstnankyně naopak nešetřily chválou na proženskou politiku těchto závodů. Články doplněné fotografiemi zachycující ženy přímo při práci měly mít jasný ideologický podtext. Měly čtenářky přesvědčit o tom, že svým zaměstnáním ženy pomáhají rozkvětu národního hospodářství. Vracela se tak již jednou překonaná dikce padesátých let, kdy se emancipace žen zjednodušovala na jejich pracovní nasazení. Oživena byla představa žen jako stálých opor JZD, připomínala se jejich zásluha při budování JZD. Jako například v Křečovicích. „*Věděli jsme o Bohumile Šimkové, že v roce 1949 byla mezi zakládajícími členy JZD a že v období krize družstva v letech 1952-1953*

---

⁴⁹⁵ Pro ilustraci, jaký byl obsah článků týkající se zahraničních žen, viz např. *Ženy v Usa a jejich sociální problémy*, *Vlasta* 1966, číslo 23, str. 2

⁴⁹⁶ KUBÍK Josef, *Nezastíraná diskriminace žen*, *Vlasta* 1968, číslo 15, str. 7

⁴⁹⁷ *Záleží na ženách*, *Vlasta* 1970, číslo 3. Str. 4

⁴⁹⁸ TOMŠŮ Libuše, *Z dvacetiletého království chemie*, *Vlasta* 1970, číslo 9, str. 6

s mužem pomáhala tuto krizi překonat. Ale mluvte s ní o tom! Jí se na tom nezdá vůbec nic zvláštního a záslužného. To byla samozřejmost a docela prostá.“⁴⁹⁹ Tyto články ukazovaly záměrně pracující ženy, které jsou přirozenou součástí národního hospodářství a které si těchto zásluh náležitě váží. Jako ženy ve výrobním závodě Pleas. „Dohonit a předhonit, to je přání pleaských žen, které prozatím zdolávají hory zpožděné práce. Co jim přát? Aby celoprovozní závazky uzavřené na počest 25. Výročí osvobození Československa Sovětskou armádou čestně splnily. Tím ženy pomůžou zase jen nám ženám.“⁵⁰⁰

Vzácně se v sedmdesátých letech vyskytla i kritika některých nedotažených opatření, které měla ulehčovat práci žen, jejichž praktická realizace však nefungovala bez výhrad. Dle vládního usnesení z roku 1967⁵⁰¹ bylo například zakázáno v zaměstnání po ženách požadovat nošení břemen nad 15 kilogramů. V praxi toto nařízení nebylo vždy dodržováno, což mohlo vést k dlouhodobému přetěžování organismu a následným zdravotním potížím, jak názorně ukázal článek *Co unesou jedny ruce*.⁵⁰² Účelem takového článku ovšem nebylo upozornit na neustálé překračování váhového limitu a přetěžování prodavaček, ale naopak vyzdvihnout přednosti sociální politiky státu, který měl podmínky žen na pracovištích soustavně zkvalitňovat. „Usnesení o váhových limitech je správné, uvést je do života co nejdříve je nutné, záslužné a potřebné. Vzpěračky břemen nemusíme mít vůbec, zato zdravé ženy a mámy potřebujeme určitě.“⁵⁰³ Tyto drobné vsuvky z každodenního života měly upozornit na dostatečnou sociální politiku, která na počátku sedmdesátých let skutečně doznala kvalitativních změn, byť je otázkou, nakolik byla tato opatření zásluhou normalizace a tehdejší vládnoucí garnitury nebo jen dědictvím, které zdědila po reformním procesu roku 1968. Případně, zda byla tato sociální politika taktikou společenského konsenzu, kdy dosažení určité kvality života obyvatel mělo zajistit mocenskému aparátu loajalitu a deklarovaný souhlas lidu s oficiální státní politikou.

Celým ročníkem 1971 se jako červená nit vinulo jednotné téma, které se objevovalo minimálně jednou měsíčně. Rubrika s názvem *Znáte svou první dělnici* se opět týkala podniků, které zaměstnávaly ve větší míře ženy. Spíše než o reálné pátrání po první pracovníci ženě se jednalo o ideovou politiku ČSSŽ, respektive KSČ. Jako příklad je vhodné uvést například třetí lednové číslo, kde po své první dělnici pátral národní podnik Tiba

⁴⁹⁹ KOŽELKOVÁ Soňa, *Samozřejmost*, Vlasta 1970 číslo 14. Str. 7

⁵⁰⁰ TOMŠŮ Libuše, *To všechno ženy*, Vlasta 1970, číslo 15, str. 7

⁵⁰¹ Vládní nařízení č. 32/1967

⁵⁰² JENŠOVSKÁ Dagmar, *Co unesou jedny ruce*, Vlasta 1971, číslo 8, str. 9

⁵⁰³ Tamtéž str. 9

v Josefově Dole: „Zeptali jsme se soudružky Polákové na její nejhezčí životní zážitek a ona nám bez rozmýšlení odpověděla: Když jsme se dočkali těch, které jsme toužebně vyhlíželi a kteří nám přinesli svobodu. Byl to návrat k životu a já si tak ráda vzpomínám na okamžik, kdy jsme odstraňovali pozůstatky válečné výroby.(...) Když procházela bývalá mistrová svým oddělením, byla rozrušená. Přiznala se spolupracovníkům, že se jí po práci v továrně stýská. A jen to vyslovila, řekla jí nová mistrová: Mařenko, nešla bys nám píchnout? Výsledek byl ten, že si dvě mistrové stiskly ruce.“⁵⁰⁴ Na této ukázce je patrný ideologický posun v prezentaci problematiky ženské zaměstnanosti od konce šedesátých let. Zatímco v letech 1967-1968 se diskutovalo o tom, zda mají ženy pracovat, zda je to hospodářsky a společensky efektivní, v sedmdesátých letech ze stránek *Vlasty* promlouvala žena, pro níž bylo nejšťastnějším okamžikem v životě osvobození Československa Rudou armádou v souvislosti s tím, že se sama mohla vrátit do zaměstnání a pomáhat budovat nové hospodářství. Práci nakonec vykonávala i v důchodovém věku na vlastní žádost. Tento schematický pohled je pro období tzv. normalizace příznačný.

Sedmdesátá léta charakterizuje rovněž množství popularizačních článků o brigádách socialistické práce (dále BSP),⁵⁰⁵ tedy speciálních závazků práce v soutěži o titul BSP. V týdeníku *Vlasta* mělo být dostatečně zdůrazněno, že těchto akcí nad rámec pracovních povinností se účastní i ženy. BSP měly společnost udržovat v politické jednotě, zároveň podporovaly nijak nevzrůstající křivku národního hospodářství. Tak se čtenářky *Vlasty* dozvěděly například o závazku zaměstnankyň nožířského závodu v Sedlčanech: „*Družstvo sedlčanských nožířů je dnes převážně v rukou žen. Mladí tvoří přitom plnou třetinu. V poslední době se vedení družstva snažilo další iniciativou vyjít vstříc mladým maminkám. Když mají zájem, během mateřské dovolené jim přestěhujeme domů stroj, tzv. doutník, který slouží k finálnímu opracování pilničeků na nehty. Maminka má možnost během své mateřské dovolené přivydělat si nějakou tu korunu a družstvo neztrácí pracovníka, na jehož učení vynaložilo náklady. Není proto divu, že v Sedlčanech si na klesající křivku porodnosti naříkat nemuseli. Naopak. Populace při takových podmínkách a péči závodu rok od roku stoupá. Ženy pak toto pochopení závodu ocení. 250 pracovníc je zapojeno do socialistické soutěže. 11 kolektivů brigád socialistické práce přináší své výsledky.*“⁵⁰⁶ Na stránkách *Vlasty*

---

⁵⁰⁴ TOMŠŮ Libuše, *Znáte svou první dělnici?* *Vlasta* 1971, číslo 3, str. 16

⁵⁰⁵ Brigády socialistické práce byly speciální závazky závodů a průmyslových podniků, které se snažily práci nad rámce pracovní doby dohnat některé nedostatky hospodářství. V Československu jsou příznačné právě pro období normalizace.

⁵⁰⁶ VLAŠIMSKÁ Zdena, *Z rukou žen*, *Vlasta* 1972, číslo 3, str. 6

uveřejňovaly své závazky a výsledky dosažené v BSP nejen podnikové kolektivy žen z podniků, ale také jednotlivé výbory ČSŽ.⁵⁰⁷

V roce 1973 časopis *Vlasta* vyhlásil anketu závodům a podnikům s názvem *Jakou péči věnujete pracujícím ženám*. Jednotlivé podniky navštěvovala kromě redaktorek *Vlasty* i delegace zástupkyň ČSŽ a ROH. Tak se z reportáže do zájmového periodika stala věc politická. Zástupkyně ženské a odborové organizace a redaktorky *Vlasty* takto navštívily například lovosický Průmysl trvanlivého pečiva, v němž pracovalo 83 % žen.⁵⁰⁸ Hodnotily zde míru, s jakou přistupoval podnik k potřebám zaměstnankyň. „Žena – dělnice – matka dává státu denně nesmírné hodnoty, a proto si plně zaslouží větší pozornost a péči na svém pracovišti. Je-li dělnice spokojen, odvede to ve svém pracovním výkonu. Proto vybudovaly v lovosickém závodě trvanlivého pečiva i ve stísněných prostorech ambulanci středisko, kde ordinuje, praktický, gynekologický i zubní lékař. Je tu pro ženy k dispozici i diatermie a horské slunce. Každý plošný metr využili ve prospěch zaměstnanců. Našlo se místo pro klubovnu i hovornu. [...] Domů odcházejí dělnice jako panenky, neboť mají v závodě nejen sprchové kouty a vanové koupelny, ale i závodní kadeřnici. Tato služba je zaměstnankyněmi velmi oceňována.“⁵⁰⁹ Ve snaze udržet zaměstnance v podnicích se závody skutečně snažily vyhovět i specifickým potřebám a požadavkům a vybudovat příjemné pracoviště. Záměrně však byly navštěvovány i podniky, které nepředstavovaly v očích žen prestižní místo a práce v nich nebyla vnímána jako primárně ženská. V masokombinátu Martinov – Ostrava byla většina pracovníků ženského pohlaví a to i přesto, že práce byla fyzicky náročná a dle ředitele podniku určená především mužům. Pro *Vlastu* uvedl: „Máme se ovšem čím pochlubit za deset let, co stojí náš masokombinát, i za 25 let naší společné práce vůbec. Nedokázali jsme se však dosud vypořádat s nočními směnami pro ženy i s pracovištěm, kde ženy neradi vidíme, protože to považujeme za ryze mužskou práci. Ale Ostrava – město horníků – nám odebere mužské pracovní síly a pak je každá rada zbytečná. [...] Nesmírně si vážíme žen, které pracují po našem boku, jsou to opravdové hrdinky práce. Každá si prožila své, než přivykla našemu prostředí a dnes už jsou pro nás nenahraditelnými silami.“⁵¹⁰ Zdůrazňován byl především

---

⁵⁰⁷ V roce 1973 se v každém čísle *Vlasty* objevil na jedné z předních stran sloupeček s názvem *Práce ČSŽ*, kde měla být prezentována práce svazu. Do redakce zasílaly kolektivy žen nejen z výborů, ale také z výrobního sektoru své závazky, které mohly mít různou podobu, včetně závazků sehnat co nejvíce předplatitelek *Vlasty*.

⁵⁰⁸ TOMŠŮ Libuše, *V zajetí dobrot*, *Vlasta* 1973, číslo 11. Str. 6

⁵⁰⁹ Tamtéž, str. 6

⁵¹⁰ TOMŠŮ Libuše, *Ženu – věrnou družku práce – ničím nenahradíš*, *Vlasta* 1973, číslo 6, str. 6

fakt, že ženy jsou nenahraditelnou součástí národního hospodářství, že jsou vzhledem k nedostatečným pracovním silám potřeba.

Větší pozornost měla být do budoucna věnována i výběru profese u mladých dívek. Dle sociologického výzkumu z počátku roku 1974 totiž jen 4 % žen a dívek uvedlo, že je s prací zcela spokojeno a v případě nabídky by své zaměstnání neopustilo. Výběr povolání u dívek byl neustále do určité míry specifický. „*Potřebovaly by více přihlídnutí k jejich specifickým zájmům a společenským funkcím, které jsou zatím hodně opomíjeny.*“⁵¹¹ Roli hráli rodiče, blízkost a dostupnost oborů, ale zejména podvědomá příprava na další funkci ve společnosti, na funkci mateřskou. Dívky podle tohoto sociologického výzkumu neměly zájem o povolání jen z důvodu jeho finanční přitažlivosti, mnohem více vyjádřily požadavek, aby je práce bavila, aby měly z práce uspokojení a radost.

V sedmdesátých letech byla schválena řada rodinných zákonů, které bezprostředně ovlivnily i společenskou situaci žen. ČSSŘ všechny úspěchy na poli ženské politiky přičítal sociální politice KSČ, v sedmdesátých letech se ve svých rezolucích často vracel k období bezprostředně po Únoru 1948. Jak poslankyně ČNR Zdeňka Skřivánková uvedla v prosinci 1972, „*Obětavá a mnohostranná ekonomická politická aktivita žen po roce 1945 a zejména po roce 1948 měla velký podíl na významných výsledcích našeho národního hospodářství a stala se i význačným činitelem životní úrovně našich rodin.*“⁵¹² Ekonomická aktivita žen byla podle poslankyně považována za samozřejmost, zároveň zůstala důležitým faktorem pro udržení ekonomické úrovně rodin. Není bez zajímavosti, že ještě v sedmdesátých letech byly ženy přesvědčovány, a články na stránkách týdeníku *Vlasta* tomu výrazně přispívaly, že jejich zaměstnání je výsada, kterou jim umožnil socialistický politický systém, nehledě na fakt, že reálně bylo zaměstnání povinností ze zákona, jehož neplnění mělo být postihováno.

Na tomto prvním tématu bylo velmi dobře patrné, jak se měnící podmínky uvnitř Svazu související s širšími společenskými změnami promítaly do tematicky konzistentních článků, které v různých etapách námi sledovaného období vyznívaly zcela jinak. Články zobrazující pracující ženy měly plánovitě politický podtext, protože dokreslovaly aktuálně hláсанou ideovou politiku ženské organizace, která byla na otázce pracujících žen vybudována. Výjimku tvoří roky 1966 a 1967, kdy *Vlasta* částečně předběhla dění uvnitř

---

⁵¹¹ TOMŠŮ Libuše, *Ženu – věrnou družku práce – ničím nenahradíš*, *Vlasta* 1973, číslo 6, str. 6

⁵¹² Z projevu poslankyně České národní rady Zdeňky Skřivánkové proneseného na plénu ČNR dne 19. prosince 1972, *Náš podíl v ekonomice*, *vlasta* 1973, číslo 5, str. 3

Československého svazu žen, když otevřela diskusi o ekonomické efektivitě mladých zaměstnaných matek.

4.2.3 Ženy pracující v zemědělské výrobě

Ženy pracující v zemědělství a podílející se na poválečném obnovení zemědělské výroby byly častým tématem ženské organizace v Československu bezprostředně po roce 1948 a situace se výrazně nezměnila ani ve sledovaném období let 1965-1975. Příčin tohoto ustrnutí mohlo být několik. I přes snahu ženských organizací v pounorovém Československu zůstávaly pracovní podmínky žen pracujících v zemědělské výrobě nadále neuspokojující. Podíl žen v zemědělství navíc v prvních pounorových letech stoupal⁵¹³ a situace se výrazně nezměnila až do konce šedesátých let. V sedmdesátých letech potom počet žen v zemědělské výrobě postupně poklesl, po celé námi sledované období se však pohyboval nad hranicí 45 %.⁵¹⁴ Vysoký počet žen v zemědělství je možno přičíst jejich nižší kvalifikaci v porovnání s muži, kvůli které musely obsazovat hůře placená místa a často fyzicky náročná zaměstnání. Důležitým faktorem zůstávaly i pracovní možnosti v jednotlivých krajích a okresech a tamních JZD.

Péči o zemědělské ženy si jako jeden z klíčových programových bodů formuloval ČSSŽ při svém vzniku v roce 1967. V rámci ÚV ČSSŽ byla vytvořena speciální komise pro ženy pracující v zemědělství, tyto komise vznikaly i při OV ČSSŽ. Na první společné schůzi v říjnu 1967 bylo jako zásadní problém označeno nedostatečné uplatnění žen na vedoucích pozicích v rámci JZD. Naopak zde zaznělo, že vzhledem k potřebám národního hospodářství se měl počet žen pracujících v zemědělské výrobě nadále navyšovat. „*Domníváme se také, že bude správné, aby okresní výbory ČSSŽ zde pomáhaly k získávání družstevnic a zvyšování kvalifikace.*“⁵¹⁵ Ženy tedy měly pokračovat v práci v zemědělství, ale do budoucna měly obsazovat vedoucí pozice, které byly do té doby záležitostí výhradně mužskou. Tím se ale organizace nijak výrazně ideologicky neposunula vzhledem k Výboru československých žen, který téměř deset let předtím proklamoval stejná hesla jako ČSSŽ po roce 1967.⁵¹⁶

---

⁵¹³ Například v roce 1948 tvořily ženy 52 % z celkového počtu zaměstnanců zemědělství, v roce 1958 už 54, 1 %, tj. 914 tisíc žen. *Statistická ročenka republiky československé*, ročník 1959

⁵¹⁴ V roce 1975, kdy byl počet žen v zemědělské výrobě nejnižší z let 1969-1975, jich pracovalo v zemědělství 47,2 %, tj. 474 tisíc. *Statistická ročenka ČSSR*, 1976

⁵¹⁵ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karta 17, *Aktiv předsedkyň okresních komisí pro práci mezi zemědělskými ženami pořádaný Ústředním výborem Československého svazu žen* 26. října 1967, str. 4/1,

⁵¹⁶ Na slavnostním zasedání Výboru československých žen dne 26. 2. 1958 v jednom příspěvku zaznělo: „*Ženy tvoří v zemědělství absolutní většinu, ale jen malá část z nich se podílí na vedení zemědělských závodů. Některé*

Pokud se ženská organizace primárně zavázala řešit problém nedostatečného uplatnění žen ve vedoucích pozicích v zemědělství, pak se Časopis Vlasta od tohoto ideologického kurzu výrazně oddálil. Už v prvním čísle roku 1965 vychází článek *Proč mají ruce v klíně*. Týkal se žen pracujících v zemědělství a problému, o němž ženská organizace nemluvila, ale který představoval skutečně palčivý problém socialistické společnosti. Článek byl vydán na základě dopisu žen zaměstnankyň JZD v Petrovicích, ve kterém se píše: „*Jakmile skončí odvoz poslední fůry cukrovky, končí pro nás také práce. Věřte však, že se vůbec neradujeme, když nám nastanou tři měsíce prázdnin. Pravda, trochu toho volna uvítáme, odpočineme si a pospravíme domácnost, ale co dělat dál? Za práci doma nedostáváme odměnu, to je pochopitelné, ale s pravidelným měsíčním příjmem každá rodina počítá. Naše družstvo hospodaří dobře, avšak přesto je tento problém nerozřešen. [...] Jde o měsíce, kdy je v rodině jen jeden příjem; plat muže. Občas se sice najde nějaká práce i pro některou z nás, ale to je pouze několik dní v měsíci. Naši funkcionáři krčí rameny. Víme, že je to nesnadný problém. [...] Nedivme se, že nám pak mládež odchází do továren.*“⁵¹⁷ Práce v zemědělství byla především sezonní prací a mimo sezonu bylo třeba tyto zaměstnance využít k práci jiného druhu, což se ne vždy dařilo.⁵¹⁸ Tak se několik měsíců v roce musela rodina, v té době již závislá na obou příjmech, obejít bez jednoho příjmu. Článek *Proč mají ruce v klíně* vyvolal na stránkách Vlasty živou diskusi o tématu sezonní práce žen a zrušené přidružené výrobě, k diskusi se vyjadřovaly ženy v celé republice, sdílely vlastní zkušenosti, případně poskytovaly rady, jak s touto mimo sezonu volnou pracovní silou naložit. Z odpovědí a diskusních příspěvků, které byly uveřejněny v následujících číslech, je částečně možno rekonstruovat práci výborů žen při některých okresech, městech a obcích. Jako například v Rosicích. „*U nás se touto otázkou zabýval výbor žen. Došlo k dohodě a my nyní, protože jsme v oblasti folkloristické, malujeme kraslice a některé ženy, protože to umějí, vyšívají různé pokrývky apod. Také šijeme přesně podle historické předlohy kroje na panenky. Jsou to výrobky velmi žádané turisty. Máme však jednu potíž: to je odbyt těchto výrobků.*“⁵¹⁹ Místní výbory žen, které do roku 1967 byly součástí národních výborů, tedy aktivně spolupracovaly

---

nedostatky spočívají i ve špatné organizaci práce v družstvech. Usilovná práce členů pak přichází vniveč. Proto jsme se zavázaly, že svou práci zaměříme k tomu, abychom v našem kraji i v zemědělství účinně přispěly k dalšímu upevňování výsledků vítězného února 1948 a k dovršení socialistické výstavby.“ NA ČR, fond ÚV ČSSZ, karton 10, Zápis ze slavnostního zasedání Výboru československých žen ze dne 26. 2. 1958, str. 20/3,

⁵¹⁷ *Přemýšlejte s námi; Proč mají ruce v klíně?* Vlasta 1965, číslo 1, str. 4

⁵¹⁸ V zemědělství nahradily po válce tradiční zimní práci, jako bylo mlácení, vázání povřísel nebo vyklepávání makovic, stroje, čímž ubylo pracovních povinností a možností mimo zemědělskou sezonu a ubylo pracovních příležitostí pro ženy. *Proč mají ruce v klíně?* Vlasta 1965, číslo 5, str. 4

⁵¹⁹ *Proč mají ruce v klíně?* Vlasta 1965, číslo 3, str. 2

v místech, aby řešily problémy žen vyplývající z jejich povinností pracovních. Pokud se tedy regionální pobočky ženské organizace setkávaly s tímto problémem, proč jej nereflektovala celostátní ženská organizace, která samu sebe definovala jako organizaci, která měla objektivně zjišťovat problémy žen ve společnosti a apelovat na jejich řešení? Řešení se přitom nabízelo v podobě spolupráce s JZD, k níž se přihlásil ČSSŽ při svém vzniku. Spolupráce byla navázána ještě téhož roku, měla však výrazně ideologický charakter, stejně jako například spolupráce se spotřebním družstvem.⁵²⁰

Na počátku roku 1968 se redakce týdeníku vyjádřila otevřeně k problému žen zaměstnaných v zemědělství v souvislosti s chystaným VII. sjezdem JZD. Ženy pracující v zemědělství měly být průměrně vyššího věku než ženy v jiných profesních oblastech. „Z celkového počtu trvale činných osob v zemědělství, bylo u nás v roce 1966 54 % žen (v JZD 52 %). Ženy tedy tvoří většinu pracovníků československého zemědělství. V tomto smyslu držíme mezi vyspělými zeměmi primát, neboť v zemích s vyspělým zemědělstvím činí podíl žen 14-25 %. Tato skutečnost vynikne ještě tím, že ženy pracující v zemědělství představují jednu pětinu všech zaměstnaných žen v ČSSR a téměř jednu třetinu všech žen pracujících ve výrobní sféře. K těmto skutečnostem je nutné doplnit ještě fakta o věkovém složení žen v zemědělství. Věková kategorie žen nad 55 let činí 34,4 %, věková kategorie do 25 let 5 %. Tak nepříznivá věková skupina není v žádném odvětví.“⁵²¹ Autorky článku tedy upozornily na fakt, že žádná ze sousedních zemí nemá tak vysoký podíl žen na celkovém počtu pracujících v zemědělství, problém byl o to výraznější, že populace žen v zemědělské výrobě povážlivě stárá. Dále článek upozorňoval na nerovnosti ve výši platů. Zemědělství pracovníci byli rozděleni do jednadvaceti platových skupin, přičemž poslední platovou třídou byly ženy pracující v rostlinné výrobě nad 55 let věku. Rozdíl mzdy mezi první a poslední platovou skupinou byl přitom 945 korun.⁵²² Tato věková a pracovní skupina byla dle výzkumu Ústavu sociologie vesnice a zemědělství při Vysoké škole zemědělské v Brně s výší svého platu nejnespokojenější. Zároveň však dle výzkumu trávila v práci nejvíce hodin.⁵²³ Důležitou část výzkumu tvořilo psychické rozpoložení pracovníků zemědělství, kterým se nemělo dostávat

---

⁵²⁰ Dohoda o vzájemné spolupráci Československého svazu žen s československými družstevními organizacemi byla podepsána 2. prosince 1967 mezi ČSSŽ, Ústřední radou družstev, Svazem spotřebních družstev a Svazem výrobních družstev. *Dohoda byla podepsána*, Vlasta 1965, číslo 50, str. 3

⁵²¹ Kolektiv redakce týdeníku Vlasta, *Jaké chtějí být a jaká je skutečnost?* Vlasta 1968, číslo 5, str. 6

⁵²² Tamtéž, str. 6

⁵²³ Ženy ve věkové kategorii nad 50 let uvedly, že 70 % z nich tráví v práci 8-10 hodin. Ženy ve stejné věkové kategorii v živočišné výrobě uvedly, že 60 % z nich tráví v zaměstnání 8-10 hodin, 15 % 10-12 hodin a 10 % více než 12 hodin denně. Tamtéž, str. 6

dostatečného uznání od kolektivů ani od nadřízených, tím pádem necítily ani vlastní uspokojení z práce. „Každý člověk pociťuje mnoho potřeb materiálních, sociálních, psychických apod. právě tato oblast sociálně psychologická je poměrně dost zanedbána. Mnohdy znamená uspokojení z práce více než peněžní příplatek.“⁵²⁴ Vůbec poprvé se tak ve veřejné diskusi objevuje do té doby zcela upozaděný faktor, jak samy ženy vnímají samy sebe v zaměstnání. Zda cítí uspokojení, nebo cítí povinnost pracovat z důvodu národohospodářského uspořádání státu.⁵²⁵ Zároveň byly zemědělské ženy tázány, jakými pracovníci chtějí být. Nejčastěji volily odpověď, že chtějí být pracovníci dobrou a průměrnou, nikoli pracovníci vynikající. Redakce zároveň zmínila nerovnost žen a mužů v obsazování vedoucích pozic v rámci JZD. „Z celkového počtu všech pracovníků v zemědělské výrobě bylo na vedoucích místech 4,6 % mužů a 0,36 % žen, což je třináctkrát méně nežli mužů. Ženy jsou sice jako pracovnice v absolutní většině, ale místa vedoucích pracovníků v zemědělských podnicích nedostávají.“⁵²⁶ Připomeňme, že nedostatek žen na vedoucích pozicích v zemědělských družstvech byl považován za klíčový problém i Československým svazem žen. Časopis *Vlasta* ve spolupráci s Ústavem sociologie vesnice a zemědělství poukázal, že problém zemědělských žen je mnohem širší a obsáhlejší a jeho řešení vyžaduje širší zásahy do společenského diskurzu. V reakci na tento článek byla redakce *Vlasty* obeslána řadou dopisů od zaměstnaných žen. Některé z nich otiskla v následujících číslech týdeníku, protože nejlépe ilustrovaly reálnou situaci žen pracujících v zemědělství. Jako například osobní dopis Marie Červikové: „Mé putování s diplomem začalo až po narození druhého dítěte. Do družstva jsem se vrátit nemohla, kdo by se staral o děti? Na úpravu pracovní doby (dvousměnný provoz zootechniků) nebylo ani pomyslení. Jednak pro kategorický odpor předsedy, jednak proto, že druhý zootechnik začal studovat. Když bylo dcerce šest měsíců, začala jsem si shánět zaměstnání. Na výrobní zemědělské správě mi dali jednoznačnou odpověď: pouze provoz za stejných podmínek, jaké jsem měla předtím. Tak začala pouť za zaměstnáním, neboť v družstvu jsem pracovat nemohla, protože jsem neměla kam dát děti. Připadala jsem si opravdu jako žebrák. Vysokoškolský diplom v kapse, ale práci tomu odpovídající jsem nalézt nemohla. Dokonce mi bylo řečeno, že v rámci nové soustavy řízení je pro podnik výhodnější, když přijmou ženu s nižším vzděláním, že tím uspoří mzdové fondy.“ Takovéto reakce jsou cenným prostředkem pro poznání, jakým způsobem reálně

---

⁵²⁴ *Jaké chtějí být a jaká je skutečnost?* *Vlasta* 1968, číslo 5, str. 6

⁵²⁵ *Spor o ženu naší doby*, *Vlasta* 1967, číslo 41, str. 6

⁵²⁶ *Kolektiv redakce týdeníku vlasta, Jaké chtějí být a jaká je skutečnost?* *Vlasta* 1968, číslo 5, str. 6

fungovala proklamovaná rovnostářská politika státu. Žena nemohla sehnat zaměstnání, byť byla vysoce kvalifikovaná, protože se musela zároveň starat o děti. Nemohla sehnat práci, protože zaměstnavatelům se více vyplatilo zaměstnat někoho méně kvalifikovaného. Z finančních důvodů přitom práci získat musela. Je patrné, že ČSSŽ při tvorbě Akčního programu ČSSŽ vycházel z výzkumů, které zemědělské ženy označovaly jako dlouhodobý problém společnosti. Dokonce v něm byly označeny jako ženy, které tehdejší politický systém diskriminoval nejvíce. ČSSŽ sám sebe profiloval v roce 1968 jako organizaci, která bude za pomoci vládních orgánů systematicky sledovat situaci žen v zemědělství. Spolupráce mezi ČSSŽ a vládou byla skutečně zahájena, Svaz se například vyjadřoval k plošnému zákazu některých typů práce pro ženy, například jízdě na traktoru, čímž zajistil změnu zákonného opatření ve prospěch žen traktoristek, které by tímto zákazem automaticky přišly o práci.⁵²⁷ ČSSŽ tak otevřel další otázku týkající se žen zaměstnaných v zemědělské výrobě. Celoplošný zákaz určitého druhu fyzické práce v zemědělství situaci neřešil, protože se tak vynořila další otázka, co s ženami, které by kvůli této vyhlášce byly z práce propuštěny. Tuto problematiku časopis *Vlasta* nijak nerefletoval.

Ještě v říjnu roku 1969 vychází zcela v souladu s Akčním programem ČSSŽ článek s názvem *Aby se i vesnickým ženám dobře žilo*, který v duchu reformního procesu reflektuje situaci žen v zemědělské výrobě. „*Postavení a pracovní podmínky žen v zemědělství zůstávají stále nedořešenou otázkou. Zemědělské ženy pracují – ve srovnání s ostatními ženami – v sektoru s převažující ruční, namáhavou prací, v horším pracovním prostředí. Vykonávají práce zpravidla nejméně kvalifikované, z velké části i sezonní. Jejich podíl na řídicí činnosti je nepatrný. Životní prostředí vesnice je proti městu značně znevýhodněno, nedostatečné služby obyvatelstvu včetně nerozvinuté obchodní sítě, malá vybavenost dětských výchovných zařízení, vzdálenost od kulturních center postihují nejcitelněji ženy. Proto řešení problematiky zemědělských žen, které představují jednu z nejpočetnějších skupin žen a jichž je v zemědělství zaměstnána z celkového počtu pracovníků téměř polovina, stojí v popředí zájmu celé společnosti.*“⁵²⁸ Článek narážel na kritickou situaci žen na vesnicích, kterým se často

---

⁵²⁷ ČSSŽ požadoval, aby byl revidován zákaz ježdění žen na traktoru typu 5611. Těchto traktorů byla v zemědělství většina, plošným zákazem by tak ztratily práci traktoristky, které by byly následně přeřazeny na práci fyzicky náročnější. Zároveň byl ze seznamu zakázaných činností pro ženy, který vydalo ministerstvo zemědělství a výživy, odstraněn zákaz řízení obilních a silážních kombajnů, protože ministerstvo původně argumentovalo potřebou rychlých reakcí a soustředění mají pouze muži. Na základě požadavku ČSSŽ, že tato poznámka ženy diskriminuje, byl tento bod odstraněn. NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Návrh připomínek k seznamu prací a pracovišť zakázaných ženám v odvětví ministerstva zemědělství a výživy*, (1968),

⁵²⁸ VAĎOUROVÁ Daniela, *Aby se i vesnickým ženám dobře žilo*, *Vlasta* 1969, číslo 39, str. 6

nenabízela jiná práce, než v rostlinné a živočišné výrobě, což byla práce fyzicky náročná. Zároveň vesnické ženy narážely na neustálé společenské limity, které vesnice v porovnání s městem nedokázala odstranit, jako byla zejména špatná kvalita služeb. Znovu je zde připomenut nerovný plat žen a mužů v zemědělství a problém sezonních prací. ČSSŽ ve spolupráci s Českým svazem družstevních rolníků se podařila prosadit změna, která měla zlepšit vyplácení důchodu zemědělských žen.⁵²⁹ K vyššímu věku žen pracujících v zemědělství se vyjádřila v příspěvku z aktivu zemědělských žen, který se sešel v září 1969, Alena Trochtová. *„Vsetínsko je kraj kopcovitý a poměry v zemědělství jsou tu mnohem těžší než v rovinných krajích. Naše ženy pracují celý život v kopcích, ty starší jsou velmi upracované, shrbené, nerady chodí na schůze, jsou rády, když najdou chvíli k odpočinku. A tak ženy z okresního výboru českého svazu žen jezdí za námi a na místě nám pomáhají řešit potíže. Bývají to pěkné besedy.“*⁵³⁰ Opět je z tohoto příspěvku patrné, že místní organizace žen měly minimálně snahu tuto problematiku řešit, že se tedy ČSSŽ formoval skutečně jako praktický pomocník v otázce ženské problematiky.

Přestože téma žen pracujících v zemědělství zůstalo aktuální i v sedmdesátých letech, a dokazuje to zejména článek *Čin je otcem bohatství a země jeho matkou; Podíl žen v zemědělské výrobě*, pronikla i do jeho pojetí ideologie normalizace, která se svou dikcí částečně vrací k rétorice padesátých let. Pracovním podmínkám žen je nadřazeno všeobecné úsilí o plnění plánů národního hospodářství, chloubu socialistického Československa. Zejména v období žní. *„V České socialistické republice se sklízí obiloviny asi z jednoho milionu sedmi set tisíc hektarů. I když se výnosy očekávají nižší než loňského roku, necelých 28 metrických centů v průměru, přece se v celé naší republice sklídí o dva a půl milionu tun obilí více, než v roce 1945 – to je přibližně o tolik, kolik vyprodukuje celé Slovensko. Proto se mluví o zemědělství jako o jednom z nejúspěšnějších odvětví socialistického hospodářství ČSSR. Jsou to čísla závratná, představíme-li si za nimi intenzivní činnost statisíců lidí pracujících v zemědělství, nepřetržitý tep vesnice, která se v těchto dnech neohlíží na soboty ani na neděle. Naprostá většina práce s výrobou obilí leží na bedrech Jednotných zemědělských družstev. V ČSR se na velké sklizni podílejí přibližně 82 procenty. Proto si zaslouží naši družstevníci a družstevnice, aby zvláště ve žních byly dobře připraveny služby na vesnicích, zásobování a obchod, a aby sloužily mimořádně, ochotně a bohatě, bez ohledu na*

---

⁵²⁹ Do doby, započítatelné pro vznik nároku na důchod, se měla nově započítávat i doba nepojištěné pracovní činnosti, a to od 1. října 1948 do dne vstupu do Jednotného zemědělského družstva. VAĎOUROVÁ Daniela, *Aby se i vesnickým ženám dobře žilo*, Vlasta 1969, číslo 39, str. 6

⁵³⁰ VAĎOUROVÁ Daniela, *Aby se i vesnickým ženám dobře žilo*, Vlasta 1969, číslo 39, str. 6

*běžnou otevírací dobu a na soboty a na neděle. Zemědělských družstevnic žije a pracuje na vesnicích skoro čtvrt milionu a jejich dílo je důležité pro celý národ a jeho výživu.*⁵³¹ Zcela se tak vytratila potřeba řešit neuspokojivou situaci žen na vesnicích, byť to, že problémy přetrvávaly, je patrné i z tohoto úryvku. Jak již ale bylo řečeno, práce ve prospěch národního hospodářství byla nadřazena potřebám zemědělců a zejména žen pracujících v zemědělství. Zmíněný článek o podílu žen v zemědělské výrobě z roku 1972⁵³² sice upozorňuje, že podíl žen v zemědělské výrobě se snížil jen velmi zvolna a že mladých lidí v zemědělství nepřibýlo, primárním cílem tohoto článku bylo upozornit na sociální opatření schválená v předchozích letech, které měly situaci žen zjednodušit. Tak se pomyslné těžiště článků týkajících se zemědělských žen posunulo z pojmenovávání problémů, které ještě nebyly vyřešeny, na označování záležitostí, jež socialistický stát vymýtil.

Zemědělská výroba byla stavebním pilířem československého hospodářství. Problémy pracovníků a pracovnic pracujících v zemědělství byly komplexně společenské, nikoli jen otázka řešení pro ženskou organizaci. Sociální politika konce šedesátých a počátku sedmdesátých let práci v zemědělské výrobě sice výrazně zkvalitnila, není možno připisovat zásluhy za řadu zákonných opatření jen ženské organizaci, nadále však zůstávala řada palčivých problémů nedořešených, jako byl vysoký podíl žen v zemědělství nebo rozdílné platy mužů a žen. Zatímco ovšem v šedesátých letech na stránkách *Vlasty* probíhala diskuse, která otevřela nové otázky týkající se zemědělských žen, v sedmdesátých letech ustrnula rétorika na obecných proklamacích o hospodářské potřebě zemědělství. Přestože nebylo možno přehlížet fakt, že ženy pracující v zemědělství se nacházejí v nelehké situaci, ostatně jen v České socialistické republice jich bylo na půl milionu, neotevírala se nová témata, neproniklo se do problematiky do větší hloubky, pouze se stále schematicky opakovala stejná hesla.

4.2.4 Kvalifikace žen

Součástí procesu širších společenských a hospodářských proměn, které souvisely s přestavbou československé ekonomiky po roce 1948, byl vstup žen do pracovního procesu. Bezprostřední podmínkou však byla kvalifikace žen. Tedy jejich pracovní schopnosti. ČSSŘ na ustavujícím sjezdu v roce 1967 označil péči o kvalifikaci jako jeden z klíčových

---

⁵³¹ *Žně – tvrdá práce i chloubka žen*, *Vlasta* 1971, číslo 30. Str. 2

⁵³² ZUBINA Miloslav, *Čin je otcem bohatství a země jeho matkou; Podíl žen v zemědělské výrobě*, *Vlasta* 1972, číslo 10, str. 7

programových bodů organizace, přestože nebylo nijak specifikováno, jakými prostředky má celostátní organizace dosahovat výsledků při plnění tohoto cíle, tedy jakým způsobem má ženy přesvědčovat o možnosti zvyšování kvalifikace jako nutném faktoru pro uplatnění se na pracovním trhu. V Akčním programu ČSSŽ o rok později se nedostatečná kvalifikace žen zmiňuje v souvislosti s potřebou žen plnit několik rolí ve společnosti. Tak nutně docházelo k zanedbávání role matky nebo naopak pracovnice tím, že si žena nezvyšovala svou profesní kvalifikaci. ČSSŽ se v Akčním programu ČSSŽ zavázal ve spolupráci s odborovými organizacemi apelovat na ženy v otázkách profesního uplatnění.

V roce 1966 týdeník Vlasta uveřejnil krátkou úvahu týkající se kvalifikace žen. Z ní vyplynulo, že československá společnost se měla potýkat s jiným problémem, než byla nedostatečná kvalifikace, a to s nedostatečným uplatněním kvalifikace žen. Přestože ženy měly patřičnou kvalifikaci, nevykonávaly často z různých objektivních důvodů danou pozici, na kterou byly profesně připraveny. *„Jak vyplývá z oficiálních statistik, nepracuje téměř jedna čtvrtina zaměstnaných žen na místech, pro která mají kvalifikaci. Často to bývá také jenom proto, že takové místo v podniku nebo v celém okolí vůbec není, nebo také proto, že jsou zaměstnány na nižších místech, než jakým jejich kvalifikace odpovídá. Tyto problémy jsou značně složité a citlivé. Bylo také zjištěno, že i po dodatečném zvýšení kvalifikace nemají často ženy naději, že je závod zařadí na vyšší funkci, do vyšší pracovní třídy. A co jiného než právě materiální zainteresovanost by mělo vést k nutnému zvyšování kvalifikace?“*⁵³³ Tato popisovaná situace pak mohla mít do budoucna vliv na nízkou motivaci mladých žen odborně se vzdělávat a kvalifikovat na určitou pozici. Jak bylo uvedeno v Akčním programu ČSSŽ, mladé dívky odcházely do zaměstnání po ukončení povinného vzdělání, nijak nevyučené a nepřipravené na pracovní proces. Zaměstnavatelé nadále upřednostňovali kvalifikované muže. *„Zdá se, že proti ženám v tomto případě pracují předsudky, namísto aby jim přišly na pomoc široké společenské služby, zorganizované jak podniky, tak odborovými organizacemi a národními výbory. To je totiž ona síla, která pomáhá osvobodit ženu od celodenní únavy a dřiny navíc a podnikové ekonomy od negativního znaménka, jímž známkují nejrůznější formy absence zaměstnaných žen,“*⁵³⁴ zaznělo dále v článku jako přání do budoucna, aby se o problematiku uplatnění ženské kvalifikace zajímaly zejména odborové organizace a národní výbory, jejichž součástí v roce 1966 ještě byly komise žen Výboru československých žen. S vysokou zaměstnaností žen se přitom, i přes probíhající sociologickou diskusi,

---

⁵³³ *Co s kvalifikací žen?*, Vlasta 1966, číslo 2, str. 5

⁵³⁴ Tamtéž, str. 5

v československém hospodářství nadále počítalo.⁵³⁵ Přestože Akční program ČSSŽ formuloval otázku kvalifikace žen jako jeden z klíčových bodů, tento fakt se nijak neodrazil na obsahu časopisu Vlasta. V letech 1968-1969 stálo toto téma poměrně na okraji pozornosti.

Jak již bylo řečeno, na počátku sedmdesátých let byly v časopise Vlasta zobrazovány ženy pracující nejčastěji na pozicích, k nimž nebyla nutná žádná zvláštní kvalifikace, stejně jako v období po Únoru 1948 se zobrazovaly dělnice a rolnice jako ideál socialistické práce.⁵³⁶ Až v letech 1972-1973 se ve Vlastě objevilo téma vzdělání žen a to i vzdělání vysokoškolského. Počet dívek na vysokých školách stoupal. *„Skutečnost, že z celkového počtu studujících činí podíl studujících dívek zhruba 57 procent na středních školách, více než 25 procent na průmyslových školách a skoro 40 procent na vysokých školách, svědčí o tom, že se ženy chtějí jak v současné době, tak i v budoucnu po boku mužů v daleko větší míře a společensky významnějším způsobem angažovat ve všech sférách našeho života,“* uvedla ve svém projevu poslankyně Zdeňka Skřivánková. Redakce Vlasty v roce 1974 upozornila, že mladí lidé jsou jen velmi málo informováni o možnostech studia na vysoké škole. Z toho důvodu mělo do redakce docházet značné množství dopisů týkajících se rozhodování o výběru povolání. To potvrzuje trend, který se na počátku sedmdesátých let projevil i v týdeníku Vlasta, že státní politika nijak neusilovala o plošné zvyšování vzdělání žen, naopak potřebovala nekvalifikované pracovní síly na manuální práce, jako byly pekařky, pletařky, prodavačky. Důraz se kladl zejména na konkrétní učební obory, po jejichž absolutoriu měla být žena připravena na vykonávání určitého druhu profese. *„Zvolí-li si patnáctiletá děvčata obor, který jim skutečně vyhovuje a v němž mohou být úspěšná, má to velké výhody jak pro ně, tak pro jejich rodinu i celou společnost. V mnoha našich i zahraničních průzkumech se potvrdilo, že ty ženy, které jsou se zvoleným oborem spokojené a mají pro něj odpovídající kvalifikaci, podávají nejen lepší pracovní výkon, ale jsou spokojenější i v pracovním životě, méně často se rozvádějí, jejich děti mají méně poruch chování, ženy jsou oblíbené v pracovním kolektivu a víc se angažují v politickém životě.“*⁵³⁷ Podle tohoto příměru tak žena kvalifikovaná v pro sebe vhodném pracovním oboru snadněji splňovala trojnásobnou funkci ženy ve společnosti, tedy funkci rodinnou, pracovní a veřejnou. ÚV KSČ se na červencovém

---

⁵³⁵ Rozhovor s pracovníky Státní plánovací komise A. Bučkovou, M. Koubovou, *Osm otázek kolem zaměstnanosti*, Vlasta 1966, číslo 49, str. 6

⁵³⁶ Zajímavou studii o fenoménu traktoristek publikovala Libora Oates Indruchová ve sborníku *Vyvláštěný hlas*. INDRUCHOVÁ Oates, Libora, *Řekni, kde ty traktoristky jsou? Kulturní reprezentace genderu v pozdním socialismu*. In: HANÁKOVÁ, Petra et al. *Vyvláštěný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. str.393-426

⁵³⁷ *Žena v zrcadle současné vědy; Začleňování mladistvých do práce*, Vlasta 1974, číslo 24, str. 15

plenárním zasedání v roce 1973⁵³⁸ usneslo, že bude soustavně zajišťovat zkvalitňování učňovského vzdělání a rozšiřování nabídky oborů, v nichž se mladí mohli vzdělávat.

Dle programu ČSSŽ měla organizace klást důraz na zprostředkování vzdělání žen a jejich kvalifikaci jako nutného předpokladu k výkonu vzdělání. Tento fakt se ale příliš neodrazil na konkrétní činnosti Svazu a na stránkách Vlasty se jednalo taktéž o téma spíše okrajové. Zatímco zaměstnanost žen zůstala po celé sledované období vysoce žadaným tématem politicko–výchovného oddělení ČSSŽ, které pravidelně kontrolovalo obsah časopisu a dokonce stanovovalo přesný měsíční počet článků s výchovně-politickým podtextem, kvalifikace žen jako téma zůstávala na okraji nejen činnosti ženských organizací ale také časopisu Vlasta. Možným motivem mohl být také fakt, že povolání s převahou ženského elementu, tedy ta, která byla v letech 1965-1975 vykonávána ve větší míře ženami, nijak vysokou kvalifikaci nevyžadovala. Zároveň mohl být relativní nezájem o téma profesní kvalifikace žen způsoben nezájmem žen o zvyšování pracovní způsobilosti z důvodu několikanásobné role ve společnosti, kdy povinnosti pracovní musely být kombinovány s povinnostmi rodinnými.

4.2.5 Žena a rodina

Rodina, jako základní společenská jednotka, byla stavebním prvkem socialistické společnosti. V socialistických teoriích a zejména v praxi československého komunistického režimu, který se etabloval po druhé světové válce, došlo k zásadním proměnám v rodinné politice a zásadním změnám, které výrazně zasáhly do podoby rodiny. I přesto zůstala rodina sociálním prvkem ve společnosti, kde se utvářela osobnost člověka.⁵³⁹ Rodina ve vztahu ke struktuře socialistické společnosti plnila řadu společenských funkcí, jako byla funkce reprodukční, ekonomická, sociální a kulturně psychologická.⁵⁴⁰

V Československu se primárním problémem rodinné politiky po roce 1948 stala pracovní aktivita žen, tedy změna sociálního statusu žen, která výrazně ovlivnila podobu rodiny. Na ženu měl být v socialistické společnosti kladen požadavek plnění trojí úlohy. Role

---

⁵³⁸ *Žena v zrcadle současné vědy; Výběr povolání*, Vlasta 1974, číslo 17, str. 15

⁵³⁹ BAUEROVÁ, Jaroslava a BÁRTOVÁ, Eva. *Proměny ženy v rodině, práci a ve veřejném životě*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1987. 306 s. Sociologická knižnice (Svoboda). str. 13

⁵⁴⁰ Autoři Statě *Rodina v sociální struktuře socialistické společnosti*, publikované v Machoninově *Sociální struktuře socialistické společnosti*, rozlišují tyto základní funkce jako nutný předpoklad pro fungování rodiny. Toto rozčlenění převzala ve svých sociologických studiích i J. Bauerová nebo M. Šolcová. FIŠEROVÁ Vlasta, FIŠERA Ivan, *Rodina v sociální struktuře socialistické společnosti*, In: MACHONIN Pavel, *Sociální struktura socialistické společnosti* str. 572

matky, pracovnice a veřejně angažované občanky. I přes neustálou snahu a probíhající diskuse se po celé období let 1948-1989 nepodařilo odstranit společenské problémy, které z tohoto požadavku k ženám vyplývaly. Irena Hradecká se sociologického ústavu ČSAV k tomu v roce 1989 dodala, že, „*třebaže pokusy o reálné spojení sféry zaměstnání a sféry rodiny se všemi příslušnými konsekvencemi jsou naší každodenní zkušeností, netěší se uvedené téma – harmonizace obou sfér – v Československu téměř žádnému obecně artikulovanému zájmu.*“⁵⁴¹ Pojmenovala tak základní problém, který se vynořil s nástupem do zaměstnání. Na ženu byl kladen dvojnásobný nárok práce. Domácí, neplacená činnost, jejíž vykonavatelkou byla na základě tradičního genderového stereotypu, a práce v zaměstnání. Na ženu měly být přitom v zaměstnání kladeny stejné nároky jako na muže. Tak musela žena nastoupit do zaměstnání, aby tak naplnila svou povinnost pracovní a zároveň literu zákona, protože československá ekonomika byla postavena na úplném zapojení všech praceschopných obyvatel do národního hospodářství. Kromě této pracovní doby pak trávila 30-38 hodin týdně domácími pracemi.⁵⁴² Muž trávil domácími pracemi v průměru 6,5 hodin. Do tradiční domácí práce je potom započítána i péče o děti.

Na konci šedesátých a na počátku sedmdesátých let byla, jak již bylo řečeno, schválena řada zákonů a opatření týkající se péče o děti a obecně rodinné situace. Potvrdila se tak snaha o přesun zájmu z veřejné sféry do rodinné. Ta se stala dominantní, zatímco veřejná sféra, v podobě zájmových občanských a politických aktivit, měla být důsledně redukována.⁵⁴³ Vzhledem k událostem let 1968 a 1969, kdy hlasy po reformách zaznívaly z nejrůznějších struktur a subsystémů společnosti, byl krok k sociální politice logickým vyústěním situace.

Postihnout celou šíři rodinné politiky státu tak, jak byla proklamována ženskou organizací a následně prezentována na stránkách časopisu *Vlasta* není v rozmezí této práce možné. Rodina byla jedním z klíčových témat, kterými se časopis *Vlasta* zabýval. Dle rozsáhlé ankety čtenářů týdeníku bylo navíc toto téma hodnoceno jako čtenáři oblíbené. Proto se ve sledovaném období zabýval řadou fenoménů, jako je péče a výchova dětí, sňatečnost a rozvodovost, manželství a rodinné vztahy, problematice matek samoživitelek, některým

---

⁵⁴¹ HRADECKÁ, Irena, *Společenské uplatnění žen z hlediska napětí mezi profesní a rodinnou rolí*, In: HAVELKOVÁ, Hana. *Lidská práva, ženy a společnost*. 1. vyd. Praha: Evropské středisko UNESCO pro výchovu k lidským právům, 1992. 96 s. Člověk a jeho práva; sv. 1. ISBN 80-901221-0-8. str. 59

⁵⁴² Tato data byla převzata z JECHOVÁ Květa, *Postavení žen v Československu v období normalizace*, IN: *Česká společnost v 70. A 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*, str. 176- 246

⁵⁴³ Tamtéž, str. 224

konkrétním aspektům vyplývajícím ze školního vzdělání. V různých etapách sledovaného období byl kladen důraz na odlišné záležitosti vyplývající z rodinného života.⁵⁴⁴ V této části se proto zaměřím pouze na vnímání dvojité směny žen v širší společnosti a v oficiálním organizačním diskurzu. Měnil se náhled na problematiku dvojího zatížení žen ve sledovaném období? Jak časopis prezentoval tento širší společenský problém?

V roce 1966 vyšel ve Vlastě jeden z příspěvků ze semináře o rodině, který uspořádal Výbor československých žen ve spolupráci se Státní populační komisí. Autorka Helena Švarcová se v něm ptá, zda změny ve struktuře rodiny, ke kterým došlo od konce druhé světové války, znamenají nástup širší krize rodiny jako obecné instituce. *„Osobně se neodvažuji tvrdit, že jde o skutečnou krizi rodinného života. Nesporné je to, že rodina prochází hlubokou kvalitativní proměnou.“*⁵⁴⁵ Touto proměnou je myšlena právě povinnost žen vykonávat zároveň v podstatě dvě zaměstnání. Práci v zaměstnání a práci v domácnosti. *„Člověk se neúčastní jen v této malé skupině, to znamená v rodině, ale že se zároveň účastní života v různých společenských skupinách a kolektivech – a že tedy vykonává současně různé role. Přitom očekávání členů jiných skupin na tohoto člověka působí mnohdy velmi rozporně. Například když zaměstnaná žena má splnit v zaměstnání nějaký úkol, spoluzaměstnanci od ní očekávají, že jej splní v určitém termínu, jí však onemocní dítě. Zde se názorně projevuje to, co nebývá bráno v úvahu, že ženy plní různé role simultánně, to znamená, plní je tak, že se nemohou jedné role zbavit, aniž by zároveň nemyslely na druhou. Že je neplní jenom postupně jako muži, ale že je plní najednou.“*⁵⁴⁶ Ženy tak v podstatě měly dvě různá zaměstnání vykonávaná zároveň. Obzvláště vezmeme-li v potaz počet hodin, které měla žena prací v domácnosti strávit, viz výše. S přeměnou role matky tak docházelo dle autorky k předefinování základních rolí v domácnosti. *„Je také rozdíl v chápání a plnění rolí v rodině. Pod pojmem role chápeme, abych to řekla stručně, určitý standard chování, které ostatní členové skupiny od jednotlivce očekávají. To znamená, že v rodině existuje role hospodyně, manželky, milenky, matky, manžela, otce, milence, dcery, syna sourozenců atd.“*⁵⁴⁷ K této

---

⁵⁴⁴ Na konci šedesátých let časopis Vlasta otevíral témata, která nedokázal stát za dvacet let budování politického režimu a socialistické společnosti vyřešit, jako byla nedostatečná sociální péče státu, krize manželství nebo matky samoživitelky. Viz například GROSZOVÁ Sylvie, *Rodinu tvoří máma i táta*, Vlasta 1968, číslo 38, str. 7, nebo *Domov pro osamělé matky*, Vlasta 1969, číslo 43, str. 10. V letech 1970-1973 byl kladen důraz na výchovu dětí, zejména ve smyslu politické výchovy k socialistickému občanství. Pro ilustraci viz např. ENTLEROVÁ Ladislava, *Společně při výchově našich dětí*, Vlasta 1970, číslo 12, str. 3, nebo *Jak vedete své děti k lásce k vlasti?* Vlasta 1972, číslo 28, str. 10

⁵⁴⁵ ŠVARCOVÁ Helena, *O rodině polemicky – jde o krizi?* Vlasta 1966, číslo 36, str. 4

⁵⁴⁶ Tamtéž, str. 4

⁵⁴⁷ Tamtéž, str. 4

několikanásobné roli ženy v domácnosti pak přibývá role pracovnice v zaměstnání. Přesto, že primárním tématem příspěvku byla vysoká rozvodovost, krize manželství, nastavil základní otázku, jak žena zvládá několikanásobnou roli, kterou jí společenský systém ukládá.

V tomtéž roce časopis *Vlasta* uveřejnil zajímavou sociologickou anketu, kterou pořádala Státní populační komise a ve které odpovídaly muži a ženy na otázku, jakých charakterových vlastností si nejvíce váží na svém protějšku. Muži i ženy ve shodě ocenily jako nejdůležitější vlastnost pracovitost. Muži dokonce uváděli péči o rodinu a smysl pro rodinu až na čtvrtém místě, ženy lásce pro rodinu přiřkly taktéž čtvrté místo, více si na manželovi měly cenit abstinence a věrnosti.⁵⁴⁸ Odpovídalo téměř sedm tisíc respondentů. Pokud byl skutečně toto reprezentativní vzorek společnosti a názor většiny manželských dvojic, pak byla politika státu, respektive ženských organizací v prvních pounorových letech úspěšná, když všeobecně prospěšnou funkci účastníka národního hospodářství nadřazovala mateřské funkci.

Otázka dvojité směny žen matek, tedy v zaměstnání a v domácnosti, byla aktuální na stránkách *Vlasty* i v roce 1967, kdy se k otázce zaměstnanosti žen a jejímu vlivu na mateřství vyjádřila řada odborníků. Diskuse byla otevřená, střetly se zde zcela protichůdné názory na otázku zaměstnanosti žen. „*Zaměstnanost žen je stále u nás i v zahraničí široce a z mnoha stránek diskutovanou záležitostí. A to nejen proto, že ekonomicky činných žen přibývá, že pronikají do dalších a dalších oborů, ale především proto, že s růstem vzdělanosti a možnosti uplatnění se mění samy ženy a působí tak na změny v životě celospolečenském i rodinném. V této složité a proměnlivé situaci je jen na prospěch věci, střetávají-li se názory, odhalují předsudky a hledají přednosti i nedostatky řešení již uskutečněných a navrhovaných.*“⁵⁴⁹ Dále byla kritizována nedostatečná péče o malé děti, diskutovalo se ještě předtím, než byla prodloužena mateřská dovolená, možnosti delší mateřské dovolené se naopak vytýkala ztráta kvalifikace z ní vyplývající. „*Kdybychom dospěli k tomu, že by se mateřská dovolená prodloužila na delší dobu, pak je tu jeden problém. Nezapomínejte, že mladé matky mají v daleko větší míře než dříve určitou odbornou kvalifikaci a že delší přestávka, kdy zůstanou doma, znamená pro ně nejen odbornou stagnaci, ale někdy i ztrátu kvalifikace,*“ argumentovala Libuše Háková ze sociologického ústavu ČSAV.⁵⁵⁰ Tento argument shodně

---

⁵⁴⁸ PROKOPEC Jiří, *Nad výsledky ankety manželství a já*, *Vlasta* 1966, číslo 9, str. 10

⁵⁴⁹ HÁJKOVÁ Věra, *Spor o ženu naší doby*, *Vlasta* 1967, číslo 41, str. 6

⁵⁵⁰ Libuše Háková ze sociologického ústavu ČSAV byla na schůzi předsednictva ÚV ČSSZ 1. srpna 1968 zvolena, aby se stala šéfredaktorkou nově vznikajícího časopisu MONA, což nám může dát určitou představu,

zazněl i na ustavujícím sjezdu ČSSŽ v roce 1967. Ženy měly svou profesní kvalifikaci ztrácet dlouhodobým setrváním v domácnosti. Zároveň ale stát nebyl schopen zajistit adekvátní péči o děti v případě, že se žena rozhodla nastoupit brzy po porodu do zaměstnání, což potvrdila další účastnice diskuse, Jiřina Knoblochová z psychiatrické kliniky. „*Vidíte nynější uštvanou ženu s malými dětmi, protože nefungují různá zařízení a kdy normální běh života je nesmírně ztížen. Tyto uštvané ženy fakticky stojí před otázkou buď, anebo: buď být v zaměstnání, a nebo zůstat doma. Kdyby si ale žena mohla vybrat, kombinovala by. Mateřská dovolená čtyři měsíce, dobře fungující jesle, kde by dítě bylo jen několik hodin denně. Chtěla by mít kratší pracovní dobu, školku dobře vedenou, chtěla by mít dobře fungující služby atd.*“⁵⁵¹ Opět je zde naráženo na nedostatečně fungující služby, které tak jen teoreticky a v často opakovaných veřejných proklamacích měly zjednodušovat situaci žen, ve skutečnosti byl jejich reálný zásah jen ryze marginální, protože takových služeb byl stále nedostatek. Tyto nedostatky měly bránit ženám v uplatnění, protože dle Jiřiny Knoblochové ženy do zaměstnání nastoupit chtěly. „*Jestliže přijmeme stanovisko, že každé vysazení ženy z práce znamená její poškození, docházíme k závěru, že mateřská funkce je něco, co ohrožuje svébytnost ženy nebo její uplatnění,*“⁵⁵² vyjádřil v článku své znepokojení nad současnou situací Milan Kučera ze Státního statistického úřadu. Opakovaně zaznělo volání po státních zásadách do procesu zaměstnávání žen. Ženám nebyly nabízeny možnosti, jak kvalitně zkombinovat funkci mateřskou s funkcí pracovní. Například reálně nebyly ženám nabízeny možnosti zkráceného úvazku. „*Potíže, jichž jsme svědky právě u této skupiny žen, nejsou způsobeny ani tak zaměstnáním samým jako disproporcemi mezi podmínkami, za nichž je žena výdělečně činná a pečuje o dítě. To však není otázka pouze žen, ale organizace národního hospodářství jako celku. Tak například přestože na celém světě roste zaměstnanost žen a řada odborníků konkrétně vyčísluje výhody takového zaměstnání, naše současná plánovací a finanční metodika nepřináší dostatek podnětů, aby závody práci na zkrácenou pracovní dobu zaváděly v hojnější míře.*“ Závěrem diskuse bylo řečeno, že do budoucna je nutno učinit řadu státních zásahů, aby ženám byly nabízeny vhodnější podmínky ke kombinaci obou funkcí, jejichž proklamovaná nutnost procházela v šedesátých letech důkladnou revizí. Nutnosti reformovat stávající podmínky žen si byl vědom i ČSSŽ, proto již v lednu roku 1968 označil řešení neuspokojivé tzv. dvojité směny žen za prioritu. „*Vlastní problémy ženy vynucují si věnovat*

---

jakým směrem mělo směřovat nově vnikající periodikum. NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karton 37, *Zápis ze schůze předsednictva ÚV ČSSŽ konané 1. srpna 1968*

⁵⁵¹ HÁJKOVÁ Věra, *Spor o ženu naší doby*, Vlasta 1967, číslo 41, str. 6

⁵⁵² HÁJKOVÁ Věra, *Spor o ženu naší doby*, Vlasta 1967, číslo 41, str.

*pozornost vztahu mezi funkcemi matky – vychovatelky, zaměstnané ženy a funkcí hospodyně; přitom nepůjde o vyloučení některé z těchto funkcí, ale naopak o jejich optimální koordinaci, která ovšem musí být diferencovaná.*⁵⁵³ Rodinná situace žen byla stěžejním programovým bodem i Akčního programu ČSSŽ. Ten kladl důraz na vhodnou kombinaci prodloužené mateřské dovolené a možnosti zkráceného úvazku, s možným odchodem žen z veřejné sféry zpět do soukromé sféry rodiny přitom nepočítal. K tématu dvojité směny žen a tedy podvojného zatížení žen v domácnostech a na pracovištích se v letech 1966-1968 jen na stránkách časopisu *Vlasta* vyjádřila řada odborníků, ČSSŽ usiloval posléze o jejich přetavení v konkrétní zákonná opatření. Splnil tak jednu ze základních podmínek svého vzniku. Při ustavení ČSSŽ v roce 1967 se Svaz zavázal k tomu, že bude za pomoci odborných pracovišť a výzkumů projednávat ženskou otázku ve společnosti. Z oficiálních proklamací ČSSŽ je jasné, že ženská organizace nadále počítala s vysokou zaměstnaností žen. Nijak přitom nepodporoval diskusi o tom, zda se státní ekonomice vyplatí zaměstnávat ženy za cenu dalších státních výdajů. ČSSŽ v roce 1968 v pravidelných příspěvcích v týdeníku *Vlasta* seznamoval čtenářky s návrhy na úpravu stávajících zákonů, což mělo sloužit nejen jako propagace ČSSŽ, ale zároveň pro praktickou pomoc ženám, které se v československých zákonech neorientovaly.⁵⁵⁴

Ve výňatku z projevu předsedkyně ČSRŽ Gusty Fučíkové při příležitosti oslav Mezinárodního dne žen, který zazněl na Pražském hradě 8. března 1970, zaznělo, že *„přes velké úspěchy, kterých naše ženy při výstavbě socialismu dosáhly, víme, že ještě hodně zbývá vykonat. Za mnohé bych tu chtěla připomenout také bytový problém, který je zejména palčivý v případě mladých manželství. Nadále zvýšenou pozornost musíme věnovat i tomu, aby naše ženy mohly plně dostát svým mateřským povinnostem. Velmi mnoho se u nás již v tomto směru vykonalo. Přesto nám však zbývá ještě mnohé vykonat.*“⁵⁵⁵ Gusta Fučíková tak reagovala na již platný zákon, který prodloužil mateřskou dovolenou, zároveň ale upozornila na to, že tím ženská otázka nebyla vyřešena. V tomto projevu zároveň označila předchozí vedení ČSSŽ

---

⁵⁵³ NA ČR, fond ÚV ČSSŽ, karta 25, *Plán práce komise pro otázky rodiny, výchovy dětí a mládeže, spolupráce rodiny a školy*, předloženo na schůzi předsednictva ÚV ČSSŽ dne 9. ledna 1968,

⁵⁵⁴ Například ve 14. čísle ročníku 1968 byl podrobně popsán návrh na úpravu mateřské dovolené. Bylo zde popsáno, jaká je navrhovaná délka mateřské dovolené, pro koho je vyplácení příspěvku určeno, jaká by měla být jeho předpokládaná výše, jakým způsobem bude stát řešit vyplácení mateřské dovolené v případě více dětí. V původním návrhu také zaznělo, že všem ženám bude vyplácena mateřská ve stejné výši. KUČERA Milan, *Prodloužení mateřské dovolené – názory pro a proti*, *Vlasta* 1969, číslo 14, str. 7

⁵⁵⁵ Z projevu předsedkyně Československé rady žen Gusty Fučíkové, který zazněl 8. března 1970 na Pražském hradě, *Mezinárodní den žen na Pražském hradě*, *Vlasta* 1970, číslo 11, str. 3

jako pravicovou sílu, která se „svou činností snažila dezorientovat a oklamat naše ženy,⁵⁵⁶ a to i přesto, že právě předchozí vedení ČSSZ, v čele s předsedkyní Miluší Fischerovou prosadilo za pomoci dalších organizací a pracovišť opatření k prodloužení mateřské dovolené.

Otázka zaměstnanosti žen zůstala aktuální i po celá sedmdesátá léta. Státní reformy, které se týkaly zejména rodinného života, částečně situaci konsolidovaly, nikoli vyřešily, proto se se střídavou pravidelností vynořovala a objevovala na stránkách *Vlasty*. Na prosazení těchto reforem mohla mít vliv snaha o zavázání si obyvatel prostřednictvím pomyslné společenské smlouvy, ale také klesající porodnost v druhé polovině šedesátých let, kdy tak vyvstala otázka, jakým způsobem zvýšit porodnost, aby byla zachována práceschopnost obyvatelstva.

V roce 1974 se otázka dvojité směny žen opět vrací do společenského diskurzu. V posledním lednovém čísle *Vlasty* je v rámci rubriky s názvem *Žena v zrcadle současné vědy* uveřejněn článek týkající se věkového cyklu ženy.⁵⁵⁷ Autorkou článku byla členka Experimentálního gerontologického střediska při Thomayerově nemocnici v Praze – Krči, Jiřina Heroldová. Znovu otevírá problematiku dvojitého zatížení žen, ovšem optikou svého vědeckého oboru. „*Základním problémem je rozpor mezi biologickou a ekonomickou funkcí dnešní ženy. Rozpor odlišných požadavků na ni kladených účastí ve výrobě a na druhé straně požadavků, jež na ni klade rodina i role matky, a jež považuje za důležité i ona sama. Je to vlastně rozpor dvou základních rolí ženy: mateřství a ekonomického uplatnění, aspirací, možností a reality a uspokojení. Tento rozpor se promítá i do další generace a my ani přesně nevíme, jaké důsledky bude mít jednou ta skutečnost, že matky odcházely do práce ještě od malých dětí. Jaké důsledky bude mít na zdraví, psychickou stabilitu i na poměr další generace vůči vlastním dětem.*“⁵⁵⁸ Dospívala generace dětí, které vychovávaly matky při svých pracovních povinnostech, jejichž plnění vyžadoval státní mocenský establishment. Nebylo ale jasné, jak se na této generaci a na dalších generacích projeví, že výchova matky byla značně redukována na krátké období bezprostředně po porodu. Poprvé se tak na tuto problematiku nahlíží optikou dětí, které v této *demokratizované*⁵⁵⁹ rodině vyrůstaly. Autorka přitom

---

⁵⁵⁶ Z projevu předsedkyně Československé rady žen Gusty Fučíkové, který zazněl 8. března 1970 na Pražském hradě, *Mezinárodní den žen na Pražském hradě*, *Vlasta* 1970, číslo 11, str. 3

⁵⁵⁷ *Věkový cyklus a zaměstnanost*, *Vlasta* 1974, číslo 5, str. 15

⁵⁵⁸ Tamtéž, str. 15

⁵⁵⁹ Tento pojem byl převzat z knihy *Proměny ženy v rodině, práci a ve veřejném životě*, označuje rodinu, která již není ryze patriarchální, naopak muž i žena jako rodiče v ní mají stejné postavení, stejná práva a povinnosti, což mělo vyplývat z faktu, že oba zaujímali totožné postavení v systému národního hospodářství a společnosti. BAUEROVÁ, Jaroslava a BÁRTOVÁ, Eva. *Proměny ženy v rodině, práci a ve veřejném životě* str. 61nn

argumentuje, že vůči této zaměstnanosti „nemají však výhrady jen lékaři a pedagogové, ale objektivní potíže se objevují i ve výrobních závodech, kde fluktuace žen – matek, byť zdůvodněná, narušuje plynulý chod výroby a vyvolává i různé konflikty mezi spoluzaměstnanci.“⁵⁶⁰ Přitom ženy po splnění mateřských povinností jsou ještě nejméně dalších dvacet let v produktivním věku, autorka tedy nabídla hypotézu, proč je tak nutné zaměstnávat matky s malými dětmi, když se tyto ženy do státní ekonomiky stejně po uplynutí řádné mateřské dovolené vrací. Další z článků týkající se poměru mezi zaměstnaností a mateřskou funkcí odkazuje zároveň k předchozímu tématu této kapitoly, kvalifikaci žen. Uveřejněný výzkum z počátku jara roku 1974 totiž poukázal na nerovnoměrnost mezi očekáváním a realitou v otázkách rodiny u různě vzdělaných žen. Dívky ve vzájemné shodě označovaly přání mít dvě až tři děti, očekávání se však neshledávala s realitou. Zejména u vysokoškolsky vzdělaných žen, které nejenže měly v průměru méně dětí, než uváděly, ale zároveň se vracely do zaměstnání dříve, než bylo vzhledem k prodloužené mateřské dovolené potřeba. Pravděpodobně ze strachu před ztrátou kvalifikace, ale také z možnosti vnitřního uspokojení, které jim profesní uplatnění přinášelo.⁵⁶¹

Jak již bylo řečeno, pro období tzv. normalizace je typický obnovený zájem o rodinné otázky a problematiku soukromé sféry rodiny z důvodu ústupu některých veřejných společenských zájmů. Rodinná politika byla stěžejním tématem rétoriky vládnoucího aparátu, a přestože, jak již bylo řečeno, nebyla nijak výrazně reflektována ženskou organizací a její veškeré dosavadní zásluhy byly přičteny prosociální politice KSČ, na stránkách Vlasty zůstávalo toto téma nadále aktuální. Z přirozené potřeby řešit otázky, které byly ženám blízké a vyplývaly z jejich každodennosti. V zobrazování ženy matky nedošlo ve sledovaném období k výraznějším ideologickým změnám. Tento postoj je vcelku přirozený, ČSSŽ a potažmo časopis Vlasta jako nejčtenější ženský časopis si nemohly dovolit zobrazovat zkresleně situaci, která byla pro většinu žen matek každodenní realitou. Přestože byly s sedmdesátých letech hojně propagovány sociální změny, kterých se podařilo ve společnosti dosáhnout, s cyklickou pravidelností se objevovaly úvahy, které znovu otevíraly toto po celou éru socialismu v Československu nevyřešené téma. Dle archivních pramenů ve fondu ÚV ČSSŽ se zdá, že Svaz nijak výrazně nerefletoval tento neustále se v reminiscencích vracící fenomén, je tedy otázkou, nakolik byla organizace schopna aktuálních reflexí a nakolik ustrnula ve zjednodušeném schematismu vlastní revidované ideologie reálného socialismu.

---

⁵⁶⁰ *Věkový cyklus a zaměstnanost*, Vlasta 1974, číslo 5, str. 15

⁵⁶¹ *Kvalifikace versus mateřství*, Vlasta 1974, číslo 12, str. 15

ZÁVĚR

Po únorovém komunistickém převratu v roce 1948 KSČ jako etablovaná mocenská aparatura počítala s tím, že ženských organizací v nové společnosti nebude potřeba. Ústavou z května 1948 jim byla dána legislativně rovnoprávnost, proto měla být jakákoli platforma, která by sdružovala zájmy žen ve společnosti do budoucna zbytečná. Již v roce 1945 se ovšem utvořila pod vedením Milady Horákové Rada československých žen, jejíž vliv byl o tři roky později tak významný, že nebylo možno tuto organizaci jen rozpustit. Byla proto převzata do rukou Akčního výboru Národní fronty žen, který ji přetvořil v politický konstrukt, který se měl stát nástrojem nově formovaného státního režimu. Tímto krokem na dlouhých čtyřicet let skončilo demokratické emancipační hnutí žen v českých zemích započaté již v polovině devatenáctého století. Otevřela se však nová etapa ženského hnutí pod kuratelou KSČ, v područí marxisticko-leninské filozofie.

Rada československých žen byla přejmenována na Radu žen, po dvou letech došlo k výraznější proměně její podoby a přetvoření v Československý svaz žen. KSČ tuto organizaci, která se profilovala jako zájmová společenská organizace přijímající členky různého politického smýšlení i sociálního postavení využila jako jedné z převodních pák totalitního režimu. Tento jednoduchý mechanismus bezprostředního ovládnutí všech sfér společenského života se tedy výrazně projevil na podobě ženského hnutí. Ženská organizace v prvních poúnorových letech veřejně deklarovala loajalitu ke státnímu režimu, který naopak umožnil její existenci a deklaroval svůj zájem o ženskou otázku. Tato masová organizace byla využita zejména pro politicko-výchovnou práci spojenou s hromadným zapojením žen do pracovního procesu. Měla se tak naplnit vize socialistické společnosti, která je rovnostářská vůči ženám právě proto, že je včleňuje do veřejné sféry nástupem do zaměstnání a opuštění soukromé sféry rodiny. Ideálem měla být žena, která je zároveň matkou, zaměstnanou a veřejně angažovanou bytostí. Zároveň mělo být využito potenciální pracovní síly k obnově poválečného hospodářství, respektive transformaci na hospodářství socialistické. Československý svaz žen v letech 1950-1952 však nadále zůstával vnímán jako dědic demokratického ženského hnutí, v souvislosti s širší potřebou nápodoby sovětského vzoru tak po dvou letech existence organizace dosáhla dosud nejvýraznější proměny. Vznikem Výboru československých žen prakticky zanikla dosavadní pevná struktura ženské organizace, ženy byly včleněny do orgánů státní správy a samosprávy po vzoru Výboru sovětských žen.

Z masové organizace se stala organizace s jen zlomkem členek oproti dosavadní praxi. V této podobě Výbor československých žen existoval až do roku 1967.

Tématem této diplomové práce byl Československý svaz žen v letech 1965-1975. Toto časové rozmezí bylo vybráno proto, že v sobě zahrnuje i proces příprav vzniku ČSSŽ a zániku Výboru československých žen. Proto pojednává i o letech 1965-1967, kdy ČSSŽ ještě formálně neexistoval. Vznikl v dubnu 1967 na celostátním sjezdu, kde byla ustavena jeho formální struktura i ideologický koncept. Ve své práci jsem si kladla za cíl popsat, jak byly organizovány ženy v rámci ČSSŽ, na základě jakého vzoru byla vytvořena struktura organizace. Byla tato formální struktura funkční vzhledem k cílům, jaké si ČSSŽ při svém vzniku stanovil? A jaké byly proklamované cíle organizace?

Československý svaz žen byl vybudován na základě konceptu tzv. demokratického centralismu, způsobu uspořádání komunistických stran i socialistických zájmových organizací. Demokratický centralismus v sobě zahrnoval dvě vzájemně se vylučující společenské koncepce, demokratismus, který měl být zachován ve formě vzájemně volených orgánů, přičemž zástupci nižšího hierarchického stupně volili zástupce vyššího orgánu, a centralismus, který umožnil pevné vedení a jednotu celé organizace a reálně tak vlastně zabraňoval demokratickému jednání. Signifikantním prvkem fungování organizace tohoto typu bylo její prorůstání do všech vrstev společnosti, od nejnižších stupňů, tedy obvodů a obcí, od roku 1969 základních organizací v podnicích, po celostátní vedení aparátu. Totožnou strukturu měla přitom KSČ, ale i další zájmové útvary a organizace. ČSSŽ si v roce 1967 stanovil jako klíčový cíl ideologickou práci. Pokud tak měl působit politicko-výchovně na co nejširší základnu, pak byl tento způsob organizace velmi efektivní, protože svým obsazením pozic v podstatě znemožnil šíření jiných, než státem legalizovaných politických a společenských názorů. Ideologickou činností se přitom myslelo šíření myšlenek socialismu, respektive propagace politiky KSČ. Strana si tak zajistila šíření ideologie i v primárně nepolitické sféře zájmu.

Druhý cíl, který si ČSSŽ stanovil při svém vzniku a důkladně jej začal uplatňovat v roce 1968, byla apelace na vládní orgány ve věcech péče o zaměstnané ženy a ženy matky. Z ideologického konstruktů se tak ČSSŽ za poměrně krátkou dobu stal výrazným praktickým pomocníkem žen, který otevřeně pojmenovával některé problematické aspekty života žen. Následně trval na jejich odstraňování tím, že aktivně spolupracoval se zákonodárnými a výkonnými orgány. Tato výrazná proměna organizace úzce souvisela s dobovým společenským kontextem. Na počátku roku 1968 došlo vnitrostranicky ke kritice bývalého

vedení KSČ, následkem čehož byl zvolen nový ÚV KSČ. Ten se stal nositelem reformních myšlenek demokratizace společnosti, což fakticky odstartovalo Pražské jaro jako pokus o rekonstrukci socialistického režimu. V uvolněné atmosféře přestala být zájmová organizace nositelem schematických myšlenek socialismu a prosazovala zájmy žen v československé společnosti. Rozrostlé struktury po vzoru demokratického centralismu pak využila k objektivnímu zjišťování problémů, se kterými se ženy musí ve společnosti vypořádat. Dokonce se ČSSŽ vrátil k již jednou překonané myšlence vázaného členství, kdy právě svou jednotou legalizoval svoje požadavky. Potvrdilo se tedy, že v tomto případě byla organizace po vzoru demokratického centralismu velice funkční. Díky aktivitě členek ČSSŽ a dalších organizací a vědeckých ústavů se podařila prosadit řada zákonů a nařízení, které byly platné po další desetiletí a výrazně zjednodušily ženám další práci.

Na počátku sedmdesátých let s nástupem normalizace došlo k výrazné ideologické přeměně ve společnosti i uvnitř ČSSŽ. Organizace získala opět výrazně ideologický charakter a ztratila onu schopnost aktivně působit na československé politické scéně. Dokonce sama sebe připravila o zásluhy z předchozích let, když veškerá opatření z let 1968-1969 přičítala proženské politice KSČ. V sedmdesátých letech byla schválena řada rodinných zákonů. Státní režim si od této sociální politiky sliboval uzavření společenského konsenzu, kdy v případě veřejně deklarované podpory režimu prostřednictvím zažitých společenských rituálů byl schopen zajistit určitou životní úroveň obyvatel. ČSSŽ na tuto společenskou proměnu nedokázal ve sledovaném období zareagovat. Opět deklaroval jako svůj primární cíl ideologickou činnost, která ale vzhledem k materialistickému způsobu života nebyla na obyvatelích nijak vyžadována. Nereagoval na nová rodinná opatření a opakoval stále stejná hesla a proklamace, čímž se defacto programově vyprázdnil. Se ztrátou obsahu potom souvisel fakt, že organizace zahltila svým fungováním samu sebe, protože fakticky jediným obsahem činnosti bylo udržení vlastního chodu. S vyprázdněním programového obsahu organizace se tak struktura demokratického centralismu ukázala jako příliš složitá a neefektivní.

Dalším cílem této práce bylo zjistit, k jakým změnám uvnitř Československého svazu žen došlo během let 1968-1969 a následně s nástupem normalizace. Na počátku této práce jsem si kladla za cíl zjistit, zda se uvnitř ČSSŽ neopakovaly některé procesy spojené s vnitřním fungováním KSČ v daných letech. Tuto hypotézu se podařilo potvrdit. Uvnitř KSČ došlo na počátku roku 1968 k vnitrostranické kritice, následkem čehož bylo zvoleno nové politické vedení. Nový ÚV KSČ začal prosazovat politiku tzv. socialismu s lidskou tváří, který byl

spojen s výraznou demokratizací společnosti a ekonomickými reformami. Svou politiku přitom ÚV KSČ a první tajemník Alexander Dubček postavili na kritice bývalého vedení. K personálním změnám došlo i uvnitř ČSSŽ. V dubnu 1968 rezignovala předsedkyně Helena Leflerová a na její místo byla zvolena Miluše Fischerová. Nové vedení ČSSŽ vyjádřilo otevřenou podporu polednové politiky KSČ. Po vzoru KSČ, která připravila Akční program KSČ jako zásadní politický dokument svědčící o proměně stávajícího politického systému, i ČSSŽ vytvořil vlastní Akční program ČSSŽ, ve kterém definoval vlastní postavení ve společnosti a pojmenoval otevřeně problémy, se kterými se v otázkách žen socialistická společnost potýkala. Význam Akčního programu ČSSŽ netkví v tom, že by přinesl zásadně nový pohled na ženskou problematiku. Veřejně se zavázal k plnění některých závazků, které byly ve společnosti obecně považované za problémy. Svou činností však dokázal naplnit svůj primární cíl, kterým bylo aktivně se účastnit veřejného života a prosazovat v něm zájmy žen. Praktická činnost tak zcela převážila cíl ideologický, který se v roce 1968 z proklamací ČSSŽ zcela vytrácí. Organizace sice veřejně podporovala politiku ÚV KSČ, primárně však usilovala o naplňování vlastního Akčního programu ČSSŽ. Samu sebe pak v rámci Národní fronty definovala jako nezávislý orgán. Zástupkyně ČSSŽ se účastnily jednání vlády, spolupracovaly s pracovními komisemi ale i s vědeckými ústavy, které pojmenovávaly problémy, ČSSŽ pak následně vznášel konkrétní požadavky. Bezprostředně po srpnové okupaci vojsky Varšavské smlouvy v noci z 20. na 21. srpna 1968 tento akt PÚV ČSSŽ odsoudilo jako jednoznačný akt agrese a jako okupaci. Vyzývalo přitom k pokračující podpoře vedení Strany. Opět je tento postup ekvivalentní k dění uvnitř KSČ. K 1. lednu 1969 byla vyhlášena federalizace Československa, stejně v rámci ženské organizace došlo v lednu téhož roku k odštěpení dvou republikových základů, tedy vzniku ČSŽ a SSŽ. Federálním orgánem byla nově ustavená ČSRŽ.

Definitivní umlčení Pražského jara znamenalo zvolení nového vedení ÚV KSČ, které nastartovalo politiku konsolidace, jež znamenala výraznou revizi náhledu na proběhlé události, dílčím jevem potom bylo prověřování stranické základny. Zde se vývoj uvnitř KSČ a ČSRŽ částečně rozchází. Zatímco uvnitř stranického aparátu po dubnovém zasedání KSČ v roce 1969 probíhala konsolidace poměrů, ČSRŽ nadále otevřeně podporovala reformní hnutí a proces demokratizace ve společnosti. Zatímco vládní strana tak nastartovala období normalizace, ČSRŽ zůstala ještě několik měsíců nositelkou reformních myšlenek. Až v listopadu téhož roku rezignovala Miluše Fischerová, na její místo byla zvolena Gusta Fučíková jako symbol proměn praktického orgánu v ideologický konstrukt, jehož primárním

cílem bylo propagovat politiku KSČ. Ženská organizace se tak vrátila o několik let zpět a zadusila reformní hnutí roku 1968, tolik výjimečné v historii socialistického ženského hnutí v Československu. Stejně jako v KSČ probíhala i uvnitř republikových organizací vnitroorganizační čistka, která měla za cíl prověřit členskou základnu. Podařilo se tedy potvrdit, že procesy, formální i ideologické, uvnitř ČSSŽ jsou do značné míry ekvivalentní s procesy uvnitř KSČ.

Ve čtvrté kapitole této diplomové práce jsem analyzovala obsah článků uveřejněných v časopise *Vlasta*. Sledovala jsem, jakým způsobem pronikala na stránky týdeníku ideová politika ČSSŽ v letech 1965-1975. Zaměřila jsem se při tom na to, jak je možné deklarovat změny ideové politiky ČSSŽ, o nichž pojednávala předchozí kapitola, na tematicky shodných článcích z let 1965-1975. Jak byla prezentována vybraná témata v druhé polovině šedesátých let, v roce 1968 a následně s nástupem normalizace. Protože cílem této analýzy bylo ilustrovat změny v ideové politice na konkrétních tématech, byly pro tyto účely vybrány čtyři tematické oblasti: ženy v zaměstnání, ženy pracující v zemědělství, kvalifikace a vzdělání žen a ženy a rodinný život. Tato témata se shodně objevují v programu ČSSŽ po celé sledované období. Časopis *Vlasta* byl nositelem myšlenek ženského hnutí od roku 1947, kdy byl Radou Československých žen založen. Zástupkyně pounorové ženské organizace pak tento týdeník převzaly a učinily z něj prostředek veřejné prezentace vlastní politiky a svazové práce. V šedesátých letech, přestože časopis nadále plnil úlohu ideologického prostředku, otevřel některá témata, o kterých ženská organizace ani vnitrostranicky nediskutovala, čímž vlastně předběhl do určité míry vývoj uvnitř ženského hnutí. V roce 1966 například otevřel diskusi nad tím, zda je pro stát ekonomicky efektivní zaměstnávat matky malých dětí, když potom musí následně hradit náhradní péči. O tomto problému se v té době ve společnosti a vědecké obci otevřeně mluvilo, přestože se však týká bezprostředně žen, ženská organizace tuto diskusi zcela pominula. Nemohl jí ovšem pominout časopis *Vlasta*, který měl zobrazovat realitu československých žen. Na všech zmíněných tématech je vidět, jak výrazně se změnil ideový náhled na ně v letech 1965-1975. Zatímco v šedesátých letech a zejména v roce 1968 se redaktorky časopisu snažily zobrazovat reálnou situaci žen a otevřeně pojmenovávat problémy, diskutovat o nich a nabízet možná řešení, po roce 1970 se do časopisu vrací výrazně ideologický podtext, bez příspěví k otevření širší společenské diskuse. Články mají opět výrazně proklamativní charakter.

Jedinou výjimku přitom tvoří poslední ze sledovaných tematických bloků, rodinný život žen. V tomto rozsáhlém bloku jsem se zaměřila pouze na zobrazování a prezentaci dvojité směny

žen. To znamená, jak časopis reflektoval problematiku dvojího zatížení žen, pracovního i mateřského. Toto téma nebylo nijak frekventované, což je vzhledem k tomu, že představovalo jakési bolavé místo socialistické politiky vůči ženám, pochopitelné. Pokud se o něm ale časopis *Vlasta* zmiňoval, pak jej reflektoval relativně shodně v šedesátých i sedmdesátých letech, nedošlo v něm tedy k výraznější názorové revizi. Je možné, že tento fakt souvisí s tím, že redaktorky *Vlasty* byly samy ženy a reflektovaly tak pouze vlastní zkušenost a tedy jejich každodenní realitu. Tuto hypotézu, vzhledem k tomu, že redakce *Vlasty* nebyla stěžejním tématem práce a není jí zde věnována pozornost, nelze potvrdit. Časopis *Vlasta* byl v Československu nejčtenějším periodikem po Rudém právu. Jeho výrazně proklamativní charakter tedy souvisel zejména s potřebou působit na co největší čtenářskou základnu. ČSSŽ jako jeho vydavatel však i přes ideologický podtext ponechala *Vlastě* status zájmového časopisu o životním stylu. Ideologii ženské organizace, respektive politice KSČ, tak bylo věnováno jen několik úvodních stran *Vlasty*. Čtenář, který tedy neměl zájem texty proklamativního charakteru číst, je tak mohl jednoduše přeskóčit a číst tak *Vlastu* čistě jako zájmový časopis. Domnívám se, že pro Československý svaz žen v sedmdesátých a osmdesátých letech je tento postoj určující.

Tato diplomová práce má samozřejmě své limity vyplývající z jejího rozsahu a také z pramenů, které jsem si pro její zpracování vybrala. Archivní fond ÚV ČSSŽ nabízí jen materiály týkající se organizačního vedení, nemají tedy vypovídající hodnotu o tom, jakým způsobem probíhala práce Československého svazu žen na nižší než celostátní úrovni, tedy v rámci jednotlivých výborů. Zároveň poskytují jen oficiální verzi toho, o čem se vnitroorganizačně jednalo, promlouvají tedy pouze jazykem oficiální státní ideologie. Jen na základě těchto pramenů nelze spolehlivě určit, jak probíhala jednotlivá jednání, co bylo řečeno mimo oficiální zápis a možná o čem se reálně hovořilo. Jak již bylo řečeno v úvodu, o ženské organizaci jsem přemýšlela jako o odosobněném objektu, přestože si uvědomuji, že každé schůze se účastnily ženy, každý referát zazněl z úst některé z nich. Možná se i ony potýkaly s problémy, které na schůzích společně reflektovaly. Jelikož se ovšem jedná o relativně nedávnou historii, bylo by určitě možné dohledat pamětnice, které by poskytly, troufám si říct, opět zcela odlišný pohled na popisovanou realitu. Archivní fond ÚV ČSSŽ je navíc jen částečně zpracován, je navíc možné, že některé materiály byly ještě před rokem 1989 úmyslně zničeny.

Přínos své diplomové práce vidím v tom, že jsem se zaměřila na fungování organizace, jejíž činnost v letech 1965-1975 stojí na okraji badatelského zájmu. Mým cílem bylo

zprostředkovat informaci o tom, jakým způsobem Československý svaz žen vznikl, jaká byla jeho organizační struktura a zejména zda byla tato formální struktura vhodná pro plnění záměrů Svazu. Tato část práce tak může být do budoucna pomocníkem pro případné studium místní práce žen v rámci jednotlivých výborů ČSSŽ, kterou jsem ve své práci pominula, byť si uvědomuji, že tvoří jeden ze základních pilířů svazové práce. V předkládané diplomové práci jsem zároveň chtěla postihnout výrazné ideologické i programové změny v daných letech, které jinak znamenají zásadní mezník i pro dějiny Československa. Vnitřně jsem si chtěla odpovědět na základní otázku: Měla tato organizace v československé společnosti hlubší smysl? Na závěr bych se ráda vrátila k citátu, jímž jsem svou diplomovou práci uvedla. Jednoznačně potvrdit či vyvrátit jej nelze. Svou prací jsem ale potvrdila, že alespoň pro Československý svaz žen v letech 1965-1975 by bylo toto stanovisko značně zjednodušující a do určité míry i nespravedlivé.

PRAMENY A LITERATURA

Prameny:

NA ČR, fond ÚV ČSSŽ

NA ČR, fond ÚV NF

13. sjezd Komunistické strany Československa: Praha, 31.5.-4.6.1966. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1966. 493, [1] s.

14. sjezd Komunistické strany Československa: Praha 25. května - 29. května 1971: [sborník referátů, dokumentů a rezolucí ze sjezdu]. Praha: Svoboda, 1971. 660 s.

15. sjezd KSČ - významný mezník v rozvoji socialistické společnosti: Met. materiál pro propagandisty polit. vzdělávání SSM. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1976. 47, [1] s. Politické vzdělávání SSM; 1976-1977.

Akční program Komunistické strany Československa přijatý na plenárním zasedání ÚV KSČ dne 5. dubna 1968. [1. vyd.]. Praha: Svoboda, 1968. 63 s.

Druhá návštěva pracujících žen u presidenta republiky Klementa Gottwalda. Praha: Orbis, 1951. 32 s.

Mezinárodní rok ženy a mierové hnutie. Bratislava: Slovenská mierová rada, 1975. 48 stran. Mierové hnutie; 2-1975.

Organizace Varšavské smlouvy 1955-1980, dokumenty a materiály, vydalo Federální ministerstvo zahraničních věcí, Naše vojsko – Svoboda 1980

Práce Československého svazu žen na sídlištích: Materiály z celost. semináře konaného ve dnech 25. a 26. dubna 1977 v Brně. Praha: ÚV Nár. fronty ČSSR, 1977. 88 [1] s.

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ: rezoluce o aktuálních otázkách jednoty strany schválená na plenárním zasedání ÚV KSČ v prosinci 1970. Praha: Odd. propagandy a agitace ÚV KSČ, 1971. 47 s

Statistická ročenka Československé socialistické republiky. Praha: SNTL, 1965-1975. ISSN 0139-6196.

Vlasta. Praha: Mona, 1947-1948, 1965-1975 . ISSN 0139-6617

Za radostnou práci, za štěstí rodin, za mír a bezpečnost vlasti: osnova referátu k Mezinárodnímu dni žen 1955. Praha: Výbor československých žen, 1955. 32 s.

Literatura:

BACHOFEN, Johann Jakob. *O materskom práve*. Trnava: Urbánek, 1942. 67 s. Urbánkova vedecká knižnica; Sv. 2.

BAHENSKÁ, Marie, MUSILOVÁ, Dana a HECZKOVÁ, Libuše. *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2011. 282 s. ISBN 978-80-86829-79-1.

BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. *O ženské práci: dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Vyd. 1. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014. 243 s. ISBN 978-80-87782-34-7.

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 175 s. Gender sondy; sv. 2. ISBN 80-86429-38-5.

BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž! : české feministické myšlení 19. a 20. století*. Vyd. 1. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. 335 s. ISBN 978-80-86495-70-5.

BAHENSKÁ, Marie, ed. a MALÍNSKÁ, Jana, ed. *Ženy a politika: (1890-1938)*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014. 362 s. ISBN 978-80-87782-24-8.

BALÍK, Stanislav a KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012. 215 s. Bod. ISBN 978-80-7363-266-3.

BÁRTA, Miloš et al. *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. 134 s. ISBN 80-901337-9-7.

BARTOŇ, Jiří. *Ženy a Český svaz žen: 707-1897-1967-1969-1990-1992-2007*. Praha: Český svaz žen, 2007. 79 s. Na pomoc ženám; seš. 14. ISBN 978-80-254-3439-0.

BAUEROVÁ, Jaroslava a BÁRTOVÁ, Eva. *Proměny ženy v rodině, práci a ve veřejném životě*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1987. 306 s. Sociologická knižnice (Svoboda).

BAUEROVÁ, Jaroslava. *Zaměstnaná žena a rodina*. 1. vyd. Praha: Práce, 1974. 160, [2] s. Člověk a práce. Příruční knihovna ROH.

BEBEL, August. *Žena a socialismus*. Překlad Jan Stehlík. 1. vyd. Praha: SNPL, 1962. 452, [7] s.

BEBEL, August. *Žena v minulosti, přítomnosti a budoucnosti*. Překlad Karel Vaněk. V Praze: Nákladem časopisu "Sociální demokrat", 1896. 470 s. Dělnická knihovna. Sbírká spisů z oboru věd sociálních; sv. 3.

BEDNÁŘOVÁ, Věra. *České ženské hnutí do roku 1948*, In: *Český časopis historický*, ročník 89, číslo 2,

BECHNEROVÁ, Pavla. *Společnost pro obnovu Lidic ve vztahu k ústředním i místním úřadům státní správy a ve vztahu k ideologii komunistické strany v období 1945/6–1960* Disertační práce. Vedoucí práce prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc.

BENČÍK, Antonín. *Rekviem za Pražské jaro: důvěrná informace o přípravě a provedení srpnové intervence varšavské pětky v Československu 1968*. Vyd. 1. Třebíč: Tempo, 1998. 269, [10] s., [16] s. obr. příl. Fakta. ISBN 80-238-2192-X.

BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel a ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. 1005 s. ISBN 978-80-210-4844-7.

BRABEC, Václav, ed. *55 let bojů KSČ za vybudování socialismu v Československu: metodické materiály*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1975. 45, [2] s. Politické vzdělávání SSM; 1975-1976.

BROKLOVÁ, Eva. *První československá ústava: diskuse v ústavním výboru v lednu a únoru 1920*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. 221 s. ISBN 80-85270-08-0.

BRTNÍKOVÁ, Marta. *Žena a její svět*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1985. 164 s. Zájmové publikace ČÚV Socialist. akademie ČSSR

BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. 506 s. ISBN 80-244-0248-3.

CUHRA, Jaroslav. *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969-1972*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. 154 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 29. ISBN 80-85270-64-1.

DOSKOČIL, Zdeněk. *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno: Doplněk, 2006. 412 s., [22] s. obr. příl. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-204-2.

DVOŘÁKOVÁ, Zora, DOLEŽAL, Jiří a HORÁKOVÁ, Milada. *O Miladě Horákové; a, Milada Horáková o sobě*. Praha: Eva, 2001. 320 s., [12] s. obr. příl. ISBN 80-238-9161-8.

DVOŘÁKOVÁ, Zora. *To byla Milada Horáková: ve fotografiích a dokumentech*. Vyd. 1. Praha: Klub Milady Horákové v nakl. Eva, 2009. 190 s. ISBN 978-80-254-3813-8.

EISLER, Jerzy et al. *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro: sborník k mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 7.-9. září 2008*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009. 279 s. ISBN 978-80-87211-23-6.

ENGELS, Friedrich. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. 5., ve Svobodě 4., autoris. vyd. Praha: Svoboda, 1950. 179, [3] s. Velká knihovna marxismu-leninismu; Sv. 11.

ELSHTAIN, Jean Bethke. *Veřejný muž, soukromá žena: ženy ve společenském a politickém myšlení*. Vyd. 1. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1999. 373 s. ISBN 80-86130-07-

FITZPATRICK, Sheila. *Everyday Stalinism: ordinary life in extraordinary times: Soviet Russia in the 1930s* [online]. New York: Oxford University Press, 1999 [cit. 2017-12-08]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10142108>.

FUČÍKOVÁ, Gusta. *Julius Fučík*. Praga: Orbis, 1955. 31, [1] s.

FUSS, Henri. *Nezaměstnanost a umístění žen*. Praha: Ženská národní rada, 1935. 31 s.

GOTTWALD, Klement. *Kupředu k vybudování socialismu v naší vlasti: referát na IX. řádném sjezdu Komunistické strany Československa v Praze dne 25. května 1949*. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1949. 28 stran.

GOTTWALD, Klement. *President republiky Klement Gottwald pracujícím ženám*. Praha: Práce, 1950. 13 s., [4] s. obr. příl.

GUASTI, Petra. *Česká politika: ženy v labyrintu mužů?*. Praha: Fórum 50%, 2006. 47 s. ISBN 80-239-7438-6.

HAJNÁ, Zdeňka. *Ženy v sametu: Český svaz žen v časech změn*. [Praha]: Hidoval, 2011. 118 s. ISBN 978-80-904860-2-7.

HANÁKOVÁ, Petra et al. *Vyvlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015. 512 stran. Post; 14. svazek. ISBN 978-80-7419-096-4.

HANZALOVÁ, Drahomíra a KABRHELOVÁ, Marie. *Pracující ženy v Československu*. 1. vyd. Praha: Práce, 1975. 77 s.

HARNA, Josef, ed., VALENTA, Jaroslav, ed. a VORÁČEK, Emil, ed. *Československo 1918-1938: osudy demokracie ve střední Evropě: sborník mezinárodní vědecké konference v Praze, 5.-8. října 1998, Valdštejnský palác - Senát Parlamentu České republiky*. Praha: Historický ústav, ©1999. 2 sv. (367 s., s. 368-682). ISBN 80-85268-99-X.

HAVELKOVÁ, Hana. *Lidská práva, ženy a společnost*. 1. vyd. Praha: Evropské středisko UNESCO pro výchovu k lidským právům, 1992. 96 s. Člověk a jeho práva; sv. 1. ISBN 80-901221-0-8.

HAVELKOVÁ, Hana, ed. a OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, ed. *The politics of gender culture under state socialism: an expropriated voice*. 1st pub. London: Routledge, 2014. x, 264 s. Routledge research in gender and politics; 2. ISBN 978-0-415-72083-0.

HEITLINGER, Alena. *Women and State Socialism: Sex Inequality in the Soviet Union and Czechoslovakia*. 1. Publ. Montreal: McGill-Queen's Univ. Pr., 1979. 11, 241 s.

HILLOVÁ, Olga. *V zemi míru a štěstí: reportáž ze zájezdu delegace Čs. svazu žen do Sovět. svazu*. 1. vyd. Praha: Svět sovětů, 1951. 147, [4] s., [32] s. obr. příl. SSSR našima očima

HLAVÁČKOVÁ, Konstantina. *Móda za železnou oponou: společnost, oděvy a lidé v Československu 1948-1989*. První vydání. Praha: Grada Publishing, 2016. 287 stran. ISBN 978-80-247-5833-6.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 568 s. ISBN 80-7106-709-1.

HODINOVÁ-SPURNÁ, Anežka. *Setkání s osvobozenou Čínou*. Praha: Rada žen, 1950. 70, [ii] s., [24] s. obr. příl.

HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 124 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 11. ISBN 80-7106-380-0.

HRADECKÁ, Vladimíra a KOUDELKA, František. *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 242 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 31. ISBN 80-85270-83-8.

HROMÁDKA, Miloslav, ed. *9. sjezd KSČ: výběrový soupis publikací a článků z let 1948-1979*. Hradec Králové: Státní vědecká knihovna v Hradci Králové, 1979. 33 s.

JAREŠ, Jakub a kol. *Náměstí Krasnoarmějců 2: učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012. 400 s. ISBN 978-80-7308-426-4.

JÄGERMANN, Stanislav. *Demokratický centralismus bez licitací*. Praha: Svoboda, 1971. 164 stran. Knihovna výstavby strany a stranické práce

JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: historie po roce 1945*. V Praze: Sloart, 2008. xiii, 986 s., [32] s. obr. příl. ISBN 978-80-7391-025-9.

KABELE, Jiří, ed. *Výklady vládnutí v reálném socialismu: (Dědictví VI)*. Vyd. 1. Praha: Matfyzpress, 2004. 122 s. ISBN 80-86732-31-2.

KABELE, Jiří. *Z kapitalismu do socialismu a zpět: teoretické vyšetřování přerodů Československa a České republiky*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. 582 s. ISBN 80-246-1127-9.

KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějí a nová očekávání: k dějinám české společnosti 1969-1993*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012. 396 s. Historie. ISBN 978-80-200-2043-7.

KALINOVÁ, Lenka. *K sociálním dějinám Československa v letech 1969-1989*. Praha: Vysoká škola ekonomická, Národohospodářská fakulta, 1999. 102 s. Studie z hospodářských dějin; č. 12. ISBN 80-7079-311-2

KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 363 s. ISBN 978-80-200-1536-5.

KAPLAN, Karel. *Aparát ÚV KSČ v letech 1948-1968: studie a dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. 151 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky; sv. 10. ISBN 80-85270-20-X.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953. 2. část, Zakladatelské období komunistického režimu*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 146 s. Odborná literatura pro učitele. Pomocný studijní text pro gymnázia. ISBN 80-04-25700-3

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953-1966. 3. část, Společenská krize a kořeny reformy*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 146 stran. Odborná literatura pro učitele. Pomocný studijní text pro gymnázia. ISBN 80-04-25745-3.

KAPLAN, Karel. *Druhý proces: Milada Horáková a spol. - rehabilitační řízení: 1968-1990*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2008. 582 s. ISBN 978-80-246-1431-1.

KAPLAN, Karel, ed. *Kádrová nomenklatura KSČ 1948-1956: sborník dokumentů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1992. 199 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny; sv. 2. ISBN 80-85270-04-8.

KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002. 425 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-135-6.

KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. V ČSFR vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1993. 447 s., [24] s. obr. příl. Archiv; sv. 68. ISBN 80-204-0145-8.

KÁRNÍK, Zdeněk, ed. et al. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003- .2. sv. Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu do roku 1989. 80-86569-77-2

KÁRNÍK, Zdeněk, ed. et al. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003- .4. sv. Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu do roku 1989. 80-7363-032-X

KARPÍŠKOVÁ, Betty. *Žena a socialism*. Praha: Dělnická akademie, [1922]. 20 s. Přednášky socialistické školy Dělnické akademie.

KLAUS, Václav et al. *Srpen 1968: čtyřicet let poté: sborník textů*. Vyd. 1. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008. 228 s. Ekonomika, právo, politika; č. 70/2008. ISBN 978-80-86547-64-0.

KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, ed., KOCIAN, Jiří, ed. a KOKOŠKA, Stanislav, ed. *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv, 2005. 419 s. ISBN 80-86712-32-X.

KÖPPOVÁ, Barbara, ed. a WOLÁK, Radim, ed. *Česká média a česká společnost v 60. letech*. [Praha]: Radioservis, 2008. 170 s. ISBN 978-80-86212-94-4.

- KURAL, Václav et al. *Československo roku 1968. 1. díl, Obrodný proces*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. 207 s. ISBN 80-901337-9-7.
- LENDEROVÁ, Milena, ed. et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 853 s. Česká historie; sv. 21. ISBN 978-80-7106-988-1.
- MACHONIN, Pavel. *Sociální struktura socialistické společnosti: (sociologické problémy soudobé československé společnosti)*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1966. 672, [6] s.
- MAREK, Pavel, ed. *Osobnost v politické straně: sborník referátů z konference "Úloha osobností v dějinách politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1861-1999", Olomouc 19.-20. října 1999*. Olomouc: Moneta-FM, 2000. 459 s. ISBN 80-900965-9-X.
- MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. 1. vyd. Praha: SPN, 1978. 194 s.
- MRHAL, Tomáš. *Co je demokratický centralismus*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1984. 64 s. Knihovna výstavby strany a stranické práce pro mladé komunisty.
- NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2011. 411 s. Knihovna Matice moravské; sv. 34. ISBN 978-80-86488-82-0.
- NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, ©1999. 446 s. ISBN 80-902622-2-8.
- OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. *Discourses of gender in pre- and post- 1989 Czech culture*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002. 220 s. Scientific papers of the University of Pardubice = Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Series C, Faculty of Humanities, supplement 4 (2002). ISBN 80-7194-434-3.
- OTÁHAL, Milan. *Opozice, moc, společnost 1969-1989: příspěvek k dějinám "normalizace"*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. 124 s. Historia nova; sv. 6. ISBN 80-85800-12-8.
- PERNES, Jiří. *Komunistky s fanatismem v srdci*. Vyd. 1. Praha: Brána, 2006. 236 s. ISBN 80-7243-284-2.
- PEŠEK, Jiří, ed. a LEDVINKA, Václav, ed. *Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 1996. 436 s. ISBN 80-902151-1-4.
- Pocta všem, kteří vzdorovali: 2. část výstavy Milada Horáková*. Vyd. 1. V Praze: Státní ústřední archiv, 2000. 24 s. ISBN 80-85475-66-9

POČÁROVSKÁ, Petra. *Žena ve veřejném životě: dva příběhy z období normalizace*. Praha, 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Fakulta pedagogická. Vedoucí práce PhDr. Hana Havlůjová, PhD.

POPOVA, Nina Vasil'jevna. *Ženy v boji za mír*. 1. vyd. Praha: Svět sovětů, 1951. 66, [1] s.

PTÁČKOVÁ, Kateřina, ed., LENDEROVÁ, Milena, ed. a STRÁNÍKOVÁ, Jana, ed. *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie: (sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.-28. dubna 2006)*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. 601 s. ISBN 80-7194-920-5.

PULLMANN, Michal, článek *Život v komunistické diktatuře, o povaze a proměnách soudobých dějin po roce 1989*, in *Dějiny a současnost*, 12/2011, str. 14-17

RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. [2. díl], Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Press, 1998. 554 s. ISBN 80-86142-06-X.

ŘÍHA, Jindřich. *Senátorka F.F. Plamínková a prezident Masaryk*. V Praze: Ženská národní rada, 1935. 121 s., [4] l. obr. příl.

SEDLÁKOVÁ, Jitka. *Žena v období normalizace. Proměny postavení žen v české společnosti 70. a 80. let 20. století na příkladu časopisu Vlasta*, České Budějovice, 2015. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Fakulta filozofická. Vedoucí práce PhDr. Jitka Rauchová, Ph.D.

SLUŠNÁ, Nataša. *Postavení ženy ve společnosti: k problematice postavení ženy v socialistické společnosti*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1988. 123 s. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia; 96/1986.

SOKAČOVÁ, Linda a APPELTOVÁ, Michaela. *Gender a demokracie 1989-2009*. Praha: Gender Studies, 2009. 112 s. ISBN 978-80-86520-64-3.

STOKLASOVÁ, Iva, ed. *Sjezd Československého svazu žen: Praha, 14.-15. květen 1979*. Praha: ÚV NF ČSSR, 1979. 85 s.

STROPNICKÝ, Matěj. *Myslet socialismus bez tanků: svoboda slova ve střed/tu zájmu československého roku 1968*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2013. 160 s. ISBN 978-80-87271-79-7.

STRÍBRNÝ, Jan, ed. a HANUŠ, Jiří, ed. *Stát a církev v roce 1950: sborník příspěvků z konference pořádané Českou křesťanskou akademií, Ústavem pro soudobé dějiny, Centrem pro studium demokracie a kultury ve spolupráci s Arcibiskupstvím pražským dne 21. června 2000 v Emauzském klášteře v Praze*. 1. vyd. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2000. 143 s. Historia ecclesiastica; sv. 4. ISBN 80-85959-71-2.

ŠOLCOVÁ, Miroslava. *Postavení ženy v socialistické společnosti*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1984. 154 s.

ŠTVERÁK, František. *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921-1992): základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*. Vyd. 1. Praha: Národní archiv, 2010. 440 s. ISBN 978-80-86712-87-1.

ŠVERMOVÁ, Marie. *Náš boj za mír*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1950. 15 s.

ŠVERMOVÁ, Marie. *Vzpomínky*. Vyd. 1. Praha: Futura, 2008. 325 s. ISBN 978-80-86844-33-6.

TŮMA, Oldřich, ed. a VILÍMEK, Tomáš, ed. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. 288 s. Česká společnost po roce 1945; sv. 11. ISBN 978-80-7285-162-1.

VODÁKOVÁ, Olga, ed. a VODÁKOVÁ, Alena, ed. *Rod ženský: kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 356 s. Knižnice Sociologických aktualit; sv. 8. ISBN 80-86429-18-0.

ŽATKULIAK, Jozef. *Federalizácia československého štátu 1968-1970. Vznik československej federácie roku 1968*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1996. 427 s. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970; díl 5, sv. 1. ISBN 80-85270-61-7

Internetové zdroje:

Zákon č. 265/1949 Sb. *o právu rodinném*. [online]. 1949, [cit. 20.10.2017]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=265&r=1949>.

¹ VODOCHODSKÝ, Ivan. *Patriarchát na socialistický způsob; k genderovému řádu státního socialismu*. . [online]. [cit. 29.10.2017]. Dostupné z: http://www.genderonline.cz/uploads/dc5b8c7789b2fd34014cf6660ea88c7ab6db276e_patriarchat-na-soc-zpusob.pdf

Předpis 65/1960 o národních výborech. [online]. 1960, [cit. 20.10.2017]. Dostupné z: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html

Digitální repozitář. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. [online]. [cit. 12.08.2017]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/index.htm>

Cenzura byla zrušena zákonem č. 84/1968 Sb. ze dne 26. června 1968. *Zákon č. 84/1968 Sb. ze dne 26. června 1968*. [online]. 1968, [cit. 26.05.2014]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/historie/ceskoslovenska-televize/1968-1969/1968/zruseni-cenzury-narodnim-shromazdenim/>

Women's day history. [online]. UN. 2017. [cit. 08.12.2017]. dostupné z: <http://www.un.org/en/events/womensday/history.shtml>.